

општевојни теоријски часопис

НАЧЕЛНИК

сц *Стеван* ЈОСИФОВИЋ, пуковник, дипл. инж.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др *Митар* КОВАЧ, пуковник (председник); проф. др *Драгутин* ЈОВАНОВИЋ, пуковник (заменик председника); проф. др *Младен* ПАНТИЋ, пуковник; др *Јан* МАРЧЕК, пуковник; проф. др *Драган* СИМЕУНОВИЋ; проф. др *Јоже* СИВАЧЕК, пуковник; проф. др *Божидар* ФОРЦА, пуковник; проф. др *Зоран* ДРАГИШИЋ; проф. др *Зоран* КИЛИБАРЏА; проф. др *Владимир* ГРУЈИЋ, пуковник; потпуковник *Драган* ХАЈДУКОВИЋ, одговорни уредник, (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Одговорни уредник

потпуковник *Драган* ХАЈДУКОВИЋ

Адреса: Часопис „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 *
Одговорни уредник: 2681–565, војни 23–504; технички секретар 2642–653, *
Претплата: 3201–806 и 3201-495; телефакс: 3612-506 * Текући-рачун РЦ МО
Р. Србије 840–19540845–28 * Цена броја 400,00 динара.

Међународни односи

Радослав Гађиновић	Значај међународног права у супротстављању тероризму	9
Сава Савић	Савремене теорије међународних односа	20
Милош Петровић	Основна заштита цивила, посебно деце, по међународном хуманитарном праву у немеђународним оружаним сукобима	49
Срђан Старчевић	„Партнерство за мир“ и глобализација	60

Безбедност и одбрана

Милоје Здравковић	Функције војне дипломатије	87
-------------------	----------------------------------	----

Војна наука и ратна вештина

Илија Кајтез	Римска империја – снага и моћ њеног оружја	114
Саша Милутиновић	Појам и класификација мировних операција организације Уједињених нација	149

Погледи

Јованка Шарановић Зоран Килибарда	За и против школовања жена за официрске дужности у Војсци Србије	167
--------------------------------------	--	-----

Прикази

Тодор Мирковић	Равнотежа војних снага 2004–2005. године	181
----------------	--	-----

Значај међународног права у супротстављању тероризму

УДК: 343.341 : 341.018
327.88 : 341.123
343.85 : 341.41/46

Проф. др *Радослав Гаћиновић**, научни саветник

*Међународна антитерористичка правна акта су покушај Уједињених нација да инкриминишу терористичке активности ради глобалне антитерористичке борбе. Међутим, аутор сматра да та документа нису у потпуности допринела супротстављању терористичким активностима, због тога што државе постају препрека за њихову имплементацију, чиме се смањује ефикасност антитерористичких активности. Дакле, у расправи о тероризму, треба узимати у обзир чињеницу да међународно право одређује релативно кохерентан правни оквир за међународну акцију у борби против највеће пошасте овог времена, па је тероризам, посебан правни појам (*delictum sui generis*), а његова историја је тесно повезана са историјом политичког деликта. Основна права човека спадају у тзв. императивна правила међународног права (*ius cogens*) која аутоматски обавезује све државе. Међутим, без толеранције и правде све кодификације људских права остају забележене у историји као илузије, а међународна правна акта – као неуспели покушај. Иако се тероризам у међународном праву третира као насиље физичких лица (*natural persons*) која делују индивидуално или у групама, аутор сматра да и државе могу да буду одговорне за терористичке акције појединаца ако их активно помажу или толеришу њихове активности. Према томе, државе сnose главну одговорност за то што међународна правна антитерористичка документа до сада нису адекватно примењивана у пракси. Стога је аутор покушао да још једном скрене пажњу међународне и домаће јавности на значај антитерористичких правних докумената уз упозорење да је бесмислено доношење разних докумената која се не поштују у пракси.*

Кључне речи: међународноправна документа, резолуција, конвенција, тероризам, терористичка активност.

* Аутор је научни саветник, шеф катедре за безбедност на Академији за дипломатију и безбедност.

Савремени тероризам, као један од видова политичког насиља, постао је најзначајнији изазов како за државу и њене органе заштите, тако и за Уједињене нације. Терористичке активности су у 20. веку биле енигма и велики проблем за међународни систем безбедности, али ће бити још већи проблем у 21. веку, па је сваки помак у изналажењу метода и садржаја тероризма значајан напредак ка стварању претпоставки за успешно супротстављање том виду насиља. Значи, неопходна је интензивна припрема држава, на основу комплементарне теорије и праксе, у препознавању и супротстављању све опаснијем насиљу. Проучавањем те врсте насиља долази се до спознаје да је тероризам био проблем 20. века и да су се, из различитих разлога, потхрањивали човекова индивидуализација и отуђеност, национални сукоби, тензије, злоупотребе власти и нефункционисање правних држава.

Политички став да циљ оправдава средство обележио је целокупну историју, са ужасним последицама за човечанство. Нажалост, тај принцип није нестао, нити се променила његова суштина, већ само форме и модалитети испољавања. Дакле, његова антихумана суштина и даље је усмерена против основних људских права и грађанских слобода зато што је човек сведен на објекат и употребљен за остваривање политичког циља.

Изгледа да је садашња политичка мисао, са недоследним хуманизмом који јој је својствен, само потврда да је атак на човека готово универзална стварност. Јер сада, пошто је човек убио бога, треба убити човека.¹ Али, да иронија буде већа, то се дешава у ери у којој респектабилни политички фактори у свету инсистирају на правима човека. Дакле, суштинска активност земаља понаособ, и Уједињених нација уопште, треба да буде, усмерена на афирмацију идеје о човековим правима и слободама, а политичка култура се мора препородити тако да се активности спроводе у складу с цивилизацијским нормама, што значи одбацавање насилне борбе за власт (репресије, завере, терор и тероризам).

Терористичке активности су веома сложене и још увек нису довољно разјашњене, нарочито када је реч о њиховим носиоцима и разлозима за извођење. Због тога је успешно супротстављање терористичким активностима условљено бројним околностима и изискује одмереност, стрпљење, озбиљан научноистраживачки рад и врхунску организацију заштите и контроле како би се на време уочили циљеви и методе деловања савременог тероризма. У доношењу веома значајних правних аката у борби против међународног тероризма УН још увек су на почетку јер нису никада до краја спроведена.

¹ Mikel Dufrenne, *За човека*, „Полит“, Београд, 1972, стр. 340.

Уједињене нације су у 20. веку донеле бројна међународна документа (конвенције, резолуције..) за супротстављање међународном тероризму. Још на Трећој међународној конференцији у Бриселу, 1930. године, и у оквиру Пете комисије изучаван је деликт назван *тероризам*.² Под тим појмом је тада наведена серија различитих злочина, као што су изазивање опште опасности за живот, здравље и имовину људи. Следеће године, на Четвртој конференцији у Паризу, наглашено³ је да ће се свако ко у терорисању становништва или против неког лица или његове имовине употреби бомбе, mine, експлозивне направе, пожар, ватрено оружје или друге разорне направе, или ко буде изазвао или покушао да изазове, да шири епидемију, сточну заразу или слично зло, или ко прекине или покуша да прекине јавну службу или њено обављање, који су од опште користи, казнити за кривично дело тероризма.

После атентата на Југословенског краља Александра I и *Luisa Borthona* министра спољних послова тадашње Француске у Марсељу 9. октобра 1934, међународне антитерористичке активности су интензивирани. Марсељски атентат је био повод да се приступи изради међународне конвенције о тероризму у Друштву народа. На заседању Савета Друштва народа, 10. октобра 1934, донета је резолуција⁴ којом је осуђен атентат у Марсељу, а потом је наглашена обавеза држава да на својој територији не потпомажу и не толеришу никакве терористичке активности. Савет је у својој резолуцији саопштио да оснива комитет стручњака од 11 чланова који би требало да израде преднацрт међународне конвенције о сузбијању тероризма. Тај комитет се први пут састао у мају 1935, а затим у јануару 1936. године.

Савет Друштва народа је 10. октобра 1936. године⁵ донео резолуцију у којој је наглашено да је свака држава дужна да се уздржи од било каквог ушлитања у политички живот друге државе. Охрабрен том резолуцијом, Комитет стручњака је редиговао текстове два преднацрта у априлу 1937, а Савет Друштва народа, резолуцијом од 27. маја 1937, сазвао је међународну конференцију за 1. новембар 1937. у Женеви. Међународној конференцији посвећеној тероризму, одржаној од 1. до 16. новембра 1937. у Женеви, присуствовало је 35 држава. На њој су усвојене, 16. новембра 1937, две конвенције на потпис. Прву, којом је осуђен тероризам, потписале су 24 државе, а другу конвенцију, о формирању међународног кривичног суда за суђење починиоци-

² *Actes de la III me Conference pour l' Unification du Droit penal*, Sirey, Paris, 1933.

³ *Actes de la IV me Conference pour l' Unification du droit penal*, Sirey, Paris, 1933.

⁴ *K. S.Chandan, Le terrorisme devant la Societe des Nations*, Paris, 1935, p. 405.

⁵ Исто.

ма терористичких активности потписао је 13 држава.⁶ Међутим, те конвенције нису никада ступиле на снагу јер нису никада ратификоване. Претпоставља се да до ратификације није дошло због тога што појам *тероризам* у њима није прецизно одређен, али и због догађаја који су претходили отпочињању Другог светског рата и скренули пању држава са борбе против тероризма.

Одмах након Другог светског рата ОУН приступила је разматрању проблема везаних за међународни тероризам, испуњавајући задатак који јој је Генерална скупштина ОУН поставила 1947. године, а Комисија за међународно право приступила је изради Нацрта кодекса злочина против мира и безбедности човечанства. После интензивирања тероризма у земљама западне Европе, крајем шездесетих година 20. века, нарочито после масакра израелских спортиста на Олимпијским играма у Минхену 1972. године, у ОУН обновљена је активност у вези са формирањем међународних правних инструмената за сузбијање тероризма.

Конвенција о кривичним делима и неким другим актима извршеним у ваздухопловима донета у Токију, 14. септембра 1963, ступила је на снагу 1969, а до краја 1986. године ратификовало је 127 држава, међу којима и Југославија. Том конвенцијом се нормативно уређује део инкриминација које се јављају поводом извођења кривичних дела у ваздушном простору без обзира на то против кога су усмерена. Нити се не наводе појмови кривичних дела, већ се употребљава општа формулација која указује на кривична дела предвиђена законима држава уговорница (чл. 1). У чл. 2. те конвенције наглашено је да се „ни једна одредба ове конвенције не може се тумачити тако да допушта или прописује примену било које мере у случају кривичних дела предвиђених законима политичке природе или заснованим на расној или верској дискриминацији“.

Конвенција о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова, која је донета у Хагу 16. децембра 1970, ступила је на снагу 1971, а до краја 1986. године ратификовало је 121 држава, међу којима и Југославија. У Преамбули те конвенције утврђено је да „незаконити акти заплене или вршења контроле над ваздухопловом у лету излажу опасности безбедност особа и добара, озбиљно ометају коришћење ваздушних услуга и подривају поверење народа читавог света у безбедност цивилног ваздухопловства“. Због свега тога, сматра се да је „неодложно предвидети одговарајуће мере у погледу кажњавања“ таквог понашања. У наредним одредбама Конвенције дефинисано је кривично дело отмице ваздухоплова као деликт међународног права (*delictum iure gentium*), уз обавезу држава уговорница да га спречавају строгим казнама. Истовремено, то дело је подвргнуто универзалном принципу

⁶ Душан Јаковљевић, *Теоризам с гледишта кривичног права*, „Службени лист“, Београд, 1997, године, стр. 73.

јурисдикције и у вези с њим се може применити екстрадиција⁷, а у чл. 1. те конвенције наводи се да кривично дело чини „свако лице које у ваздухоплову у лету, незаконито и насилно или претњом насиља, заплини ваздухоплов или врши контролу над њим“.

Америчка конвенција о тероризму, донета у Вашингтону 2. фебруара 1971, односи се на решавање и кажњавање аката тероризма који се испољавају у форми злочина против лица која имају међународни значај и као изнуда у вези с тим – (такви акти повлаче међународне реперкусије), а *Конвенција о сузбијању незаконитих аката против безбедности цивилног ваздухопловства* донета је у Монреалу 23. септембра 1971. године. На снагу је ступила 1973, а до краја 1986. године ратификовало је 119 држава, међу којима и Југославија (1972. године). Та конвенција представља потврду даљег напретка билатералне међународне интервенције у борби против међународног тероризма у ваздушном цивилном саобраћају.

Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући и дипломатске агенте, донета је у Њујорку, 14. децембра 1973. године. Ступила је на снагу 1977, а крајем 1987. године ратификовала је 71 држава, међу којима и Југославија (1978. године). У првом члану Конвенције дефинисане су активности везане за кривично дело узимања талаца, чиме је одређен и домаћај конвенције *ratione materiae*. Тако према чл. 1, став 1, те конвенције дело међународног тероризма узимања талаца чини онај ко „отме или задржи и прети убиством, тешком телесном повредом или даље задржава друго лице да би приморао треће лице, државу, међународну организацију, физичко или правно лице, или више лица, да нешто учине или нешто не учине као изричит или прећутни услов за ослобађање таоца“. После те формулације следе и друга кривична дела, у ставу 2. истог члана, као, на пример покушај да се изведе акт узимања талаца и саучесништво у извршењу или покушају извршења акта узимања талаца. Према члану 2. те конвенције потписнице су обавезне да предузимају мере против починилаца ако је злочин изведен на њиховој територији или у превозном средству; када је претпостављени кривац⁸ држављанин те државе; и ако је злочин изведен против лица које ужива међународну заштиту.

Европска конвенција о сузбијању тероризма донета је у Стразбуру 27. јануара 1977. и отворена за потписивање свим државним чланицама Европског савета. Широка формулација којом се у

⁷ Исто, стр. 114 и 115.

⁸ Према чл. 1, став 2, те Конвенције, израз „*претпостављени кривац*“ односи се на лице за које постоји довољно основних доказа да је извело или припремило извођење једног или више дела превиђених чл. 2. Конвенције (В. Б. Бабовић, *Конвенција о спречавању и кажњавању злочина против међународно заштићених лица*, часопис *Југословенска ревија за међународно право*, бр. 1–3, Београд, 1974. стр. 277).

конвенцији деполитизују акти тероризма донекле је коригована „деполитизацијом“. Наиме, у чл. 5. дато је овлашћење државама да одбију изручење уколико сматрају да је захтев за екстрадицију поднет на основу разних верских, националних или политичких ставова. При томе, може се напоменути да се у активностима терориста лако уочава политичка компонента – да је њихов саставни део.⁹

Међународна конвенција против узимања талаца, донета у Њујорку 17. децембра 1979, ступила је на снагу 1983, а до краја 1987. године ратификовало ју је 45 држава, међу којима и Југославија (1984. године). Том конвенцијом се инкриминише узимање талаца без обзира на то да ли је изведено из политичких или неких других разлога. Конвенција против узимања талаца разликује се од свих које су јој претходиле по томе што је у чл. 9. прецизирано да екстрадиција може бити ускраћена ако држава од које се тражи изручење има основа да верује да је захтев за изручење поднет с намером да се лице прогони или казни на основу његове расе, религије, држављанства, етничког порекла или политичких ставова, те да ће лицу бити учињена штета због неког од тих разлога или због тога што ће надлежној држави бити онемогућено да са лицем комуницира и да му пружи правну заштиту.

Међународна конвенција о спречавању терористичких напада бомбама настала је у Њујорку 15. децембра 1997. године. Њоме је прописан режим универзалне јурисдикције за незакониту и намерну употребу експлозива и других смртоносних материја на јавном месту ради убијања или телесног рањавања људи или наношења велике материјалне штете. Кажњив је и покушај учешћа, организовања или упућивања других да почине такво кажњиво дело. Примена начела универзалне јурисдикције, према чл. 3, искључена је ако је дело почињено на подручју само једне државе, ако су починилац и оштећени држављани те државе, те ако је починилац ухапшен на подручју те државе а ниједна друга држава нема интереса за покретање кривичног поступка.

Међународном конвенцијом о сузбијању финансирања тероризма, која је донета такође у Њујорку, 9. децембра 1999, од држава се захтева предузимање мера спречавања и сузбијања директног и индиректног финансирања терористичких активности од терористичких скупина које се декларишу као каритативне до скупина које су и саме укључене у незаконите активности, као што је трговина дрогом и оружјем. Државе се обавезују да у својим законодавствима за помагаче терористичких организација предвиде конкретне мере према казненом грађанском или уравном праву. Конвенцијом се осигуравају и механизми идентификације, замрзавања и одузимања средстава из незаконитих фондова и њихова расподела међу државама чији се крите-

⁹ Будимир Бабовић, *Приручник Р СУП-а Хрватске*, бр. 6/89, стр. 552–562.

рији одређују према конкретном случају. Одређено је да банкарска тајна не може да буде основа за одбијање сарадње међу државама.

Међународна конвенција о спречавању аката нуклеарног тероризма, бр. 59/290, донета је у Њујорку 14. септембра 2005. године.¹⁰

Поред наведених докумената, у намери да допринесе дефинитивном супротстављању савременом тероризму, ОУН донела је и следећа документа о тероризму: Резолуцију бр. 48/122 – Људска права и тероризам, 20. децембра 1993; Резолуцију бр. 47/31 – Разматрање мера које треба предузети, 25. новембра 1992; Резолуцију бр. 46/51 – Мере за елиминисање међународног тероризма, 9. децембра 1991; Резолуцију бр. 42/154 – Разматрање мера које треба предузети, 7. децембра 1987; Резолуцију бр. 42/22 – Декларација о јачању, 7. децембра 1987; Резолуцију бр. 38/130 – Мере за превенцију међународног тероризма, 19. децембра 1983, и Резолуцију бр. 36/109 – Мере за превенцију међународног тероризма, 10. децембра 1981. године.

Савет безбедности је, донео и документа којима се наговештава успешнија борба против међународног тероризма: Резолуцију бр. 1267/1999 – Санкције уведене против Авганистана због пружања уточишта Бин Ладену, 15. октобра 1999; Резолуцију бр. 1269/1999. – Осуда свих дела тероризма, без обзира на мотив, односно на то, кад и ко их је извео, којом се позивају све државе да потпуно примене антитерористичке конвенције које су потписале и да предузму одговарајуће мере – да „откажу уточиште онима који планирају, финансирају и чине терористичке акте, обезбеђујући њихово хапшење, гоњење и екстрадицију“¹¹; Резолуцију бр. 6559 – Строга осуда бомбашких терористичких напада у Најробију и Дар ес Саламу, 7. и 13. августа 1998; Резолуцију број 748 – Спречавање аката међународног тероризма, 13. марта 1992; Резолуцију број 638 – Инциденти са узимањем талаца, 31. јула 1989; Резолуцију број 635 – Последице терористичких дела, 14. јуна 1989; и Резолуцију бр. 579 – Инциденти са узимањем талаца, 18. децембра 1985. године.¹²

Декларацијом 2131, од 21. децембра 1965, Генерална скупштина ОУН наложила је државама да се не смеју мешати у унутрашње послове других држава: „Ниједна држава неће организовати, помагати, подстицати, финансирати, подстрекавати или толерисати субверзивне, терористичке или оружане активности усмерене на насилно

¹⁰ Радослав Гаџиновић, *Тероризам*, „Драслар партнер“, Београд, 2005, стр. 230–232.

¹¹ Пре три деценије, Генерална скупштина ОУН усвојила је ради сузбијања тероризма осам резолуција (18. фебруара 1972, 15. децембра 1976, 16. децембра 1977, 17. децембра 1979, 10. децембра 1981, 19. децембра 1983, 9. децембра 1985, 13. августа 1998, и једну декларацију 9. децембра 1994. године).

¹² Документа су приказана у бази података УН (*United Nations Gopher*), а објављена у *Војном информатору* бр. 4–5/2002.

свргавање режима друге државе или мешање у грађански сукоб у другој држави“. Таква забрана указује на могућност да држава буде носилац терористичких активности – „држава терорист“. Резолуција СБ УН бр. 1189 од 13. августа 1998. такође обавезује државе да се уздрже од организовања, подстицања, помагања и учествовања у терористичким акцијама против друге државе. Савет безбедности УН донео је и Резолуцију бр. 1373 од 28. септембра 2001, према којој све државе треба да сарађују у борби против тероризма.

Проблеми у имплементацији антитерористичких правних аката

На основу анализе садржаја наведених међународно правних докумената, посебно конвенција и резолуција, може се закључити да је њихова главна карактеристика „елемент иностраности“ – склањање починиоца у иностранство; да је кривично дело произвело ефекте у иностранству; да су жртве страни грађани итд. Тим елементима се ограничава број држава које могу и које би требало да гоне починиоце терористичких дела, а заштита општег међународног добра се остварује акцијом погођених држава.

Значајна карактеристика тих конвенција јесу дефиниције појединих типова кривичних дела које, објективно, немају вредност (*value free*): искључују се елементи тих активности а мотив починиоца се не узима у обзир. На тај начин су конвенцијама обухваћена дела која могу да буду изведена и без стварних терористичких мотива (политички мотив, односно, према проф. Пашанском, *animus terrorandi*, који је, суштинска одредница тероризма). Таквим недореченим дефиницијама се додатно замагљује проблем дефинисања терористичке активности и омогућава наменски, једностран приступ дефинисању терористичке радње, уз опасност да се изведена терористичка активност прогласи криминалном радњом, и обрнуто.

Државе уговорнице су питање кривичног гоњења и кажњавања криваца решиле усвајањем формуле *aut dedere aut adjudicare*. На тај начин задржавају дискреционо право да оцене природу дела и да одлуче да ли да удовоље евентуалном захтеву за екстрадицију или да саме покрену кривични поступак. Антитерористичким конвенцијама није уверљиво сугерисана потреба да оснује међународни суд надлежан за суђење починиоцима одређених типова терористичких радњи, па надлежност за кривично гоњење остаје у ингеренцији држава, којима у многим случајевима није у интересу инкриминисање терористичке активности. Ипак, иако опште карактеристике указују на одређене недостатке (нису потенцирани узроци, мотиви и циљеви терористичке радње), антитерористичким конвенцијама закљученим на глобалном нивоу дат је одређени допринос развоју међународног права у области сузбијања међународног тероризма.

Међународноправним антитерористичким документима ипак се државе прецизно не обавезују на начин борбе против међународног тероризма на глобалном плану, што у наредном периоду треба променити. Нарушавањем система безбедности терористичке скупине угрожавају основна људска права и слободе грађана, што је у супротности са прокламованом политиком и демократским тежњама савременог друштва. Антитерористичке конвенције су, и поред одређених недостатака, израз воље да се дограде национална кривична законодавства и да се у реалним оквирима појача међународна сарадња у кажњавању криваца, као и превентивном деловању у супротстављању терористичким активностима. Међутим, многа међународно-правна акта и документа донесена су након извођења терористичких активности, па се односе на последице, а не на узроке и мотиве као предуслове за дефинисање терористичке радње и примену адекватних, пре свега превентивних, а потом и репресивних мера државе према починиоцима насиља или онима који прете насиљем. Тако се, без обзира на многа антитерористичка правна документа број терористичких напада у свету повећава из године у годину, док је број откривених или онемогућених терориста остао непромењен. Савремени тероризам је у сталној експанзији и поред све организованијег супротстављања међународне заједнице и мера које се предузимају ради његовог сузбијања. Према америчком теоретичару Р. Куперману, интензитет тероризма се годишње повећава за 12–15 одсто.¹³

Главну улогу и одговорност у супротстављању терористичким активностима имају најразвијеније земље света, што је потврђено и на Министарској конференцији о тероризму земаља „Групе 7“ и Руске Федерације у јулу 1996. године у Паризу. Тада је усвојен план, од 25 тачака, који је постао основ стратегије борбе против тероризма на светском нивоу за дужи период. Тим документом су предвиђена три нивоа сарадње на сузбијању савременог тероризма: *основни ниво*, који чине билатерални споразуми земаља о размени информација о тероризму и терористима и методама борбе против тероризма; *регионални* или *континентални ниво*, под којим се подразумевају делатности институција које имају регионални или континентални значај, као што су Савет Европе, Европска унија, (Организација за европску безбедност и сарадњу) (ОЕБС). Организација америчких држава, Организација афричког јединства, Организација земаља југоисточне Азије..., *мултилатерални ниво* – ОУН, Интерпол, НАТО (специјални комитет за борбу против тероризма) итд.¹⁴

Мере објављене 30. јула 1996. обухватају законе и прописе о производњи, трговини, транспорту и извозу ватреног оружја, експлозива

¹³ Радослав Гаћиновић, *исто*, стр. 238.

¹⁴ Опширније: *Војно дело*, 2/97, стр. 151.

и других направа, ревизије и додатке антитерористичким законима појединих држава, приступање међународним конвенцијама и протоколима који се односе на борбу против тероризма до 2000. године, постизање споразума и договора о међународној помоћи у истрагама и прикупљању доказа, изручивање, поштовање конвенција о терористичким акцијама (посебно бомбашким нападима у међународном цивилном ваздухопловству), потврђивање ратификовања Конвенције о биолошком оружју, као и мере за регулисање промета финансијских средстава намењених терористичким организацијама.

Закључак

Наведена међународноправна документа нису послужила ни као превентивна мера у одвраћању терориста од извођења намераване радње. Напротив, после доношења тих докумената терористи су извели најбруталнију терористичку активност у дотадашњој историји нападом на симболе америчке војне, политичке и економске моћи 11. септембра 2001. године. Дакле, према постојећем међународноправном оквиру за контролу тероризма могућа је критичка анализа са неколико аспеката:

– прво, на основу дефиниција тероризма тешко се може проценити шта је предмет криминализације;¹⁵

– друго, према постојећем правном оквиру, у конвенцијама је предност дата деловању националних тела, тј. онемогућена је екстериторијална јурисдикција. Дакле, ако држава одлучи да не изручи појединце или групе оптужене за дела у другој држави, држава која их тражи не може остварити циљ јер држави која одбије изручење не прете конкретне последице;

– треће, због општости, државе имају неоправдано велику слободу у интерпретацији и примени конвенција;

– четврто, проблематично подручје су права.

Очигледно, јачање глобалног правног оквира за борбу против тероризма неће у будућности бити лако и једноставно: зависиће од осигурања легитимитета међународног поретка и односа према неправди. У следећој деценији улагаће се стални напори у изградњу међународноправног оквира за дефинисање правила и норми у борби против политички мотивисаног насиља. Ти ће напори бити под утицајем глобализације и питања која она покреће, попут националног самоодређења, развоја демократије и државног монопола над средствима

¹⁵ „Тероризам је организована примена насиља или претња насиљем од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима власти и грађанима“ (др Радослав Гађиновић, *исто*, стр. 60).

ма принуде.¹⁶ Такође, без обзира на напоре ОУН у доношењу наведених правних докумената, још увек нема општеприхватљиве дефиниције тероризма. То је и највећа сметња у операционализацији међународноправних докумената у борби против савременог тероризма. За непостојање општеприхватљиве дефиниције тероризма има више разлога а посебно су значајни следећи:

а) појава бројних некомпетентних појединаца који се проглашавају експертима за теоретско тумачење савременог тероризма и који су, због атрактивности те појаве, упали у „лабиринте“ из којих их само повремено на површину избацује политика, чији су подобни и навјни поданици;

б) двоструки стандарди великих сила, посебно Америке и Велике Британије, о појмовном одређењу и дефинисању тероризма. Наиме, они исте догађаје тумаче различито, зависно од својих тренутних политичких интереса, што је и највећи проблем за отпочињање дефинитивне свеобухватне међународне антитерористичке активности како би се тероризам у 21. веку макар држао под контролом;

в) дефинисање тероризма по наређењу – свако ко поседује политичку моћ да дефинише „леgitимитет“ има и моћ да дефинише тероризам. На пример, у Америци постоје различите дефиниције тероризма у Стејт департменту, Еф-Би-Ају, Тиму председника Америке, Министарству одбране САД, Обавештајној агенцији Министарства одбране, Цији... Међутим, с обзиром на манифестације савременог тероризма, прихватљива је следећа дефиниција: „Тероризам је организована примена насиља или претња насиљем од стране политички мотивисаних извршилаца који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима власти и грађанима“.¹⁷

У савременим друштвима у којима капитал има значајну улогу неминовно се гради систем вредности према богатству, при чему се често занемарују основне људске вредности, укључујући основна људска права просечног човека – грађанина, па је један од основних подстицаја савременог тероризма врхунска неправда. Један од најважнијих, а вероватно и пресудни елемент од којег зависи будућност тероризма јесте реакција друштва – не само реаговање државних органа, већ понашање јавног мњења.

¹⁶ *Michael Dartnell*, „Правна међумрежа за тероризам: питања глобализације, фрагментације и легитимитета“, у *Тероризам у будућности*, „Голден маркетинг“, Загреб, 2003, стр. 19–21.

¹⁷ Др Радослав Гаџиновић, *исто*, стр. 60.

Мр *Сава Савић*^{*}, потпуковник

Завршетак „хладног рата“ довео је до динамичних и дубоких промена параметара глобалног система:¹ (1) биполарна глобална структура смењена је мешавином монополарно-мултиполарном, (2) улога државе у међународним односима се смањује, а јача улога недржавних субјеката; (3) безбедносно надметање замењено је безбедносном сарадњом, а „безбедносна дилема“ ширењем поверења; (4) значај „тврде моћи“ изједначава се са „меком моћи“ (војна моћ са невојним видовима моћи); (5) класичне војне претње (од војног сукоба међу државама) опадају, а у порасту су нови видови претњи (тзв. асиметричне претње); (6) регионалне безбедносно-одбрамбене организације прерастају у заједнице безбедности (статични војни савез у динамична партнерства). Национална безбедност је све више непосредно зависна од заједничке (колективне) безбедности и безбедности појединца; (7) ауторитарне социјалистичке режиме (нарочито на истоку Европе) сменила су демократска уређења; (8) дириговане економија и затворена тржишта замењују либералне економије и отворена тржишта, и друге.

Овако дубоке промене неизбежно су утицале на преиспитивање теоријских образаца друштвених наука и отвориле „широке авеније“ новим промишљањима у свим областима, а нарочито у науци о међународним односима и безбедности. Познавање савремених токова теоријске мисли у ове две важне области данас је неопходно за све друштвене субјекте којих се тичу појаве у међународним односима и безбедности. Прво, зато што је без њиховог познавања немогуће разумети динамичне друштвене појаве у савременом свету, и друго, оно је предуслов за процене будућег развоја друштвене праксе и следствено томе за усмеравање друштвене акције у правцу жељеног циља.

У овој краткој студији тежиште је усмерено првенствено на теоријска промишљања међународних односа која већ имају, или добијају, све већу примену у међународној пракси, на размеђи два миленијума.

Кључне речи: међународни односи, светска политика, безбедност, реализам, неореализам, либерализам, либерални институционализам, неолиберализам, глобализација.

^{*} Аутор је запослен у Министарству одбране.

¹ Када се ради о утицају у глобалном систему, најчешће је, како истиче Џ. Розенау (*J. Rosenau*), реч о три главна параметра глобалног система. То су: (1) *макропараметар* – везан за расподелу моћи, према којој актери међународних односа делују међусобно; (2) *микропараметар* – тиче се унутрашњих односа у државама, тј. односа унутрашњих субјеката држава према њиховим грађанима (појединцима), и (3) такође *микропараметар* – јесте способност грађанских друштава да реагују на развој догађаја. James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990, pp. 59–65.

О пореклу и објашњењу појма *међународни односи* постоје опсежне теорије. Међутим, слично као и код већине других друштвених појава, око његовог одређења и дефинисања нема потпуне сагласности научника.² Различитост приступа углавном долази отуда што је њихово тумачење најчешће везано за тренд општих филозофских приступа појму друштва у одређеном периоду. Међутим, тежиште објашњења у овом тексту није историјат филозофских концепата међународних односа, него приказ кључних одредница преовлађујућих теорија међународних односа на крају 20. и почетку 21. века.

Оно што се са релативном сигурношћу може закључити као заједничка одредница већине савремених теорија у тумачењу појма међународних односа јесте да *међународне односе везују за појаве које се тичу или одвијају изван граница једне државе*.

Војин Димитријевић и Радослав Стојановић истичу да се „међународни односи састоје од низа врста односа и они су сви међународни због нечега што их одваја од истоврсних али унутрашњих односа... Међународни односи у себи садрже све облике друштвеног живота који у овим односима добијају измењену суштину“.³ Постоје и мишљења по којима ме-

² Неки од познатих писаца тврде да је израз *међународни односи* релативно новија творевина у политичкој пракси. На пример, Х. Кисинџер (*Henry Kissinger*) истиче: „Сам израз међународни односи је, у ствари, одавно у употреби, и он имплицира да држава-нација мора неизбежно бити основа њихове организације“ – Х. Кисинџер, *Да ли је Америци потребна спољна политика*, „БМГ“, Београд 2003, стр. 16. Такође, у савременој литератури, нарочито од „западних аутора“, постоји тренд да се уместо израза *међународни односи* (ен. *International relations*), све чешће користи термин *светска политика* (ен. *World Politics*). Илустрације ради, погледајмо само неке од наслова значајнијих теоријских дела насталих у новије време, чији се садржаји тичу међународних односа: Rosenau James N., *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990; Bull Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Macmillan, London, 1995; Hall John A. *International Order and the Future of World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1999; John Baylis, Steve Smith, „*The Globalization of World Politics*“ ed. University Press, Oxford, 2002; Charles W. Keggle Jr., Eugene R. Wittkopf, *Светска политика: тренд и трансформација*, Центар за студије ј/и Европе, ФПН, Дипломатска Академија, Београд, обј. 2002/прев. 2004; Charles W. Keggle Jr., Gregory A. Raymond, *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics*, Thompson, Wadsworth, Belmont, USA, 2005; итд.

Мада циљ ове студије није истраживање термилолошких трендова у светској литератури, треба рећи да разлике између израза *међународни односи* и *светска политика* нису само термилолошке природе. Иако ни за један од ова два појма нема општеприхваћених дефиниција помоћу којих би се направила јаснија дистинкција, из објашњења која поједини аутори дају за њихова значења може се уочити да је у суштини разлика у ширини оквира области и друштвених појава које обухватају. Међутим, не упуштајући се у даља објашњења њихових разлика, а имајући у виду да су државе и њихове организације још увек кључни субјекти већине друштвених појава изван граница појединачне државе, за свеукупне односе између међународних субјеката у овој студији биће коришћен израз *међународни односи*.

³ Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи* (IV измењено и допуњено издање), „СЛ СРЈ“, Београд, 1996, стр. 11.

Ћународни односи формално и суштински обухватају само политичке односе, док наука о међународним односима, како сматра В. Иблер, треба да се бави радом „на откривању правила понашања између држава када се ради о тим односима“.⁴ Очигледно је да је овакво одређење преуско, пре свега зато што истиче државе као готово једине актере међународних односа, док је улога других недржавних субјеката минимизирана. Такође, ако из таквих односа, изузев политичких, искључимо остале садржаје (економске, социолошке и сл.) онда је јасно да такав приступ не обухвата целину друштвених појава на међународној сцени и не обезбеђује сагледавање чиниоца, принципа и механизма у широким областима међузависности, које данас карактеришу савремени свет.

Већ ова два различита приступа показују да израз међународни односи по свом значају и значењу представља веома комплексан појам. То потврђује и Л. Ледерман (*L. Ledermann*), који истиче да су међународни односи целовите појаве међународног живота, као што су „интелектуалне, научне, духовне, религиозне, социјалне, економске, политичке и њима сродне“. Он сматра да „наука о међународним односима има за циљ да испита суштинске чиниоце, основне снаге, интелектуалну, доктринарну и идеолошку основу, као и праксу између држава, народа, група и појединаца ... као и правила, механизме и институције које регулишу те односе“.⁵ Слична тумачења – да су међународни односи целовите, свеобухватне, сложене друштвене појаве налазимо и код Ј. Дирозела (*J. B. Duroselle*), који сматра да се целовитост односа у изразу међународни подразумева, а тежиште је на одређењу када једна појава постаје међународна: „једна појава би била међународна од тренутка када она у себи обухвата било који однос који се просторно креће с обе стране државних граница“, и закључује да је главни циљ научног проучавања међународних појава – односа „да се утврде основни и други чиниоци који их условљавају“.⁶

Према савременим теоријама међународних односа, које преовлађују у САД и Великој Британији, суштина међународних односа најчешће обухвата природу и елементе моћи држава и других актера у међународним односима, равнотежу снага, колективну безбедност, вођење и систем одлучивања у спољној политици и чиниоце који делују на основна кретања у међународним односима. Међутим, и међу писцима научних теорија из западних земаља има различитих мишљења. На пример, Џ. Бартон (*J. W. Burton*) наглашава кључну улогу државе у међународним односима и објашњава да се теорија међуна-

⁴ В. Иблер, *Међународни односи*, „Напријед“, Загреб, 1971, стр.10. Како наводе В. Димитријевић, и Р. Стојановић, ставове сличне Иблеру заступају В. Гавранов и Б. Стојковић, у њиховој књизи *Међународни односи и спољна политика Југославије*, такође и Р. Вукадиновић, у *Међународни политички односи*.

⁵ L. Ledermann, *Considerations epistemologiques sur l'etude des realitons internationales*, Melange Seferiades, Athenes, 1961. p. 391.

⁶ Изнето према В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр. 13.

родних односа бави „осветљавањем и објашњавањем односа између држава у било ком скупу околности“, док Е. Хас (*E. Hass*) тврди да је „у средишту међународних односа феномен међународног организовања, интеграција и функционисања међународне заједнице као својерсног облика система“.⁷ Хенри Кисинџер, који без сумње спада не само у значајне писце теорија него и савременике политичке праксе у међународним односима, уз констатацију да су међународни односи релативно новији појам, додаје да они настају са појавом спољне политике држава, „која је још од Бечког конгреса успостављала везе међу народима“.⁸

На крају анализа и компарација одређења појма међународни односи које изнесе бројни аутори, референтним се може сматрати одређење које заједнички изводе В. Димитријевић и Р. Стојановић: „*међународни односи подразумевају свеукупност економских, политичких, идеолошких, правних, дипломатских, војних веза и односа међу народима, државама и системима држава, међу основним социјалним, економским и политичким силама и организацијама које делују на међународном плану*“.⁹

У најновијим ставовима већег броја америчких писаца које следи и један део европских, присутна је одређена ревизија схватања међународних односа и тренд да се они тумаче у оквиру појма светска политика. У њима се проширују категорије субјеката међународних односа и објашњава да су у тежишту њихових односа политике које заступају и воде у различитим областима, што све заједно чини светску политику. У том смислу, Ч. Кегли (*Charles W. Keggle*) и Г. Реимонда (*Gregory A. Raymond*), скрећу пажњу на још увек присутна погрешна схватања међународних односа. Они истичу да, „када људи користе израз међународни односи, обично у мислима имају перцепцију односа међу аутономијама, територијама држава које немају виши ауторитет владавине над њима“, и додају, „такви облици државне самосталности могу се наћи само у историји, у тзв. државама – градовима, окруженим високим зидовима са сталним браниоцима њихових бедема“.¹⁰ У свету модерне технологије, објашњавају, не само да државе, које су много већих територија од тадашњих држава – градова, немају такву аутономију, него се и „човечанство скупило у глобално село“.

⁷ Цитати ставова Џ. Бартона и Е. Хаса према В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр.12–13.

⁸ Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, „ВЕРЗАЛ“, Београд, 1999. стр. 717.

⁹ В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто дело*, стр. 13. Треба истаћи да се ово одређење међународних односа базира и на објашњењима и ставовима које даје и М. Мерле у Појам међународних односа „Југословенска ревија за међународно право“, 1–3/1967, стр. 1–14, а слично објашњење налазимо и код Љубивоја Аћимовића у *Наука о међународним односима: теорије и истраживачки правци*, „Научна књига“, Београд, 1987, стр. 7–15.

¹⁰ Charles W. Keggle, Jr., Gregory A. Raymond, *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics, Part I: Trend and Transformation in World Politics*, Thompson, Wadsworth, Belmont, USA, 2005, p. 5.

Ипак, и они признају да држава, ма колико да се мењала њена унутрашња и спољна физиономија, још увек представља основни чинилац међународних односа.

Већина других писаца научних теорија слаже се да је историја међународних односа мешавина континуитета и промена улоге државе, и да сваки историјски период карактерише неки обим промена. Међутим, један број научних стваралаца и политичара сматра да главне промене у међународној политици и односима, углавном, долазе на завршетку великих ратова.¹¹

Каскадне промене започете завршетком „хладног рата“ и настављене почетком двадесет првог века наговештавају револуционарно реструктурирање светске политике и међународних односа у целини. Оне су драматично преиначиле тип и снагу утицаја државних и недржавних актера у међународним односима. Ипак, без обзира на такву дубину промена, хијерархија међу кључним субјектима међународних односа у одређеним областима се одржала – у економији између богатих и сиромашних, у политици између владалаца и оних којима се влада, у војној области између јаких и слабих. Све ове карактеристике још увек значајно утичу на односе међу државама, слично као у прошлости, па да се и на почетку двадесет првог века може рећи да *међународне односе и савремени свет у целини карактерише мешавина континуитета и промена*. То значи да разумевање међународних односа и глобалне реалности захтева и пажљиво посматрање и анализу односа сила промена и сила континуитета. У томе важну улогу има перцепција слике света. Али, наша доживљавања светске реалности (замисли и перцепције) различита су, јер је наше мишљење везано за ниво сазнања о њима и, у складу с тим, изражава наш приступ или начин, што не значи аутоматски да је то и схватање других. Зато, када оцењујемо утицаје нових реалности на међународне односе морамо бити пажљиви. Слично је и са друштвеним елитама. Тврдокорно заступање сопствених уверења и вредности често је узрок неслоге у међународним односима, посебно када су односи међу државама непријатељски. Један од начина да се избегну једностранни, несразмерни и нерелативни утицаји догађаја на стварање представе о свету јесте њихо-

¹¹ На пример, кинески теоретичар међународних односа Ма Чу Шенг тврди да „најтрајнији и најстабилнији међудржавни процеси израстају из ратова, тј. после темељног одмеравања моћи између држава“. Цитат према Драган Р. Симић, *Наука о безбедности – савремени приступ безбедности*, „СЛ СРЈ“, Београд, 2002, стр. 108. Сличан став да велики међународни мировни споразуми, који трасирају међународне односе у дужем периоду, „по правилу“ долазе после великих ратова, можемо наћи и у делима Х. Кисинџера. Један број савременика сматра да је такав учинак имао и терористички напад на САД (2001), при чему своје уверење заснивају на изјави председника САД, Џ. Буша (*George Bush*), „ноћ је пала на различити свет...борба је управо почела“. Међутим, Ч. Кегли и Г. Реимонд, не спорећи одређени утицај поменутог догађаја на светску политику и међународне односе, закључују да он није изазвао радикалне промене и да је много тога остало исто. Charles W. Kegley, Jr., Gregory A. Raymond, *исто*, стр. 7.

ва анализа. Иако она није централни предмет ове студије, него основни начин истраживања, корисно је подсетити на неколико ставова о значају и оквирима њене примене у истраживању међународних односа.

У истраживању међународних чиниоца и догађаја постоје три нивоа анализе: *индивидуални, државни и системски или глобални ниво*. У области политичких појава *индивидуални ниво* анализе је веома значајан за доносиоце политичких одлука, било да се ради о државним или недржавним субјектима. При томе, треба имати у виду да у модерној политичкој пракси све већи утицај имају појединачна уверења лидера релевантних међународних субјеката. *Државни ниво* анализе темељи се на унутрашњим карактеристикама државе, укључујући тип њене владавине. То је посебно важно за процес којим владе држава доносе одлуке о питањима рата и мира, спремности за међународну сарадњу, компромисе и сл. С тим у вези, постоји уверење да су државе са демократски изабраним владама спремније за сарадњу и толеранцију. *Системски ниво* анализе пружа најкомплетнији поглед на светску политику, међународне односе, обрасце понашања глобалних политичких актера и других релевантних субјеката у свету. Тек на овом нивоу, анализе могу да покажу светске трендове политичких појава, опредељења и понашања релевантних субјеката међународних односа. Ове анализе, попут „телескопских камера“, помажу да се јасније виде карактеристике политичких појава и створи реалнија слика света. Крајња корист је помоћ одлучиоцима у усмеравању друштвене акције, на унутрашњем и међународном плану.

Из бројних тумачења, од којих је овде разумљиво изнет само део, можемо закључити да је појам *међународни односи* друштвена категорија која изражава *стање, способност и активности* субјеката међународних односа изван граница једне државе.

Субјекти међународних односа

У најопштијем смислу, у субјекте међународних односа убрајамо све јединице учеснице или носиоце активности у међународним односима. У страниој литератури, за субјекте међународних односа често се користи и израз *актери*, а А. Волферс (*Arnold Wolfers*) их тако и одређује, као „оне за које се прикладно може рећи да играју на међународној сцени“.¹²

Да би одредили врсте субјеката, односно, одговорили на питање када нека јединица (организована група људи, организација, заједница, ентитет, и сл.) постаје субјект међународних односа, потребно је утврдити основне особине које таква јединица треба да има.¹³ Међутим,

¹² А. Wolfers, *The Actors in International Politics*, у В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр. 83.

¹³ Поред државе, нико данас више не доводи у питање постојање и других субјекта међународних односа, који често имају раван, а у неким случајевима и већи утицај и улогу од државе у међународним односима. Шире о недржавним актерима у глобал-

особине једног субјекта међународних односа нису ни од кога и нигде децидно прописане, већ се изводе на основу искустава. Имајући у виду да је држава неспорни субјект међународних односа у свим теоријама,¹⁴ то се и међународни субјективитет других ентитета, углавном, изводи (утврђује) на основу поређења са особинама које обезбеђују међународни субјективитет држави. Наравно, реч је само о особинама које државама дају способност учешћа у међународним односима, а не и о другим њеним особинама. Ради компарације са државом и утврђивања особина које неки ентитет треба да има да би био субјект међународних односа, треба се подсетити једне шире прихваћене дефиниције државе: „За државу, у смислу међународног права, захтева се: (1) одређено подручје; (2) људство (становништво) и (3) организација независна о другој држави“.¹⁵ Има мишљење да држава мора да задовољи још један услов, а то је способност да се влада по одредбама међународног права. Важно је напоменути да субјект међународних односа не мора а priori да буде и субјект међународног права.

Уобичајене (подразумевајуће) особине субјекта међународних односа биле би: (1) *организованост* – која подразумева организацију и постојање средишта одлучивања; (2) *независност* – неометаност у одлучивању од стране других субјекта; (3) *међународни карактер* – значи да активности и односи таквог субјекта превазилазе границе једне државе, и (4) *политички значај* – да је субјект носилац политичких интереса и да је способан за политичку акцију.¹⁶

У односу на изнете особине, субјекти међународних односа се у политичкој литератури најчешће деле на: *националне*,¹⁷ *међународне* и *транснационалне*.¹⁸

Национални субјекти су они чија је организација територијално ограничена једном државом. Типични национални субјект међународних односа је сама држава. Оно што је разликује од других субјеката међународних односа јесте да је организована на одређеној међународно признатој територији, да има своје становништво и на свом легитимном располагању – политичка, економска, правна, војна и друга

ном систему у: R.W. Mansbach, *The Web of World Politics: Nonstate Actors in the Global System*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1976; такође и у J. Rosenau, V. Davis, M. East, *The Analysis of International politics*, The Free Press, New York, 1972.

¹⁴ Према ставу експерата Данског института за међународне односе, „државни суверенитет је још увек камен темељац међународног права и политичког поретка“, Danish Institute of International Affairs, *Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects*, Copenhagen, 1999.

¹⁵ Јурај Андраши (Juraj Andrassy), *Међународно право*, седмо издање, Загреб, 1978, стр. 61.

¹⁶ О овој особини субјеката међународних односа постоји подељено мишљење писаца научних теорија. Дилеме се односе нарочито на међународне невладине и тзв. приватне организације.

¹⁷ У политичком речнику, придеви „национални“ и „народни“ често се користе, што је и овде случај, као синоним за реч „држава“ или „земља“.

¹⁸ В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр. 89.

средства и инструменте за примену владавине одређених правила и права, као и за заштиту (безбедност и одбрану) свог становништва, територије, друштvenог уређења и других вредности. Још од времена (пре нешто више од три века) када су државе биле једини субјект међународних односа, установљен је међународни систем држава, који је, по мишљењу многих, и сада, као и у догледној будућности, свакако уз непрекидно прилагођавање новим условима, незаменљиво, основно начело организације међународних односа и светске политике.

Од целокупног спектра области које обухватају међународни односи (политика, економија, безбедност, трговина, миграције, екологија, наука, култура и друге), држава као субјект међународних односа има незаменљиву улогу у области безбедности. Нарочито *реалисти*, али и представници *либералног институционализма*, сматрају да „државе и даље остају одлучујући субјекти од којих највише зависе међународни и глобални мир и напредак“.¹⁹ Свакако, снага утицаја држава у међународним односима међусобно није иста. У том смислу, Д. Нелсон (*Daniel Nelson*) износи: „Са сигурношћу се може рећи да су САД, Кина, Русија, Јапан и Европска унија једине државе или удружења држава, које су у нови миленијум ушле са снагом светских актера, односно, појединачно представљају тзв. релевантне чиниоце међународних односа... Иако њихова моћ није међусобно иста у свим кључним елементима, свака од њих има способност значајног утицаја на шире окружење“.²⁰ Ипак, Нелсон примећује да су јасно видљиве и промене државне битности, тј. редукције и лимити ауторитета држава, како унутар, тако и изван оквира њених граница. Део промена и прилагођавања односи се на то да су нека права држава, до скоро сматрана као суверена, припала организацијама којима су државе приступиле, на пример Организацији за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) или Европској унији, којој су њене чланице пренеле значајан део свог суверенитета.

Што се тиче осталих националних субјеката у међународним односима реч је, пре свега, о *националним организацијама*. Њихови главни облици могу бити странке, привремене владе, покрети за одређена национална права (често означени као ослободилачки покрети) и сличне. Карактеристичан је субјективитет ослободилачких покрета. Они нису субјект међународних односа кад је у питању грађански рат унутар једне државе чија је влада једино међународно призната. Међутим, ако је покрет ојачао, или се проширио тако да постаје значајан чинилац развоја догађаја, може се догодити да буде признат као постојећа друга страна према дотадашњој влади, односно, могу га

¹⁹ Цитат према Драган Р. Симић, *Наука о безбедности – савремени приступ безбедности*, „СЛ СРЈ“, Београд, 2002, стр. 40.

²⁰ Nelson N. Daniel, „*Threats and Capacities: Great Power and Global Insecurity*“, in Klare T. Michael, Chandrani Yogesh, *World Security: Challenges for a New century* (Third edition), St. Martins Press, New York, 1998, pp. 36–58.

признати друге државе као учествујући субјект међународних односа, па чак и као субјект међународног права.²¹

Међународни субјекти настају удруживањем држава и државних организација (односно људи путем својих држава) у одговарајуће међународне организације. Мада и за појам *међународне организације* нема потпуно усаглашене дефиниције, ипак значајна мера сагласности постоји око одређења које дају Обрен Рачић и Војин Димитријевић: „*Међународне организације су вишестраним уговорима основани трајни облици институционализованог општења три или више држава, с посебним статусом и сталним органима, у оквиру којих се, на начин предвиђен статутима и другим основним документима организација, одвијају процеси мултилатералног преговарања и заједничког одлучивања држава чланица у одговарајућим областима међународне сарадње*“.²²

Према општеприхваћеној класификацији, међународне организације могу бити *универзалне* – обухватају све или огромну већину држава, као што је Организација уједињених нација (ОУН), и *регионалне* – обухватају све или велику већину држава одређеног региона, као што је Европска унија, Организација афричког јединства (ОАЈ) и сличне.

Транснационални субјекти настају удруживањем људи из различитих земаља без посредства њихових држава.²³ Наиме, захваљујући развоју технологије, нарочито средстава комуникације, људи су у све повољнијој прилици да се међусобно повезују ради задовољавања својих интереса које не могу или је исувише компликовано да остваре преко националних и међудржавних субјеката. Зато се данас неке „важне функције државе све више разливају у субнационалне и транснационалне заједничке послове и институције“.²⁴

Иако неки транснационални субјекти делују одавно, још увек нема општеважећег критеријума о томе које друштвене ентитете треба у њих убројати, односно како их треба разврстати. Чини се најприхватљивијом подела коју према Р. Киохејну (*Robert O. Keohane*) и Џ. Нају (*Joseph Nye*) износе В. Димитријевић и Р. Стојановић.²⁵

(1) *Међународне невладине („приватне“) организације* чине удружења група и појединачца из различитих држава, чији циљ није профит већ залагање за интересе од општег добра. Овај вид међународних организација данас је најбројнији у свету. Према неким подацима,

²¹ Јурај Андраши, *Међународно право, исто*, стр. 72–73. Илустративни пример је Палестинска ослободилачка организација.

²² Рачић, В. Димитријевић, *Међународне организације*, „Савремена администрација“, Београд, 1988. стр.17.

²³ Шире у J. S. Bertelsen (ed.), *Nonstate Actors in International Politics*, Praeger, New York, 1977.

²⁴ Nelson N. Daniel, цитирано према Klare T. Michael, Chandrani Yogesh, *исто*, стр. 50.

²⁵ В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр. 126–141.

ради се о преко 150.000 таквих организација. Свакако, најутицајније су оне које имају саветодавни статус при органима и телима међународних јавних (међудржавних) организација, на пример при саветима УН, као што су Међународна амнестија (*Amnesti International*) и бројне друге.

(2) *Транснационални политички покрети* окупљају људе и политичке организације (странке, партије) истородних убеђења из различитих држава ради ширег утицаја на политичке односе. Најчешће су у питању синдикални савези, политичке и страначке уније, присталице одређених политичких убеђења, праваца, следбеници знаменитих међународних трибуна, лидера, филозофа и слично.

(3) *Транснационалне верске организације*, мада могу и најчешће имају утицај на идеологију бројних нација исте религијске припадности, нису саме по себи субјекти међународних односа. То постају тек са стварањем одговарајућих централних верских транснационалних или светских ауторитета (светске цркве), као што је случај са Светом столицом, код католичке цркве, или са Светским савезом цркава (основан 1948. године, али у њега није ушла римокатоличка црква). У крилу неких религија, током последњих деценија, дошло је до формирања радикалних верских група, измешаних са националним покретима, које због своје агресивне доктрине и нетрпељивости према другим религијама и народима не могу бити прихваћене као субјекти међународних односа.

(4) *Транснационалне привредне организације* првенствено подразумевају вишенационална предузећа, или мултинационалне компаније, корпорације, које имају своје јединице у више држава.²⁶ Данас постоји више стотина таквих компанија, од којих свака има огранке у више од 20 држава.²⁷

Дакле, и на почетку двадесет првог века, држава остаје најважнији субјект међународних односа. Међутим, постоји и све израженија тенденција према редукцији такве њене улоге уз истовремен раст утицаја осталих субјеката међународних односа.

Основне карактеристике савремених приступа међународним односима

Ниједна категоризација, разврставање, класификација, односно било каква подела научно-теоријских приступа међународним односима не може бити сасвим исправна, јер је немогуће повући јасну ли-

²⁶ Шире у Р. Ђуровић, *Мултинационалне компаније*, „Савремена администрација“, Београд, 1977.

²⁷ Мултинационалне компаније са седиштем у САД поседују једну трећину свих постојећих иностраних филијала и огранака, док три четвртине таквих филијала припада компанијама из САД, В. Британије, Немачке и Француске. Документ УН ST/ESA/190, стр. 7.

нију између њих. Разврставање таквих учења најчешће се врши у односу на позицију и улогу коју она дају референтним чиниоцима међународних односа, принципима на којима међусобно делују или интересима и циљевима којима теже. Тако, С. Смит (*Steve Smith*) тврди да тренутно у међународној теорији преовлађују три групе приступа:²⁸ (1) *рационализам*, који садржи бројне неореалистичке, неолибералне, па чак и неке марксистичке теорије међународних односа; (2) *рефлексивизам*, који се састоји од постпозитивистичких приступа, критичких теорија, постмодернизма, феминистичких теорија и теорије о половима, и (3) *друштвени конструктивизам*, који покушава да премости јаз између рационализма и рефлексивизма тиме што од рационализма преузима онтологију, а од рефлексивизма веома „танку“ верзију епистемологије.

Рационалистички приступи доминирају у актуелној литератури о главним токовима (*mainstream*), рефлексивистички приступи добијају нове присталице, а друштвени конструктивизам се појављује као „прави хит“. У географском смислу, рационализам доминира у северноамеричким теоријама међународних односа (нарочито у САД), док рефлексивизам има више присталица у Европи. Смит даље тврди да преовлађујуће теорије о међународним односима данас потичу од америчких аутора: „Један од доминантних америчких теоретичара међународних односа, чији је приступ недвосмислено заступљен у америчкој спољној политици, која се налази у средишту међународних односа, јесте Џ. Миршајмер (*John Mearsheimer*), односно његов офанзивни неореализам“.²⁹ У европским теоријским промишљањима међународних односа данас преовлађује плурализам теоријских приступа, јер, у ствари, заправо и не постоји неки приступ који би био изразито европски.

Већи број научника који се бави теоријама међународних односа, научно теоријске приступе међународним односима и уопште међународној политици деле на две велике групе или школе мишљења: *реалистичку и либералистичку*. Ипак, и после оваквог разврставања остаје значајан број теорија чија се полазишта и резултати не могу уврстити у ова два правца, нити су међусобно сродних карактеристика да би чиниле јединствену теоријску школу, тако да се, зависно од перцепције појединих научника, различито називају и разврставају. Поједини их сврставају у остале правце, неки у критичке школе мишљења, а други у марксистичке или постмарксистичке теорије. Најчешће се називају *алтернативне теорије*. Њихова прихваћеност и утицај на међународне односе знатно се разликују. Међу овим теоријама, по растућем утицају на развој међународних односа, нарочито се из-

²⁸ Steve Smith, „Is the truth out there? Eight questions about international order“ – u ed. Paul T.V.; Hall A. John, *International Order and the Future of World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1999.

²⁹ S. Smith, *исто*, стр.18.

дваја глобалистички приступ. Зато се овај приступ, уз два традиционална, с правом данас може уврстити у водећа промишљања међународних односа.

Реалистичке теорије

Политички реализам има дугу традицију, која почиње од Тукидидових (*Thucydides*) описа Пелопонеских ратова, у 5. веку п.н.е, преко реалистичких приказа улоге силе и морала Макијавелија (*Niccolo Machiavelli*) у 16. и Хобса (*Thomas Hobbes*) у 17. веку до данашњих дана. Корене реалистичког промишљања о односима међу државама, такође, налазимо и у древним азијским учењима, у Индији (*Kautilya*) и Кини (*Shang Yang i Han Fei*).

У основи реалистичког приступа је став да је држава главни актер међународних односа и уверење да опстанак државе зависи од њене моћи, тако да је борба за моћ природна тежња сваке државе. Односно, како се објашњава у савременим реалистичким теоријама, изнад државе не постоји неки виши политички ауторитет, тако да међународни систем није ништа друго до „анархично друштво држава“.³⁰ Државе су суверене, имају највишу власт над својом територијом и народом и једине у међународном систему легитимно располажу способностима принуде над својом територијом и народом. У непостојању вишег ауторитета коме државе могу да се обрате за заштиту и решења у међусобним размирицама, реалисти међународне односе виде као непрекидну борбу држава за моћ, у којој, попут Тукидидових описа борбе за владавином између древних античких држава – градова, јаки доминирају над слабима. Коначно, свака држава је одговорна за сопствени опстанак и зато је природно осетљива на намере окружења, што према реалистима захтева стални опрез политичких лидера, тежњу за наоружавањем и савезницима да би повећала своју националну безбедност. Анархична структура међународног система намеће државама самопомоћ (поседовање сопствене, самосталне способности), као основни начин опстанка. То води јачању њихове војне способности у односу на друге ради одвраћања потенцијалних претњи. Реалисти не искључују могућност да ће ривалске силе сарађивати и у неким безбедносним питањима од заједничког интереса, али тврде да је таква сарадња ретка, „јер су државе опрезне око расподеле релативне добити, зато што у сарадњи постоји могућност преваре“.³¹ Такође, реалисти истичу да је неморалност у међународним односима природна и, у том смислу, понашање државе је различито од морала појединаца у свакодневном понашању. Зато су реалисти сумњичави у

³⁰ Bull Hedley, *The Anarchichal Society: A Study of Order in World Politics*, Macmillan, London, 1995.

³¹ John J. Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001.

погледу улоге етике у поштовању договора у спољној политици. Како објашњавају, политика стратегијских интереса може наметати државним лидерима да не поштују моралне норме. То значи да се у борби за опстанак државе њихове владе неизбежно понашају у складу са „државним резонаном“ (*raison d'etat*), јер је „игнорисање државних интереса алтруизам, који погодује расипању државних ресурса, а то је најбржи пут националне катастрофе“.³²

Нови реализам јавља се уочи Другог светског рата, када у владајућим елитама Немачке, Италије и Јапана поново преовлађује уверење да су национални – државни интереси једини природни интереси. Овај нови талас реализма је обезвредио Келог–Брајанов пакт (*Kellogg-Briand Pact*) из 1928. године односно либералистичко учење да је међудржавним (међународним) споразумима и моралом могуће забранити рат као инструмент националне политике у међународним односима. Овај и сличне историјске примере искористили су Р. Нејбор (*Reinhold Niebuhr*) и Х. Моргентау (*Hans J. Morgenthau*), после Другог светског рата, доказујући неodrживост либералистичких („утопистичких“) теорија међународних односа и постојаност реалистичког понашања држава, јер се оно, како тврди Моргентау, заснива на „реалној природи људског бића, које је у суштини окрутно у борби за свој опстанак“.³³ Овако ревитализоване реалистичке теорије опстају као преовлађујући приступи у понашању држава у међународним односима и после Другог светског рата. Политичко, војно, економско и друго ривалство између САД и СССР-а, које је уследило после Другог светског рата, прерастајући у глобалну борбу између Истока и Запада, представљало је практични израз или потврду реалистичких ставова о анархичној структури међународног поретка и борби држава за моћ као њиховом природном понашању у међународним односима. Хладноратовска криза, која је са мањим или већим интензитетом трајала скоро четири деценије, готово да је искључила перспективу сарадње, повећавајући јаз између националних интереса најснажнијих држава, и ишла је у прилог реалистичкој теорији о неизбежности конфликта.

Тежиште следећег таласа реалистичких теорија, који се јавља седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, јесте на међународној структури или систему, као узроку ривалског понашања држава, због чега се називају и системским теоријама. Водећи заговорник ове нове реалистичке школе мишљења, познате као „структурални реализам“, јесте К. Волц (*Kenneth N. Waltz*). Он полази од става да оштром реаговању држава у међународним односима није узрок само њихова „природна склоност“ да се боре за моћ и доминацију над дру-

³² Charles W. Keggle, Jr., Gregory A. Raymond, *The Global Future*, исто, p. 25.

³³ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, 6th ed. rev. by Kenneth W., Thompson, Knopf, New York, 1985.

гима, која проистиче из „насилне стране људске природе“, него су државе принуђене тако да реагују надмећући се са другима за задобијање што повољније позиције у анархичној структури међународног система, чија је „дефинитивна“ карактеристика недостатак централног ауторитета (арбитра). У таквој ситуацији, осетљиве и несигурне државе настоје да задобију потребну моћ, а често прибегавају и савезу са другима да би одржале своју повољну позицију у структури система. Дакле, према Волцу, поремећај равнотеже сила долази из структуре анархичног система, који намеће сили која је изгубила позицију да тражи начине за успостављање, обнављање равнотеже. Овакво тумачење понашања држава у међународним односима познато је и под називом „дефанзивни реализам“.

Најновије реалистичке теорије, које се јављају деведесетих година прошлог века, такође се ослањају на системске анализе, али тврде да државама није циљ само да достигну равнотежу снага у систему, него да остваре премоћ као начин очувања својих позиција. Тако, према Џ. Миршајмеру, анархична структура међународног система подстиче државе да максимизирају своју моћ, како би обезбедиле позицију светске силе изнад супарничких сила. Државе се понашају по обрасцу: „предност у моћи је најбоља одбрана“. Зато се овај реалистички приступ назива и „офанзивни реализам“.

Међутим, реалистичка учења о понашању држава, као основних субјеката међународних односа, не одређује прецизно на који начин оне користе две кључне карактеристике којима теже: *силу* и *национални интерес*. Такође, нема одговора ни на питања: шта су кључни елементи националне силе, како се сила користи да би најбоље служила националним интересима, да ли непрекидно и претерано наоружавање штити од непријатељеве силе, или је провоцира, да ли захтеви за апсолутном безбедношћу једне државе не значе и небезбедност друге државе, што води томе да свако тежи да најјача дугог, чиме се отвара опасна спирала опште небезбедности?

Ова и друга питања, везана за значајне неодређености, довела су реалистичку теорију под снажан удар критике. Такође, савремена пракса светске политике у бројним областима, укључујући и аспект безбедности, показује значајна одступања понашања држава од реалистичких прогноза у корист јачања сарадње. Недвосмислени примери су либерализација трговине, успостављање снажних економских институција у Европи, ширење концепта сарадње у безбедности, јачање улоге међународних организација и њихових институција и други.

Упркос недостацима реалистичке теорије, на међународне односе и даље се, најчешће, гледа кроз оквир реализма, при чему се заступа став да је држава, кроз историју, садашњост и у догледној будућности кључни субјект међународних односа, а њена моћ најсигурније средство очувања националних интереса.

Може се рећи да либерализам представља скуп научно-теоријских ставова о друштвеним појавама који полазе од схватања да су људска бића разумна, морална и да је њихова природна тежња слобода, мир и правда. Пошто претежно окупља заговорнике инспирисане идеалима о свету без рата и универзалном моралу, који одбацују силу као средство у међународним односима, а уместо борбе држава за моћ, као начин очувања мира и безбедности истиче сарадњу, успостављање међународних организација и институција, либерализам се често везује за идеализам и институционализам.

Историјски корени либерализма налазе се већ у идејама о демократији у учењима древних грчких филозофа, због чега се либерализам са правом сматра једним од најстаријих, традиционалних приступа међународним односима и друштву уопште. Већи број научника не пориче појаву либералних идеја у старогрчкој филозофији, али сматра да систематизовани и континуирани развој либералних приступа међународним односима почиње у 17. веку, од Џ. Лока (*John Locke*), затим идеја И. Канта (*Immanuel Kant*) и А. Смита (*Adam Smith*). Данас, либералне школе промишљања међународних односа и друштва уопште доживљавају ренесансу и имају бројне следбенике међу научницима и политичарима. Поменимо само неке од познатијих креатора и следбеника либерално–институционалних теорија међународних односа, као што су Р. Џервис (*Robert Jervis*), Р. Киохејн, Џ. Нај и други.

Либералистички приступи међународним односима *не негирају битну улогу државе* у њима и *анархичну природу међународног поретка*. Међутим, за разлику од реалиста, истичу да, поред државе, *значајну улогу и утицај у међународним односима имају и бројни други чиниоци и субјекти*, почев од утицаја *унутрашње политике* на понашање држава, преко *недржавних и невојних чинилаца до међународних организација, институција и права*. Такође, сматрају да је *уместо фокусирања држава на националну безбедност и супарништво у борби за стицањем веће моћи једне над другом (нарочито војне), сарадња држава у безбедности*, али и свим другим областима заједничких интереса, *најбољи начин очувања сопствене и заједничке безбедности и просперитета за све*.

Једна од полазних парадигми либералиста подразумева да је основни услов за елиминацију претњи у међународним односима и очување мира и безбедности – достизање стабилне демократије држава. Овај став је нарочито добио на значају подршком два позната америчка председника из редова демократа током двадесетог века. На пример, В. Вилсон (*Woodrow Wilson*) истицао је: „Демократске владе ће учинити рат мање вероватним“. Сличну тезу, нешто касније, подржао је и проширио Ф. Рузвелт (*Franklin Roosevelt*): „Континуитет одржавања и унапређења демократије најзначајнија је гаранција ме-

ђународног мира".³⁴ Дакле, творци либералних теорија и политичари либералних уверења сматрају да демократске политичке културе, засноване на толеранцији, прилагођавању и поштовању права, избегавају насиље као средство решавања међународних спорова. Према либералистима, убеђивање и преговарање, ослоњени на поштовање права, представљају основне методе, средства и инструмента међународне политике у решавању конфликта међу државама. Друштвене елите у демократским државама заједнички деле одговорност. У сучељавању сродних демократских власти ретко избијају ратови, зато што свака страна уважава другу и очекује да сукоб реше мировним средствима. Ова очекивања се подстичу и од демократске јавности таквих држава, јер је отворена унутрашња политика доступна јавности, тако да је противнику тешко да је демонизује и изврће чињенице.

Либералистичке теорије имају и снажан ослонац у либерализацији трговине. Значај трговине за међународне односе први је уочио Монтескије (*Montesquieu*), још у 18. веку. Доктрина према којој слободна трговина може да има превентивну улогу у спречавању избијања ратних сукоба заснива се на неколико претпоставки. Прво, трговина омогућава профит, који је интерес свих владајућих елита (на обе стране), док рат као друштвено стање насилних ограничења смањује могућност за економске добитке. Друго, све остале пословне елите, увезане у снажне међународне интересне групе, такође имају витални интерес за спречавање ограничења трговине, тако да се залажу за избегавање пословних ограничења и ризика, чиме непосредно подржавају опције за мирно решавање конфликта. Треће, трговинске мреже у мирнодопско време изграђују и јачају везе и међузависност између народа, смањују државну затвореност и тиме снажно стимулишу потенцијалне актере (стране) да избегавају сукоб.

Најзначајнија заједничка карактеристика савремених либералистичких теорија, због које се све чешће и називају либерално-институционалистичке, јесте ширење мрежа међународних организација и јачање улоге њихових институција. Заговорници јачања улоге заједничких, међународних институција полазе од претпоставке да су мир и просперитет природни интерес и брига свих, па следствено томе и изградња заједничких институција које би биле у служби очувања мира и јачања перспективе сарадње такође је интерес свих субјеката међународних односа.

Настајање савремених либерално-институционалистичких теорија подстакнуто је катастрофалним последицама Првог светског рата, који је био „рат за крај свих ратова“ (*W. Wilson*).³⁵ Верујући да политика силе, као средство у међународним односима, увек води суко-

³⁴ Цитати према Charles W. Keggle, Jr., Gregory A. Raymond, *The Global Future... Part I: Trend and Transformation in World Politics*, исто, стр. 29

³⁵ „*Encyclopedia Britannica De Luxe 2002*“.

бу, либералисти су покренули иницијативе за реорганизовање међународног система. Ови „идеалисти“, како су их тада називали реалисти, делили су се на три групе.

Прва група заступала је став о стварању међународних институција које би јачале поверење између сила и елиминисале поводе за међусобне сукобе. Отелотворење такве замисли представљала је Лига народа. Идеја се заснивала на уверењу да је мир недељив, тако да би један систем колективне безбедности, који би мобилисао целу међународну заједницу, и у коме би се угрожавање безбедности једне чланице сматрало небезбедношћу свих, могао да спречи будуће ратове. Пошто ни једна држава не би била у стању сама да се супротстави евентуалном агресору, колективна безбедност, како су је творци замислили, подразумевала је укључивање свих других држава да се агресор застраши и рат избегне. Уколико рат тиме не би био избегнут агресор би наишао на заједнички одговор свих осталих држава.

Друга група заступала је став о превенцији оружаних конфликта, тј. решавању неспоразума пре него што избије рат коришћењем легалне судске процедуре. Идеја је везана за успостављање сталних међународних судова који би били ситуирани одговарајућим правом у том смислу. Неколико влада је одмах после Првог светског рата покренуло иницијативу за успостављање Сталног међународног суда правде (*Permanent Court of International Justice – PCIJ*). Његов први председник, Б. Лодер (*Bernard C. J. Loder*), изјавио је: „Наступила је нове ера цивилизације“.³⁶

Трећа група либералиста из тога времена, заступала је „библијски“ став да се оружја претворе у оруђа, тј. да се државе лише оружја као средства за вођење рата. Основни циљ био је смањење међународних тензија кроз опште разоружање. Први уговор заснован на идеји о разоружању постигнут је 1921/22. године у Вашингтону, између САД, Италије, Јапана, В. Британије и Француске, а односио се на ограничење борбених бродова. Ширење ове идеје довело је и до сазивања прве конференције о разоружању (Женева, 1932. године).

Мада су, као што се види, иницијативе либералиста доминирале академским расправама у периоду између два светска рата, мали део њих био је озбиљно примењен. Лига народа је од почетка показала суштинске слабости крхких инструмената и недостатак средстава. Није успела да спречи јапанску инвазију Манџурије (1931), ни италијанску инвазију Етиопије (1935). Главни неспоразуми држава ретко су доспевали пред РСЈ, а Женевска конференција о разоружању доживела је неславан крај. Избијањем новог рата крајем тридесетих година прошлог века по матрици реалистичке теорије, либералистички приступи међународним односима изгубили су првенство.

³⁶ РСЈ је инаугуриран почетком 1922. године, а прву пресуду везану за међудржавни конфликт донео је 1923. године, Charles W. Keggley, Jr., Gregory A. Raymond, *The Global Future*, исто, стр. 31.

Следећи велики талас либерално-институционалистичких теорија јавља се две деценије после Другог светског рата, као одговор на безумну трку у наоружању, која је претила глобалном катастрофом. Када је гомилање војне моћи запретило могућношћу уништења човечанства, а енергетска криза показала да и невојни чиниоци могу веома битно да утичу на међународне односе, доминација реалистичке теорије о главној улози силе у међународним односима почиње да опада. Истовремено, уочавањем комплексне међузависности међународних односа, либералистичке теорије су кроз јачање институција дијалога и преговарања и њихово ширење изван безбедности и на друге области међународних интереса (економија, трговина, наука, животна средина и друге) отвориле нову перспективу међународне политике. Од тада, у међународним односима, уз државе, све већи утицај имају и недржавни актери. Јачањем сарадње свих субјеката међународних односа у све ширим областима заједничких интереса долази и до гранања мрежа и јачања улоге међународних институција.

Дакле, у средишту либералистичких теорија међународних односа јесте идеја и тежња за елиминацијом рата као средства у њима. Заговорници либералног институционализма сматрају да се применом разума и универзалног морала може доћи до срећенијег, праведнијег света, и да се међународна анархија и рат могу држати под контролом путем ширења субјеката и области међународне сарадње и кроз међународне институције ситуиране законима.

Упркос постепеној доминацији либералистичких приступа у теоријама међународних односа, током последње деценије двадесетог века сучељавање две традиционалне школе мишљења о међународним односима није престало. Тако, док либералисти указују на нужност и предности ширења сарадње у међународним односима и јачање улоге недржавних чинилаца и међународних институција, реалисти, позивајући се на историјска искуства, доказују да су такве идеје краткотрајне. Реалисти сматрају да оне могу да допринесу само нижем нивоу политичких интереса, као што су трговина, финансије, животна средина, али не и високој политици у чијем је средишту питање безбедности. Према њима, национална безбедност је камен темељац националних интереса и никаква организација колективне безбедности не може да замени безбедносну сигурност која се остварује ослонцем на сопствену снагу. Указују, такође, да се битне претпоставке либералистичких идеја у међународним односима заснивају на моралу, што је изазов за државе и њихове елите када треба, уз „високу цену“, да се ангажују у очувању безбедности у оним крајевима света где немају сопствених виталних интереса. Међутим, либералисти, на примеру колективне интервенције НАТО-а у Савезној Републици Југославији, доказују снагу морала државних лидера увезану у заједничке институције.

И поред непремостивих разлика два преовлађујућа приступа међународним односима, ипак се може рећи да им је заједничка карак-

теристика „пропитивање“ традиционалних образаца и опрезност искорака у сусрет неизвесности од нових изазова, који се јављају на рупевинама биполарне структуре.

Алтернативни приступи – теорије глобалиста

У краткој историји теорије глобализације било је много покушаја да се дефинише глобализација. Међутим, наизглед јасне карактеристике њене практичне манифестације показале су се и те како неухватљивим и прешироким за једну концизну дефиницију. Око дефинисања глобализације јавља се неколико група проблема. Једна се тиче дистинкције између самих, на први поглед јасно различитих термина – „интернационално“ и „глобално“. Друга група је везана за категоријалну припадност термина глобализације, при чему треба разграничити, боље речено усвојити решење – да ли је она феномен или нужна еволутивна појава, можда стадијум, или је реч о универзалној категорији, једнако применљивој у свим областима људске делатности. Неки писци тврде да је глобализација првенствено производ – последица интереса трговине, капитала и профита, дакле примарно категорија економских наука, док су њени ефекти у осталим областима светске политике само сразмерна рефлексија, без веће „тежине“ и не може да се формулише као систем. Постоји и трећа група проблема која се тиче неравномерне укључености главних аспеката светске политике, на пример безбедности. Тешко је рећи да сви њени аспекти могу бити задовољени глобалним приступима или решењима. Мноштво безбедносних изазова, за које постоји уверење да су глобални, ипак не доживљавају сви подједнако и у супротстављању њима нису спремни на једнаке жртве. То неизоставно намеће питање – да ли глобална безбедност дотиче и штити само врховне интересе најмоћнијих, док већина осталих постаје само део њихових „културолошких обзира“, како показују први обриси глобализације безбедности.

Мада је утемељење глобализације као научног појма веома комплексно, са сигурношћу се може рећи да је њен утицај у пракси међународних односа неспоран. То указује на потребу усвајања њеног теоријског одређења, бар као кумулативног, којим би се теоријски потврдила њена практична релевантност у светској политици.

Израз *глобални*, у контексту политичког значења, први пут се среће код енглеских политичара крајем деветнаестог века, који су придевом „глобално“ именовали цео свет. Прво објашњење термина „глобализе“ и „глобализм“ дато је у мање запаженој књизи О. Реисера (*O. Reiser*) и Б. Дејвиса (*B. Davies*), објављеној 1944. године.³⁷ Именица

³⁷ O. Reiser, and B. Davies, *Planetary Democracy: An Introduction to Scientific Humanism and Applied Semantics*, Creative Afe Press, New York, 1944. p. 212–219, наведено према Terriff Terry, Croft Stuart; James Lucy; and Morgan Patrick M., *Security Study Today*, Polity Press, Cambridge, 1999.

глобализација (енг. *globalisation*) ушла је у речник први пут 1961. године.³⁸ У овом речнику појам глобализације везује се за име М. Луана (*McLuhan Marshall*), односно његову идеју о „глобалном селу“. Он је (према овом речнику) кроз истраживања савремених комуникација (модерних медија) закључио да се развојем модерних комуникација „свет смањује“ и ствара „глобална заједница – глобално село“, међусобно све зависнијих људи сличних навика и стандарда. Међутим, израз глобализација постао је део свакодневног речника тек последњих деценија двадесетог века. Савремени аутори наводе најмање пет појмова за које се везује, или уместо којих се користи реч глобализација: *интернационализација, либерализација, универзалност, експанзија и губљење значаја територијалних граница (deterritorialization)*.

На основу оваквих придавања значења изразу глобализација формулисане су и бројне дефиниције. Један о проминентних аутора у чијим делима глобализација има централно место, А. Геидинс (*Anthony Giddens*), глобализацију дефинише као „интензивирање најширих друштвених односа који повезују удаљене крајеве на такав начин којим су локална дешавања истовремено присутна на миљама удаљеном простору и обратно“.³⁹ Роберт К. (*Robert Cox*) сматра да „карактеристике тренда глобализације обухватају интернационализацију производње, нову међународну поделу рада, ново премештање становништва са Југа на Север, ново надметање које убрзава ове процесе и интернационализацију држава... претварајући их у агенције глобализованог света“.⁴⁰ Мада и сами њихови творци признају одређене недоречености, најприхватљивијим се чини објашњење глобализације које даје Ј. А. Шолте (*Jan Art Sholte*), „глобализација се односи на бројне друштвене процесе помоћу којих се релативизују територијална ограничења тако да код људи нараста осећај да живе у јединственом географском простору“.⁴¹

Од избора саме дефиниције глобализације, чини се значајнијим уочавање аспеката и последица глобализације, нарочито у областима које се тичу савременог обликовања и приступа међународним односима и безбедности.

Данас се све чешће јавља мишљење да је глобализација општедруштвених делатности дошла као логичан след еволуције човечанства и да је она, када је у питању светска политика, њен највиши и најобухватнији стадијум. У том смислу, заговорници глобализације фаворизују израз светска или глобална политика (*global politics*) уме-

³⁸ Webster, *Websters Third New International Dictionary of The English Language Unabridged*, Mass Merriam, Springfield, 1961.

³⁹ John Baylis, Steve Smith, *Globalization of World Politics: An Introduction to International Realations*, sec.ed. Unuversity press Oxford, 2002. стр.14–15.

⁴⁰ John Baylis i Steve Smith, *исто*.

⁴¹ J. A. Sholte, *Globalization: a Definition*, у J. Baylis, S. Smith, *Globalization of World Politics: исто*, стр. 15.

сто термина међународни односи и међународна политика. У ствари, они одбацују свако одређење *међународни* у процесима који се тичу целог човечанства, истичући да је овај израз преузак, јер у својој антиципацији исувише преферира нацију (државу) као основни субјект и зато што занемарује огромно пространство и утцај политика других субјеката у областима у којима се одвијају глобалне појаве (економија, тржиште, информатика, технологија, култура и друге).

Мада у неким полазним ставовима, као што су обухватност и незаустављивост глобалних процеса, тенденција према скупљању светских просторстава, универзалност циљева глобализације и сличним, међу глобалистима нема битнијих разлика, ипак према питањима утицаја чиниоца глобалних процеса, механизма деловања, динамици одвијања и сличним може се уочити постојање неколико глобалистичких „струја“. Међутим, овде се не указује толико на различите приступе унутар опште теорије глобализације, колико на процес „уливања“ нових идеја у главни ток, супротан од процеса „разливања“ или рачвања, какав се одвија код традиционалних приступа међународним односима. То значи да су све теорије глобализације усмерене према јединственом схватању главног циља – успостављању глобалних структура, инструмената и механизмима њиховог функционисања у кључним областима људске делатности. За разумевање глобалистичких приступа према кључним процесима у светској политици, послужићемо се ставовима традиционалних теорија о глобализацији, прецизније – ограничењима традиционалних теорија у тумачењу глобалних појава. Теорије глобалиста управо су и настале као последица немогућности традиционалних теорија да чвршће увежу и премреже раседне линије између бројних аспеката односа који настају са појавама које имају глобални карактер.

За реалисте, који признају да глобализација јача интеракцију и међузависност економија, тржишта и сличних интереса држава, не значи да она елиминише поделу светске територије између држава (нација), нити подразумева нестанак држава и њених интереса као независних субјеката. Односно, они поричу да глобализација елиминише моћ као државну референцу у међународном систему држава и не прихватају парадигму глобалиста о кључној улози глобалних процеса, као што су они у економији, трговини, технологији, комуникацијама, животной средини и други, у светској политици.⁴²

Либералисти имају различите погледе на глобализацију. Међутим, у једном се слажу – глобализација демонтира државу као кључног актера у међународним односима. Гледано дугорочно, по питању крајњег циља, либералисти имају сличну тежњу, као и глобалисти. То је изградња наднационалних институција, ауторитета у који би се преселила кључна моћ данашњих уситњених, често ривалских

⁴² John Baylis, Steve Smith, *Globalization of World Politics...* исто, стр. 5–6.

субјеката. Међутим, док либералисти заговарају опште (надржавне), пре свега административно-правне институције које би елиминисале анархичност међународног поретка, глобалисти заговарају глобализоване мреже различитих аспеката људске делатности, међусобно једнако значајне, што опет упућује на анархичну структуру светских односа, али коју не би чиниле државе као кључни актери, него глобалне мреже повезаних субјеката у појединим областима заједничких интереса.

Теоретичари из групе критичких приступа, нарочито марксисти, имају радикално негативан приступ према глобализацији, карактеришући је као феномен и стадијум капитализма. Наиме, тумачећи све унутрашње и међународне појаве, као последицу класне борбе, марксисти виде глобализацију као крајњу фазу капитализма – тенденцију Запада да влада светом, која продубљује разлике између центра и периферије.

Генерално, међу креаторима теорија међународних односа нема дилеме да је снажан развој комуникацијске и информатичке технологије кључно утицао на смањење раздаљина широм планете, омогућивши да догађаји на једном крају света све више имају утицај или да зависе од људи и друштава на другом крају земаљске кугле. Дакле, дошло је до ширења и продубљивања глобалне међузависности у свим аспектима људске делатности. Смит и Бејлис сматрају да се овакве глобалне појаве првенствено односе на три области: друштво, економију и политику.⁴³ Друштвене идеје, економски интереси, политички утицаји готово тренутно досежу у све крајеве света и постају доступни свим друштвеним структурама и појединцима, тако да истомишљеници и присталице, као и опоненти, брзо проналазе једни друге преко граница држава. То значи да су главне вредности човечанства, али и недостаци, постали јавно изложени, а могућност избора, повезивања и удруживања више не зависи само од понуде унутар државних граница. Ипак, то не значи да су квантитет и слика света промењени; промениле су се могућности погледа и утицаја на свет. Наравно, глобализација није избила ниоткуда, нити је „сакупљање света“ дошло изненада. Сасвим је извесно да она и не води „крају историје света“. Реч је о глобалним димензијама процеса приближавања субјеката у кључним областима људске делатности, чије утицаје незаобилазно, али то не значи и подједнако, осећају сви на Земљи. Многи аутори се слажу да је у актуелном стадијуму процеса глобализације тешко предвидети њен крајњи резултат. Оно што је сасвим сигурно јесте да се она не може игнорисати у приступу и замислима било ког аспекта савремених међународних односа или, како глобалисти кажу, светској политици.

⁴³ John Baylis, Steve Smith, *истио*, стр. 7.

Заговорници теорије глобализације не прикривају, напротив, истичу да савремена тумачења глобализације имају исходиште и да се преклапају у најмање девет приступа међународним односима са либералистима шездесетих и седамдесетих година прошлог века.

Прво, Моделски (*Modelski George*) и Морс (*E. Morse*) су кроз тзв. теорије модернизације,⁴⁴ истражујући експанзију индустријализације почетком друге половине двадесетог века, указали да су њене логичне последице – настанак снажних мрежа нових контаката и међузависних односа између држава и корпорација широм света. То, како су тврдили, неизоставно води променама политичких, економских и друштвених процеса, какви су карактерисали тадашње међународне односе. Индустријализација битно мења природу државне улоге, тако што истовремено, с једне стране, шири области њене одговорности за сарадњу међу државама, док с друге слаби њену контролу над корпорацијама које се кроз процес индустријске модернизације повезују у глобалне мреже. Резултат је разбијање стереотипа о искључивој улози државне политике у међународним односима. Сила постаје мање примењива у спољнополитичком наступу држава, а саме државе морају да уважавају и интересе других (недржавних) актера међународних односа у реализацији својих циљева. Другим речима, у многим питањима од међународног значаја државе више нису неприкосновени субјект, јер се кроз процес модернизације јављају нови актери чији интереси имају глобални карактер.

Друго, *економски раст* је универзални циљ свих економија. Оваква појава, мада није новијег датума, сада има глобалне размере. Како објашњава В. Ростов (*Walt Rostow*), индустријализација представља глобални образац економског развоја који следе све државе, али и недржавне организације.⁴⁵

Треће – либералистичка тумачења одређених феномена у међународним односима, као што су економске међузависности,⁴⁶ улога транснационалних актера⁴⁷ и мреже модела светске политике.⁴⁸

Четврто, значајне су сличности између слике света гледане кроз призму глобализације и Меклуановог приказа „глобалног села“.⁴⁹ Како он истиче, „напредна електронска средства комуникације омогућила су да можемо видети у реалном времену један догађај који се десио на другом крају света“. То је, објашњава, резултирало смањењем времена

⁴⁴ G. Modelski, *Principles of World Politics*, Free Press, New York, 1972 i E. Morse, *Modernization and Transformation of International Relations*, Free Press, New York, 1976.

⁴⁵ W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, London, 1960.

⁴⁶ R. Cooper, *The Economics of Interdependence*, McGraw Hill, New York, 1968.

⁴⁷ R. Keohane, and J. Nye, *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University, Cambridge, 1971.

⁴⁸ R. Mansbach, Y. Ferguson, and D. Lampert, *The Web of World Politics*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1976.

⁴⁹ Marshall McLuhan, *Understanding Media*, Routledge, London, 1964.

и простора до такве размере да сви губе њихов традиционални идентитет, односно, савремено доба је једноставно прегазило старе форме и облике политичких, економских и друштвених организација.

Пето, значајно је преклапање теоријских радова Џ. Буртона, у којима он говори о појави „светских односа“⁵⁰ са карактеристикама глобализације. Према Буртону, порастом међузависности између недржавних актера на међународној сцени, међународни систем, који се првенствено заснивао на државама, постаје застарео. Он је први исковао парадигму о премрежености света „мрежама (*cobwebs*) светских политика“⁵¹. Најзначајније оквире светских политика креирају трговина, комуникације, језик и идеологија, заједно са традиционалним политичким односима између држава.

Шесто, од шездесетих до осамдесетих година прошлог века појавио се већи број визионарских радова који су пропагирани и подржавали „Пројекат модела светског поретка“ (*World Order Models Project – WOMP*). Овај пројекат покренут је 1968. године, као једна алтернативна организација за унапређење развоја међудржавних односа, којом би се елиминисао рат. Оно што је најзначајније у вези са већином студија овог пројекта⁵¹ јесте да су оне фокусиране на питање светске владе (*global government*), што се данас појављује као централно у већини радова везаних за глобализацију.

Седмо, значајна је паралела између идеја глобализације и теорија Х. Була о међународном друштву.⁵² Мада је Бул покренуо тзв. нови медиавелизам (*The New Medievalism*)⁵³ у научним теоријама, којим поткрепљује такође свој приступ о међународном поретку као *анархичном друштву држава*, он прихвата да се и у таквом друштву јављају бројне наднационалне и међународне организације. Међутим, наглашава да вишевековна изградња заједничких правила и норми, иако је формирала једно међународно друштво, које је у функцији заједничког разумевања међу лидерима држава, нема снагу међународног система. Ни један други субјект, тврди он, не може заменити улогу државе у међународном друштву.

Осмо, глобализација има неколико заједничких погледа и са много критикованом тврдњом Ф. Фукојаме (*Francis Fukuyama*) о „крају историје“⁵⁴. Наиме, међу осталима, једна од његових главних тврд-

⁵⁰ John Burton, *World Society*, University Press, Cambridge, 1972.

⁵¹ Robert Falk, *A Study of Future Worlds*, Free Press, New York, 1975 и *On Humane Governance: Toward a New Global politics*, Polity Press, Cambridge, 1995.

⁵² H. Bull, *The Anarchical Society*, исто.

⁵³ Иза термина *медиавелизам* најчешће стоји перцепција изражених дуготрајних заједничких карактеристика међународне заједнице (друштва, поретка), тако да се у литератури користи као синоним за збирне (општеутврђене) карактеристике једне епохе друштвеног развоја човечанства, на пример средњи век и сл. Тако Х. Бул, управо са аспекта медиавелизма, доказује да садашње доба карактерише кључна улога државе у међународном друштву.

⁵⁴ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton, London, 1992.

њи јесте да ће снажна тржишна економија, настала у либералној демократији, заменити све друге типове владавине: „ни један други тип политичког уређења не може обезбедити довољно економских добара као што може либерална демократија. Према томе, „будућност света усмерена је према експанзији тржишне економије која превладава над свим облицима међународних односа“.

Девето утемељење теорије глобализације јесте на њеној приметној сличности са идејама либералног прогреса. Ова сличност јасно је изражена у теоријама „либералног мира“ Б. Русета (*Bruce Russett*) и М. Дојла (*Michael Doyle*).⁵⁵ Главни став ових теорија, заснованих на Кантовим промишљањима о „вечитом миру“, јесте да се „либералне демократије не боре једне против других“. Основни разлог је, како они тврде, што јавност има централну улогу у једном демократском систему и не дозвољава лидерима да лако ступају у ратове са другим демократским нацијама. Веза ових теорија са глобализацијом јесте историјски прогрес комуникације међу демократским нацијама, тако да су њихове јавности повезане много шире него што су везе засноване само на политикама држава, што омогућава зближавање њихових интереса, вредности и принципа, чиме је далеко теже започети ратове.

Једна од значајних карактеристика глобализације јесте њена тенденција у правцу успостављања надржавних структура у светској политици. То не подразумева, а приори, према тумачењу глобалиста, апсолутну негацију државе, нарочито не у областима где она има дубоко усађену традицију од којих ће се, по природи своје функције, најтеже одрећи своје улоге, као што је област безбедности. Ипак, глобализација комуникација, економије, производње, трговине и културе јача улогу недржавних субјекта у међународним односима, укључујући и област безбедности. Конституисање регионалних транснационалних и међународних ауторитета у овим областима истовремено може да представља и претечу разградње концепта државе као безбедносног оквира. Зато се искуства регионалних организација, као што су НАТО и ЕУ, у погледу промишљања будућности међународних односа у безбедности, показују као веома значајна.

Глобалисти указују на то да су чињенице на којима они темеље свој став о незауостављивости глобализације светске политике видљиве. Оне све више прожимају најважније области међународних односа и стварају глобалне структуре, које ће временом обухватити све субјекте светске политике. Главни аргументи којима доказују такве тврдње су: економске трансформације, комуникације, хомогенизаци-

⁵⁵ B. Russett, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, University Press, Princeton, 1993; M. Doyle, *Kant, Liberal legacies and Foreign Affairs: Philosophy and Public Affairs*, I и II део, St. Martin's Press, New York, 1983.

ја, скраћење времена и простора, стварање транснационалних заједница (државоликих тела), космополитска (светска) култура мишљења и обрасци деловања („*think globally and act locally*“) и све присутнија свест о глобалним, заједничким опасностима.

У погледу ставова глобалиста о питању безбедности у глобализованом свету, они указују на „*необходност*“ преобликовања општих стратегија и доктрина. Нове стратегије треба да обухвате стварање широких, глобалних мрежа заједничке безбедности. Такав став темеље на две чињенице: прво, на појави мултиплицираних ризика и претњи, измењене природе, који су све мање везани за одређену територију, државу и друго, развој савремених, глобалних оружја релативизује пространства, мења застареле доктрине употребе војних снага, односно смањује значај традиционалних елемената војне моћи. Истовремено, савремена оружја разорне моћи данас, лакше него икада, могу бити доступна деструктивним снагама (мрежама терориста, нестабилним државама, диктаторским режимима, клановима криминала и сличним). У веома опасна оружја лако се могу претворити и неки комерцијални системи, који се могу брзо транспортовати (или чак инсталирати) и употребити у било ком делу света (пример напада терориста на Вашингтон и Њујорк 2001. године). То значи да за очување безбедности више није довољна чврста и поуздана одбрана граница, већ је нужно развијање способности за брзо деловање против претњи било где да се појаве у свету. Највећи број данашњих држава нема капацитете и способности да се самостално супротстави таквим претњама. Самим тим, оне су упућене на повезивање, сарадњу, партнерство или савезништво међу собом и стварање глобалних организација и мрежа безбедности, чиме се у извесној мери неминовно дерогира и најљубоморније чувано право државног суверенитета. Глобалисти признају да је садашњи степен уверења о потреби глобалне безбедности више акламативан, и да њена реализација у пракси наилази на бројне отпоре, јер изискује конкретна средства и дубоке промене устаљених форми приступа међународним односима и безбедности. Питање поверења је, такође, значајан узрок противљења успостављању глобалне безбедности, јер је још увек снажно присутно традиционално схватање о кључној улози државе у безбедности. Пример Ирака показује да се структуре заједничке безбедности тешко укључују у оне интересе које предводе појединачне државе, ма које оне биле. Мада и сами заговорници глобализације наводе да питања безбедности нису приоритет главних токова глобализације на почетку двадесет првог века, ипак указују да је њен утицај видљив и у овој области. Тако, Ј. А. Шолте износи да је глобализација повезана са све присутнијим тенденцијама редефинисања државног суверенитета, међународног поретка, порастом улоге и утицаја наддржавних институција, органа, трговинских агенција и других транснационалних орга-

низација цивилног друштва (невладиних организација, покрета, иницијатива и сл.) у питањима безбедности.⁵⁶

Савремена пракса успостављања глобалних мрежа (од комуникације, преко трговине, економије до културе) неумитно показује потребу рекомпозиције „међународног поретка“, којом ће се узети у обзир несумњиво нова подела рада између држава, глобалних мрежа и постојећих форми глобалних институција. У наступајућем миленијуму, тврде глобалисти, неће бити довољно само ширење сарадње у безбедности, него ширење одговорности, од појединца до глобалних организација, за успешан одговор на безбедносне изазове, ризике и претње. За такав одговор, како истиче А. Гејдин, неће бити довољна само трансформација међународне политике, него ширење регионалних безбедносних заједница, које већ постоје, у глобалне заједнице безбедности.⁵⁷

Заговорници глобализације трпе и озбиљне критике. Оне полазе од порицања способности глобалних мрежа, чије централне институције немају државну моћ реализације својих циљева, до оптужби да позитивне ефекте глобализације не осећају сви подједнако, односно, да су методе и циљеви глобализације примерени само једној групи најснажнијих земаља.

Око укључивања теорија глобализације у стандардна промишљања међународних односа и светске политике постоји дубока подела међу научницима, нарочито у погледу ефеката глобализације. Ипак, утицаји глобалних процеса у међународним односима постају све значајнији и не могу се занемаривати у било ком приступу актуелном и будућем развоју међународних односа. Како тврди С. Смит: „свет ће се због ефеката глобализације у двадесет првом веку веома разликовати од света протекла три века: политика глобализованог света двадесет првог века... можда ће захтевати потезе који ће уништити саму основу постојећег међународног поретка“.⁵⁸

Закључак

У теоријским приступима међународним односима, на почетку века, преовлађују реалистичка и либерално-институционалистичка промишљања. Међутим, њима све равноправније конкурише и група алтернативних приступа, међу којима су у првом реду теорије глобалиста. Наиме, под утицајем снажног напретка науке, технологије, развоја средства комуникације и информатике, последњих деценија прошлог века долази до нарастања глобалних мрежа у готово свим кључним областима људске делат-

⁵⁶ Jan Art Sholte, *Globalization*, у J. Baylis, S. Smith, *Globalization of World Politics...*, исто, стр. 24.

⁵⁷ Шире у Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, and Stanford University press, Stanford, 1990.

⁵⁸ S. Smith, „Is the truth out there? Eight questions about international order“, у ed. Paul T.V., исто, стр. 117.

ности. Последица такве појаве је јачање утицаја глобалистичких погледа на међународне односе, чија је суштина окупљање људи око заједничких идеја и интереса, без обзира на политичке границе.

У свим теоријама држава остаје један од главних субјеката међународних односа, али зависно од приступа, њену улогу карактерише мешавина континуитета и промена. Поред државе, све је присутније уважавање утицаја и улоге и других, првенствено недржавних субјекта међународних односа, нарочито и либерално-институционалистичким и алтернативним теоријама. У средишту промишљања међународних односа и даље остаје питање безбедности (рата и мира), али све већи значај, нарочито у глобалистичком приступу, имају и друге области заједничких интереса (економија, трговина, наука, животна средина, култура и друге). Изузев реалистичког, сви остали приступи међународним односима истичу међузависност као основну карактеристику савременог света, а јачање поверења и ширење сарадње – као кључне начине обезбеђења националног и глобалног просперитета, мира и безбедности.

Међу најразвијенијим државама и демократијама света интензирају се политичко-безбедносни и економски аранжмани и стварају заједничке економије, тржишта и безбедносне политике, као на примеру ЕУ, који подржавају ширење демократије, заједнички економски просперитет и елиминацију сукоба и ратова као средства у међународним односима.

Литература:

1. Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, and Stanford University press, Stanford, 1990.
2. J. S. Bertelsen, (ed.), *Nonstate Actors in International Politics*, Praeger, New York, 1977.
3. Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London, Macmillan, 1995.
4. R. Cooper, *The Economics of Interdependence*, McGraw Hill, New York, 1968.
5. Danish Institute of International Affairs, *Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects*, Copenhagen, 1999.
6. Драган Р. Симић, *Наука о безбедности – савремени приступ безбедности*, „СЛ СРЈ“, Београд, 2002.
7. *Encyclopedia Britannica De Luxe 2002*.
8. Robert Falk, *A Study of Future Worlds*, Free Press, New York, 1975.
9. Robert Falk, *On Humane Governace: Toward a New Global politics*, Polity Press, Cambridge, 1995.
10. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton, London, 1992.
11. George Modelski, *Principles of World Politics*, Free Press, New York, 1972.
12. Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, 6th ed. rev. by W. Kenneth, Thompson, Knopf, New York, 1985.
13. В. Иблер, *Међународни односи*, „Напријед“, Загреб, 1971.
14. John A. Hall, *International Order and the Future of World Politics*, New York, Cambridge University Press, 1999.

15. John Baylis, Steve Smith, „*The Globalization of World Politics*“ ed. University Press, Oxford, 2002.
16. John J. Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001.
17. John Burton, *World Society*, University Press, Cambridge, 1972.
18. Јурај Андраши (Juraj Andrassy), *Међународно право*, седмо издање, Загреб, 1978.
19. Charles W. Keggley Jr., Eugene R. Wittkopf, *Светска политика: тренд и трансформација*, Центар за студије ј/и Европе, ФПН, Дипломатска Академија, Београд, обј. 2002/прев. 2004.
20. Charles W. Keggley Jr., Raymond A. Gregory, *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics*, Thompson, Wadsworth, Belmont, USA, 2005.
21. Хенри Кисинџер, Да ли је Америци потребна спољна политика, „БМГ“, Београд, 2003.
22. Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, „ВЕРЗАЛ“, Београд, 1999.
23. Michael T. Klare, Yogesh Chandrani, *World Security: Challenges for a New century* (Third edition), St.Martin's Press, New York, 1998.
24. L. Ledermann, *Consierations epistemoloques sur l'ettude des realitons internationales*, Melange Seferiades, Athenes, 1961.
25. Љубивоје Аћимовић, *Наука о међународним односима: теорије и истраживачки правци*, „Научна књига“, Београд, 1987.
26. R. Mansbach, Y. Ferguson, and D. Lampert, *The Web of World Politics: Non-state Actors in the Global System*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1976.
27. Marshall McLuhan, *Understanding Media*, Routledge, London, 1964.
28. М. Мерле, *Појам међународних односа*, Југословенска ревија за међународно право, 1–3/1967.
29. Michael Doyle, *Kant, Liberal legacies and Foreign Affairs: Philosophy and Public Affairs*, I и II део, St. Martin's Press, New York, 1983.
30. E. Morse, *Modernization and Transformation of International Relations*, Free Press, New York, 1976.
31. Обрен Рачић, Војин Димитријевић, *Међународне организације*, „Савремена администрација“, Београд, 1988.
32. Bruce Russett, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, University Press, Princeton, 1993.
33. Р. Буровић, *Мултинационалне компаније*, „Савремена администрација“, Београд, 1977.
34. James N. Rosenau, V. Davis, M. East, *The Analysis of International politics*, The Free Press, New York, 1972.
35. James N. Rosenau *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
36. Robert Keohane, and Joseph Nay, *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University, Cambridge, 1971.
37. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, London, 1960.
38. Terry Terriff, Stuart Croft; Lucy James; and Patrick M. Morgan, *Security Study Today*, Polity Press, Cambridge, 1999.
39. Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи* (IV измењено и допуњено издање), „СЛ СРЈ“, Београд, 1996.
40. Webster, *Websters Third New International Dictionary of The English Language Unabridged*, Mass Merriam, Springfield, 1961.

Основна заштита цивила, посебно деце, по међународном хуманитарном праву у немеђународним оружаним сукобима

УДК: 341.33-053.2 : 2-484.3
341.311/33-053.2

Мр Милош Петровић*

Немеђународни оружани сукоби, као доминантан облик сукоба, издвајају се у другој половини 20. века по територијалној распрострањености и степену бруталности. Карактеристике их велики пораст броја жртава, а цивилно становништво, по правилу, чини најбројнију категорију жртава.

У раду је дата дефиниција, разматране су њихове основне карактеристике немеђународних оружаних сукоба и приказан је развој правила о заштити цивилног становништва у немеђународним оружаним сукобима.

Такође, анализиран је заједнички члан 3. Женевских конвенција о заштити жртава оружаних сукоба и чланови 4. и 13. Другог допунског протокола из те конвенције, јер се у потпуности односе на заштиту цивила, а међу њима и деце, у немеђународним оружаним сукобима. Аутор је у раду посебну пажњу обратио на проблем заштите деце у немеђународним оружаним сукобима, као најрањивије категорије становништва уопште.

Кључне речи: немеђународни оружани сукоб, међународно право, међународно хуманитарно право, Женевске конвенције, Допунски протоколи I и II, цивилно становништво, деца и заштита жртава оружаних сукоба.

Увод

Немеђународни оружани сукоби, као друштвена појава, једно су од обележја друге половине 20. века а судећи према извештајима репортера, ситуација није нимало боља ни на почетку 21. века. Према неким истраживањима објављеним у *Defence nationale*,¹ у периоду од 1949. до 1995. године у свету је било око 100 сукоба (од којих су већину, око 80 одсто, чинили немеђународни – прим. М. П.), у којима је живот изгубило више од 24 милиона људи, или 38.000 особа месечно. Када се том броју додају и процене, објављене у публикацији „*The Children of Afganistan in War and Refugee Camps*,² да је „током рата у

* Аутор је запослен у МУП-у Републике Србије.

¹ Подаци о извору и резултатима истраживања преузети су из приручника: *Поштовање за међународно хуманитарно право*, Југословенски црвени крст, Центар за дифузију, Београд, 1999

² Подаци су преузети из: Невена Вучковић-Шаховић: *Права детета и међународно право*, Југословенски центар за права детета, Београд, 2000, стр. 201.

Афганистану смрт између два и три милиона деце проузрокована инфективним болестима, слабом исхраном новорођенчади и неправилном употребом лекова“, или да је, према процени Црвеног крста Мозамбика, објављеној у извештају *Children in situations of Armed Conflict in Mozambique*,³ током пет година рата у Мозамбику више од 320.000 деце умрло од болести које су могле лако да се спрече, али је због оружаних сукоба било онемогућено њихово збрињавање, несумњива је констатација да се права цивила, нарочито деце, у оружаним сукобима, а поготову унутрашњим, брутално крше и занемарују.

Појам немеђународног оружаног сукоба

Немеђународни, или унутрашњи оружани сукоб, односно, како га неки аутори називају – грађански рат,⁴ дефинисани према слову Другог Допунског протокола уз Женевске конвенције о заштити жртава оружаних сукоба, јесу они сукоби „који се одвијају на територији високе стране уговорнице (на територији једне државе – прим. М. П.) између њених оружаних снага и отпадничких оружаних снага или других организованих наоружаних група које, под одговорном командом, врше такву контролу над делом њене територије која им омогућује да воде непрекидне и усмерене војне операције“.⁵ У наведеној дефиницији се јављају одређени термини који се, ради правилног схватања појма немеђународног оружаног сукоба: одговорна команда, контрола над делом територије и непрекидне и усмерене војне операције, морају разумети према тумачењу у Коментарима Допунских протокола уз Женевске конвенције о заштити жртава оружаних сукоба.⁶ Наиме, под *постојањем одговорне команде* претпоставља се „одређен степен организованости бунтовничких наоружаних група или дисидентских оружаних снага, мада оне не морају нужно имати војну организацију идентичну оружаним снагама Владе против које се боре“.⁷ То је пре облик организације који је способан да планира и спроводи непрекидне војне операције, и који, с друге стране, почива на „дисциплини подређеној *de facto* ауторитету“.⁸ Када је реч о *контроли над делом територије*, током израде Протокола било је пред-

³ Извештај Црвеног крста Мозамбика са Конференције о деци у оружаним сукобима у Африци, одржане у Најробију (Кенија) 6–10. јула 1987. године. Текст је преузет из: Невена Вучковић-Шаховић, *исто*, стр. 93.

⁴ Смисла Аврамов и Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, „Научна књига“, Београд, 1986, стр. 521.

⁵ Члан 1, ст. 1, Допунског протокола уз Женевске конвенције из 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба (*Извори међународног хуманитарног права*, ур. Миодраг Старчевић, ЈЦК, Београд, 1999).

⁶ *COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8 JUNE 1977 TO THE GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949, INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS, GENEVA 1987.*

⁷ *COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8 JUNE 1977* ..., пр. 1952.

⁸ *Исто*.

лога да текст гласи „не-незнатан или битан део територије“,⁹ али нису усвојени. У сваком случају, контрола треба да постоји бар на делу територије који може да омогући вођење непрекидних и усмерених војних операција и на којем се може преузети брига о рањеним и болесним, и где се могу хумано третирати лица лишена слободе у вези са оружаним сукобом, односно, „територија треба бити толика да је способна за ефикасну примену одредби Протокола“.¹⁰ Под *сталним и усмереним војним операцијама* подразумева се одређена истрајност наоружаних група у вођењу и планирању операција, као и њихова усмереност ка одређеном циљу, што може бити видљиво и из самих борбених операција. Наведеним протоколом такође је одређено да се неће примењивати на ситуације унутрашњих немира и затегнутости јер то нису оружани сукоби. У таквим ситуацијама за правну заштиту лица релевантна су правила међународног права која се односе на људска права. *Унутрашње нереде* је тешко дефинисати, па се означавају као: „немири, демонстрације без конкретних планова од самог почетка, понеки и спорадичан акт насиља, изведен ради изазивања примене војне силе, други акти сличне природе, укључујући хапшења људи у великим размерама због њихових активности или уверења“.¹¹ Насупрот нередима, у напетости се могу сврстати: „ситуације озбиљних политичких, верских, расних, друштвених, економских напетости, из којих могу резултирати унутрашњи немири па чак и оружани сукоб. Такве ситуације имају једну или више заједничких карактеристика: велике размере хапшења, велик број политичких затвореника, вероватно постојање нечовечних и бруталних поступања, суспензију основних судских гаранција, нестанке лица“.¹² Укратко, „ако постоје унутрашњи нереди, они нису оружани сукоб, али држава користи оружану силу ради успостављања реда; ако постоје унутрашње напетости, а оне нису прерасле у нереде, сила се примењује као превентивна мера за одржање реда и закона“.¹³

М. Сасоли и А. Бувије¹⁴ прецизније одређују домашај наведене дефиниције правећи разлику између појединих врста немеђународних оружаних сукоба. По њиховом тумачењу, немеђународни оружани сукоби се деле на сукобе на које се примењује заједнички чл. 3. Женевских конвенција (сукоб нижег интензитета који „не садржи карактеристичне особине потребне за примену Протокола“¹⁵), затим сукобе на које се уз заједнички чл. 3, примењује и Други допунски протокол

⁹ Исто.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто, стр. 1354.

¹² Исто, стр. 1355.

¹³ Исто.

¹⁴ Марко Сасоли и Антоан Бувије, *Како право штити у рату?*, Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2002. године, стр. 165–168.

¹⁵ COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8 JUNE 1977 ..., p. 1950.

(сукоби у „којима се, стичу услови примене Протокола, Протокол и заједнички члан 3, примењују се заједно“),¹⁶ и на сукобе на које се примењује међународно хуманитарно право у целини, за које је потребан посебан споразум страна у сукобу, као и владино признање побуњеника као зараћене стране. Тим поступком влада са себе скида одговорност за све злоупотребе које евентуално почине отпадничке снаге, а отпадничке снаге постају непосредно обавезане правилима међународног хуманитарног права.

Сасоли и Бувије указују,¹⁷ да, због слабије разрађености правила о заштити лица у немеђународним оружаним сукобима, треба користити аналогије с правом међународних оружаних сукоба. У Другом допунском протоколу нема дефиниције појма *борац*, не постоји појам *ратни заробљеник* (користи се израз: *лице лишено слободе из разлога у вези са оружаним сукобом*, чл. 5. Другог допунског протокола), не постоји појам *окупирана територија*, не постоји дефиниција *војног циља*, као ни појма *цивилно становништво*. Коментари у Допунским протоколима¹⁸ упућују да појам *цивилно становништво*, према ономе, како је употребљен у чл. 13. Другог допунског протокола, треба тумачити као уобичајен термин који се односи на цивиле као групу, а то може значити само једно: аналогију са дефиницијом цивила и цивилног становништва из Првог допунског протокола. Будући да не постоји суштинска разлика између те две врсте сукоба (у оба се организовано примењује оружано насиље), аналогија са правом међународних оружаних сукоба је сасвим могућа, а и оправдана, што значи да појмове *борац*, *цивилно становништво* и *војни циљ* треба користити и тумачити онако како су дати у Првом допунском протоколу.

С материјалне стране, унутрашњи оружани сукоб је организовани оружани сукоб и по спољним обележјима може да буде веома сличан или чак истоветан с међународним сукобом, односно, како наглашава Гавро Перезић,¹⁹ у оба случаја постоје оружани напади, који су озбиљни, и користи се оружана сила као средство напада. Разлика између унутрашњег и међународног оружаног сукоба није у начину вођења рата, него у природи сукобљених снага. У међународним оружаним сукобима као зараћене стране појављују се државе, а у унутрашњим сукобима сукобљене стране су антагонистичке групе – држављани исте државе. Узроци унутрашњих сукоба могу да буду веома различити: класне супротности, национално угњетавање, верска нетрпељивост, племенска хетерогеност итд. Исто тако, и циљеви немеђународних оружаних сукоба су веома различити, а најчешћи су: мењање постојећег политичког система или режима, отцепљење и припајање другој држави, или стварање посебне, самосталне државе итд.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Марко Сасоли и Антоан Бувије, исто, стр. 165.

¹⁸ COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8 JUNE 1977..., р. 1449.

¹⁹ Гавро Перезић, Међународно ратно право, ВИНЦ, Београд, 1986, стр. 73.

Немеђународни (унутрашњи) оружани сукоби по бруталности²⁰ и суровости које се у њима испољавају према припадницима друге стране, а најчешће према цивилном становништву, „које постаје главна жртва у владиним контрапобуњеничким кампањама у којима се масакрирају читава села пре него што се разграниче цивили од герилаца“,²¹ превазилазе међународне оружане сукобе. То би утицало на прогресивне снаге у свету да се заложе да се и унутрашњи сукоби, бар минимално, регулишу нормама међународног права оружаних сукоба и да се жртве у тим сукобима заштите позитивним међународним хуманитарним правилима.

Први значајнији напор у том правцу учињен је 1938. године на међународној конференцији Црвеног крста одржаној поводом шпанског грађанског рата, када је донета резолуција у којој се указује на потребу формулисања међународних правила која ће обавезивати сукобљене стране у унутрашњем сукобу на хуман однос према жртвама и којом се „захтева од Међународног комитета Црвеног крста и националних друштава Црвеног крста да настоје да се постигне: примена хуманитарних начела формулисаних у Женевској конвенцији из 1929. године и у Десетој хашкој конвенцији из 1907. године, нарочито у погледу поступања са рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима, као и у погледу безбедности медицинског особља и складишта медицинског материјала; затим, човечно поступање са свим политичким затвореницима, њихова размена кад је то год могуће и њихово ослобађање; такође и поштовање живота и слободе свих оних који нису борци; укључујући и олакшице у погледу преноса личних вести и поновног обједињавања породица; и као посебно значајно, *ефективне мере за заштиту деце*“.²²

По завршетку Другог светског рата, на Женевској дипломатској конференцији о заштити жртава рата одржаној 1949. године, постигнут је први конкретан резултат на пољу међународноправне заштите жртава унутрашњих оружаних сукоба усвајањем чл. 3. заједничког за све четири женевске конвенције који је популарно назван „минијатурном конвенцијом“. Нажалост, на тој конференцији није прихваћен предлог 17. међународне конференције Црвеног крста, одржане у

²⁰ Унутрашњи оружани сукоби нису обележје само 20. века, мада су у њему најбројнији. Још је Цицерон констатовао да је „све јадно у грађанским ратовима, али ништа није јадније него сама безобзирна победа“ (Наведено: *Мудрости античке Грчке и старог Рима*, „Ленто“, Београд, 2003, стр. 182).

²¹ Neil Boothby, *More children than even are victims in armed conflict*, „Action for children“, Volume 1, 1986.

²² Наведено према: Зоран Павловић, „Заштита цивилног становништва у унутрашњим оружаним сукобима“, ЈРМП, 1–2, 1975, стр. 100.

Стокхолму 1948. године, да се све женевске конвенције о заштити жртава оружаних сукоба у целини примењују и на међународне и на немеђународне оружане сукобе.²³ Међутим, пошто у низу каснијих унутрашњих оружаних сукоба тај члан није поштован, Међународни комитет Црвеног крста покренуо је акцију ради усвајања новог међународноправног инструмента којим би се обезбедила потпунија заштита жртвама тих сукоба.

Ти напори су коначно реализовани 1977. године, када је усвојен Допунски протокол о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба, познатији као Други допунски протокол. Нажалост, жртве унутрашњих оружаних сукоба нису имале срећу да се на Дипломатској конференцији на којој је Протокол усвојен добију квалитетнију и бољу заштиту усвајањем бољег и опширнијег текста протокола. Наиме, на конференцији је предложен већ усаглашени текст од 48 чланова који је садржао и одређене дефиниције и правила о вођењу сукоба, али је на иницијативу Канаде и Пакистана понуђена скраћена верзија од 28 чланова, која је и усвојена, а садржала је искључиво хуманитарне одредбе, с образложењем да „првобитни нацрт не пружа довољно гаранција када је реч о поштовању државног суверенитета и да отвара могућност недопуштене интервенције споља, да су нека предложена правила сувише детаљно регулисана и да нису довољно реална да би стварно била примењена у тако деликатном сукобу какав је немеђународни“.²⁴

Општа правила о заштити цивилног становништва

Заједничким чл. 3. Женевских конвенција о заштити жртава рата пружа се елементарна заштита особама које не суделују непосредно у непријатељствима, а то су цивили, ратни заробљеници, рањеници, болесници и припадници оружаних снага који су положили оружје. Према тим категоријама лица стране у сукобу морају у свакој прилици да поступају човечно, без икакве неповољне дискриминације засноване на раси, боји коже, вери и уверењу, полу, рођењу или имовном стању, или било којем сличном мерилу. Странама у сукобу се забрањује да према заштићеним особама у свако доба и на сваком месту примењују радње које могу да изазову повреду живота и телесног интегритета. У те радње спадају убиства, сакаћења, свирепост и мучења, као и повреде личног достојанства. Забрања се односи и на изрицање и извршење казни без претходног суђења од стране редовно установљеног суда, као и на узимање талаца.

²³ Наведено према: *COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8 JUNE 1977...*, р. 41.

²⁴ К. Обрадовић, М. Шаховић и М. Деспот: *Међународно хуманитарно право*, Београдски центар за људска права, Београд, 2002.

Заштита жртвава немеђународних (унутрашњи) оружаних сукоба потврђена је Другим допунским протоколом, али и знатно проширена. Чланом 13. Другог допунског протокола предвиђено је да цивили уживају општу заштиту од опасности које произилазе из војних операција, а то значи: „1. апсолутну забрану непосредног напада на цивилно становништво као такво; 2. смањивање негативних ефеката војних операција у односу на цивилно становништво“.²⁵ Према одредбама тог протокола: „Сва лица која не узимају директно учешће у непријатељствима, без обзира на то да ли је њихова слобода била ограничена или не, имају право да њихова личност, част и убеђење, и верско убеђење буду поштовани. Она ће у свим приликама бити хумано третирана, без икакве дискриминације. Странама у сукобу забрањено је да издају наређења да не сме бити преживелих“.²⁶ Сукобљеним странама се одредбама тог протокола забрањује и да према заштићеним лицима примењују: насиље над животом, здрављем и физичким или менталним благостањем људи, нарочито убиство и окупно поступање, као што су мучење, сакаћење или било који облик телесне казне; колективне казне; узимање талаца; акте тероризма; поступке којима се вређа људско достојанство, нарочито понижавајуће и деградирајуће поступке, силовања, присилну проституцију, сваки облик недолжног напада; ропство и трговину робљем у свим облицима; пљачке, као и претње било којим од наведених дела.

Странама у сукобу изричито је забрањено да им предмет напада буде цивилно становништво и да према њему примењују акте насиља или да му прете ради изазивања страха. Разлози у вези са оружаним сукобом у принципу не могу да буду оправдање за премештање цивилног становништва, изузев када су је реч о његовој сигурности или о императивним војним разлозима. Ако се такво премештање мора обавити, страна која га наређује дужна је да предузме све потребне мере да цивилно становништво добије задовољавајући смештај, услове за одржавање хигијене и заштиту здравља, сигурност и исхрану. Цивили треба да уживају наведену заштиту и за време док не суделују директно у непријатељствима.

Ако је цивилно становништво изложено неоправданим патњама због несташице добара неопходних за живот, Протоколом је предвиђено да међународне хуманитарне организације, уз претходну сагласност легалних органа власти државе у којој се сукоб одвија, могу да организују акције помоћи, под условом да је помоћ хуманитарног и непристрасног карактера.

Битне су и одредбе Протокола којима сукобљеним странама забрањује да становништво исцрпљују глађу и да такве поступке кори-

²⁵ COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8 JUNE 1977..., p. 1449.

²⁶ Члан 4, став 1, Протокола II, основне гаранције (*Извори међународног хуманитарног права, исто*).

сте као метод ратовања. Зарађеним странама је забрањено да нападају, уништавају, уклањају и чине некорисним објекте неопходне за живот цивилног становништва, као што су намирнице и магацини намирница, жива стока, пољопривредне области за производњу хране, инсталације за пијаћу воду, резерве и постројења за наводњавање, и слично. Поред тих одредаба о заштити цивилног становништва које су готово идентичне са одредбама које се односе на заштиту цивилног становништва у међународним оружаним сукобима и које су, генерално, примењиве и на заштиту деце, Протоколом су стимулисана и одређена посебна правила у корист деце.

Посебна правила о заштити деце

Посебна правила о заштити деце у ситуацији када у једној држави дође до унутрашњег оружаног сукоба мања су по обиму од посебних одредаба о заштити детета у међународним оружаним сукобима. Та правила се налазе у трећем ставу члана 4. Другог допунског протокола и, без обзира обим, показатељ су одлучности међународне заједнице да се елементарна људска права деце заштите у свим ситуацијама у којима би могла да буду, или већ јесу изложена опасности. Нажалост, у предлогу текста Другог допунског протокола постојао је посебан члан који се односио на заштиту деце,²⁷ али није усвојен, па је заштита деце регулисана у оквиру чл. 4 (основне гаранције).

Правила о обезбеђењу образовања, васпитања и поновног окупљања породица

Сукобљене стране у унутрашњем оружаном сукобу треба деци да пруже негу и помоћ, и морају да им обезбеде континуитет у васпитању, укључујући и верско и морално васпитање. При томе се мора поштовати жеља родитеља, а у њиховој одсутности особа које су одговорне за бригу о деци. На основу те одредбе треба да се обезбеди континуитет у васпитању деце независно од тренутних догађаја наметнутих унутрашњим оружаним сукобом, и то тако да се сачува њихов културни и образовни идентитет. Посебно је значајан део одредбе којим је предвиђено поштовање жеље родитеља или особа које су одговорне за бригу о деци у вези с васпитањем у таквој ситуацији ради спречавања наметања система васпитања и образовања, као и система друштвених вредности који је стран или супротан моралним, верским и културним стандардима средине из које деца потичу.

²⁷ COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8 JUNE 1977..., p. 1368.

Следећа обавеза страна у сукобу односи се на предузимање потребних мера ради поновног окупљања породица које су раздвојене услед оружаних сукоба. Наиме, сукобљене стране не само да имају обавезу да дозволе члановима раздвојених породица да се уједине него треба и да активно учествују у том процесу, односно да помажу раздвојеним породицама да се поново споје.

Правила о спречавању ангажовања деце у оружаним сукобима

Другим допунским протоколом није дозвољено регрутовање и укључивање у непријатељства деце млађе од петнаест година. Ако би се ипак догодило да сукобљене стране прекрше то правило – да спроведу регрутацију деце млађе од петнаест година у своје оружане саставе или да их директно укључе у непријатељства, одредбама Протокола је предвиђено да се према таквој деци, чак и у случају да су заробљена, и даље примењују све наведене одредбе као посебна правила за заштиту деце. Граница од петнаест година је на дипломатској конференцији 1977. године изазвала много полемика. Бројне делегације су сматрале да је то сувише ниска граница и да је треба померити на осамнаест година. Али будући да постоје велике разлике у националним законодавствима у вези с тим, једногласна одлука тешко је могла да се донесе, па је узраст од петнаест година, на предлог Међународног комитета Црвеног крста, и на основу реалног сагледавања ситуације, коначно усвојен.²⁸

То правило, мало другачијим речником, поновљено је у Опционом протоколу уз Конвенцију о правима детета у случају њиховог учествовања у оружаним сукобима, у чл. 4, став 1, који гласи: „Наоружане групе, које нису оружане снаге државе не би требало ни под којим условима, да регрутују или искоришћавају у непријатељствима особе које немају пуних осамнаест година“. Међутим, штета је што уместо речи „не би требало“ не пише формулација „не смеју“, јер би то, вероватно, битније допринело нарастању свести код особа које имају моћ да спроводе регрутацију и укључују децу у оружане сукобе да то не чине, и тако би, вероватно, многа деца била боље заштићена од ужаса директног учествовања у непријатељствима.

Граница од петнаест година старости, испод које није дозвољена регрутација лица или њихово укључивање на било који начин, у војну службу у оружаним сукобима који немају међународни карактер, прихваћена је и у *Статуту Међународног кривичног суда*,²⁹ тако да се

²⁸ COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8 JUNE 1977..., p. 1380.

²⁹ Члан 8 (Ратни злочини), став 2, тачка (е): Друге озбиљне повреде закона и обичаја примењивих у оружаним сукобима који нису међународног карактера, унутар утврђених оквира Међународног права, конкретно било који од следећих поступака:... 7. Регрутовање или на било који други начин стављање у војну службу деце испод петнаест година, у националне оружане снаге или њихово коришћење за активно учествовање у борбама (*Извори међународног хуманитарног права, исто*).

може констатовати да је на почетку 21. века међународна заједница остала на стајалишту да јачи степен заштите у оружаним сукобима треба пружити лицима до петнаест година старости. Нижи степен заштите и одређена слобода у њеном спровођењу дата је државама потписницама у односу на лица старости од петнаест до осамнаест година због постојања свести да је тешко створити ситуацију у којој се апсолутно може гарантовати да се нигде и никад неће регрутовати лица од седамнаест или непуних осамнаест година.

Остала правила о заштити деце

Од осталих правила којима се штите деца у унутрашњим оружаним сукобима значајно и оно којим се обавезују стране у сукобу да предузму све мере, ако буде потребно и када је то могуће с пристанком родитеља деце или особа које су по закону или обичају одговорне да брину о њима, да се деца привремено склоне из подручја у којем су избила непријатељства на сигурнију територију унутар земље. При том, потребно је обезбедити да ту децу прате особе одговорне за њихову сигурност и благостање. Интересантно је да Протоколом није предвиђена могућност евакуације деце у треће земље, што баш није блиско реалним животним ситуацијама, и остаје нејасно због чега аутори Протокола нису предвидели ту могућност.

На крају, постоји и одредба која се налази у Протоколу а преузима је из бројних међународноправних инструмената који се односе на права човека. Том одредбом се забрањује сукобљеним странама да изричу смртну казну особама млађим од осамнаест година за дела за која је смртна казна предвиђена, а поготову да стрелају малолетнике без икаквог разлога,³⁰ као и да извршавају смртну казну над трудницама и мајкама са малом децом. Веома је интересантан други део одредбе јер се њима штите посредно и нерођена деца, као и веома мала деца која су егзистенцијално још увек значајно везана за мајку. Кршења наведених норми у унутрашњим оружаним сукобима су кажњива према међународном кривичном праву и сматрају се кривичним делима ратног злочина, што је систематизовано у чл. 8, став 2, тачка (ц) Статута међународног кривичног суда.

Закључак

Исходиште заштите одређених категорија лица у немеђународним оружаним сукобима јесте чл. 3. Четврте женевске конвенције којим се стране у сукобу обавезују да према цивилима поступају човечно и забрањује им се да примењују радње које могу да изазову повре-

³⁰ „У многим случајевима старија мушка деца намерно су издвајана и стрелана, да би се спречила могућност да једном постану војници“ Neil Boothby, *исто*, стр. 5.

ду живота цивила, као и да им изричу санкције без претходног суђења. Правни положај деце у немеђународним (унутрашњи) оружаним сукобима штити се и одредбама Другог допунског протокола којима је проширен степен заштите у односу на Четврту женевску конвенцију, тако да се забрањује примена мера насиља и окрутног понашања према цивилима, колективних казни, узимања талаца и аката тероризма, а забрањује се и пљачкање, узимање у ропство, вређање достојанства, напади на цивиле, исцрпљивање цивила глађу и уништавање објеката неопходних за живот цивила.

Другим допунским протоколом, поред општих правила о заштити цивила, садржаних у чл. 4. и 13, прописано је и неколико посебних правила којима се деци обезбеђује додатна правна заштита. Тим правилима се регулишу питања збрињавања деце која су остала без родитеља или су одвојена од њих, поновног окупљања родитеља и деце, забране регрутовања деце испод петнаест година старости и њиховог директног укључивања у непријатељства (на тај проблем и његово правно регулисање односи се и Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета), евакуације деце итд.

Тако систематизована правна регулатива која се односи на заштиту цивилног становништва, а посебно на заштиту деце у немеђународним оружаним сукобима, веома је мањкава, те постоји реална потреба да се у блиској будућности та правила освеже, допуне и систематизују тако да буде што мање могућности за примену аналогича и општих правних принципа. Такође, инструменти за контролу поштовања и тако слабих правила заштите цивилног становништва у немеђународним оружаним сукобима недовољни су и неефикасни (веома много су ограничени суверенитетом државе и разлозима војне потребе), па у будућности треба оформити ефикасан систем надзора над применом правила међународног хуманитарног права у немеђународним оружаним сукобима.

Срђан Старчевић, потпоручник*

О „Партнерству за мир“ не може се говорити без темељитог проучавања глобалних интеграционих процеса и политичко-историјских дешавања у свету на крају 20. века. У процесу глобализације, међународне институције, које добијају све већи значај истовремено су субјекти и објекти тог светског процеса. У „Партнерству за мир“ окупљене су државе које су опредељене за демократију, а циљ оснивања тог програма био је да се испуни безбедносни вакуум који је настао по завршетку „хладног рата“ и заокружи евроатлантски безбедносни простор. Прилагођавање новим међународним односима и укључивање у светске интеграционе токове егзистенцијално је питање свих земаља и народа. У оквиру тога, однос Србије према евроатлантским интеграцијама је сложен и вишезначан колико и судбоносан.

Кључне речи: глобализација, безбедносни изазови, евроатлантске интеграције, партнерски односи.

Увод

Савремени свет, уместо сложених односа, брзих промена и доскора неслућених могућности, незадрживо корача ка повезивању, међусобној зависности, великим променама на основу савремене технике. Епоха глобализације пробудила је велике наде да ће се испунити снови човечанства о слободи, нестанку неправде и зла, вечитом миру и сигурном свету. Али, глобализација је убрзо изгубила привлачни лик хуманизације света путем сарадње и блиског повезивања; уместо слободе, сигурности и бољег живота за све, свима је донела контролу из глобалног центра моћи – Сједињених Америчких Држава. Но, „свет је сувише сложен, простран, динамичан и противречан да би могао бити освојив, колико год била велика моћ једне силе или коалиције,“ опомиње Монтескје.¹

Да ли су у таквом свету сигурнији појединци, групе или нације? Да ли државе могу да гарантују безбедност својим грађанима у време разорне технике, када „прогрес више не може да служи као стандард за вредновање катастрофално брзих процеса промене којима смо пу-

* Аутор је запослен у Војсци Србије.

¹ И. Кајтез, „Нови хоризонти слободе“, *Војни информатор*, 1–2, 2002, стр. 125.

стили на вољу“.² Како наћи сигуран кутак када они који су понижени и увређени планетарним интервенционизмом моћних и (на)силних одговарају глобалним тероризмом?

Безбедност се у савременом свету, како сматрају неки аутори, може постићи само удруживањем снага, средстава и идеја држава и народа који деле исте вредности и припадају истој цивилизацији. Светски процеси интеграција, који су неизоставни део глобализације, обухватају све домене, делатности и активности, а њима је у првом плану домен безбедности. Наиме, научно-технолошка достигнућа се прво примењују у армији и рату, па изазов безбедност увек има највећи значај.

После „хладног рата“, на иницијативу Сједињених Држава, створено је „Партнерство за мир“ (ПЗМ), као шири оквир евроатлантских интеграција, флексибилна мрежа великог броја земаља чији се војни развој усмерава ка способности за сарадњу и акцију са Америком. Али та интеграција – средство глобализације као американизације света, није имуна на промене у свету изазване глобализацијом као објективним процесом, па се, због измењених безбедносних изазова и одређених промена у међународним безбедносним структурама и интеграцијама, мењало и „Партнерство за мир“.

Однос глобализације и безбедносне интеграције какво је „Партнерство за мир“ не може се посматрати без запитаности о глобализацији као истовремено објективном и усмераваном процесу. Отуда се ПЗМ посматрало као средство интеграције и организација захваћена глобализацијом која је донела промене на широком пољу безбедности.

Глобализација: објективан светски процес или политички пројекат

Познати свет се убрзано мења и, хитајући ка све тешњој повезаности и међузависности, намеће нам нове загонетке, које треба одгонетнути, и сложена питања, на која треба дати одговор. Пред очима човечанства плете се сложена мрежа међусобне повезаности у чијем захвату сваки догађај превазилази свој локални заматак, простор се превладава, а време добија ново значење. Но, та пређа не остаје изван нас, већ тежи да нас потпуно обухвати, без остатка. „Култура, људска душа и смисао – подручја су... инвазије“.³ Настала је епоха глобализације.

Појам глобализација тешко је одредити због бурних спорења, драматичног неслагања и дубоких неразумевања. Њиме се означава више међусобно повезаних процеса, који се повремено поклапају и подударују, а понекад су супротстављени, противуречни и теже међу-

² Х. Арент, *О насиљу*, „Alexandrija Press“, Нова политичка мисао, Београд, 2002, стр. 42.

³ Зоран Видојевић, *Куда води глобализација*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005, стр. 46.

собном потирању. Док за хиперглобалисте глобализација значи процес настајања потпуно новог света напретка и опште добробити које се одвија гвозденом нужношћу, скептици сматрају да је глобализација мит, о чему сведоче пролиферација држава, регионализација и сукоби. Антиглобалисти сматрају да глобализација „изазива искључиво штетне последице“ и прижељкују „не само заустављање глобализације, него и повратак бољој прошлости“.⁴ Под трећим приступом, реформским или трансформационим, подразумевају се залагање за усмеравање глобализације у духу западноевропске државе благостања и обликовање „глобализације са људским ликом“. Спорења су најизразитија у вези са питањима да ли је глобализација сила опште добробити или сила ужаса и мрачне будућности, и да ли је у питању објективан процес или искључиво пројекат вестернизације света којим се управља из центара светске моћи. Али, искључивим одређењем за једну од тих варијаната не може се доћи до ваљаног одговора – глобализација има и светле и тамне стране.⁵

Запитаност о појму глобализације доводи до разликовања нормативног и конкретно историјског појма те појаве. Као нормативни појам, глобализација је „процес свестраног повезивања света и његовог успостављања као равноправне и плуралистичке заједнице слободних појединаца, народа и земаља који тај свет сачињавају, заједнице где ишчезавају тлачење, беда и насиље, а сви се људи у њој осећају као у својој кући“.⁶ Такво виђење глобализације наслања се на најсветлије хуманистичке мисли од античких времена до постмодерне које, нажалост, не обасјавају довољно политичку и историјску раван. „Зато је неопходан и онај конкретно историјски појам“, на основу којег се, полазећи од садашњег времена, глобализација дефинише „као процес и систем конфликтног повезивања света чију садржину, облике, циљеве и учинке првенствено одређују планетаризација капитала, интереси, утицај и сила најмоћнијих корпорација и земаља, пре свега САД“.⁷

Није мање спорно ни питање историјског изворишта глобализације: њен заматак су мислиоци тражили у дугом ходу времена, од праскозорја историје до значајних догађаја нашег доба. Ако тврдимо да се клица глобализације заметнула на пољу техничких и технолошких иновација, повезивањем људи, премошћавањем широких пространа између удаљених места и другачијим поимањем времена, то би нас одвело у прадавна времена, када је човек спознао тајну ватре, израдио оруђа и оружја, припитомио звери, почео да сеје, точком савладавао раздаљине... Ако тврдимо да је почетак глобализације у пре-

⁴ Слободан Покрајац, *Технологизација и глобализација*, „СД Публик“, Београд, 2004, стр. 71–72.

⁵ Видети шире у: Мирослав Печујић, *Глобализација – два лика света*, „Гутенбергова галаксија“, Београд, 2005.

⁶ Зоран Видојевић, *исто*, стр. 15.

⁷ *Исто*.

тензијама великих давних империја и освајача који су огњем и мачем уједињавали народе под својим скиптаром, то нас одводи до Египта, Вавилона и Асирије, до Александра Македонског и хеленизације, до Рима и византијских претензија на Васељену. Ако тврдимо да је извориште глобализације у ширењу једне вере, долазимо до времена настанка универзалних религија.⁸

Међутим, све су то процеси који су допринели повезивању, међузависности и унификацији света, али ако се узму у обзир динамика и умреженост у последњој деценији 20. века, реч је о процесима који се могу назвати само прапочецима глобализације. Уколико се глобализација сагледава као процес који настаје (или добија убрзање и снагу) са продором капитализма у ваневропске делове света, онда није могуће одвојити реалну глобализацију као процес од глобализма као идеологије доминације⁹ земаља које зовемо западним земљама (вестернизације, до половине 20. века) и Сједињених Држава (американизације, данас). О томе да се глобализација сада углавном одвија као вестернизација или, у ужем облику, као американизација света свој суд је дао и бивши шеф дипломатије САД Хенри Кисинџер, који је рекао на једном од својих предавања да је „глобализација други назив за доминацију Сједињених Држава“.¹⁰ До сличног закључка се долази и ако се глобализација посматра после 1989. године, дакле, у свету без реалсоцијализма.¹¹ Јер, после нестанка једног блока, глобални победник је запосео многа поља на „великој шаховској табли“.

Нестанак Варшавског уговора (ВУ) и Совјетског Савеза (СССР) подстакао је коначно сагледавање света, у које формула либералне демократије гаси све остале политичке опције, тријумфално пролазећи кроз славолук „краја историје“. По мишљењу Фукујаме, у либералном моделу друштва нестаје супротност слуге и господара: они постају равноправни, чиме се превазилази међусобна борба. Либерално уређење означава крај историје „јер се више ништа битно ново не може догодити у историјском процесу“. Тако Фукујамина мисао призива неку врсту царства божјег на земљи и њена се критичка и логичка оштрица тупи у својеврсном хилијазму. Но, тај мислилац иде и даље, сматрајући да се, уколико се жели реализација Кантове идеје светског савеза нација, као узор мора узети НАТО, „то јест лига истински слободних држава које на окупу држи њихово опредељење за либералне принципе“.¹² Дакле, либерална демократија неће доћи спонтано, магијом историје која се завршава, него ће је остварити „лига истински слободних држава“ спремних да се боре „за либералне

⁸ Исто, стр. 13 и 14, и Слободан Покрајац, исто, стр. 11 и 12.

⁹ Исто, стр. 18.

¹⁰ Слободан Покрајац, исто, стр. 89.

¹¹ Гиденс каже: „...глобализација се односи на свет после 1989“ (З. Видојевић, исто, стр. 13).

¹² Зоран Видојевић, исто, стр. 173–175.

принципе“. Но, чини се да Фукујами није стало ни до Кантове етике ни до политичке стабилности у свету опредељеном за либералне принципе, већ жели да оправда глобализам као идеологију вестернизације, односно американизације света.¹³

Нове принципе међународне заједнице увеле су на велика врата најмоћније силе данашњице.¹⁴ Гиденс каже да западне моћи доминирају глобализацијом и да се „светски систем... у моћи озбиљно нагнуо ка Западу, а унутар Запада Сједињене Државе су владајућа економска, политичка и војна сила“. Наиме, када је на планети коју људски род насељава преостала једна суперсила – САД, настао је процес у којем се тежи обликовању света с једног места. Од тада, по Фридмановим речима, „глобализација има изразито амерички лик“.¹⁵

Истина је да „супериорна економска снага, политичко јединство и војна надмоћ“ служе као појашњење незадрживог ширења западњачког начина живота, али је позападњавање засновано на универзалним вредностима нашег времена. Такође, погрешно је свођење глобализације искључиво на американизацију света. „Глобализација је светски процес који се дешава и онима који је креирају и другима који су против ње, само што се она тим супротстављеним и непријатељским странама приказује и делује на врло различит начин“.¹⁶ Ући у глобалне процесе или се супротставити глобализацији није хамлетовска дилема малих држава и народа: стваралачко прилагођавање глобализацији, једино што може уродити плодом, јесте бити или нестати за многе народе и њихове државе.

Безбедносни изазови и „партнерство за мир“

Крајем 20. века нестала је структура биполарног света: срушен је Берлински зид, попуцао је по националним шавовима СССР, распуштен је Варшавски уговор... Источни блок је напустио светску политичку сцену, али крај блоковске поделе света није означио крај постојања оба војна савеза. „Хладни рат“ је завршен победом Запада, и победник је желео да осигура своју добит – није распустио Алијансу, већ је решио, да јој додели нову улогу.

Распад Варшавског уговора и урушавање вишедеценијског једнопартијског система донели су нове безбедносне изазове, пре свега за земље Европе. Озбиљни друштвени проблеми и нестабилности на Истоку изазвали су бојазан од употребе војне силе (чак и нуклеарне), која је годинама акумулирана на територији СССР-а, некадашњег колоса и противника у „хладном рату“. Наиме државе које су ослобођене стега савеза са СССР-ом, са властитим унутрашњим проблемима и међусоб-

¹³ Исто, стр. 174.

¹⁴ Илија Кајтез, *Глобализација – нада или зла коб савременог света*, [Б.м.Б.г.Б.и] стр. 1.

¹⁵ З. Видојевић, исто, стр. 20, 65 и 66

¹⁶ Илија Кајтез, исто, стр. 3

ним односима оптерећеним прошлошћу, могле су да постану жариште нових, мањих, локалних сукоба, али и крвавих ратова. Међутим, убрзо је велики број тих земаља затражио пријем у преостали војни блок. Тако се НАТО нашао на раскршћу: наметнула се дилема да ли да прими нове чланице и проширењем умањи своју ефикасност, уз ризике које доносе нове савезнице, или да задржи дотадашњи обим и стратегију, да не експлоатише победу у „хладном рату“ и да пође путем властитог обесмишљавања. Многи мислиоци су очекивали да ће након нестанка Варшавског уговора (формално је распуштен 1. априла 1991), и Северноатлантски савез отићи у историју,¹⁷ али је НАТО, између два неприхватљива пута која су му се указала, одабрао трећи. Формирањем флексибилне мреже чланица НАТО-а од земаља бившег ВУ и неутралних европских држава које су желеле да свој војни и политички развој усмере ка глобалној интервентној способности и међусобној чврстој повезаности под америчким вођством решен је проблем безбедносних ризика, проширења, експлоатације успеха у „хладном рату“ и осмишљавања „новог“ Северноатлантског савеза. Тако је НАТО добио нову функцију: да војним средствима брани економску и политичку надмоћ западних постиндустријских земаља у целом свету.¹⁸

Само неколико месеци после распуштања ВУ, на састанку НАТО-а у Риму, донет је нови стратешки концепт, којим је потврђена дефанзивна природа тог савеза и спремност њених чланица да осигурају своју безбедност и сувереност, те решеност да се безбедносна политика савеза заснива на дијалогу, сарадњи и делотворној колективној одбрани.¹⁹ Савез је задржао начело флексибилне реакције, што значи да евентуални противник неће знати на који начин ће реаговати у случају војног напада, не искључујући варијанту првог посезања за атомским наоружањем.

Одмеравајући нове безбедносне изазове у свету после „хладног рата“, Савез је створио нову слику противника – мозаик састављен од великог броја мањих ризика. При томе, посебно су значајне три категорије главних ризика изван територије Савеза које самим својим постојањем оправдавају његове „out of area“ акције. *Прву категорију ризика* сачињавају „нестабилности у средњој и источној Европи изазване економским, социјалним и политичким потешкоћама, укључујући и етничко ривалство и спорове око територија“. *Другу категорију ризика* чини „простор бившег Совјетског Савеза због тамошњих великих нуклеарних потенцијала“, док се под *трећом категоријом ризика* подразумева опасност од „војног наоружања и ширења технологије оружја... укључујући и оружје за масовно уништавање и балистичка летећа тела, која могу да достигну територије неких држава Савеза“ које се налазе у јужном Средоземљу и на Блиском истоку.²⁰

¹⁷ Зоран Вучићић, *Војни савези од Свете Алијансе до НАТО*, Новинско-издавачка установа „Војска“, Београд, 1996, стр. 151–152.

¹⁸ Ули Кремер, *Нови НАТО – нови ратови*, „Филип Вишњић“, Београд, 2000, стр. 8.

¹⁹ Зоран Вучићић, *исто*, стр. 154.

²⁰ Ули Кремер, *исто*, стр. 55.

Слику новог противника употпуњује широка скала асиметричних ризика по глобалну безбедност – од организованог криминала и глобалног тероризма до пролиферације држава. Отклањање опасности од таквих ризика не може се остварити конвенционалним начинима ратовања нити се усамљена држава од тог новог противника може заштитити. Осим тога, утицај локалних догађаја на светска збивања и способност глобалног деловања терористичких организација и криминалних мрежа повећали су потребу националних држава за удруживањем на наднационалном, међудржавном нивоу.

Да би тај мозаик, састављен од многих ризика по читавом свету, могао да контролише, Северноатлантски савез се морао оспособити за интервенцију на било којој тачки планете. Стварањем јединица за брза дејства (кризне реакционе снаге) стечена је глобална способност за интервенцију, али стварање оваквих јединица није био једноставан задатак јер су само Сједињене Државе и, донекле, Француска поседовале такве снаге.²¹

Прво прегруписавање снага на, како би рекао Бжежински – „великој шаховској табли“ почело је крајем 1991. године, када је НАТО успоставио дијалог и односе са земљама средње и источне Европе. Тада је формиран Северноатлантски савет за сарадњу (*North Atlantic Cooperation Council – NACC*), који је окупио око 40 држава: шеснаест чланица НАТО-а, све бивше чланице ВУ и све државе са територије некадашњег СССР-а, док су Аустрија, Финска, Шведска и Словенија добиле статус посматрача. Стварање тог савета означило је почетак повезивања земаља западне демократије и њихових дојучерашњих противника, тј. умрежавање великог броја држава на основу консултација и сарадње у области политике, безбедности и планирања одбране.²²

Није било потребно много времена да такво повезивање добије чврћи облик. Већ у октобру 1993. године САД предложиле су покретање програма под називом „Партнерство за мир“ који је, након што су га прихватиле остале чланице Северноатлантског савеза, представљен на Бриселском самиту у јануару 1994. године. Оснивање тог програма треба повезати и са све гласнијим захтевима земаља средње и источне Европе да приступе северноатлантским интеграцијама.²³

Милош Ладичорбић је дефинисао „Партнерство за мир“ као програм војне сарадње НАТО-а с појединачним земљама које су добровољно приступиле том програму, у чијој је основи практична безбедносна сарадња НАТО-а и земаља приступница. Тај аутор сматра да је Програм настао због потребе НАТО-а да се трансформише и жеље да се земље средње и источне Европе одрже на окупу и под контро-

²¹ Исто, стр. 56.

²² Зоран Вучинић, исто, стр. 156.

²³ Ули Кремер, исто, стр. 73–74.

лом да не би дошло до „масовног егзодуса становништва и етничких сукоба широких размера“, а циљеве „Партнерства за мир“ дели на опште и конкретне циљеве. Општи циљеве се односе на повећање способности и спремности партнерских земаља да очувају мир. Земљама које приступају Програму даје се прилика да успоставе партнерске односе ради јачања сопствене стабилности и повећања нивоа опште безбедности. Партнерство је отворено за све земље које учествују у Северноатлантском савету за сарадњу и КЕБС-у, без обзира на то да ли имају жељу да постану чланице НАТО-а а Програм омогућава земљама које желе да приступе Северноатлантском савезу безболнију припрему за чланство. Конкретни циљеве се реализују заједничким активностима НАТО-а и земаља партнера.²⁴

„Партнерство за мир“ значи повезивање држава у безбедносним оквирима засновано на билатералном споразуму између Северноатлантског савеза, као једне, и сваке државе која је приступила Програму појединачно, као друге стране у односу. Односи међу државама засновани су на једном акту – међународном уговору, и једном принципу – да се уговори морају поштовати. Свака држава која жели да приступи „Партнерству за мир“ мора да прихвати и потпише оквирни документ, што значи да земља која приступа Програму потврђује своју одређеност за очување демократског друштва и приврженост начелима међународног права, као и усвајање заштите и унапређења основних слобода, правде и мира путем демократије као заједничке вредности и темеља партнерства.

Чланом 3. оквирног документа дефинисани су циљеве који ће се остваривати у партнерској релацији НАТО – земља – партнер. Реч је о циљевима из домена безбедности и одбране, дакле, из области за коју је НАТО највише заинтересован. Ти циљеве су следећи:

1) олакшавање јавности рада у планирању националне одбране и процесу доношења буџета;

2) осигурање демократске контроле над одбрамбеним снагама;

3) приврженост способности и спремности да се, према уставним претпоставкама, учествује у операцијама на основу овлашћења УН и/или овлашћења КЕБС-а;

4) развој војне сарадње са НАТО-ом ради заједничког планирања обуке и вежби срачунатих на јачање њихове способности да предузму мисије одржавања мира и учествују у хуманитарним операцијама које могу да се договоре;

5) дугорочни развој снага које ће боље дејствовати са чланицама Северноатлантског савеза.²⁵

²⁴ Милош Ладичорбић, *Партнерство за мир и СРЈ*, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001, стр. 11–13.

²⁵ Исто, стр. 102–103.

Сједињене Државе као иницијатор „Партнерства за мир“, и НАТО, савез који је прихватио иницијативу и у Програму учествује као једна страна у мноштву нових билатералних односа, разумели су да су темељи сваке државе са којом се партнерски однос успоставља нарушени у политичким потресима крајем 20. века, те да је процес стабилизације сваке од тих земаља изазов за себе. Зато је у другој фази приступања Програму, путем израде и потписивања документа о презентацији, сваком партнеру дата могућност да назначи „обим, ритам и ниво укључивања у процес сарадње са НАТО-ом“.²⁶ У тој фази земља која приступа „Партнерству за мир“ наводи кораке које жели да учини у остваривању политичких циљева и назначавача војне и друге капацитете који могу да се искористе у реализацији Програма. У суштини, свака земља наглашава оно најбоље што поседује и што може да понуди Савезу и улази у својеврсну „функционалну поделу рада“ међу чланицама на којој почива интегрисани свет.

На основу документа о презентацији и предлога вежби и других активности које одговарају циљевима партнерства које израђује Савез, свака држава развија индивидуални партнерски програм, који се односи на двогодишњи период и у којем су конкретизовани међусобни односи партнера. Дакле, земља потписница, у договору са НАТО-ом, одређује садржај и обим сарадње, тј. бира ниво до којег ће сарађивати са Савезом и до којег ће се укључивати у евроатлантску безбедносну структуру. Али, то не значи да је њен избор слободан: садржај се бира на основу општег списка активности садржаног у радном програму партнерства, а обим је последица процене политичке и безбедносне ситуације. Избор нивоа интегрисања и ритма тог процеса у вези је са тежњом чланица Савеза да очувају стабилност у земљама одређеним за приступање корпусу демократских држава и слободном светском тржишту.

Земље средње и источне Европе желеле су да ступе под окриље НАТО-а из више разлога:

– прво, интеграција у структуре НАТО-а у вези је с могућношћу одбране од евентуалног напада Русије. Наиме, за многе земље некадашњег Источног блока чланство у ВУ и егзистенција уз скуте Совјетског Савеза нису били последица слободног избора, већ резултат поделе света после Другог светског рата на коју нису могле да утичу. Совјетски Савез је, ослобађајући фашистичких стега, источну и средњу Европу, везивао судбину ослобођених земаља за сопствену судбину подршком идеолошки подобних партија унутар тих држава. Тако је један тоталитаризам замењен другим: уместо зависности од спољне политике Немачке дошло је до зависности од Совјетског Савеза. Међутим, становништво се није мирило са таквим положајем и тешким животом који је из њега произишао. Резултат су били грађански не-

²⁶ Милош Ладичорбић, *исто*, стр. 14.

мири, па када владајућа елита из редова комунистичких партија није успевала да властитим средствима „умири“ демонстранте, у помоћ је позиван свемоћни Совјетски Савез. Тако је та сила оружаном интервенисала у Берлину, Будимпешти и Чехословачкој, што је показало да је спремна да предузме све мере ради очувања неприкосновеног утицаја у својој интересној сфери. Распуштање ВУ и пад комунистичких режима у Европи прошли су без војне интервенције СССР-а, захваћеног властитим урушавањем, између осталог због спремности Горбачова да прихвати такве промене. Но, земље које су иступиле из ВУ плашиле су се да би промена политичког расположења у тада нестабилној Русији могла да доведе до напада те велике војне силе на своје доскорашње савезнике: „Ово је... најчешћи и најважнији разлог за опредељивање бивших совјетских сателита за Партнерство за мир и НАТО“.²⁷

– *друго*, земље у транзицији очекују да ће чланство „у Партнерству за мир“ имати велики симболички значај, као израз њиховог опредељења за све врсте интеграција: економске, политичке и безбедносне, и жеље за укључивање у евроатлантски савез држава са демократским режимима и тржишним привредама;

– *треће*, очекују од „Партнерства за мир“ повезивање, помирење и драстично побољшање односа са суседима и најмоћнијим државама – чланицама НАТО-а;

– *четврто*, надају се да ће „Партнерство за мир“ допринети што повољнијем решењу унутрашњих проблема. Наиме, чланство у „Партнерству за мир“ требало би, по мишљењу земаља које му прилазе, да буде нека врста препоруке у међународним односима;

– *пето*, кроз учешће у „Партнерству за мир“ могуће је адекватно позиционирање реформисаних оружаних снага у структуру демократског политичког система. Такође, државе – партнери сматрају да је „Партнерство за мир“ најбољи (и једини) оквир за реформу војске и промену цивилно-војних односа, тј. за успостављање демократске цивилне контроле војске, као и да отклања опасност од озбиљнијег отпора војске према демократским променама друштва.

– *шесто*, очекују да ће чланством у „Партнерству за мир“ обезбедити или много унапредити демократију и поштовање људских права, и да ће то бити највећи подстрек за стране инвестиције у земље – чланице.²⁸

Иницијатива за стварање „Партнерства за мир“ свакако не би потекла од Сједињених Држава да тај вид безбедносних интеграција не одговара јединој суперсили. Наиме, страх бивших чланица ВУ од могућег напада Русије подударио се са интересом САД да спрече било

²⁷ Јован Теокаревић, *СР Југославија и Партнерство за мир*, [www.becei.org/ KOMENTARI/](http://www.becei.org/KOMENTARI/), стр. 3.

²⁸ Исто.

какву обнову утицаја Руске Федерације на те земље. Привлачењем под свој безбедносни штит, САД ојачале би властити политички и војни утицај у тим земљама и приближиле се границама Русије, што неки аутори сматрају основним циљем проширења Савеза.²⁹ Међутим, Америка није желела да настави и продуби политику конфронтације између Истока и Запада. Осмишљавање „Партнерства за мир“ тако да одговара и Русији омогућило је попуњавање безбедносног вакуума у Европи, насталог по престанку „хладног рата“, не само без додатног затезања односа са Русијом него и успостављањем међусобног поверења.

Прихватање у друштвима средње и источне Европе вредности либералне демократије, пре свега слободног тржишта, демократског уређења и индивидуализма, значило је не само ширење политичког утицаја Запада на крилима победе у „хладном рату“ већ и могућност добре зараде у духу непрекидног, незауостављивог и ничим ограниченог привредног раста. А, према историјски добро провереном принципу, инвестиције треба осигурати оружјем. Значај безбедности за економију заменик америчког министра за финансије Лоренс Самерс изразио је на следећи начин: „За државе и предузећа од исте важности је безбедност као и кисеоник: о томе се много не размишља, али када га нема, не може да се мисли ни на шта друго. Питајте предузећа у Заиру или Авганистану – ако их нађете“.³⁰

Како је амерички извоз у ту регију достигао двоцифрену стопу раста, а иностране инвестиције у те земље досегле суму од 40 милијарди долара, с тенденцијом увећања, „Партнерство за мир“ је као корак ка проширењу НАТО-а, требало да обезбеди та улагања и профит који ће из њих потећи. Осим тога, када је НАТО дефинисао нове безбедносне изазове и у њих уврстио бројне различите ризике, те изразио спремност да се ангажује у „*out of area*“ акцијама, људи из тог савеза су схватили да ће им за изградњу глобалне интервентне способности бити потребан „додатни... и потпуно интегрисан персонал“. Стварањем „Партнерства за мир“ формирана је „флексибилна мрежа од 44 земље Севера, које сав свој војни развој усмеравају на глобалну интервентну способност и усклађују је са америчком војном машинеријом“.³¹

И последњи, али не и најмање важан разлог за стварање „Партнерства за мир“ из перспективе САД јесте интерес „милитаризованог капитала“.³² Наиме, под изградњом снага способних за садејство са савезницима подразумева се развој оружаних снага земаља – партнера под великим утицајем НАТО-а не само у области школовања и

²⁹ Станко Нишић, *Велике силе и Балкан*, ВИЗ, Београд, 1999, стр. 75.

³⁰ Ули Кремер, *исто*, стр. 77–78.

³¹ *Исто*, стр. 9, 10, 78 и 79.

³² Зоран Видојевић, *исто*, стр. 182.

обуке војног кадра него и у вези с набавком одговарајућег наоружања и опреме.³³ Треба имати у виду да је „огромна улога индустрије наоружања у привредама“ најразвијенијих земаља „посебно Сједињених Држава“.³⁴ Сматра се да 40 одсто светске трговине оружјем отпада на САД, те да процес стандардизације, поред значаја за усклађивање дејстава снага НАТО-а с новим партнерима, има и улогу освајања нових тржишта за војну индустрију.³⁵ Отуда земље које приступају „Партнерству за мир“ морају да повећају своје издатке за куповину наоружања. На пример, Чешка је већ 1998. године одобрила повећање буџета од 26 одсто у односу на претходно издвајање, док је пољски парламент одобрио повећање буџета за одбрану са 2,3 на три одсто БНД до 2000. године (до 2009. планира се дупло повећање трошкова у односу на 1997. годину³⁶).

Глобализација кроз „партнерство за мир“

Све већи број демократских држава подстакло је наду да ће се остварити космополитска демократија изграђена „на становишту да су демократија унутар једног друштва и демократски односи између заједница дубоко међуповезани“.³⁷ Али, уместо да политичка глобализација доведе до светског договора, појавила се тежња „да се она сведе на ширење модела либералне демократије... Настојање да он поприми планетарне размере мотивисано је првенствено стратегијским интересима Запада да универзализује своју форму политичког уређења као средство глобалне доминације“.³⁸ Распростирање демократије праћено је настајањем обриси глобалног ауторитарног поретка и претварањем националних држава у слабе државе, марионете доминантног центра светске владавине.

Но, на вредностима либералне демократије заснива се најнапреднија цивилизација света. То су владајуће вредности нашег доба. Као што се тековине западне цивилизације прихватају широм света, тако се и вредности те цивилизације добровољно прихватају, усвајају као узор, универзализују. Арон каже да у земљама тзв. народног суверенитета грађани владају исто онолико колико је бог владао у средњовековним монархијама. Да ли се бог угодно осећао у средњем веку не знамо, али је живот у заједници која познаје правну државу, грађанске слободе и права, плурализам, политичко представљање, демократску процедуру и на њој изграђене институције свакако бољи од

³³ Након објављивања програма Партнерства, формиран је комитет за стандардизацију; Станко Нишић, *исто*, стр. 93.

³⁴ Зоран Видојевић, *исто*, стр. 185.

³⁵ Станко Нишић, *исто*, стр. 93.

³⁶ Ули Кремер, *исто*, стр. 79.

³⁷ Д. Хелд, наведено према: Зоран Видојевић, *исто*, стр. 154.

³⁸ Зоран Видојевић, *исто*, 2005, стр. 148.

живота у друштву без тих обележја демократије. Ипак, процес демократизације није лак – потребни су економски, социјални и културни темељи за такву политичку надградњу. Демократија се не може споља наметнути, градити под притиском или октроисати. То је разлог због којег демократија у развијеним земљама даје другачије резултате од оних који се постижу у „периферним“ друштвима.

Нови принципи међународне заједнице које су увеле најмоћније силе данашњице не остављају места за изоловане народе, неопределење војске и неодлучне политике.³⁹ Схвативши да је време изолованих, самодовољних држава давна прошлост, и да су издвојени и одбачени осуђени на свеколику пропаст, многе државе су се определиле за укључивање у међународне интеграције. Али, пут удруживања није лак, и онај ко њиме иде мора да буде истрајан и упоран у жељи да га пређе. Повољна околност јесте подударање дела услова за пријем у различите међународне организације (Савет Европе, ПЗМ, ЕУ, ОЕБС). Но, брз улазак у ЕУ немогућа је мисија за државе средње и источне Европе а директно чланство у НАТО-у такође се не може остварити. Зато те земље настоје да, прво приближавањем западноевропским интеграцијама, а потом и придруживањем и чланством, обезбеде потпун раскид с идеолошком прошлшћу. „Партнерство за мир“ се показало као предворје тих организација. Да би постале партнери, те земље треба да обезбеде јасно поштовање људских права, функционисање вишепартијске парламентарне демократије, успостављање слободне тржишне привреде, и законе прилагођене светским стандардима, и да омогуће и спроведу демократску контролу војске, њену техничку модернизацију и војнодоктринарно прилагођавање стандардима трансатлантских институција.⁴⁰

Програм „Партнерство за мир“ окупља земље – чланице НАТО-а у којима су те заједничке вредности традиција, која је осмишљена вишевековним начином живљења, и земље – партнере које су, приступајући интеграцијама, тек начелно прихватиле те вредности као своје и којима је потребна помоћ да би се оријентисале у новом вредносном систему. Зато је „Партнерство за мир“ средство озападњавања, вестернизације, глобализације са „изразито америчким ликом“ и део ширег процеса интеграција и сарадње кроз међународне институције. Чланство у том програму показатељ је спремности конкретне државе да прихвати друштвено политичке вредности Запада.

Земље – партнери укључују се у процесе глобалне политичке и војне сарадње, па се политичка димензија глобализације кроз партнерство заснива на усвајању елемената либерализма и успостављању режима који се могу окарактерисати као демократски. Прихватањем

³⁹ Илија Кајтез, *Филозофске основе безбедносних изазова западног Балкана*, [Б.м.Б.г.Б.и] стр. 2.

⁴⁰ Слободан Годорић, „Склад војске и друштва“, *Војни информатор*, бр. 1–2, 2002, стр. 19–20.

либералне демократије започето је доба корених промена бременито многим тешкоћама и опасностима. Та друштва (и људи који их чине, са сопственим начином живота, циљевима, вредностима и погледима на свет) померила су властито тежиште са колективног ка индивидуалном, са друштвеног ка приватном, са искључивости ка толеранцији, са јединства ка подели власти, са монизма ка плурализму, са вишег циља којим се „поробљава“ садашњост и захтева стална жртва ка личној слободи. Сарадња са партнерима „циља на промену свега код становништва“⁴¹ информисањем о Савезу, јер је у источној и средњој Европи НАТО сматран агресивним војним пактом. Постизањем договора о том питању Алијанса је добила сагласност држава – партнера да „врши несметану пропаганду“.⁴²

Глобализација кроз ПЗМ остварује се не само прихватањем вредности либералне демократије него и реалним окупљањем са спремношћу да се те вредности заштите. Под таквим окупљањем подразумева се јачање улоге наднационалних институција, па политичко-војне консултације на наднационалном нивоу постају све значајније. Северноатлантски савет за сарадњу замењен је маја 1997. Саветом евроатлантског партнерства (*Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC*). То тело је главни институционални оквир за дијалог, сарадњу и консултације између НАТО-а и његових партнера. Основно радно тело – Политичко-војни консултативни комитет за „Партнерство за мир“, састаје се у различитом саставу – само савезници или и савезници и партнери.

Чињеница је да суверенитет у епохи глобализације губи значење врховне и недељиве власти. Наравно, то не значи да националне државе „одумиру“, него да „трпе“ глобализацију. Комбинација националног и наднационалног одлучивања умањује државни суверенитет, али омогућава државама да утичу на процесе који се дешавају на широј територији. Наравно, колико ће се нека држава одрећи суверенитета и колики ће имати утицај зависи од њене политичке, економске и војне моћи. Јер, чак ни САД нису потпуно суверене: када делује према некој земљи та суперсила, мора да мисли о свом становништву које води порекло из те земље, његовом броју, утицају, економској снази...

„Партнерство за мир“ је само једна од организација кроз које се одвија политичка глобализација. Када је о војној димензији глобализације реч, оно има много запаженију улогу – представља почетак трансатлантских интеграција за бројне земље које се прилагођавају стандардима Северноатлантског савеза. У војном смислу, оно подржава развој оружаних снага у земљама – партнерима „у обиму који им омогућава успешно укључивање у све активности снага Савеза. То

⁴¹ Ули Кремер, *исто*, стр. 72.

⁴² *Исто*.

значи промену организационе структуре оружаних снага и система безбедности, прихватање западних технологија и наоружања“,⁴³ те одговарајуће промене у кадровској политици.

Један од најважнијих услова за чланство у „Партнерству за мир“ јесте демократски надзор над оружаним снагама. У земљама средње и источне Европе армија је дуго имала статус државе у држави. Контрола над њом остваривана је идеологизацијом и повезивањем политичке и војне елите чланством у партији, па је и за земље запада и за демократске снаге постреалсоцијалистичких земаља успостављање демократске цивилне контроле војске био најзначајнији задатак.

У принципу, земље чланице „Партнерства за мир“ у своју територију и инфраструктуру уступају трупам НАТО-а и обавезују се да ставе на располагање Савезу елитне јединице својих оружаних снага. Да би се те јединице оспособиле за заједничка дејства са снагама НАТО-а, потребно је да се адекватно опреме и наоружају, а оружје се бира „на основу потреба које проистичу из заједничке калибрације наоружања и императива компатибилности са другим чланицама ПЗМ-а“.⁴⁴ Дакле, спроводи се „американизација“ наоружања. Осим тога, због промена у војној доктрини и организацији оружаних снага потребан је нови војно-политички кадар – људи који размишљају на другачији начин од својих претходника. Кроз „Партнерство за мир“ НАТО обавезао се да помогне партнерима у обуци и школовању старешина, али финансијска средства за модернизацију војске партнери морају сами да обезбеде. Дакле, задаци везани за промене постављени су само једној страни у партнерству и усмерени су на што већу компатибилност са снагама Северноатлантског савеза.

Када је о војсци реч, најважнија питања тичу се управљања, руковођења и командовања. Војне аспекте сарадње у Програму пројектују војне власти НАТО-а на основу смерница које предлаже Политичко-војни консултативни комитет, а усваја Савет. Радни форум „Партнерства за мир“ на војном плану чини Радна група за војну сарадњу, у којој су само савезници или и савезници и партнери. Ћелија за координацију партнерства, са седиштем у Монсу (Белгија), која има задатак да координира заједничке војне активности у оквиру Програма и да израђује војне планове неопходне за спровођење војних аспеката Радног програма партнерства, пре свега у вези са планирањем војних вежби, делује под окриљем Северноатлантског савета. Њено особље, које има интернационални статус, чини део персонала из НАТО-а и, од 1998. године, персонал из партнерских земаља.⁴⁵ Дакле, најважније одлуке које се тичу усмеравања и планирања актив-

⁴³ Винко Пандуревић, „Партнерство за мир као вид савезништва“, у: *Партнерство за мир и СРЈ*, исто, стр. 51.

⁴⁴ Александар Фатић, *Економски и политички аспекти могућег чланства Србије и Црне Горе у аранжману „Партнерство за мир“*, Центар за менаџмент, [Б.г.] Београд, стр. 4.

⁴⁵ *Партнерство за мир и СРЈ*, исто, стр. 90

ности доноси НАТО, тј. савез у којем је одлучујући глас Сједињених Држава. Али, за земље средње и источне Европе испуњавање обавеза за приступ програму који су дефинисали НАТО и САД прилика је да побољшају своју укупну безбедносну ситуацију, повећају изгледе за бржи економски опоравак и улазак у ЕУ и реформишу и модернизују оружане снаге. „Партнерство за мир“ једини је оквир безбедносних интеграција за те земље, па самим тим и најбољи.⁴⁶ Чланство у њему је легитимација за улазак у међународну заједницу демократских држава до којег се долази помоћу промена. Без промена наиме, не би се могле прихватити универзалне вредности нашег доба које се, уз подршку супериорне економске силе, на основу јединствене политичке платформе и војне моћи, шире са Запада.

Партнерство измењено глобализацијом

Крај поретка заснованог на равнотежи страха значао је почетак новог раздобља за свет измењених ризика. Безбедност се у доба тријумфа либералне демократије схвата као безбедност појединца, грађанина. Концепт апсолутног права држава да делују унутар својих територија онако како њима одговара није више прихватљив за државе либералне демократије и ниједна држава нема право да под изговором суверенитета некажњено нарушава безбедност људи. У „глобалном селу“ угрожавање безбедности појединаца у једној држави други народи и њихове владе осећају као претњу сопственој безбедности.⁴⁷ А безбедност свих и сваког све је рањивија „у свету у коме, захваљујући глобализацији, удаљеност од тињајућих геополитичких жаришта и разбукталих претњи више није гаранција сигурности“.⁴⁸ Зато су демократске државе приступиле сарадњи у области безбедности као начину за налажење нових прилаза светском миру. „Сарадња у безбедности је одговарајући принцип међународне безбедности постхладноратовске ере,⁴⁹ говорили су водећи амерички стратеzi. Но, та сарадња није пасивна и не задржава се на границама демократског света. Либералне демократије, ослобођене страха од реакције реалсоцијализма, бринући за сопствену безбедност, спремне су да учествују у заједничкој дипломатији, економији и војној акцији у областима изван њиховог заједничког простора ако су угрожене заједничке вредности. Са развојем глобалне интервентне способности, равнотежу страха заменио је планетарни страх.

⁴⁶ Јован Теокаревић, *исто*, стр. 3.

⁴⁷ Илија Кајтез, *исто*, стр. 5.

⁴⁸ Ричард Л. Куглер, „Национална безбедност у хаотичном свету глобализације“ у: Ван Хем и Куглер, *Јединство Запада и трансатлантски безбедносни изазов*, Џорџ К. Маршал, Београд, 2005, стр. 41.

⁴⁹ Наведено према: Илија Кајтез, *Глобализација – наде или зла као савременог света*, *исто*, стр. 3.

Деведесетих година 20. века дошло је до промене односа између УН и НАТО-а, који је „систематски развијан као међународне трупе за завођење реда које пружају услуге Уједињеним нацијама“.⁵⁰ Док су УН ускраћене оперативна војна и економска моћ, тадашњи генерални секретар НАТО-а, Хавијер Солана изјавио је да „ће бити могућа војна интервенција НАТО-а и без мандата УН“.⁵¹ Тако је током решавања кризе у бившој Југославији НАТО преузео контролу на копну, мору и у ваздушном простору. Појавио се као организација са овлашћењем да надгледа ембарго у Јадранском мору, прво без права употребе силе, а од новембра 1992. године са могућношћу да „примени потребне мере.“ Већ у априлу 1993. Савет безбедности УН овластио је НАТО да спроведе споразуме војним средствима. Контрола НАТО-а на копну успостављена је у два корака: мисијом УНПРОФОР-а која је формално била под командом УН, али је у њој доминирао НАТО,⁵² и Дејтонским споразумом којим су УН потиснуте договором да њене трупе замени Северноатлантски савез. Осигуравајући успех мисије, тадашњи министар одбране САД Пери захтевао је да снаге Алијансе буду „довољно велике и моћне да би могле застрашити и победити“. Те трупе (ИФОР) бројале су 60.000 војника, од чега је 85 одсто било из земаља чланица Северноатлантског савеза, док су осталих 15 одсто обезбедиле чланице „Партнерства за мир“.

Акцијом НАТО-а у СР Југославији 1999. године потврђена је промена односа УН – НАТО у корист Савеза: једини услов за њено дејство изван сопствених граница јесте постизање консензуса земаља чланица.⁵³ Изгледало је да је НАТО постао институционална платформа за усклађивање политике земаља запада. Међутим, због разлика унутар самог савеза и све распрострањенијег светског тероризма промењен је такав поредак у свету.

Када је генерални секретар НАТО-а Лорд Робертсон изјавио да ће: „... највећа на свету и најефикаснија стална коалиција бити водећа у колективном одговору међународне заједнице тероризму, и сада и убудуће“,⁵⁴ није имао на уму да је трансатлантски однос постао „опасно асиметричан“. Јер, чињеница је да је америчка револуција у војним пословима толико напредовала да Европа више није озбиљан партнер тој суперсили. Технолошка предност умањује зависност САД од савезника,⁵⁵ па су САД у војном смислу постале ефикасније од Алијансе.

⁵⁰ Ули Кремер, *исто*, стр. 25.

⁵¹ *Исто*..

⁵² Састав УНПРОФОР-а 1995. године: 50,4 одсто војника из земаља чланица НАТО-а, 17,3 одсто из земаља чланица ПЗМ и 32,3 одсто изван трансатлантских безбедносних структура (*исто*, стр. 36).

⁵³ Станко Нишић, *исто*, стр. 92.

⁵⁴ Питер ван Хем, *исто*, стр. 6.

⁵⁵ *Исто*, стр. 3 и 22, и Ули Кремер, *исто*, стр. 8, 62–64.

Несугласице су за тренутак заборављене након терористичког напада у Њујорку. Запад се ујединио у борби против „заједничког непријатеља који је довео у питање основе западне цивилизације“.⁵⁶ Али, разлике су поново постале видљиве кад су САД технички најопремљенијим и најбоље обученим оружаним снагама потврдиле своје лидерство. Наиме, 11. септембар је искоришћен да се пресеку политичке везе које су ограничавале САД маневарски простор. Америка више није желела да спутава своју моћ координацијом са Северноатлантским саветом и чланицама НАТО-а које не желе да прихвате војне акције без јасног мандата Савета безбедности Уједињених нација. Зато се нова стратегија безбедности САД, објављена 17. септембра 2002, заснива на превентивном деловању сопственим снагама. Тиме та земља ствара безбедносну структуру која не зависи апсолутно од савезника – војна акција се заснива на релативно самосталном смањењу могућности терористичког напада, док се шири безбедносни оквир, сарадња у оквиру безбедности, везује за савезнике.⁵⁷ Разлике у погледима на начин решавања кризе учиниле су да „НАТО није више повлашћена и природна институционализована платформа за усклађивање западне политике супротстављања тероризму“.⁵⁸ Али, то ни у ком случају није означило крај Алијансе: слабење војне функције компензовано је јачањем њене политичке улоге.

Свесна да су јој савезници, ипак, потребни ради успешног супротстављања тероризму као глобалном феномену, прибављања легитимитета, очувања мира и обнове након сукоба, САД ствара *ad hoc* коалиције у које улазе различите земље да би, на основу учешћа у мисији, оствариле, посредно или непосредно, своје интересе. За различите мисије потребне су различите коалиције јер „мисија мора одредити коалицију, коалиција не сме да одређује мисију“.⁵⁹ *Ad hoc* аранжмани значе прихватање реалног становишта да се у конкретним случајевима заједнички интерес не може лако препознати. Безбедносни интереси сваке чланице Савеза делимично се слажу, али не и у потпуности, па је *ad hoc* коалиција погођених или вољних која користи капацитете колективне војне организације и тиме стиче огромну предност над противником. Осим тога, ефикаснија је од одговора НАТО-а, чије поједине чланице могу и да се противе конкретної акцији.⁶⁰ Заједничко за те коалиције јесте неприкосновено лидерство Сједињених Држава.

Значајна промена у глобалној безбедности није могла да не изазове промену у процесу евроатлантских интеграција и програму какав је „Партнерство за мир“, који је од средства за попуњавање без-

⁵⁶ Ван Хем, *исто*, стр. 5.

⁵⁷ М. Милкић, „Вишенаменски систем безбедности“, *Одбрана*, 1. јануар 2006, стр. 43.

⁵⁸ Питер ван Хем, *исто*, стр. 11.

⁵⁹ *Исто*, стр. 11.

⁶⁰ Ули Кремер, *исто*, стр. 69.

бедносног вакуума на некадашњој линији раседа између два блока постао чинилац све чвршћег политичког, војног и безбедносног удруживања земаља партнера са Алијансом и Сједињеним Државама. Савез је средином 1996. оценио Програм „Партнерство за мир“ као веома успешан и одлучио да унапреди његову улогу, па је садржај Радног програма обogaћен мноштвом могућности у војној, као и у широј области одбране. Проширењем области сарадње требало је да се партнери припреме за активније учешће у операцијама које предузима НАТО, али не под принудом, него на основу преузимања политичке одговорности кроз веће учешће у одлучивању и планирању унутар „Партнерства за мир“. Но, ако је учешће партнера у одлучивању веће, то још увек не значи да им је дато право на коначну одлуку. Операције „Партнерства за мир“ под вођством НАТО-а дефинишу се као операције мимо чл. 5. Вашингтонског уговора у којима се ангажују војне структуре НАТО-а и у којима дају допринос земље чланице „Партнерства за мир“, а коначно право одлучивања има Северноатлантски савет.⁶¹

Када је у питању планирање и извођење конкретних операција, НАТО препознаје три фазе: фазу консултација, фазу планирања и консултовања и фазу извођења. Опште припреме за потенцијалне операције под вођством НАТО-а одвијају се у периоду који се условно назива некризном фазом. Током фазе консултација, која треба да произиђе из редовних консултација о безбедносној ситуацији у оквиру *ЕАРС*-а, препознају се партнери који би могли да дају допринос у операцији. У другој фази такви партнери се укључују у војно планирање, док се консултације одржавају у форми „савезници + п“ чиме се пружа прилика партнерима да размене мишљења са савезницима, уз поштовање права *НАС*-а да донесе коначну одлуку.

Најнепосреднији облик учешћа партнера који пружају доприносе током извођења операције јесте допринос у трупaма и учешће у командним аранжмaнимa, али командовање трупaма, „нарочито у штабовимa на стратегијском нивоу“, резервисано је искључиво за савезнике. Земље које пружају допринос заступљене су на том нивоу само „преко официра за везу или војних представника у мери која је неопходна да би се задовољиле и потребе партнера и захтев војних структура НАТО-а за тесном координацијом и разменом информација о војно-оперативним аспектима у току извођења одређене операције“.⁶² „Партнерство за мир“ је, дакле, постало оквир за припрему нових оружаних снага и ширење инфраструктурне мреже за нове операције НАТО-а, који сада делује по принципу заснованом на идеји о колективној безбедности, а не више на хладноратовској идеји о колективној одбрани.

⁶¹ Милош Ладичорбић, *исто*, стр. 119–120.

⁶² *Исто*, стр. 127.

Северноатлански савез, са пратећим програмима, постаје средство за окупљање савезника и партнера, и користи антитероризам да ојача везе са земљама – партнерима, посебно са Русијом.⁶³ Све земље чланице „Партнерства за мир“ обавезале су се да воде борбу против тероризма, што значи, пре свега, „присилити државе које недовољно учествују у међународним обавезама да промене своју благонаклоную политику према терористима“.⁶⁴ [Промена односа са Русијом и активни антитероризам изменили су значење „Партнерства за мир“. У ствари, створена је најновија слика Савеза „као светског борца против тероризма“ који сарађује са свим демократским државама и уступа своју инфраструктуру и ресурсе *ad hoc* коалицијама које предводе Сједињене Државе. Тако су земље – партнери доведене у позицију да, након вишегодишњих напора усмерених ка пуноправном чланству у Савезу, постану део организације која се у међувремену променила.⁶⁵

Гаранције „тврде“ безбедности, које произилазе из чл. 5. уговора којим је створен НАТО 1949. године, никада нису биле обећане партнерима. Али, активно учешће у било којој активности „Партнерства за мир“ није ни на који начин слабило безбедност тих земаља. Данас, међутим, учешће у борби против глобалног тероризма значи озбиљну претњу рушилачким нападима исламских фундаменталиста, бомбаша – самоубица и диверзаната на становништво и материјална и културна добра. Дакле, „Партнерство за мир“, преко уступања капацитета и инфраструктуре и кроз учешће у мултинационалним снагама под командом НАТО-а или САД, ствара нове ризике, са којим земље – приступнице сигурно нису рачунале на почетку периода после „хладног рата“.

За партнере учешће у Програму „Партнерство за мир“ и очекивано чланство у НАТО-у, због приближавања Савеза и Русије, те потпуног одсуства „руске претње“, добило је већи значај у унутрашњој политици земље – као замена за неостварени брзи улазак у Европску унију. Али, изостала је економска помоћ, која је очекивана упркос чињеници да партнери преузимају обавезу финансирања активности за које се определиле. „Овај програм ни на један начин није постао део некаквог другог Маршаловог плана за источну Европу, али ... није много ни коштао земље – учеснице.... Западна индустрија наоружања бар до сада није наплатила улазницу за безбедносни клуб“. То не значи да се трошкови одбране не повећавају, јер „све садашње чланице... имају обавезу да своје издатке за одбрану... повећају у следећих неколико година...“.⁶⁶

⁶³ На савету НАТО-а и Русије (2002) договорени су заједничка борба против тероризма, удруживање напора ради спречавања ширења оружја за масовно уништавање, учешће у мировним мисијама и управљање регионалним кризама (Ван Хем, *исто*, стр. 13–16).

⁶⁴ Илија Кајтез, *Филозофске основе безбедносних изазова западног Балкана, исто*, стр. 7.

⁶⁵ Јован Теокаревић, *исто*, стр. 4.

⁶⁶ *Исто*.

Најавом секретара за одбрану САД Доналда Рамсфелда да мисија треба да одређује коалицију, а не обрнуто, обзнањено је да пуноправно чланство у НАТО-у нема пресудни значај за учешће у политичком дијалогу и војним операцијама у савезништву са Вашингтоном и самим Савезом. Тако „Партнерство за мир“ све више добија симболичко значење трајне оријентисаности ка Западу, тј. спремности за политичку, економску, културну и војну интеграцију са њим.

Партнерство ante portas

Политика супротстављања онима који (тврде да) представљају међународну заједницу довела је СРЈ у положај одбачене и изоловане земље, „парије“ непожељне у процесима умрежавања, повезивања и интегрисања модерних демократских држава. Заснована на трошним темељима, погрешном тумачењу историје, лошој перцепцији садашњости и визији будућности обасјаном идеалима који се гасе, та политика супротстављања, заоштравајући конфликтне релације са суседима и најмоћнијим земљама света, претворила се на самом крају 20. века у политику сукобљавања. До експлозије сукоба дошло је 1999. године тромесечним бомбардовањем читаве територије СРЈ које су спровеле снаге Северноатлантског савеза. „Да ли су то биле добре процене и одлуке, непристрасне или под утицајем пропаганде, неминовност или исхитрена акција, само су нека од питања на која ће прецизне одговоре донети будућност“.⁶⁷

Мада је постојање спољне опасности утицало на збијање редова и јачање подршке режиму Југославије, последице бомбардовања и Кумановског споразума утицале су на пад тог режима. Због демократских промена до којих је дошло у октобру 2000. године измењен је однос са западним земљама и однос према европским и трансатлантским интеграцијама, али је остао оптерећен „сенима историје“ и свежим ожиљцима од бомбардовања. Ипак, преовлађује свест да „реални живот и законитости деловања светске заједнице не престају... нашом жељом да избегнемо више или мање прихваћена правила игре од стране највећег дела земаља“.⁶⁸

Савезна Република Југославија је предузела бројне иницијативе у вези са учлањењем у „Партнерство за мир“. Формални захтев за интеграцију у ту ширу структуру НАТО-а из априла 2002. године показатељ је спремности власти да „раскине са наслеђем Милошевићевог режима“.⁶⁹ Захтев је, ипак, поднет годину дана након што је Влада наговестила могућност интеграција. Изгубљено време није последица само политичких сукоба унутар коалиције на власти него и „бојазни

⁶⁷ *Одбрана*, 1. јануар 2006, стр. 36.

⁶⁸ Илија Кајтез, *Глобализација—нада или зла коб савременог света*, стр. 3.

⁶⁹ Јован Теокаревић, *исто*, стр. 1.

од негативне реакције јавности“.⁷⁰ Иако се „званични српски поглед на међународну политику фундаментално изменио, „иницијативе за прикључење „Партнерству за мир“ предузете су „без претходних консултација са најширом јавношћу“.⁷¹ Тако је, уместо референдумске одлуке, захтев за чланство у „Партнерству за мир“ постао одлука политичке елите, која је, према истраживањима јавног мњења у пролеће 2001, погрешно протумачила расположење јавности. Наиме, након успешне заједничке акције Војске Југославије и НАТО-а у Кошненој зони безбедности ради смиривања напетости на југу Србије, успостављен је однос међусобног поверења: НАТО је „први пут у колективној свести Срба од непријатеља постао савезник и то у политички осетљивом питању борбе против албанског тероризма“,⁷² а Војска Југославије је оцењена као професионалан и поуздан партнер. Има аутора који сматрају да политика трансатлантских интеграција нема подршку већине грађана у нашој земљи, али треба направити разлику између укључивања у „Партнерство за мир“ и чланства у Северноатлантском савезу. „Специфичност нашег јавног мњења поводом овог питања је у томе што је расположење за само чланство у Северноатлантском савезу – колико год таква опција била у овом тренутку далеко од стварности – далеко мања у односу на позитиван став према Партнерству“.⁷³ Такво расположење се објашњава чињеницом да грађани повезују прикључивање „Партнерству за мир“ с приближавањем Европској унији, и то с разлогом, док се НАТО-у на терет ставља бомбардовање као огромна грешка којом је Србима учињена неправда. Међутим, пад расположења према „Партнерству за мир“ забележен је чим су почели оружани сукоби албанских терориста и владиних снага у Македонији, тј. када је постало јасно да су потпуне безбедносне гаранције за земљу – партнера мит – те гаранције никада нису ни обећане чланицама „Партнерства за мир“.

Што се стручне јавности тиче, мишљења су подељена, и крећу се од величања интеграција као пута чудотворног избављења из свеколике кризе до одрицања било какве сарадње са „непријатељима“. Поборници приступања „Партнерству за мир“ као чекаоници за пуноправно чланство у НАТО-у и, затим, Европској унији тврде да тај корак значи отварање наше земље према Европи и свету, да ће нас учинити неодвојивим делом евроатлантског савеза демократских држава, и помирити са суседима, да ћемо на основу тога решити унутрашње проблеме, омогућити демократску контролу реформисане војске и привући стране инвестиције у земљу. Противници таквог чланства наводе да ће испуњавање једностранних обавеза преузетих партнерством бити скупо, али да неће бити праћено чврстим безбедно-

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Александар Фатић, *исто*, стр. 1.

⁷² Јован Теокаревић, *исто*, стр. 1.

⁷³ Исто, стр. 2.

сним гаранцијама, да неће олакшати нашу позицију ни на међународном ни на унутрашњем плану, да ће ослабити могућност самосталне одбране и учинити државу марионетом великих сила. Крајности, наравно, не одговарају реалности, па је неопходна јавна расправа, као и о мање важним питањима него што су трансатлантске интеграције, да би сучељавања мишљења довела до умерених и разумних ставова и плодносног деловања. Но, политичка одлука о приступању „Партнерству за мир“ већ је била донета – била је то одлука политичке елите после које је уследило анимирање јавности.⁷⁴

Ако је одлуку донела политичка елита, то још увек не значи да је у питању хир или себично остваривање њених партикуларних интереса. Наша политичка елита није ни могла друкчије да одлучи јер би то значило наставак погубне политике несарадње, сукобљавања и изолације. Мада се учлањење у ПзМ представља као слободна одлука државе која постаје партнер, за већину земаља такво чланство је неминовност. Слободна одлука постоји онда када може и другачије да се одлучи: када је дозвољена само једна одлука, нема слободе – постоји *дозвољена нужност*. Таква нужност указала се постреалсоцијалистичким земљама Европе у виду чланства у ПзМ које претходи чланству у Североатланском савезу. Разлози који су навеле те земље за одређење за чланство у Савезу, односили су се на немогућност самосталног остваривања безбедности, стабилности и економског опоравка. Али, оне су желеле брз улазак у НАТО, а не дуго чекање у ширем интеграцијском округу тог савеза какав је „Партнерство за мир“. Но, мале земље не одређују политичке кораке великих и силних: нису субјекти глобализације, не утичу на њене токове, већ морају да им се прилагођавају. У том прилагођавању морају да се придржавају принципа које одређују моћне, а прихватају остале земље, те да нађу начине за остварење својих интереса. Њихов избор је, дакле, дозвољена нужност.⁷⁵ Први разлог за такву ситуацију безбедносне је природе и може се посматрати на три нивоа: глобалном, регионалном и локалном. На глобалном нивоу, удаљеност од подручја сукоба није гаранција безбедности у све повезанијем свету: глобални тероризам, који користи сваку пукотину безбедносног штита за своје опасно и рушилачко деловање, прети све већем броју земаља, а војни интервенционизам планетарног домета такође морају да узимају у обзир политичке елите малих земаља ако се двоуме у вези са сарадњом са Сједињеним Државама. На регионалном нивоу, наша држава не може једина да остане изван међународних безбедносних интеграција којима је обухваћен простор Балкана. Није реч о нашој жељи да не одскачемо од окружења, већ о тежњи да се успоставе корисни облици сарадње на свим пољима, па и у безбедности. Односи између народа Балкана, го-

⁷⁴ Александар Фатић, *исто*, стр. 2.

⁷⁵ Опширније: Илија Кајтез, наведена дела.

рући проблеми овог региона, успешно и трајно могу да се решавају, не као до сада – крвљу и гвожђем, дијалогом, сарадњом и удруженим отклањањем безбедносних изазова, ризика и претњи. На локалном нивоу, безбедносна интеграција ПзМ позитивно утиче на унутрашњу стабилност земље и има симболички значај прикључивања демократским друштвима, која своју безбедност сагледавају кроз безбедност појединца.

Други разлог је политички, и огледа се у прихватању партнерства као почетка европских интеграција. Приступање Европској унији и НАТО-у компатибилни су подухвати.⁷⁶ Поред спољнополитичког, ПзМ има значај и у унутрашњој политици земље, као компензација за неостварени брзи улазак у Европску унију. Али да би се приступило „Партнерству за мир“ потребно је да се испуне одређени услови:

– прво, режим треба да се оквалификује као демократски (тај услов наша земља испуњава, што је потврђено пријемом у Савет Европе);

– друго, неопходно је увођење цивилне контроле над оружаним снагама, што значи операционализацију демократских начела у том специфичном и за НАТО најважнијем домену. (Успостављање цивилног надзора над војском додатно је искомпликовано бројним аферама. Ипак, важни кораци су направљени у финансијској контроли војске и парламентарној контроли безбедносних структура, као и свођењем улоге генералштаба, као стручног органа у процесу одлучивања, на разумну меру. Успостављање потпуне контроле над војском биће могуће тек са битним променама цивилно-војних односа, за које је потребно време.);

– треће, подразумева се промена кадра у војсци, што није званични захтев Запада, али персоналне промене на кључним местима јасна су порука Београда да жели да прекине са политиком сукобљавања (Поздрављајући одлазак с дужности неких генерала, лорд Робертсон је навео још неке захтеве које СРЈ треба да испуни: повлачење тужби пред Међународним кривичним судом против земаља НАТО-а, потпуна сарадња са Међународним судом у Хагу, транспарентност односа са Републиком Српском према Дејтонском споразуму и подршка напорима међународне заједнице на Косову и Метохији).⁷⁷

Пре него што је Савезна влада донела одлуку о отпочињању процедуре за приступање Програму „Партнерства за мир“, СРЈ није имала формалну сарадњу са НАТО-ом, али присуство Савеза и његових партнера у БиХ, Македонији и на КиМ утицало је на стварање специфичне сарадње, засноване на Дејтонском споразуму, Војнотехничком

⁷⁶ ДИНФ-интеграције: Британски дипломата у интервјуу *Политици* – услови за улазак у НАТО /www.info.gov.yu/савезна влада /стр. 1.

⁷⁷ *Одбрана*, 1. јануар 2006, стр 49.

споразуму из Куманова и Резолуцији 1244 Савета безбедности Уједињених нација. Фебруара 2003. договорен је Специјално скројени програм сарадње (*Special Tailored Cooperation Programe*), чиме је званично отпочела сарадња између СЦГ и НАТО-а пре решавања питања која су била препрека уласку у ПЗМ, а 19. јуна исте године Министарство спољних послова упутило је званичан захтев НАТО-у за пријем у тај програм. Представницима СЦГ омогућено је да учествују у одабраним активностима партнерства: одржани су бројни семинари, сачињени програми за учење енглеског језика за наше официре и за збрињавање вишка војног персонала, остварена је размена искустава и помоћ НАТО-а у реформи одбране, изведене су заједничке војне вежбе са снагама Румуније и Италије... Дошло је и до промене мишљења у јавности након изјава највиших званичника да ћемо морати „да се модернизујемо и будемо спремни за одбрану земље једнако колико и друге земље у Европи“⁷⁸ и њиховог одлучног става да „наш концепт одбране јесте концепт колективне безбедности“ и придруживања „међународним безбедносним интеграционим процесима“.⁷⁹ Од тада се бележи благо, али стабилно, повећање процента испитаника који се опредељују за окретање ка Западу.⁸⁰

Боравећи у Београду, Питер Рикетс, амбасадор Велике Британије при НАТО-у, изјавио је да би Србија „могла да уђе у Партнерство за мир... чим испуни једини преостали услов, односно свега неколико месеци, а можда и недеља по предаји генерала Ратка Младића Хашком трибуналу“.⁸¹ Дакле, није више тражен почетак сарадње са Трибуналом у Хагу, јер је та сарадња одавно почела, већ решавање једног, колико значајног и озбиљног, толико и спорног случаја. Амбасадор Француске Иг Перне наглашава да питање сарадње са Хашким трибуналом не треба схватити као захтев ЕУ или условљавање и понижавање Србије: „То није ни неки захтев, ни критеријум, нити покушај да се Србија понизи, већ начин да се уверимо да делимо исте вредности, и да се слажемо да желимо даље истим путем“.⁸²

Мада је српска јавност била убеђена да ће „Партнерство за мир“, „то дуго сневано предворје НАТО-а“,⁸³ остати сан све до остварења потпуне сарадње са Трибуналом у Хагу, на самиту у Риги шефови држава чланица НАТО-а одлучили су да у „Партнерство“ приме три земље западног Балкана: Босну и Херцеговину, Црну Гору и Републику Србију, и тако заокруже евроатлантски безбедносни простор. Том

⁷⁸ Д. Мићуновић, председник Већа грађана Скупштине СРЈ (*Војска*, бр. 565, 28. новембар 2002).

⁷⁹ Б. Тадић, тадашњи министар одбране, сада председник Републике Србије (*Војска*, бр. 593, 12. јун 2003).

⁸⁰ М. Тимотић, координатор пројеката у Центру за цивилно-војне односе (*Одбрана* 15. јануар 2006, стр. 13).

⁸¹ ДИНФ-интеграције: www.info.gov.yu/савезна_влада/стр.1.

⁸² Интервју са г. Игом Пернеом / www.france.org.yu, стр. 2.

⁸³ *НИН*, 23. новембар 2006, стр. 27.

приликом је генерални секретар НАТО-а Јап де хоп Схефер изјавио да је приступање Србије „Партнерству за мир“ важан политички корак и да су савезници желели да пошаљу сигнал Србији да је сматрају важним играчем у региону, те да су заинтересовани за успостављање јаких веза са њом.⁸⁴ То, наравно, не значи да су заборављене преузете и још не реализоване међународне обавезе, што је децидно наведено у завршном документу самита. Потпуна сарадња са Хашким трибуналом више није услов за пријем у ПЗМ, него очекивање савезника који ће помно пратити све напоре у вези са тим.

Пријем Србије у „Партнерство за мир“, иако је првенствено резултат професионалности и реформског потенцијала у Војсци и Министарству одбране, поред војне, садржи политичку, економску и културну компоненту. Мада су улога и значај ПЗМ измењени од његовог оснивања до данас, интегрисање у евроатлантски безбедносни простор вишеструко ће користити нашој земљи.

Закључак

Глобализација се на различите начине приказује онима који имају велики утицај на збивања у свету и онима који те моћи немају. За прве, глобализација је процес неомеђеног ширења властитих идеала, вредности и погледа на свет уз огромну материјалну добит, војну надмоћ и политички утицај планетарног обима, и то процес у којем активно учествују. За оне друге, глобализација је процес који гвозденом нужношћу мења све што на кугли земаљској постоји, у којем ни те земље нису субјекти, већ објекти са мањом или већом способношћу прилагођавања. Али, тај процес се не одвија изван људских делатности. Планета се не мења неким природним или натприродним чудом – мењају је људи!

У политичко-војној равни, глобализација се дешава пре свега, захваљујући међународним интеграцијама и повећању значаја наднационалних организација. „Партнерство за мир“ је међународна интеграција држава опредељених за демократију и њене циљеве и вредности, под несумњивим вођством Сједињених Америчких Држава. Партнерство заиста значи сарадњу и изграђивање компатибилности са снагама НАТО-а и САД кроз сложен и динамичан процес реформи „са америчким ликом“. Али, тај програм није остао исти током тринаест година, колико постоји, због убрзане глобализације.

Прва велика промена догодила се када је НАТО умногоме преузео улогу Уједињених нација, те је постала могућа и оружана интервенција тог савеза без мандата Савета безбедности. „Партнерство за мир“ је тада чинило ширу коалицију која је НАТО-у стављала на располагање инфраструктуру и људство за интервенције и одржавање мира.

⁸⁴ *Одбрана*, 1. децембар 2006, стр. 3.

Друга велика промена изазвана је одлуком САД да на терористичке акције одговоре без икаквих уступака међународном праву, одобрења Уједињених нација и консензуса чланица Северноатлантског савеза. Земље – партнери постали су важни савезници у борби против тероризма и учесници у операцијама одржавања мира и обнове после оружане интервенције Америке. Учешће у коалицији вољних, предвођеној Сједињеним Државама, битно је утицало на промену безбедносне ситуације тих земаља, које се све чешће помињу као будуће мете терориста.

За земље Европе, ипак, „Партнерство за мир“ једини је безбедносни оквир и почетак даљих европских интеграција. Учешће у том програму симбол је трајне опредељености за прихватање универзалних вредности и заједничког пута са развијеним демократским земљама у будућност која је све мање извесна.

Функције војне дипломатије

УДК: 355.404.1/2
341.7 : 355

*Милоје Здравковић**, капетан I класе

Одредбама члана 3. Бечке конвенције о дипломатским односима и имунитетима регулисане су функције дипломатских мисија. На тај начин омогућено је општој, али и војној дипломатији да обавља своје задатке у законским оквирима државе пријема.

У уводном делу рада аутор указује на неистраженост војнодипломатских функција и даје кратак историјски преглед настанка и развој војне дипломатије.

Након разграничења функција и задатака, објашњава основне војнодипломатске функције: представљање, преговарање, обавештавање, заштиту интереса и унапређења војне сарадње, с посебним нагласком на функцији обавештавања као основној функцији војног изасланика. Такође, објашњава значај разликовања шпијунаже од обавештајне делатности војног изасланика, односно од обавештавања легалним и законским дозвољеним средствима државе пријема. У закључку аутор указује на перспективе и могуће начине ангажовања официра у оквиру будућих војнодипломатских мисија.

Кључне речи: војна дипломатија, војни аташе, функције, задаци, представљање, преговарање, заштита интереса, обавештавање, податак, информација, шпијунажа, сарадња.

Увод

Војна дипломатија је од настанка углавном била позната као веома индискретна делатност, односно као делатност која је често довођена у везу са конспиративним деловањем дипломата. О томе постоји

* Аутор је запослен у Министарству одбране.

сачувана документација у виду мемоара, новинских чланака и сличних извора, који су углавном усмерени на њено штетно деловање у историји људског друштва. Наиме, иако је морала да обавља специфичне задатке обавештавања о догађајима унутар земље пријема, њено обавештавање није било усмерено само на војне задатке већ је често морала да обавештава и о свим осталим важним догађајима у земљи пријема. Што је још важније, своју функцију обавештавања морала је да спроводи тако да не наруши регуларну хармонију у међународним односима. Управо због таквих, међусобно супротстављених захтева, та делатност је доведена у везу с конспиративним деловањем дипломата, и то пре свега војних дипломата. Временом, наведени задаци обавештавања морали су да се инкорпорирају у заједнички појам и методе опште дипломатије тако да сада војна дипломатија, обавља и све остале задатке који су прописани *Бечком конвенцијом о дипломатским односима*. „Само комплетна личност, са широким образовањем, природном и изграђеном интелигенцијом способна да влада собом и другима, може ефикасно да извршава сложене и озбиљне задатке војне дипломатије, да представља своје оружане снаге, свог министра одбране, да развија међуармијску сарадњу, да штити интересе својих оружаних снага и њених припадника и да се бави обавештајним радом.“¹

Тако комплексни задаци, који су у садашње време постављени општој и војној дипломатији, отежавајући су чинилац за давање одговора на питање да ли је оправдано указивање на конспиративно деловање војне дипломатије. Истраживање те теме додатно отежава специфично законско уређење војнодипломатских функција, али и њихово умногоме опште дефинисање. О томе колико су функције уопштено дефинисане, тако да пружају довољно материјала за обраду, можда се најбоље може закључити на основу чињенице да је само једна, иначе основна војнодипломатска функција – *обавештавање*, обрађена у виду докторске дисертације,² а функција *преговарање*, само у једном делу,³ па би и остале дипломатске функције требало обрадити на сличан начин.

За свестраније и продубљеније истраживање војнодипломатских функција потребно је више изворне грађе, које о војној дипломатији нема много. Наиме, о општој дипломатији постоје бројна домаћа и страна дела, али без конкретнијег освртања на војнодипломатске функције. С друге стране, ретки су радови о војној дипломатији, као и њеним функцијама, па су они који желе да се баве том темом принуђени да се ослоне на литературу из области опште дипломатије.

¹ Милан Зечевић, *Војна дипломатија*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1990, стр. 7.

² Петар Бајковић, *Обавештавање као дипломатска и конзуларна функција* (докторска дисертација), Сплит, 1965.

³ Живорад Ковачевић, *Међународно преговарање*, „Филип Вишњић“, Београд, 2004.

Војна дипломатија је процес који је настао и развијао се упоредо с општом дипломатијом. Такав развој био је условљен историјским дешавањима током којих је елеменат силе и моћи државе, који се огледао пре свега у моћи војске, имао велики значај. Моћна војска утицала је унутар сопствене државе на све институције унутар државе, па и на дипломатију, и стављала на прво место војне послове, због чега се од дипломата захтевало добро познавање „војне проблематике“. Свакако, најбољи познаваоци војних питања су професионални војници, па је њихово знање експерата, постало преко потребно у раду дипломатских институција.

С времена на време, војни чинилац је у дипломатији био надмоћнији од општег, а такав однос су, вероватно, наметали и тадашњи владари, који су, поред тога што су били државници, били и војсковође, односно, политичке и војне функције биле су концентрисане у једној личности.

Први подаци о деловању професионалних војника за потребе дипломатске службе налазе се већ у првим војним делима, која су настала када се схватило да је ратовање вештина која се може научити и из књига. „Римски писац Фронтинус у свом делу *Stratagemas* (Ратна лукавства), које је писано за обуку римских официра описује како је извесни Каиус Лелиус послат од стране Скипија у логор Сифакс под изговором обављања дипломатске мисије. Он је са собом повео неколико високих официра са задатком да спроведу *стручно истраживање*. Официри су били прерушени у његове слуге и када би се неко од њих нашао у ситуацији да буде откривен, амбасадор би га окрутно казнио, да би све уверио да се ради о најобичнијем робу“.⁴

Средњи век је протекао без компликованог ратовања, односно, није било нарочитог војног планирања, као ни тактичких, покрета трупа, што га је учинило мање-више незанимљивим за војнодипломатске активности. Тако је Макијавели био један од ретких аутора који је у својим делима истраживао војнодипломатску праксу средњег века.

Сукоби између држава вођени су у 17. и 18. веку углавном уз помоћ савезника, што је наметнуло потребу за учешћем професионалних војника у улози официра за везу, односно у улози која је претходила увођењу функције војног изасланика. Њихова дужност, пре свега, било је одржавање везе између сопствене и савезничке армије, као и помоћ у обуци војника, давање војничких савета савезничким генералима и извештавање о томе где се слила новчана помоћ коју је упутила њихова влада. Такође, официри за везу имали су задатак да заступају амбасадора када он из било којег разлога није могао да напусти главни град. На тај начин је

⁴ *Strategematon*, Book I, ch. 1; Alfred Vagts, *The Military Attaché*; Prince. Univ. Press, New Jersey, 1967, p. 11.

официрима за везу пружана прилика да се детаљније обавесте о оружаним снагама земље пријема и да о томе известе сопствену владу. „Слање повремених мисија представља у то доба готово једини начин одржавања званичних политичких односа између држава, те су такве мисије биле драгоцене за упознавање друштвено-политичке ситуације у земљи, а када се радило о удаљеној земљи обавештавања таквих мисија су представљала и основни извор сазнања о једној непознатој земљи.“⁵

„Француски кардинал Ришеље је у периоду владавине Луја XIV формирао Војнополитички обавештајни биро“,⁶ и из тог бироа често су упућивани француски официри са задатком да одржавају везу између савезничких армија. „Са таквим задатком послат је један француски официр на шведски двор, а оно што је посебно интересантно у вези са тим официром је то, да је тада први пут субординација (командовање) над њим поверено амбасадору“.⁷ Без обзира на то што је реч о појединачном случају, то је један од првих покушаја успостављања цивилне контроле над припадницима оружаних снага.

Од када су први официри упућени у иностранство па до данас, војни аташе је имао извесну самосталност у односу на друге дипломате, па и у односу на амбасадора. Ипак, амбасадор је био надлежан, за све послове, укључујући и послове војног аташеа, који је био везан за министарство одбране, а не за министарство иностраних послова, што му је обезбеђивало извесну самосталност, али само у обиму који је одређивао амбасадор. Тек са Француском револуцијом и Наполеоном створени су услови за почетак активног учешћа војног особља у рад дипломатске службе. Наиме, Наполеон је међу првима увидео корист од слања својих официра у страна дипломатска представништва и први је упутио (незванично), 3. марта 1806, капетана Лагранжа⁸ у Беч, са задатком да „стално води прецизне податке о снази аустријске војске и њиховом борбеном положају“.⁹

Капетан је прикупљене податке свакодневно бележио по датумима и слао месечне извештаје свом генералштабу, односно војној обавештајној служби, као и Министарству иностраних послова. Због начина деловања, који се и данас користи у нешто савременијем облику, може се рећи да је француски капетан био први војни аташе.¹⁰ Истовремено, упућивање тог официра у дипломатску службу, сматра се, према већем делу литературе, званичним почетком деловања официра унутар дипломатског представништва, односно званичним почетком рада војне дипломатије.

⁵ Петар Вајовић, *исто*, стр. 23.

⁶ Обрен Ђорђевић, *Шта је то шпијунџа*, „Политика“, Београд, 1978, стр. 26.

⁷ Alfred Vagts, *исто*, стр. 9.

⁸ Alfred Vagts, *исто*, стр. 31 и 32.

⁹ Alfred Vagts, *исто*.

¹⁰ Реч *аташе* (фр. *attacheer*) значи придодати, доделити на рад; примамити; навикнути се на нешто, заволети нешто; Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 2004, стр. 83).

Термин *аташе* има веома важно и прецизно значење у дипломатској пракси. Да би војни официр који је послат у иностранство био војни аташе мора да има дипломатски статус и гарантован потпуни дипломатски имунитет. „Војни аташе је акредитовани представник војске код страних држава у амбасадама или посланствима; ужива имунитет дипломатског представника и носи униформу само у свечаним приликама“.¹¹ „Од почетка, војни аташе је био нешто попут хибрида у међународним односима. Он је био делом дипломата, делом војник, делом осматрач, али вероватно како је сугерисао Лорд Џорџ Керзон,¹² не увек, и не потпуно добродошао“.¹³

У почетку су дипломатске службе користиле различите називе за официре у амбасади, попут: други секретар, војни аташе, војни изасланик или војни опуномоћеник. Иако војни опуномоћеник звучи значајније него војни аташе, тај назив се није задржао у употреби због тога што опуномоћенику припадају потпуна моћ одлучивања и коначна права, а потпуну пуномоћ имао је само амбасадор. Повремено, војни официр је придодаван изасланству ван земље на одређени период, али није био у својству „аташеа“, већ је добијао неки од наведених назива. „Назив аташе је одобрен касније од стране цивилних ауторитета, и као такав није постојао у енглеском језику до 1835. године“.¹⁴

Прве задатке војног аташеа дефинисао је још Наполеон, а ти задаци су се временом мењали, зависно од потреба сопствене обавештајне службе и, нарочито, сопствене државе. Ипак, основно задужење војног аташеа било је константно и систематско осматрање војног потенцијала могућег непријатеља. Такав вид ангажовања официра у дипломатским представништвима постоји и данас, с тим што се временом развијао и прилагођавао потребама дипломатске мисије, тако да је у нешто савременијем облику војни аташе и данас ангажован на сличним задацима у дипломатским представништвима већине земаља света.

Наполеон, вероватно, није био први који је размишљао о истовременом укључивању војних официра у амбасаде и обавештајну службу. Истовремено, начелник пруског генералштаба, предлагао је још у периоду од 1795. до 1800. године да се амбасадама Пруске у Петербургу, Лондону, Паризу и осталим већим европским градовима придодaju официри са високим командним дужностима у војсци који би

¹¹ *Мала енциклопедија*, „Просвета“, Београд, 1978, И (А-Ј), стр. 364.

¹² Лорд Џорџ Керзон (1859–1925), члан Конзервативне партије Енглеске, вицепремијер Индије од 1895. до 1905, залагао се за закон о родној равноправности који је усвојен у енглеском парламенту 1918. године.

¹³ Timothy C. Shea, *Transforming Military Diplomacy*, Joint Force Quarterly, Internet, 10/09/2005. www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/toc38.pdf

¹⁴ Алфред Вагтс, *исто*, стр. 18.

за време свог боравка у амбасади изучавали карактеристике страних армија. Такође, надвојвода Чарлс¹⁵ размишљао је да прикључи официре аустријским посланствима широм Европе, али цивилни ауторитети у Аустрији нису били одушевљени таквом идејом.

„Појава указује на принцип у друштвеним односима да се идеје често рађају, али да се увек не реализују од њених твораца, већ од оних који имају услове и могућности да је анализирају, да је прихвате и да је иновирају уз примену силе и моћи“.¹⁶ Личност која је имала могућност и услове да прихвати ту идеју, био је Наполеон, који је показао да се друштвени процеси не могу зауставити, већ само привидно успорити. Али, и поред успешног деловања француског официра у дипломатском представништву, идеју о сталном прикључењу војног аташеа дипломатским представништвима није брзо прихватила већина земаља. Наиме, многи амбасадори су сматрали да присуство официра у амбасади може да подстакне напетост у земљи домаћина и уништи сав труд који је амбасадор уложио у унапређење пријатељских односа. Постојало је мишљење да официре треба упућивати на службу у дипломатско представништво само привремено, а не као сталне чланове дипломатске мисије. „Међутим, опште је познато правило које каже да уколико желимо да схватимо шта се тачно дешава у некој земљи неопходно је да се активности у тој истој земљи прате у континуитету, уколико се то не чини може се десити да нам многи детаљи промакну, а за последицу имамо ситуацију у којој се губи из вида целокупан развој догађаја“.¹⁷

Такође, дуго се веровало да војни аташе треба да буде салонски официр, репрезентативна фигура која треба да прикрива акције официра који су у посланству били у тајној служби и имали привремене мисије. Убрзани индустријски развој током 19. века имао је за последицу и убрзан развој војне индустрије, односно условио је осавремењавање војног потенцијала. А због осавремењеног оружја, с друге стране, појавила се потреба да дипломатски извештаји садрже и мишљење стручњака. Јер, општа запажања о војном потенцијалу могао је да обави и амбасадор, али је специјалистичко осматрање могао да спроведе само војни експерт, односно војни аташе. „Чињеница је да су у последњих 200 година, војни аташеи морали да обавештавају своју земљу о најпростијим војним темама као што је коњица, али и о најсавременијим, као што су нуклеарне ракете великог домета, али само мали број њих је у томе успео“.¹⁸ У жељи да виде и извести о свему што је значајно за одбрану сопствене земље,

¹⁵ *Charles Archduke* (1771–1847) залагао се за реформу аустријских оружаних снага и сматрао је за најталентованијег противника Наполеона Бонапарте (http://www.napoleonguide.com/leaders_archchas.htm, Internet, 10/10/2005).

¹⁶ Милан Зечевић, *исто*, стр. 35.

¹⁷ Alfred Vagts, *исто*, стр. 31.

¹⁸ *Исто*.

војни аташеи нису увек успевали да избегну замку преквалификације или претеране специјализације, јер „специјализација има своје границе и, уколико се са њом претерује, може да изазове одређене проблеме за читаву организацију“.¹⁹ „Постоји анегдота о једном војном аташеу, који је давао инструкције свом сину – школарцу да прибележи бројеве и тактичке ознаке војних возила у граду. Велики број тих података онемогућио га је да испрати присуство нових војних јединица, да забележи промене у формацијама, као и покрете великих јединица са њихових локација. Практично од дрвета није видео шуму“.²⁰

Проблем уске специјализације или преквалификације решен је на два начина. Прво, започета је обука официра за посао војног аташеа (прва таква школа у оквиру генералштаба отворена је у Аустрији 1810. године), и друго; почели су да се прикључују посланству ван земље официри из других видова оружаних снага, односно у то време из морнарице, а касније, с развојем тог вида оружаних снага, и из ваздухопловства. Слање официра из других видова оружаних снага није било подстакнуто само потребом да се реши проблем преквалификације већ и потребом да се, због преобимности посла, војном аташеу упути помоћ официра из других видова оружаних снага, што је за последицу имало институционализацију војне дипломатије, односно формирање војнодипломатских представништава. Институционализација војнодипломатских представништава није била резултат жеље да се војна дипломатија одвоји од амбасаде, већ је значила тежњу ка неопходној самосталности у стручној области. С друге стране, институционализација војне дипломатије потврђује мишљење које је заступао Макс Вебер о тежњи институција ка аутономизацији, односно о жељи институција да измакну потпуној контроли власти.

Војна дипломатија је уобличена у хомогену институцију непосредно пре Првог светског рата, и тада су у њој била заступљена сва три вида оружаних снага. Будући да војна организација почива на принципима строге субординације војних старешина, неопходно је било да један старешина руководи радом и пословима војнодипломатског представништва, а та улога је поверена војном аташеу. Такав вид ангажовања војних аташеа унутар дипломатских представништава постоји и данас, а број официра у војнодипломатском представништву углавном је условљен могућностима и потребама државе. С обзиром на то да су у војнодипломатском представништву присутни официри из сва три вида оружаних снага, углавном истих чинова, субординација је обично поверена официру копнене војске. То правило је заступљено у оружаним снагама Сједињених Америчких Држава, док се у

¹⁹ Богољуб Милосављевић, *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 429.

²⁰ An Integrated And Joint Approach Towards Defense Intelligence, By Vinod Anand, Internet, 10/07/05, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_nov00anv01.html

европским армијама субординација поверава официрима који имају највише искуства. Уколико је у војнодипломатском представништву само официр из једног вида оружаних снага, обично је неопходно да се обавести о битним карактеристикама осталих видова сопствених оружаних снага, али и оружаних снага земље домаћина.

Функције војне дипломатије

Да би се обезбедиле важне политичке позиције државе, као и да би се реализовала њена спољна политика применом дозвољених средстава, дипломатска представништва су изградила своју сопствену организацију, али су установила и своје сопствене функције. Сматра се да је реч „*функција*“, латинског порекла и да означава вршење службе, односно вршење неке дужности.²¹ На први поглед може се чинити да су функције дипломатије исто што и њени задаци, јер се дипломатски послови могу обављати и извршавањем задатака, па се као логично питање поставља каква је разлика између та два појма – *функције* и *задатка*. „Функција се не може одвојити од задатака, али комплементарно обједињује све задатке које извршава војнодипломатска мисија и који јој се могу поверити“.²² Са друге стране, задаци су бројнији, конкретнији и увек се постављају извршно, док се функције своде на глобално уоквирење тих задатака, који се могу, али и не морају обавити. Дакле, функције су оквирни задаци, без дубљег улажења у начин њихове реализације, чијим обављањем одређена служба остварује своје коначне циљеве. Однос задатка према функцији може да се посматра и као однос дела према целини. Наиме, задаци су делови функција или, боље речено подфункције чијим обављањем функције добијају конкретна обележја.

Бечком конвенцијом о дипломатским односима одређени су функције и задаци дипломатских представника.²³ Обављањем и прилагођавањем за потребе војне дипломатије, те функције би се у целини могле пренети и на војнодипломатска представништва. Начелно, њих чине:

- представљање оружаних снага у држави пријема;
- заштита интереса оружаних снага и њених припадника;

²¹ Милан Вујаклија, *исто*, стр. 958.

²² Милан Зечевић, *исто*, стр. 127–128.

²³ У *Бечкој конвенцији о дипломатским односима и имунитетима*, у чл. 3, предвиђено је да се функције дипломатске мисије састоје нарочито у:

Функције дипломатске мисије се састоје нарочито у:

- а) представљању државе која акредитује код државе, код које се акредитује;
- б) заштити у држави (код које се акредитује) интереса државе која акредитује и њених држављана у границама дозвољеним по међународном праву;
- в) преговарању с владом државе код које се акредитује;
- г) обавештавању, свим дозвољеним средствима, о условима и развоју догађаја у држави код које се акредитује и подношењу извештаја о томе влади државе која акредитује;
- д) унапређењу пријатељских односа и развијању привредних, културних и научних односа између државе која акредитује и државе код које се акредитује.

– преговарање са представницима оружаних снага земље домаћина;
– обавештавање о оружаним снагама земље домаћина и подношење правовремених извештаја сопственој влади;

– унапређење пријатељских односа и развијање војне сарадње.

Први проблем у дипломатској пракси са спровођењем функција – како опште, тако и војне дипломатије – огледао се у њиховој непрецизној формулацији. Тачније, није било прецизно одређено како се и којим средствима могу обављати дипломатске функције, а то има за последицу и различито законско тумачење и схватање дипломатских функција. Стога дипломатска мисија треба добро да познаје законе државе пријема, али и међународно право, да би успешно могла да обавља своје задатке и функције. На почетку активног деловања у дипломатској пракси официри су се појављивали у два функцијама: у функцији војних посматрача и у функцији обезбеђења амбасадора. Такво ангажовање професионалних војника за потребе дипломатске службе у дипломатским представништвима било је сасвим логично. Временом је начин функционисања опште дипломатије, па самим тим и војне дипломатије, прилагођаван потребама сопствене државе, али и законима државе пријема. Извођење и прилагођавање функција опште дипломатије за потребе војне дипломатије временом се показало као неопходно. Јер, да се задржала само на обавештавању, војна дипломатија не би могла да обавља своје задатке – без спровођења осталих активности које су предвиђене Бечком конвенцијом ни функција обавештавања не би могла у потпуности да се спроведе.

Представљање оружаних снага у држави пријема

Активност везана за функцију *представљања* огледа се у постојању војнодипломатске мисије, будући да је она, као део оружаних снага, позвана да своје оружане снаге представља у другој земљи²⁴. Главни носилац те функције је војни аташе, који сопствене оружане снаге представља на начин на који себе представља. „Војни дипломата треба да има на уму да представља своје оружане снаге где год да се појављује и да је он та личност и призма кроз коју посматрачи стичу утисак о његовим оружаним снагама, војничком и официрском кадру“.²⁵ Релативно одсуство професионалне интелигенције, неискуство аташеа или непажња приликом обављања задатака могу да учине да се, кроз такво негативно представљање, умањи ефекат војнодипломатске мисије. Наиме, та функција је више од церемонијалне улоге вој-

²⁴ На значај функције указује и чињеница да је на Бечкој конференцији 1961. године представник Свете столице предложио да функција представљања, управо због значаја, буде узета као основна функција дипломатске мисије из које се изводе све остале функције (Бранимир М. Јанковић, *Дипломатија савремени систем*, „Научна књига“, Београд, 1988, стр. 132.

²⁵ Милан Зечевић, *исто*, стр. 134.

ног аташеа као видљивог симбола оружаних снага јер омогућава свакодневни приступ оружаним снагама земље домаћина, односно свакодневно обавештавање о садржајима развоја њених оружаних снага. „То је активност која се свакодневно испољава а почиње од контакта са званичним представницима оружаних снага земље домаћина, у официјалним сусретима, присуствовањем на пријемима, свечаностима, разним прославама, парадама и другим пригодама које домаћин организује за војно-дипломатски кор“.²⁶ Користећи погодности свог положаја, војни аташе има прилику да се информише код надлежних институција у војсци државе пријема о свим релевантним подацима који могу бити значајни за успешно обављање војнодипломатске мисије. Дакле, војном аташеу се на тај начин посредно пружа прилика да обавља своју основну функцију, односно да се обавештава о оружаним снагама земље домаћина.

Функција представљања се преноси и на много шири круг органа, установа и личности, па чини једну од најоштријих функција војне дипломатије. Наиме, војни аташе не присуствује само војним свечаностима или само војним пријемима већ и свим другим догађајима на које је куртоазно позван. Да би се тај свакодневни посао успешно обављао потребан је не само службени већ и приватни контакт војног изасланика са свакодневицом земље у којој делује. „Несумњиво најлошије понашање дипломате је затварање у амбасаду и живот на релацији радно место – стан“.²⁷ Одржавање успешних контаката са представницима оружаних снага земље пријема, као и са осталим војним изасланицима акредитованим у тој земљи, посебна је вештина, и у томе како се и са каквим успехом примењује огледа се способност војног дипломате. Тако Алфред Вагс наводи да је прва дужност војног аташеа да инспирише официре из свих других земаља са којима је у свакодневном контакту, својим високим идејама о чести и достојанству и, уколико је могуће, научним и професионалним квалитетима.²⁸ Дакле, треба да се представи у сопственом окружењу на најбољи могући начин.

Преговарање са представницима оружаних снага земље домаћина

У међународним односима преговарање²⁹ је одувек имало централни значај, како за функционисање држава и њихових оружаних снага, тако и за њихове међусобне односе. У последњим деценијама 20. века преговарање је постало подручје за које је постојало огром-

²⁶ Исто, стр. 73.

²⁷ Бранимир М. Јанковић, исто, стр. 87.

²⁸ Vagts Alfred, исто, стр. 394.

²⁹ „Преговарање – Заједнички процес доношења одлука, у коме стране које су у почетку имале супротстављене позиције и најчешће супротне интересе настоје да дођу до међусобно корисног и задовољавајућег споразума“ Живорад Ковачевић, исто, стр. 26.

но интересовање, не само у дипломатској пракси већ и у свим осталим делатностима, јер омогућава решавање новонастале ситуације без штете по заинтересоване стране. Задачи војнодипломатског представништва приликом вођења међународног преговарања могли би да се сведу на радње које се односе на преговоре које воде војне делегације које су допутовале у посету оружаним снагама земље домаћина и на преговоре које војнодипломатско представништво обавља самостално са представницима оружаних снага земље домаћина. Такве врсте преговора одликују се, пре свега, вођењем разговора само у оквиру свог делокруга. Наиме, да би се преговори водили и о осталим питањима неопходно је да стране у преговорима поседују потпуну пуномоћ, односно потпуно овлашћење, које могу да добију само од надлежних институција сопствене државе. У 19. веку званичан назив за војног аташеа у Пруској био је војни опуномоћеник, али је тај назив одбачен због недостатка потпуне пуномоћи у одлучивању. С обзиром на то да војни аташе нема потпуну пуномоћ, учешће војне дипломатије у процесу преговарања ограничено је на припрему чланова делегација, која се огледа, пре свега, у њиховом обавештавању о приликама у земљи пријема, као и о личностима са којима ће се делегација сусрести и преговарати.

Заштита интереса оружаних снага и њених припадника у држави пријема

Један од главних разлога за успостављање дипломатске, односно војнодипломатске мисије у некој земљи била је *заштита интереса*. „Функција заштите интереса своди се на предузимање одређених мера и радњи како би се заштитили интереси сопствене армије, сопствене државе и припадника оружаних снага, официрског и војничког кадра и других лица која се нађу на територији државе домаћина“.³⁰ До недавно, за време „хладног рата“ категорији војних лица био је, барем делимично, ограничен одлазак у иностранство. Међутим, војнодипломатска институција је добила у надлежност прерогативе да, уколико се појави потреба, може заштитити своје припаднике. Под тим видом заштите подразумева се пре свега, заштита професионалних војника од деловања служби безбедности у земљи пријема.

Са безбедносним променама у свету у протеклих 15 година дошло је и до промена у ангажовању оружаних снага у оквиру заједничког система безбедности. Сада је постала уобичајена пракса да једна држава има на територији друге државе своју војну базу у којој је стационаран велики број њених војника, па је тешко претпоставити какви све проблеми могу да настану и у каквим све околностима војнодипломатска мисија може да интервенише ради заштите тих лица и

³⁰ Милан Зечевић, *исто*, стр. 137.

њихових интереса. Због могућих негативних последица и искустава, у таквим ситуацијама, по правилу, утврђује се посебан споразум између заинтересованих држава којим се утврђује граница војнодипломатске интервенције, као и њена природа и средства која се у том случају могу користити. Важан услов за остварење заштите интереса оружаних снага и њених припадника огледа се у значају основне војнодипломатске функције, односно у обавештавању и извештавању о догађајима унутар земље пријема. Добро обавештена дипломатска мисија у стању је да редовно обавештава сопствене припаднике о приликама у држави пријема, као и о приликама у њеним оружаним снагама, уколико су та обавештења за њих значајна. На тај начин се најбоље спроводи заштита интереса сопствених оружаних снага и њених припадника.

Обавештавање о оружаним снагама земље домаћина и подношење правовремених извештаја

„Обавештавање о непријатељу је основа свих идеја и акција у рату“.³¹ *Обавештавање* је функција војне дипломатије због које су официри у амбасади, односно војни аташеи, али и сами амбасадори, добили епитет шпијуна. „Без проучавања те функције не може се научно осветлити суштина савремене улоге дипломатије у међународним односима“.³² Наиме, активна улога дипломатије концентрише се око функције обавештавања и информисања. „Истина, трагове те активне улоге можемо наћи и у другим функцијама дипломатских представника, али ниједна од тих функција у целини не представља активност усмерену у правцу формирања спољне политике“.³³

Крајем 16. века у већини европских армија обавештајни рад је добио назив *intelligence*, који су нарочито прихватили представници влада, посебно Владе Сједињених Држава у другој половини 20. века. Реч „обавештавање у српском језику има значење тајног скупљања и достављања обавештења, шпијунирање“.³⁴ С друге стране *intelligence* користе надлежне институције у западним земљама за означавање обавештајног деловања, односно деловања ради заштите сопствене државе или, како наводи амерички аутор Лок К. Џонсон, „без обзира у ком смислу се употребила, реч *intelligence* је прва линија одбране Сједињених Држава“.³⁵

Обавештавање о властитим оружаним снагама, њиховој намени и задацима у миру и рату, с једне стране, и обавештавање сопствене

³¹ Карл фон Цлаусевиц, *О рату*, Војноиздавачки завод, Београд, 1954, стр. 86.

³² Петар Вајовић, *исто*, стр. 12.

³³ *Исто*, стр. 15.

³⁴ *Речник српскохрватског књижевног језика*, „Матица српска“, Нови Сад, „Матица хрватска“, Загреб, 1969, стр. 837.

³⁵ Loch K. Johnson, *U.S. Intelligence in a hostile world*, New Haven Yale University Press, 1996, p. 24.

владе о свим значајним елементима о оружаним снагама у држави пријема, с друге стране, једна је од свакодневних активности војнодипломатске мисије која се спроводи систематски и континуирано. Уобичајно прикупљање података о оружаним снагама земље пријема обавља се делом кроз обавештајну делатност. „Обавештајна делатност је главна садржина рада и резултат примарне функције обавештајне службе, а спроводи се применом специфичних обавештајних метода и поступака.“³⁶ Специфичне методе и поступке, поред осталих, предузима и војни дипломата, а оне се односе, пре свега, на упознавање прилика у земљи домаћина и достављање извештаја о стању у њеним оружаним снагама. Главна карактеристика обавештајног рада војног изасланика јесте коришћење легалних средстава за наведене специфичне методе и поступке. Међутим, међу погодности које пружа дипломатско представништво за обављање обавештајног рада свакако је и обавештајни центар, који се камуфлира у дипломатско и конзуларно представништво, али његово деловање са тих локација не треба поистовећивати са обавештајном активношћу дипломатских и других представника који користе могућности за легално прикупљање обавештајних података.

Основна карактеристика функције обавештавања, огледа се у нескривеној жељи једне државе да поседује што више података о другој држави. „Да би остварила ту функцију дипломатија је изградила широку методологију, развила сопствене снаге и средства, изградила сопствене методе, јер је потреба и жеђ за подацима, за сазнањима, вечита и она никад не престаје“.³⁷ Резултат наведене потребе и жеђи за подацима унутар властите државе јесте осмишљавање бројних задатака који се постављају сопственој дипломатској мисији, а ти задаци се могу обавити првенствено обавештајним радом, који спроводи војни аташе прикупљајући податке из делокруга свог рада. „Наша појединачна опажања и сазнања која можемо да евидентирамо, називамо *подацима*“.³⁸

Смисленим организовањем података у поруку одређеног значења производи се информација. У садашњем свету информација³⁹ је најтраженији и највреднији елемент. То је оно за чим трагају не само дугогодишњи и главни актери на међународној сцени државе већ и појединци, групе, мултинационалне компаније и медији. Са информацијама које се пласирају преко медија може да се оствари снажан утицај на целокупну јавност, па није чудно што се некадашње основно начело: *знање је моћ*, сада често преиначује у начело: *информација је моћ*.

³⁶ Милан Милошевић, *Војни информатор*, НИЦ „Војска“, Београд, бр. 6/2004, стр. 61.

³⁷ Милан Зечевић, *исто*, стр. 138.

³⁸ Славомир Милосављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, „Службени гласник“, Београд, 2000, стр. 473.

³⁹ *Информација* (лат. informatio) значи поучавање, упућивање, обавештавање. Милан Вујаклија, *исто*, стр. 353.

Захтев за бројним подацима и информацијама доводи до двоструког, међусобно супротстављеног ефекта. Наиме, на једној страни је стално присутна жеља за подацима које сопствена војна обавештајна служба потражује од своје војнодипломатске мисије о оружаним снагама земље домаћина, а на другој страни свакодневно постоји мноштво активности које држава пријема, односно њене оружане снаге, предузима ради заштите важних података. Због мера предузетих на заштити важних података о оружаним снагама државе пријема војни аташе мора деловати дискретно да би обавио постављени задатак. Таквим деловањем он аутоматски сужава могућност за прикупљање већег броја података, па је приморан да се задовољи само делом информација из одређене области. Дакле, на неки начин, долази до самоограничења у њиховом деловању, аташеа и војнодипломатске мисије, што је неопходно у дипломатским пословима да би се очували дипломатски односи. Наиме, потпуну информацију готово никада не могу добити ни војни аташе, ни војна обавештајна служба. Приликом обављања функције обавештавања војни аташе мора да постигне потпуну објективност, односно на његове податке не сме да утиче политичко убеђење да би могли да се користе без икакве сумње. Јер, модерне обавештајне службе су приморане да формирају слику о намерама других држава и њиховим оружаним снагама од делића који сачињавају мозаик информација, а које им доставља, између осталих, и војни аташе.

Обавештавање и информисање често могу да буду у директном „конфлику“ с временом и енергијом која се утроши на друге, *неинтелигентне активности*. Наиме, војнодипломатска мисија у иностранству оптерећена је непродуктивним ангажовањем на писању извештаја, и информација и њиховом слању преко средстава комуникација. Међутим, главни предуслов за успешно обављање функције обавештавања огледа се у успешном обављању свих предвиђених радњи, па оптерећење војног аташеа *неинтелигентним активностима* треба осматрати нужним злом.

Интересантно је да је на почетку каријере војних изасланика у вези земаља света важило правило да се на место аташеа постављају официри из имућнијих, углавном племићких породица. Таква пракса није страна ни у општој дипломатији. Наиме, „давно је примећено да количина информација коју војни аташе прикупи, представља вредност управо пропорционалну количини новца коју он може потрошити на забављање истих оних од којих се може надати да ће те информације прибавити“.⁴⁰ Такав начин деловања дипломатских органа ради прикупљања података није стран ни данас. У књизи *Игра сенки – петооктобарска смена власти у Србији*, Тим Маршал наводи да је „деведесетих година прошлога века, војни аташе акредитован од стране Велике

⁴⁰ Alfred Vagts, *исто*, стр. 111.

Британије на служби у Београду био британски официер свакако припадник обавештајне службе MI-6, који је био свачији познаник, приређивао је одличне забаве и познавао свакога кога је вредело познавати“.⁴¹ Међутим, мора се узимати у обзир чињеница да војни аташе приликом обављања функције обавештавања не прикупља, барем не званично, тајне податке који имају највећи значај за народ, државу и њену одбрамбену политику. Ти подаци се редовно проглашавају за државну, војну или службену тајну, и чувају се под посебним режимом заштите, односно, они су строго чувана државна тајна, па их држава штити свим дозвољеним средствима. То су, пре свега, подаци који се тичу одбрамбене способности земље. „Такви подаци често никада не угледају светлост дана, а њихова важност временом се промени па постану мање важни и битни за оружане снаге и државу“.⁴²

Обавештајни рад војнодипломатског представништва организује се према захтевима, потребама и могућностима државе. У ширем смислу, обавештавање се може поделити на стратегијско, оперативно и тактичко обавештавање. Стратегијско обавештавање, уопштено, чине информације прикупљене на националном нивоу ради осигурања националне политике. Такве информације обично захтевају доносиоци политичких одлука у држави, као и високи војни официри, да би се остварила ефективна национална и војна стратегија развоја. Оперативно и тактичко обавештавање, у војном смислу, односи се на важне информације прикупљене ради постизања успеха у евентуалним борбеним дејствима. Тактичко обавештавање чини прикупљање информација о снази непријатељевих трупа, њиховим покретима, опреми, међусобном положају јединица и осталим интересантним подацима. Међутим, с напретком технологије, ширина и дубина бојног поља почеле су да се повећавају. Најзначајнији напредак уочен је у вези с комуникационим системима, али и оружјем великог домета, тако да ће, временом, вероватно постати безначајне разлике на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу.

Дипломатски односи међу државама непосредно утичу на организацију обавештајног рада војнодипломатског представништва, као и на ниво његових активности. Наиме, уколико су ти односи сведени на минимум или потпуно прекинути, активност прикупљања тајних података према тим земљама максимално је интензивирана. Такође, појачан је интензитет активности војнодипломатских представништава акредитованих у суседним државама, а „посебно се концентрично усмеравају на оне суседне државе са којима нису успостављени дипломатски и војнодипломатски односи, и то, првенствено, на обавештајном плану, ради превентивних, одбрамбених или агресивних планова и задатака“.⁴³

⁴¹ Тим Маршал, *Игра сенки*, Београд, Самиздат Б92, 2002, 70.

⁴² Милан Зечевић, *исто*, стр. 139.

⁴³ *Исто*, стр. 75.

Убрзани развој науке и технике у последњим деценијама, као и општи напредак у области комуникација, довели су до тога да су готово све државе света заиста постале део светске заједнице. Та међузависност држава изражава се и у размени добара, као и у области науке, технике и технологије. Све је то утицало на стварање повољних услова за обављање функције обавештавања коришћењем легалних метода рада. То значи да се подаци прикупљају јавно, а да особа која их прикупља то чини у оквиру своје легалне функције. Реч је о подацима који нису државна тајна, већ се добијају из различитих отворених извора.

Веома важна карика у обавештајној заједници неке земље је војни аташе. Његов задатак је да кроз војну публикацију, штампу и медије прати представљање нове војне опреме, али и друге опреме која може да буде значајна за сопствену земљу. Међутим, због међународних конвенција, од њега се не очекује да буде умешан у било какве прикривене (шпијунске) радње, већ да у складу са својим дужностима, на основу погодности које има због свог положаја, дође до тражених података. „Још од памтивека, из времена дипломатије најстаријих народа, када је дипломатија дефинисана као *ухо и око владара*, па све до данашњих дана, дипломатско – конзуларни представници су, у функцији одбране своје земље, на легалан и дозвољен начин и 'опсервирани и обавештавали' и нико није могао да тај рад квалификује као обавештајни рад, као шпијунажу“.⁴⁴

Извори података о војном потенцијалу могу да буду различити. Као најчешћи извор у већини истраживања наводе се медији, односно дневна штампа, телевизија, радио и, последњих година – Интернет, као глобално средство комуникације. На основу искуства већине обавештајних служби, највећи део информација прикупља се управо из средстава јавног информисања, односно из извора који су увек доступни и увек у окружењу.⁴⁵ „Процене обавештајних и контраобавештајних служби указују да се данас око 90% података прикупља легалним путем, коришћењем средстава јавног информисања, непосредним контактима са грађанима и официрима једне државе, путем разговора са другим изворима (дипломатама, новинарима, трговцима и туристима), а само 10% података се прикупља на класичан обавештајни начин“.⁴⁶ Међутим, на основу досадашњег искуства из те обла-

⁴⁴ Славољуб Петровић Бера, *Дипломатски практикум*, „Д.Т.А. Трејд“, Београд, 2004, стр. 79.

⁴⁵ По подацима из 1941, у САД у мирнодопско време само четири одсто информација прикупи се од војног аташеа, наспрам 95 одсто које се добију из отворених извора и један одсто из извештаја тајних агената, Алфред Вагтс, *исто*, 1967, стр. 208.

⁴⁶ Милан Зечевић, *исто*, стр. 139.

сти, јавни или легални извори података могу да се сврстају у неколико основних група:

- државне и војне организације земље пријема;
- страни војни представници;
- средства јавног информисања;
- појединци;
- непосредно осматрање војног аташеа.

Државне и војне организације земље пријема

Министарство одбране и генералштаб земље пријема имају веома развијену делатност одржавања контаката са страним војним изасланицима. Тај начин сарадње функционише по принципу реципроцитета и прихватила га је већина земаља, па је веома распрострањена пракса непосредног обраћања војног аташеа одговарајућем војном министарству. Том приликом војни изасланик може да тражи да му се доставе потребне информације које земља пријема није класификовала као државну тајну.

Положај у амбасади војном аташеу обезбеђује идеалне могућности за спровођење активности обавештавања преко државних и војних органа у земљи пријема. Наиме, војни изасланик се редовно позива да присуствује војним вежбама и тестирању нове врсте наоружања или војне опреме. У тим ситуацијама његово запажање може да буде веома значајно. Евентуална бојазност државе да ће аташе открити неки значајан податак анулира се системом реципроцитета: свака држава има право да упути свог аташеа на исте врсте вежби, па ће у таквим приликама искуснији аташе постићи боље резултате.

Значајан извор података је и парламент земље пријема. На основу изучавања парламентарних закона који су у припреми, посебно оних који се односе на безбедност и одбрану, предвиђеног војног буџета и сличних података, може се закључити о томе у којем се правцу развијају војни потенцијали у одређеној земљи, као и какве су намере државе пријема у вези са њеним оружаним снагама. Јавна и слободна дискусија у парламенту је обележје демократских институција, али је, истовремено, и драгоцен извор података. Међутим, подаци се не добијају само на основу усвојених закона земље пријема, већ је од велике помоћи и детаљно познавање чланова парламента, односно њихових политичких веза, политичког опредељења и утицаја у парламенту. До тих података се може доћи на сасвим легалан начин и, касније, на основу њих формирати потпуна слика о стању у земљи пријема.

Компаније које се баве производњом оружја у ствари, идентичне су компанијама које се баве индустријском производњом уопште. За наоружање су потребне готово све сировине и производи који су потребни и у свакој другој индустријској грани, па се тако долази до за-

кључка о ратној привреди. Стога се обавештавањем о индустријском развоју мора бавити и војна дипломатија уколико жели да постигне добре резултате.

Страни војни представници

Сарадња са страним војним представницима може да буде важан извор за прикупљање података. Будући да држава пријема, поводом војних свечаности, организује заједничке пријеме за акредитоване војне представнике, такви скупови су прилика да се размене првенствено војни подаци. Такве врсте скупова су идеална прилика војном аташеу да се детаљно информира о неком питању које је значајно за његове оружане снаге. Повезаност са другим војним аташеима у земљи пријема омогућава му увид у специјалне војне активности те земље, али мора имати на уму да не сме да буде сувише индискретан у контактима са колегама из других земаља, нити да показује претерано интересовање за одређену тему, јер постоји опасност да буде проглашен за шпијуна и оптужен за делатност коју и други обављају, али вешто и конспиративно. Дакле, за такве ситуације потребан је официр са искуством, који добро познаје људе из свог окружења. „Официр са искуством ће се снаћи, биће иницијатор војних и других контаката, усмериће своје интересовање и осматрање на тежиште и неће бити откривен“.⁴⁷

Средства јавног информисања

Најраније су се почели користити подаци из извора које објављује дневна штампа, јер су дневне новине, у борби за што већим бројем читалаца, обично мање дискретне него што би то желеле власти у земљи.⁴⁸ Осим тога, опозициони листови пружају много више информација него штампа и медији који су под контролом владе. Колико су ти извори информација приступачни зависи, пре свега, од државе пријема. Наиме, током „хладног рата“ већина земаља чланица Варшавског уговора, али и многе земље Далеког истока, пружале су веома оскудне информације о дешавањима унутар сопствене државе. „Многи од тих извора информација пресуше под рестрикцијом тоталитарних режима попут Русије у периоду хладног рата, када се отишло тако далеко да је привремено стављен ембарго на извоз новина у иностранство“.⁴⁹ У сваком случају, како ће се такви подаци искористити највише зависи од

⁴⁷ Милан Зечевић, *исто*, стр. 37.

⁴⁸ Колики је значај информација из дневне штампе илуструје случај британског држављанина Бертолда Јакоба кога су 1935. године, отели и испитивали припадници Гестапоа јер је навео чињенице које су се подударале са стварним стањем, а које је засновао на извештајима из немачке штампе Обрен Ђорђевић, *исто*, стр. 51.

⁴⁹ Alfred Vagts, *исто*, стр. 202.

обучености војног аташеа, односно од његовог познавања језика земље домаћина, јер недовољно знање језика, може да буде ограничавајући фактор у коришћењу наведених извора података.

Појединци

Као извор информација, појединци су подручје обавештавања које се веома често доводи у везу са шпијунским деловањем војног аташеа, пре свега због чињенице да је такав начин обавештавања најмање регулисан законом. С друге стране, то су извори који се, у принципу, највише користе. На пример, „једна од најутицајнијих обавештајних служби у свету, израелска обавештајна служба Мосад, највећи број прикупљених података управо базира на *HUMINT* средствима, односно на прикушању података од људи као непосредних извора података“.⁵⁰

Кодификацијом *Бечке конвенције о дипломатским односима* обезбеђена је компонента слободе општења која је у међународном праву регулисана као посебно право дипломата, садржано у систему њихових привилегија и имунитета.⁵¹ Под слободом општења подразумева се и слобода контакта с појединцима, без обзира на то да ли су држављани државе коју представља војни аташе, држављани земље домаћина или држављани неке треће земље.

Сасвим је сигурно да држављани земље коју представља војни аташе који бораве у држави пријема дуже време, познају ситуацију у тој земљи, као и стање у њеним оружаним снагама, и то често много боље од већине чланова дипломатске мисије. Стога, они могу да буду веома значајан извор података. Међутим, држављани земље пријема могу да пруже још значајније податке у разговору с војним аташеом, али се такав вид сарадње мора дискретно спроводити. Држављани треће земље који немају дипломатску мисију у земљи пријема своје интересе могу да заштите преко представника дипломатске мисије који за то имају одобрење земље пријема, као и одобрење земље о чијим је држављанима реч.⁵² Разговори са тим лицима такође су прилика да се дође до важних и драгоцених података. С друге стране, држава пријема је свесна чињенице да се на тај начин пружа прилика војном дипломати да дође у контакт са шпијуном, па је праћење аташеа, али и осталог дипломатског особља, довела до границе савршенства, тако да евентуално незаконито деловање може да буде лако откривено. Тога су свесни и аташе, и потенцијални шпијун.

⁵⁰ Милан Делић, Андреја Савић, Младен Бајагић, *Безбедност света од тајности до јавности*, Полицијска академија, Београд, 2002.

⁵¹ *Бечка конвенција о дипломатским односима*, чл. 27, став И: „Држава код које се акредитује дозвољава и штити слободно општење мисије у све службене сврхе“.

⁵² *Бечка конвенција о дипломатским односима*, чл. 45, под ц): „Држава која акредитује може поверити заштиту својих интереса и интереса својих држављана некој трећој држави коју прихвата и држава код које се акредитује“.

Један од првих начина прикупљања података јесте опсервирање, односно осматрање војног аташеа. Реч је о спољашњем осматрању људи и њихових активности, терена земљишта, природних богатстава и сличног и, на основу тих података, откривању тражених информација. Позиција у амбасади чини војног аташеа идеалним за спровођење такве врсте активности у некој земљи. Чланом 26. *Бечке конвенције о дипломатским односима*⁵³ омогућава се слободно путовање дипломатским представницима, па самим тим и војном аташеу.

Подношење правовремених извештаја

Функција подношења извештаја сопственој влади обавља се у оквиру функције обавештавања, али то не значи да нема велики значај. Обављање те функције омогућено је Бечком конвенцијом о дипломатским односима, чл. 27, којом је дозвољено општење са сопственом владом.⁵⁴ „Подношење извештаја сачињава у исто време једну од компонента тзв. слободе општења, која је у међународном праву обезбеђена као посебно право дипломатских и конзуларних представника садржана у систему њихових привилегија и имунитета“.⁵⁵

Правовремено извештавање има велики значај за правовремено и успешно доношење политичких одлука. Јер, није реч само о подацима који се односе на војне потенцијале већ и о подацима о економској снази, индустријској инфраструктури, комуникационим и транспортним системима, политичком руководству, научном и технолошком развоју, социолошким, културним и географским чиниоцима, и слично. Међутим, нема успеха уколико извештаји војног аташеа, нису достављени на време, уколико нису цењени, уколико им се не верује или, још горе, уколико их домаћи ауторитети уопште и не читају. Тако се десило, на пример да су савезничке снаге већину информација о оружаним снагама сила Осовине добиле пре децембра 1941. из рутинских, досадних и често недовољно цењених осматрања војних аташеа.⁵⁶ Но, без обзира на то да ли су добре или лоше, важно је да се информације доставе на време, јер чињеница је да лоша вест временом неће постати боља. Међутим, нежељени извештаји се увек раз-

⁵³ *Бечка конвенција о дипломатским односима*, чл. 26: „Под резервом закона и прописа који се односе на зоне у које је улаз забрањен или посебно регулисан из разлога националне безбедности, држава код које се акредитује обезбеђује свим члановима мисије слободу путовања и кретања на својој територији“.

⁵⁴ *Бечка конвенција о дипломатским односима*, чл. 27, став II: „У општењу са владом и са другим мисијама и конзулатима државе које акредитује, ма где се они налазили, мисија може употребљавати сва одговарајућа средства комуникација, укључујући дипломатског курира и поруке кодексом или шифром“.

⁵⁵ Петар Вајовић, *исто*, стр. 124.

⁵⁶ Alfred Vagts, *исто*, стр. 35.

матрају с неверицом у сопственој земљи, док се добродошлим или жељеним извештајима аташеа потврђују у сопственој земљи већ унапред створене представе у министарству иностраних послова, министарству одбране и генералштабу, па ће им се највише веровати и свакако најмање ће се порицати.

Војнодипломатска представништва користе савремена средства комуникације за правовремено достављање својих извештаја у заштићеном облику. Међутим, за таква средства су потребна велика финансијска улагања, па је такав вид криптозаштите података укинут у неким дипломатским представништвима која су распоређена у другоразредним земљама.⁵⁷ На тај начин омогућена је бржа комуникација са сопственом земљом, јер се из тих земаља обично шаљу рутинске информације, односно подаци за које нису неопходне специјалне мере заштите. Међутим, војна дипломатија нема потребу за свим објављеним подацима, па војни аташе у дипломатскоконзуларном представништву издваја само релевантне чињенице из области коју прати. Сви важни подаци се пропуштају кроз „обавештајни млин“, односно, сабирају се на једно место, где их аналитичари темељито разматрају да би се открила права, вредна информација. Колико се времена томе посвећује зависи и од могућности аташеа. Земље које су у могућности да упуте у своју мисију довољан број људи за обављање свих предвиђених задатака свакако могу да очекују достављање свих важних информација на време. С друге стране, земље које су због економичности свеле величину мисије на минимум обично имају потешкоћа везаних за време доставе и тачност информација које се достављају одређеном кругу корисника, а на основу којих се делимично утиче и на формирање спољне политике сопствене земље. Стога, без усаглашеног рада војнодипломатске мисије у иностранству и залагања домаћих ауторитета да се њене информације редовно користе и најбољи извештаји аташеа могу да постану безвредни.

Шпијунажа у служби војне дипломатије

На основу тога на који се начин, односно којим средствима, дошло до неких података прави се разлика између обавештајног рада и шпијунаже. Наиме, сваки акт деловања који је у складу са законима државе пријема и није у супротности с Бечком конвенцијом о дипломатским односима чини легалан начин прикупљања података. Сходно

⁵⁷ Некадашњи министар иностраних послова СЦГ Горан Свилановић, укинуо је пред крај мандата у око 40 дипломатских и конзуларних представништва широм света криптозаштиту порука које су прослеђиване централи у главном граду Србије и Црне Горе. Међутим, у главним дипломатским центрима Вашингтон, Лондон, Москва итд. тај вид заштите није укинут, што указује на неопходност заштите важних података. (*Пола депеше дешифровано* Интернет, 01/09/04 <http://www.novosti.co.yu/vest.php?vest=31845&rubrika=Politika>).

томе, све информације које су прикупљене на тај начин представљају класичну обавештајну делатност. С друге стране, постоје ситуације у којима се користе недозвољена средства ради прикупљања тражених података, као што су подмићивање, уцене, врбовање и сличне методе којима се на класичан начин крше закони земље, али и међународно право. Нажалост, у историји је било много таквих случајева, а они су обележили и другу половину 20. века, односно период „хладног рата“.

Шпијунска делатност се појавила упоредо са настанком држава и класних друштава. Сматра се да реч „шпијунажа – води порекло од француског израза *espionnage* ухођење, вребање; достављање, потказивање, а да је реч *шпијун* италијанског порекла и потиче од речи *spione* односно ухода; достављач; доушник; потказивач“.⁵⁸ Шпијунажа се може дефинисати као „планска, организована илегална делатност обавештајних служби у циљу прикупљања тајних података о другим државама и њеним виталним вредностима, намерама и циљевима, ради обезбеђења и остваривања државних, политичких и националних интереса“,⁵⁹ или као „тајно прибављање важних података за страну државу или организацију, или у иностраној држави за своју земљу или организацију“.⁶⁰

Веома често се деловање обавештајне службе поистовећује са шпијунским деловањем, што је неприхватљиво, јер између њих постоје многе разлике. За њихов однос се може рећи да је однос дела према целини. Наиме, шпијунажа је, само део активности обавештајне службе. Током вековног развоја, од прикупљања и достављања података шпијунажа је еволуирала и постала научни процес. Будући да су их послодавци веома добро плаћали, већина шпијуна се сматрала непотплативом. Њихове награде су исплаћиване из тајног фонда земље, а највећи део су испоручиле стране дипломате и војни аташеи. У неким земљама, као у Аустрији пре 1914. године, те фондове је водило министарство иностраних послова, и то највероватније по свој прилици у потпуној тајности. У већини других земаља свака служба имала је свој тајни фонд, који је варирао у одређеним периодима до четрдесет процената, колико је износила највећа појединачна сума у буџету дипломатског представништва САД у Токију 1930. године⁶¹. Нажалост, веома мали број земаља није охрабривао своје официре на акте шпијунаже. Шпијуне је обично плаћао генералштаб, који није обраћао пуно пажње на последице које такав рад може да изазове у случају да буде откривен, или ако се посумња у официре јер нису имали директну везу са шпијунима, већ су остављали дипломатама да смире могуће протесте државе. Историја дипломатије још није успела да да одговор на питање „колики треба да буде временски прекид дипломатских односа у циљу упозорења према некој земљи да се сличне афере не би поновиле“.⁶²

⁵⁸ Милан Вујаклија, *исто*, стр. 1023–1024.

⁵⁹ Милан Зечевић, *исто*, стр. 273.

⁶⁰ *Мала енциклопедија*,: „Просвета“, *исто*, стр. 735.

⁶¹ Alfred Vagts, *Defense and Diplomacy*, King's Crown Press, New York, 1956, p. 62.

⁶² *Исто*, стр. 62.

Војни⁶³ аташе се окреће шпијунажи или унајмљује шпијуна у ситуацији када не може легалним средствима да дође до жељених информација које су државна тајна. Изасланик је тада под великим, сталним притиском сопствене војне обавештајне службе, односно налагаоца, који захтева одређене податке, али је то очигледно задатак којем он није дорастао, односно који не може да обави легалним путем. Тада војни дипломата мора да ангажује агента (шпијуна) или сам мора да постане шпијун. У случају да се определи за то друго решење, мора да буде свестан да ризикује сопствени опстанак у дипломатској служби, тј. да може бити проглашен за *personu non grata*, као и да ризикује углед своје земље у међународним институцијама. У прошлости су много чешће него сада официри у дипломатској служби проглашавани за *personu non grata*, и то из два основна разлога: *прво*, „војна дипломатија је усавршила методологију рада па и шпијунаже и *друго*, државе су постале много толерантније на преступе војнодипломатских представника“.

Данас постоје многи начини за прикупљање података који су прилагођени научнотехнолошким достигнућима, али су обавештајне службе задржале шпијунажу као непревазиђени метод прикупљања података о другој страни. Али, расправу о односу војне дипломатије и шпијунаже нарочито отежава чињеница да ту делатност спроводи човек, а „у његовој природи понекад пресудну улогу играју подстицаји који долазе из ревира подсвесног“.⁶⁴ Зато не чуде изјаве других актера у војној дипломатији који тврде да шпијунажа није средство које су користили у свом раду. Аустријски војни аташе који је деловао у Константинопољу дугих 15 година каже да јавност верује да војни аташе мора, изнад свега, да се бави шпијунажом. При томе, занемарује се чињеница да професионални војни аташе има веома мало мотива да се бави професионалним шпијунирањем, да га на такву активност могу покренути и мотивисати само идеали, и да то ради без материјалне награде и под великим ризиком да баца сенку на личну част, иначе, ретки су случајеви када појединац користи таква средства да би пронашао податке који се стриктно тајно чувају.⁶⁵ Сличан став повезаности шпијунаже и обавештајног рада налази се у књизи *Дипломатски практикум* Славољуба Петровића: „Одређене категорије људи (практично у свим земљама) иза тог појма крију свој нерад, незнање и неприпремљеност за рад у овој професији. Мистификацијом обавештајне службе, исти у ствари чувају свој привилеговани положај, мешају се у послове кадровске службе, у појединим срединама и у службама имају апсолутну власт и себе распоређују на боље положаје“.⁶⁶

⁶³ Милан Зечевић, *исто*, стр. 75

⁶⁴ Драган Р. Симић, *Наука о безбедности*, „Службени лист СРЈ“, Београд, 2002, стр. 132.

⁶⁵ Alfred Vagts, *The Military Attaché, isto*, стр. 209.

⁶⁶ Славољуб Петровић Ђера, *исто*, стр. 78.

Закон нема моћ да промени човекову мисао, те не постоје ни могућа законска ограничења шпијунске делатности. Наиме, уколико се аташе определи да користи шпијунажу као средство за остваривање циљева, или да унајми шпијуна за сопствене потребе, од тога га неће одвратити ни могуће законске последице које може сносити због такве врсте понашања.

Унапређење војне сарадње

Функцијом унапређења пријатељских односа и развијања војне сарадње треба да се нагласи важност свих наведених функција, јер „ниједан посебан ток у протеклој деценији не заслужује пажљивију анализу од огромног пораста сарадње“.⁶⁷ Унапређење војне сарадње је функција војне дипломатије која се у садашње време остварује кроз две специфичне врсте задатка. Прва врста тих задатака огледа се у унапређењу пријатељских односа између армија, јачању поверења и развијању међуармијске сарадње, а друга у разоружању или уништењу непотребног хемијског и биолошког оружја, као и нагомиланог лаког и личног наоружања из периода „хладног рата“, које се у безбедносним круговима чешће назива *SALW*⁶⁸ и које могу да злоупотребе терористичке организације или организовани криминал. Први задатак: унапређење пријатељских односа између армија, аташе обавља кроз успешне контакте са сопственим окружењем, односно кроз добре односе са својим домаћинима, али и са осталим војним изасланицима који се налазе у земљи пријема. „Унапређење пријатељских односа између армија је одувек било деликатно питање, јер је армија највиталнији део друштва у свакој држави, па се из тих разлога посебно штити и чува, са тежњом да остану дубоко националне, да испољавају националну историју и традицију, да шире светле традиције, популаришући снагу и моћ на простору где се налази ВДП“.⁶⁹ Дакле, све делатности усмерене на унапређење војне сарадње морају да се обављају с посебним опрезом, уз могуће осцилације, али попут осталих спољнополитичких активности, а данас се оне огледају у сарадњи у области безбедности, односно у оквиру НАТО-а, глобалног војног савеза. „Сарадња између држава у безбедности, наиме, постоји од најранијих нама познатих времена; додуше она је у историји знатно ређа појава која се искључиво јављала у облику стварања савеза држава са циљем увећања моћи у односу на познатог противника. Оно што је овде посебно важно истаћи, јесте чињеница да су такви, по правилу одбрамбени или нападачки савези, трајали кратко, често ни толико дуго колико је трајао заједнички разлог или опседнутост која их је произвела“.⁷⁰

⁶⁷ Изјава Роберта Кенедија директора Европског центра за студије безбедности, преузета из: Драган Р. Симић, *исто*, стр. 85.

⁶⁸ SALW – Small Arms and Light Weapons.

⁶⁹ Милан Зечевић, *исто*, стр. 137.

⁷⁰ Драган Р. Симић, *исто*, стр. 83.

Улога војне дипломатије у међувојној сарадњи огледа се, пре свега, у чињеници да она треба да буде њен главни иницијатор или покретач. Међутим, све до краја Другог светског рата није било случајева сарадње међу државама на основу неких заједничких вредности као важног предуслова за окупљање актера ради заједничког деловања у вези с безбедношћу и одбраном. Након Другог светског рата успостављена је биполарна подела света, што је утицало на сарадњу између земаља које су имале, пре свега, иста друштвена уређења.⁷¹ „Војнодипломатско представништво има важну улогу да ту сарадњу унапређује, да убрза токове, да их прошири и да креативним радом својих актера пронађе нове путеве, нове садржаје и подручја сарадње, да превазиђе све постојеће препреке.“⁷²

Други вид ангажовања војне дипломатије, у оквиру наведене функције, огледа се у раду на разоружавању, односно уништењу застарелог и неупотребљивог оружја. „Најбољњи рад, по свој прилици, за војног аташеа је рад који је повезан са међународним ограничењем наоружавања. Док су дипломате забринуте и обично скептичне према оваквом раду, типични војни официри опиру се или саботирају такву врсту покушаја, изузев у ситуацијама када интерес једне стране лежи у привременом заустављању, или успорењу војног такмичења. Другим речима 'зашто би професионални војник желео да изврши професионално самоубиство'“.⁷³ Такав став је био донекле оправдан за време „хладног рата“, али се данас у већини земаља процес разоружавања схвата као преко потребан, јер „увећавањем само војне моћи у данашњим условима, не повећава се безбедност државе, него се чешће на тај начин смањује економска безбедност, и угрожавају еколошки системи“.⁷⁴ Међутим, поједине земље су ангажовале све расположиве ресурсе ради развоја нуклеарне моћи, док су, на другој страни у потпуности запоставиле елементарне потребе сопственог становништва, доводећи га на ивицу егзистенције. Свакако таквим поступцима се угрожавају и остали видови безбедности, укључујући економску безбедност грађана и еколошке потенцијале одређених подручја.

Закључак

Савремена дипломатија обавља своје функције на основу *Бечке конвенције о дипломатским односима*, која је ратификована још 1961. године. Наиме, због тадашње биполарне структуре света требало је

⁷¹ „Прва лекција коју нас је историја научила јесте да треба правити разлику између партнера и савезника. У савезничке односе се улази због постојања привремених циљева (пример таквог савезништва је савез запада са Кином и СССР-ом за време ИИ светског рата. Партнерски односи успостављају се на много дуже време и подразумевају изразиту блискост“ преузето из: Драган Р. Симић, *исто*, стр. 95.

⁷² Милан Зечевић, *исто*, стр. 137.

⁷³ Alfred Vagts, *The Military Attaché*, *исто*, стр. 273.

⁷⁴ Barry Buzan, *People, States and Fear*, British Library, London, 1991, p. 366.

регулисати деловање опште, самим тим и војне дипломатије у међународном систему, па је то била прва конвенција, и још увек – последња, која се односила на усаглашавање деловања свих дипломатских институција. Тај период остаће упамћен по бројним дипломатским скандалима, у којима су главни актери били шпијуни једне или друге стране. На пример, још су актуелни случајеви Кима Филбија и Олега Пенковског, који су, и поред дипломатских конвенција и веома строгих закона државе пријема, конспиративно деловали подстакнути идеолошким опредељењима, новцем или другим мотивима. Нажалост, ни у данашње време регионалне и глобалне сарадње нису усамљени случајеви војних дипломата који су опозвани са дужности због сумње у њихове добре намере. Тако је израелски војни аташе 6. септембра 2004. позван на одговорност због незаконитог деловања у Сједињеним Државама,⁷⁵ а у августу 2005. Велика Британија је била приморана да замени свог војног аташеа у Пакистану због сумњи да је био у блиској вези с пакистанском држављанком која се бавила шпијунажом.⁷⁶

После завршетка Другог светског рата, Повељу УН потписале су готово све државе које су тада постојале на међународној сцени. *Конвенција о дипломатским односима* потписана је у време када је у међународном систему постојало осамдесет држава, док се сада тај број повећао на две стотине држава. На пример, Совјетски Савез више не постоји, а на његовој територији настало је четрнаест нових република, а слично је и на Балкану, где је формирано шест нових држава. Због тако великог броја актера на међународној сцени неопходно је редеофинисање дипломатских функција, али управо повећани број актера на међународној сцени, уз присуство мултинационалних и транснационалних компанија, као и појединаца који делују превасходно према економским интересима не улива наду да се може лако доћи до заједничког става у вези с таквом конвенцијом. Ипак, верује се да војна дипломатија може имати значајну улогу у сузбијању организованог криминала и пролиферацији нуклеарног оружја, али и у борби против тероризма, па су у току промене у војној дипломатији Сједињених Држава.⁷⁷

Од почетка деловања, војна дипломатија има основну функцију да се обавештава о догађајима унутар земље пријема. На основу пажљивог анализирања осталих војнодипломатских функција, лако се може уочити да је та функција важна и за успешно обављање осталих задатака који се постављају војној дипломатији. На пример, да би се

⁷⁵ Опширније: *Israeli military attache met with alleged Pentagon mole: report*, Internet, 10/10/05, www.spacewar.com/2004/040906093726.5j10pnfa.html

⁷⁶ Опширније: *Britain removes Pakistan attaché*, Internet, 17/10/05, news.bbc.co.uk/2/hi/south-asia/4158958.stm.

⁷⁷ Опширније, Timothy C. Shea, *Transforming Military Diplomacy*, Joint Force Quarterly, Internet 21/09/05, www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/toc38.pdf

успешно спроводила функција преговарања морају се имати проверене и тачне информације, да би се заштитили интереси сопствене државе и интереси њених припадника такође је важно да се поседују информације које указују на постојање или непостојање евентуалне опасности итд. Осим тога, на важност те функције указује и чињеница да се на основу информација из ближег и даљег окружења, усклађује спољна политика сваке земље.

Свака држава понаособ, односно њена војна дипломатија, треба да прилагоди деловање новим захтевима и сопственим потребама. Свакако, функција обавештавања остаје и даље основна функција војне дипломатије, док функција преговарања губи значај како у општој, тако и војној дипломатији. Односно, преговарање се све чешће преноси на виши ниво – на ниво специјалних представника, влада или председника држава.

Римска империја – снага и моћ њеног оружја

УДК: 94(37)
355.48(37)

Доц. др *Илија Кајтез*, пуковник*

Монтескје сматра да величина Римљана лежи у њиховом родољубљу, војној вештини и дисциплини, републиканским институцијама, поштовању добрих закона и ограниченој територији. Сигурно је да је Римска империја, њена слава и трајање, једна епоха цивилизације која је оставила многоструке, неизбрисиве трагове и значајне последице на развој Запада, као и на културни смер кретања каснијих епоха и вредности великог дела човечанства. Довољно је споменути да је Рим постао синоним за право, да је утемељио један универзалан језик (латински), највише допринео ширењу хришћанства, а о моћи римског оружја и вештини његових славних војсковођа исписани су томови књига.

Историчари деле римско доба на две епохе: период римске републике који је почео 509. п.н.е., збацивањем етрурске монархије, и период царства, који је започео 27. п.н.е., збацивањем етрурске монархије, и период царства, који је започео 27. п.н.е. када је Октавијан (Август) постао први римски император. Кроз векове римске историје све је било у знаку борбе и ратова, као и славних победа и моћи римских легија. Римска империја изненадила је славне војсковође Рима: Сципинона, Африканца, Помпеја, Цезара, Августа, Сула, Трајана, Хадријана, Марка Аурелија. Не треба заборавити да су велики противници Рима: Ханибал, Пир, Митридам и Атила својим војничким генијем допринели величини и сјају победа римског оружја, јер нема великих победа и славних дела без величанствених и моћних противника који заслужују све почести и ореоле славе. Римска империја се све више ширила, и једног момента њена војска је постала оптерећење и опасност за своју државу, јер је постала недисциплинована, поткупљива, незајажљива и убијала команданте.

Непрекидно ратовање и војсвање на удаљеним границама и неопходност

* Аутор је наставник социологије на Војној академији.

подмиђивања трупа, као цена за њихову оданост, повлачили су за собом повећање државних издатака. Бунтовна и распуштена војска постала је петежак терет за државу и страх за владаре. Корени кризе Рима водили су назад до наизглед златног доба Трајана, Хадријана и Марка Аурелија. Наговештен је сумрак Рима и њеног славног оружја и легендарних легија.

Кључне речи: *Римска империја, римске легије, римски Сенат, римска дипломатија, римско право, војна вештина, император, Александар Македонски, Ханибал, Сципион Африканац, Картагина, Пир, Помпеј, Цезар, Август, Сула, Трајан, Хадријан, Марко, Аурелије, преторијанска гарда, професионална војска, римски консули, ратни плен и пљачка блага.*

Увод

Александар Македонски и његово доба с краја 4. века п.н.е. су на више начина одредили појаву оних политичких и културних идеја које су касније прожеле крај Републике и Римско Царство. Од Александровог доба појединац је владао друштвеном и културном позорицом, јер је демократија у малим полисима и пролазним владама проширена у краљевства или царства на челу са тоталитарним владарем. У политичком и духовном смислу, Александар Велики и његови наследници били су претече Римске Империје која ће кроз историјски ход, успоне, величину и славу проширити Рим и чије ћемо остатке налазити: „...разасуте све до мочвара северне Британије, дуж прашњавог пута Сахаре и по песку Месопотамије. Римски императори нису били само Римљани нити Италици него и из римских провинција Шпаније, Африке, са Балкана и Сирије. Међу њима, био је и син једног арапског разбојника или неки гусар из Низоземске. Од Еуфрата до Атлантика... Римско Царство је обухватало људе свакојаким језика и боје коже. Рим је... био спој разнородних традиција и народа, какав је свет ретко видео“.¹

Рим је вековима освајао територије и народе и ширио своју војно–политичку моћ. Прво је пропаст Александрове моћне државе омогућио продор Римљана на хеленске просторе. Покоравање Грчке довршено је 146. п.н.е. иако су Грци, који су били војнички поражени и територијално окупирани, извршили културну доминацију целокупног Римског Царства, а период од 31. године (са Августом) најчешће се назива хеленистичко–римским периодом. Александрова освајања нису се дотакла западног Медитерана. У њему су на почетку 3. века пре Христа владала два моћна града – државе: Картагина и Сиракуза. У Првом и Другом пунском рату (264–241. и 218–201. п.н.е.) Рим је освојио Сиракузу, а Картагина је изубила сваки значај. У току 2. века п.н.е. Рим је освојио македонске монархије, док је Египат, опстао и

¹ Гилберт Мареј, *The Stoic Philosophy*, 1915.

даље као вазална држава до смрти Клеопатре (30. п.н.е). Шпанија је освојена случајно, у рату са Ханибалом; Француску је освојио Цезар средином 1 века пре Христа, а Енглеска је покорена око стотину година касније. Границе Царства, на врхунцу његове моћи, биле су Рајна и Дунав у Европи, Еуфрат у Азији и пустиња у северној Африци.

Основно је питање, и уједно историјска загонетка, како је град Рим постао моћна империја и највећа светска војно-политичка сила до тога доба, ако знамо да је на почетку римску насеобину сачињавало само неколико села на обалама доњег Тибра. Наравно, разлога је много и одговор није једноставан, али: „... мора се приметити да оно што је највише допринело да Римљани постану господари света јесте то што су се ратујући са низом народа, непрестано одрицали старих обичаја чим би наишли на боље“.² Монтескје у овом делу тврди и следеће: „У тадашњим италским републикама сматрало се да уговори склопљени са неким краљем не обавезују његовог наследника... Тако су сви они који је покорио римски краљ сматрали себе слободним под његовим наследником, па су ратови стално изазивали нове ратове“. Поред новина које је прихватао Рим, затим сталних ратова који су вођени за неосвојене територије, један од значајних разлога моћи и славе римског оружја и победничке политике налази се у битној чињеници: „... што су сви његови краљеви били значајне личности. Нигде другде у историји не наилазимо на непрекидни низ таквих државника и војсковођа“.³ Дакле, ефикасна унутрашња организација друштва, животворна моћ прилагођавања, стално калење војника у рату, које су предводили легендарне војсковође, који једино могу остварити велике победе и стратегијске подвиге, чинили су Рим све моћнијим у свету сурових надметања оружја, војски, и држава.

Корени римске империје

„Првобитно, Рим је био мали град држава, врло сличан онима у Грчкој, посебно таквим који, као Спарта, нису зависили од спољње трговине. Краљеве је, попут оних у Хомеровој Грчкој, наследила аристократска република... освајање је... донело огромно ново богатство сенаторској класи, у нешто мањем степену „витезовима“ како се називала виша средња класа“.⁴ После прогона краљева власт је постала аристократска. У њој су само породице патриција стицале службе, сва достојанства и, сходно томе, све војне и грађанске почести.⁵ Када је до-

² Монтескје, *Разматрање о узроцима величине Римљана и њихове пропасти*, „Утопија“, Београд, 2004. стр. 6..

³ Исто

⁴ Расел, *Историја западне филозофије*, „Народна књига“, „Алфа“, Београд, 1998. стр. 258.

⁵ На пример, само су они могли да славе тријумф, јер су само они смели да постану конзули и војни заповедници.

шао период римске републике стотинак патриција који су некад саветовали краља, сада је у својству римског Сената, наставило да саветује нове владаре – два конзула која је бирао народ, и који су имали подједнаку власт. Они су командовали војском, решавали несугласице међу грађанима, били одговорни за прикупљање пореза и намиривање јавних издатака. Дакле, конзули су били задужени за све оне друштвене улоге у заједници које чине есенцију сваке власти: управљање над монополном физичке силе, доношење и примена закона и одлучујући утицај на финансије кроз порезе и начин трошења државног новца.

Наравно, Рим није освајао свет без унутрашњих сукоба. Између његових зидина често је беснео тајни рат. Римска република имала је начин да заштити државу од злоупотребе владара, па су конзули, да не би за стално приграбили власт, предавали дужност по истеку једне године проведене на власти. Већу власт од конзула имао је само диктатор, који је у случају преке потребе (првенствено рата) именован на шест месеци.

Републиканска власт имала је елементе демократије, јер је народ могао да учествује у раду новостворене републике, бирао је конзула, од њега је тражена сагласност за све објаве рата и мира, за увођење нових пореза и доношење закона. Рим је после прогонства краљева успоставио годишње конзуле, што га је довело до високог степена моћи. Република, стекавши вође који се сваке године смењују и упиру да покажу своје способности не би ли задобили нове дужности, није губила ни трена ради гордости владара: конзули су покретали Сенат да народу предложи рат и свакодневно му указивали на нове непријатеље. Како је Рим био град без трговине и готово без заната, пљачка је била једини начин да се појединци обогате. Дакле, мотив који је покретао Римљане на стално ратовање био је, поред славе и ширења моћи, очигледан економски интерес, као најбољи и најефикаснији начин да се ратујућа заједница која има успеха у борби брзо и обилато обогати. Ратни плен је заједнички сабиран⁶ и дељен војницима. Ништа од плена није бивало изгубљено, јер се пре поласка у рат свако заклињао да ништа неће отуђити у своју корист. Римљани су били народ са највећом вером у заклетву, која је одувек била основа војне дисциплине. И народ који је остао у граду имао је користи од победе. Део земље који је одузиман побеђеном народу делио се на два дела: један је продаван у корист државе, други је дељен сиромашним грађанима под извесним порезом у корист Републике.

Конзули, који су тријумф могли да стекну само освајањима или победом, ратовали су са крајњом упорношћу – кретали су право на непријатеља. Монтескје наглашава: „Рим је тако био у сталном и увек жестоком рату. А народ који је у непрестаном рату, и по принципу владавине, неизбежно мора или пропасти или надвладати све остале који

⁶ Видети Полибија, *књига X*, (M).

било у рату или у миру нису никада били склони да нападну нити спремни да се бране. Тако су Римљани стекли дубоко познавање ратне вештине. У повременим ратовањима, већина примера је бескорисна: мир пружа другачије представе и заборављају се сопствене мане и врлине. Друга последица сталног ратовања је била та што су Римљани у миру живели искључиво као победници. Одувек изложени осветама, постојаност и одважност су им биле потребне а ове врлине се код њих нису могле раздвојити од љубави према себи, породици, отаџбини...“⁷

Оружје војничке славе

У првих триста година постојања републике, Рим се непрестано, очајнички борио и водио крваве ратове против Етрураца, Гала и италских суседа, посебно против жилавих брђана који су за себе желели поља Римљана, њихове усеве и крда стоке. Латини, Херници, Сабињани, Екви и Волсци страствено су волели рат. Сви они су били око Рима; пружили су му незамислив отпор и постали његови учитељи у погледу истрајности ратовања. Пошто је Сенат изнашао начин да плати војнике, започела је римска опсада Веје која је потрајала десет година. Кроз ратовање Рим постаје борбено вештији и војно искуснији: „Код Римљана се запажа нова вештина и нов начин ратовања: њихови успеси постају сјајнији; боље користе сопствене победе; освајања су све већа; проширили су... насеобине; укратко, освајање Веје било је нека врста преврата“.⁸ Тако је почело, јер ништа није тако важно за сваки војни подухват као успех и узвишено за војску као слава победе. Први Римљани били су војници и хероји и зато се с разлогом сматра да је овај први период од три века републиканског Рима – херојско доба римског народа. За то време Римљани су освојили Италију и поставили темеље новој сили на Средоземљу, захваљујући којој су створили светску империју. Ако би се трагало за узроцима превласти Римљана у том периоду, један, али наравно не и једини одговор историјске загонетке, могао би бити: „Чини се да није било граница римској неустрашивости на бојном пољу, на њиховој самопожртвованости и оданости граду и његовим боговима“. Јер, „Древни Римљани су били људи неубичајеног кова, који су своје врлине ставили у службу заједничког идеала у којем индивидуалне људске потребе играју мале улоге. Нису Римљани били само храбри у рату већ и беспопштедни, често крајње нехумани... и у време мира“.⁹ Такви људи, колико год миротворци вртели главом, одлични су војници за велике победе.

⁷ Монтескје, *наведено дело*, стр. 8–9.

⁸ Монтескје, *наведено дело*, стр. 11.

⁹ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, „Народна књига“, „Вук Караџић“, „Рад“, Београд, 1983. стр. 186. (op: *The Ancient World*, General editor, Esmond Wright, 1979, The Hamlyn Publishing Group Limited).

Са становишта војничког позива важно је питање како су стари Римљани ратовали и шта је омогућило да се прославе широм света. У почетку се улога војника и грађанина није много разликовала, један исти човек је у рату био војник, а у миру се бавио земљорадњом. Али, то није било лако. „Када би рат повлачио ситне земљопоседнике са поља, жетва би оманула, а они су морали да позајмљују и тада би због камата губили своју земљу... Како су се ратови без прекида наставили, а патрицији немоћни да се сами боре, сиромашним плебејцима је било дозвољено да се организују и дају вођу, па да служење у војсци услове гаранцијом за већом друштвеном правдом. Плебејци су примењујући силу спречавали да се неки дужници, немоћни да после рата плате нарасле дугове у ланцима, продају у робље. Зато је уведено звање народног трибуна да штити обесправљене...“¹⁰ Неспоран је, дакле, утицај рата на ратујућу заједницу и на све друштвено-политичке последице које нужно изазива у држави; однос друштва и војске, круне и мача одувек је био двосмеран и узajамно врло испрешлетен и уско међузависан.

У почетку Римске империје, која је била пре свега заснована на снази римског оружја, војници су имали пресудан утицај на политичке односе и саму власт у држави. Тако је народне трибуне (два) бирао војничка скупштина римског народа (*comitia centuriata*). Сви војнички способни Римљани представљали су скупштину и сматрано је да су, ако су се борили за Рим да су довољно праведни да одлучују о свим битним питањима живота и смрти Републике. За праћење развоја војничке професије у Риму врло је битно да: „У почетку војна служба није била плаћена, те су трупе саме морале да обезбеђују ратну опрему. Пошто су једино најбогатији Римљани били у стању да имају коње, витезови (*equites*), су чинили посебну групу. Пешадија је била подељена на пет класа и то по имовинском стању (према земљи и величини опреме) коју је могао да понесе сваки војник. Ратници који су располагали свиме: деловима оклопа, кацигом, грудним панциром, заштитницима за ноге, штитом, копљем и мачем – образовали су прве три класе и чинили главне борбене снаге које су заузимале најопасније положаје и излагале се најјачем удару. У оквиру римске легије која је бројала 4.000 до 6.000 бораца и вероватно исто толико стара колико и сама Република, тих пет класа је подељено на центурије које су бројиле око 50-60 војника, а сваком од ових јединица је командовао центурион“.¹¹ Занимљиво је да Република прописала да је наоружаним људима био забрањен улазак у град.

Прва три века Републике богати су увек били у већини, мач је бирао власт, јер маса сиромашних није служила у војсци и није имала никаквог политичког утицаја. Касније ће се то кроз векове променити, као и много тога у политици и војној служби Римске империје.

¹⁰ Исто.

¹¹ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 186–187.

Кроз векове римске историје све што је било суштинско и пресудно звало се именом рата, сукоба и хераклитовске борбе, где су се сва преломна питања империје сводила на многе одлучујуће битке и бојеве, и где је једина дилема за Римљане и њихове непријатеље била ко ће победити, а ко бити поражен и затим пропасти. Римљане су у почетку, преко сто година, угрожавали њихови етрурски господари. Следећи изазов за Рим било је време када се опасност сручила на целу Италију и хорда дивљих плъчкаша Гала упала преко алпских теснаца, доносећи огањ и крвопролиће. Пошто су Гали 387. п.н.е. до ногу потукли римску војску у крвавој бици на речици Алији, попалили су и опљачкали Рим и поубијали многе остареле сенаторе. Међутим, и поред пораза Рим се није предавао. Римљани су били ратнички народ и касније су водили велики број ратова против Гала. Славољубивост, презир према смрти, чврстина воље, били су подједнаки у оба народа, али оружје Гала је било слабије од оружја Рима; галски штит је био мали, а мач слаб. Римљани, рођени победници и чврсти војници су око 280. године п.н.е. постали суверени господари територија од галског севера (долина реке По) до грчких колонија на југу Италије.

Римски војници настављају рат: „Дошли су у сукоб са опасним противником Пиром, краљом Епира. Године 280. п.н.е. грчка фаланга је код Хераклеје савладала римску легију поред осталог јер је Пир извео у бој 20 слонова који су престрашили Римљане који до тада нису видели слонове.“¹² Кроз бурну историју ратовања увек је једна зарађена страна или неко на непријатељској страни желео другу војску да изненади моћним и тајним оружјем, које је до тада невиђено и које је толико доминантно да ће бити сигуран гарант успеха, и да ће противника силно уплашити и потпунио парализовати, а држави која га поседује потпуно обезбедити величанствен тријумф. Увођење новог и за другу страну углавном недоступног или непознатог оружја, кроз историју ратовања углавном је значило, макар у почетку, непревазиђену предност на страни противника.¹³ Рим се, ипак, и поред пораза добро борио, тако да су Грци извојевали успех по цену пословичне „Пирове победе“. Захваљујући својој истрајности Римљани су постали најмоћнији народ Апенинског полуострва. Неки сукоби суд-

¹² *Наведено дело*, стр.188.

¹³ У прилогу овоме наводимо један случај из касног доба римског царства: „Неимар који се звао Калиник, и који је стигао у Цариград из Сирије, открио је ватрену смесу које се издувава кроз цев и има својство да вода и све остало што гаси ватру, само доводи до још јачег расламсавања. Грци који су је столећима користили били су у прилици да њоме спале све непријатељске флоте, нарочито арапске, које су долазиле из Африке или Сирије да би их напали под Цариградом. Ватра је учвршћена у државне тајне, а Константин Порфирогенит, у својем делу о управљању Царством, које је посветио сину Роману, упозорава га да чува ову тајну. Поручује му да уколико варвари од њега затраже *грчку ватру* мора да одговори да није му допуштено да им је преда... и пренесе другим народима... Грци су били господари мора, а то је доносило огромна богатства у Царство“. *Монтескје, наведено дело*, стр. 161.

бински могу да одреде ток историје појединих народа или читавих цивилизација. „...Пир је заратио са Римљанима у доба кад су они били у стању да му се одупру и да извуку поуке из његових победа; научио их... и припремио за велика ратовања... Пиров рат је Римљанима отворио очи: против толико искусног непријатеља, постали су марљивији и посвећенији него што су били раније. Нашли су начина да се заштите од слонова који су у првим сукобима унели напред у њихове легије; избегавали су равнице и тражили погодна места против коњице коју су због тога презирали. Потом су научили да подижу логоре по узору на Пира, пошто су се дивили поретку и достојанству његових трупа, док је код њих све било у неред¹⁴.“ Рат Римљана са Пиром, и поред њиховог пораза, значио је много и био је војнички врло користан, и тиме доказ више да и порази могу народима да ојачају моћ и буду вреднији од слабих победа.

Пирова слава огледа се искључиво у његовим личним особинама. Плутарх приповеда да је Пир био присиљен на рат са Македонијом јер није могао да издржава шест хиљада пешака и пет стотина коња. Пиров пример доказује да је војска некад превелик терет за државу и тада заједница постаје талац ратоборних војника, и да владар непрестано мора да се упушта у нове војне подухвате, без којих не може да опстане на власти. Наћи праву меру између тежњи друштва за миром, способности економије да подноси ратне трошкове, мудрости политике, снаге војске и потреба развоја државе, јесте највећи изазов за сваку заједницу кроз све векове историје.

О вештини ратовања Римљана говоре и следеће чињенице: „Упуштајући се у рат и сматрајући га вештином, Римљани су у њу уносили свој дух и сва своја размишљања не би ли је усавршили... Проценили су да је војницима легије неопходно дати јаче и теже нападачко и одбрамбено оружје него што га има ма који други народ.¹⁵ ...Но, како у ратовима има ствари за које нису подесне тешко наоружане јединице, пожелели су да се у оквиру легије нађе лако наоружани вод који би се могао издвојити у борби и, уколико се за тим укаже потреба, вратити у њене редове: затим да се у њој нађе и коњица, стрелци, и праћкаши који ће гонити непријатеља и довршити победу: да буде опремљена свим ратним оруђима које ће носити са собом; да се сваки пут улогори и начини, као што Вегеције каже, неку врсту тврђаве“.¹⁶ Да би носили теже оружје, војници Рима морали су постати снажнији од оста-

¹⁴ Сент-Еврмон, *Размишљања о духу римског народа у различитим раздобљима Републике*, глава VI.

¹⁵ Видети Полибија и Флавија, *De bello judaico, lib III*, о оружју римског војника. Флавије пише да има мало разлике између натовареног коња и римског војника. „Носе са собом“, каже Цицерон „храну за више од петнаест дана, све што им је неопходно, све што је потребно за утврђивање...“

¹⁶ Монтескје, *наведено дело*, стр. 13.

лих људи, а то је постигнуто сталним радом који их је јачао и вежбама којима су стицали окретност. Каква је била обука римских војника¹⁷ види се из следећег описа: „Навикавали су их да ходају стројевим ко-раком... да преваљују двадесет миља за пет сати, а каткад и двадесет пет. Током ових маршева, морали су да носе терет од шездесет фунти. Терали су их да трче и скачу под пуном ратном опремом; у вежбању су користили двоструко теже мачеве, копља, стреле, него код обичног наоружања, а та вежбања су била стална. Ратна обука није била само у логору; и у граду је постојало место када су грађани одлазили да вежбају (...Марсово поље)...“.¹⁸ „Вежбе и војна обука су предворје и венац свих ратних подвига и славних победа. У старо доба физичко вежбање чак и плес су били саставни део војне вештине“.¹⁹ То се односило и на војне команданте и саме императоре, макар у херојско доба Римске империје. Помпеј, велики стратег трчи, скаче и носи терет као и сваки други његов савременик. Лични пример је незамањив у свим вековима и временима (предратним, ратним и поратним), као и у свим политичким системима, јер људи воле велике узоре. „Сваки пут кад би Римљани поверовали да су у опасности или када би пожелели да надокнаде какав губитак, било је за њих уобичајено да поопштре војну дисциплину“.²⁰ Јер, она чини есенцију војног позива.

Из неколико драстичних примера види се како су Римљани схватили и спроводили дисциплину војника. Манлије помишља на то да прошири своју војну моћ и погуби сина који је погазио његово наређење. Сципион Емилијан ускратио је војницима све што је могло да их размази.²¹ Сула је толико добро обучио своје војнике, застрашене ратом против Митридата, да од њега захтевају борбу не би ли окончали властите муке.²² Римске војсковође више су страховале од беспослености војника него од самих непријатеља. „Тако очврсли људи обично су били здрави; код писаца не наилазимо ни на једну другу војску која ратује по разним пределима, а имуна је на болести“.²³ Монте-скје наводи да су дезертерства код Римљана била ретка, јер војници регрутовани из срца толико поносног, достојанственог народа, самоу-

¹⁷ Видети Вегеција, *књига I*, Видети код Тита Ливија, *књига XXVI*, вежбе којима је Сципион Африканац подвргао војнике после заузимања Нове Картагине. Марије је, упркос својој старости, сваког дана одлазио на Марсово поље. Помпеј се и у старости борио под пуним наоружањем уз младиће, узихивао коња, јуришао без запетних узди и бацао педесет копаља. (Плутарх, *Живот Марија и Помпеја*). (М).

¹⁸ Вегеције, *Књига I*, (М).

¹⁹ Монтескје, *наведено дело*, стр. 14.

²⁰ Војна дисциплина се први пут јавила у њиховој држави и последња је у њој исчезла, толико је била скопчана са устројством Републике (Босе, *Расправа о општој историји*, III, 6).

²¹ Продао је сву војну стоку и сваком војнику одредио да носи жита за тридесет дана, и седам кочева за ушанчивање (Флоров попис, *Књига LVII*). (М).

²² Фронтин, *Стратегеме*, *књига I*, глава XI. (М).

²³ Монтескје, *наведено дело*, стр. 16.

вереног у надмоћ над осталима, нису ни могли да помисле на такво понижење. Осим тога, како у почетку римска војска није била бројна, било је лако држати је на окупу, јер је војсковођа могао да их боље упозна и лако уочи мане и дисциплинске прекршаје. Други аутори више наглашавају да су сурове казне биле препрека бежању војника из строја или саме борбе. „Њихова неочекивана појава ледила је жиле у непријатељу: умели су да се изненада појаве, нарочито после неког неуспеха, у време када су њихови непријатељи били уљуљкани победом... сваки Римљанин, чвршћи и ратоборнији од свога непријатеља, увек је рачунао на самог себе; разуме се – био је храбар... обдарен врлином која је осећање сопствене снаге. Њихове су јединице одувек биле најбоље дисциплиноване, било је тешко и у најљућој борби избећи њихово груписање или пометњу у непријатељским редовима. Тако се у историји стално налази како, мада у почетку најјачани бројем или жестином непријатеља, успевају да изборе победу“.²⁴ Народ који је некој идеји потпуно посвећен мора бити победник.

Шта је посебно поучно у римској историји ратовања и њиховој тактици: „Главна пажња састојала се у томе да испитају у чему би их непријатељ могао надмашити и тиме су посвећивали пажњу. Навикли су на призоре крви и рањавања у гладијаторским борбама које су презели од Етрураца“.²⁵ Још је славни Платон у делу „Држава“ саветовао владарима да деца војника од малена гледају вежбе и битке својих родитеља да би се навикли на напор, крв и страхоте рата, који ће бити њихово занимање. Оно што је посебно одушевљавало код римских војсковођа и Римљана као војника јесте стална спремност на промене и ход у сусрет свим новим изазовима. Онај ко је спреман да се мења и из пораза извлачи поуке и прихвата добродушне савете историје, сигурно припада елити победника. Римљани су поучан пример за то, док су били у успону снага и светске моћи. „Оштри мачеви Гала,²⁶ Пирови слоновци, само су једанпут могли да их изненаде. Обрушили су се на слабост своје коњице,²⁷ најпре збацујући узде са коња како се њихова продорност не би зауставила; потом су увели *велите*.²⁸ Када су дознали за шпански мач,²⁹ одбацили су свој, развили су знање о море-

²⁴ Исто.

²⁵ Одломак Николе из Дамаска, *књига I*, код Атенеја, *књига IV*. Пре него што су војници одлазили у војску, показивали су им гладијаторске борбе. Јулије Капитолин, *Живот Максима и Балбина* (М).

²⁶ Римљани су пружали своја копча којима су примали ударце галских мачева и отупели их (М).

²⁷ Била је још и боља него код малих народа Италије. Стварали су је од најбољих грађана којима је држава издржавала коња. Кад би се она појавила, ниједна јој пешадија није била равна и врло често она је одлучивала о победи (М).

²⁸ То су били лако наоружани младићи и највештији у легији, који су на најмањи знак скакали на коње или се борили на ногама. (Валерије Максим, *књига II*; Тит Ливије, *књига XXVI*). (М).

²⁹ Одломак из Полибија, који преноси Суда према Макаировим наводима (М).

пловству. Напоследку, као што каже Флавије,³⁰ „рат је за њих био вежба размишљања, а мир вежба тела“. Римљани нису ништа препуштали случају и настојали су да сваку предност противника – географску, економску или природну, приграбе за себе и нису пропустили прилику да се домогну: „нумидских коња, крићанских лукова, балеарских најамника, бродова са Родоса. Укратко, ниједан народ није се спремао за рат са толико опрезности и није га водио са толиком смелошћу“.³¹

Онај ко живи за идеал, идеју, циљ или веру мора у односу на друге који су у томе мање предани или су препуни сумње у сопствене способности и разних обзира према другима – бити најбољи.

Сукоб Рима и Картагине

Сукоб Рима и Картагине био је преломан за судбину западне цивилизације онога и каснијег доба. Да су Римљани поражени од Италика и Грка цивилизација би била иста, што не би био случај да су Картагињани победили Рим, јер се тада будући културни развој западног света не би могао тако замислити. Њихови верски обреди захтевали су људске жртве, а културни живот је код њих био од малог значаја. Картагина је владала морем, бавила се трговином и постала најбогатија држава у западном делу Средоземља. Борба око превласти над Сицилијом, чији је један део био под Картагином, а други под грчком влашћу, био је предмет спора због којег је вођен први Картагински или Пунски рат (264–241. п.н.е.). Рим је најпре морао постати поморска сила да би осигурао победу у овом сукобу, у којем је претрпео огромне губитке у људству и бродовима што је последица невремена и борбености Картагињана. Одувек су у рату људски,³² технички, временски и просторни чиниоци били узajамно испреплетени и у међузависном односу, који су на одлучујући начин утицали на исход битке или оружаног сукоба, као уосталом и генијалност војсковође, умешност политичког вођства државе и њен благородан утицај на снагу војне силе. Рат је у доба Рима већ увелико постао најбољи начин брзог богаћења и господарског уништавања противника. После исцрпљујуће борбе, Сицилија и ратна добит у злату припали су несаломивим војницима Рима који су отели од Картагине и Сардинију и Корзи-

³⁰ Флавије, *De Bello judaico, lib. III* (М).

³¹ Монтескје, *наведено дело*, стр. 17.

³² Римски цензори су вршили и попис становника и Босе каже: ... „тако је Рим знао колико грађана је способно да носи оружје, и шта се може очекивати од омладине која одраста...они који управљају снагама против непријатеља...када је помоћ каснила и када су победе, које су стајале толико крви, постале погубне. Због тога, какав год је губитак забележен, Сенат је увек свестан онога што је преостало од добрих војника, само тактизирао и никад није допуштао посрнуће“.

ку. „Римљани су се враћали са пленом отетим од поражених народа... што је причињавало велику радост. Била је то клица тријумфа који су доцније били главни узрок величине до које ће dospети град“.³³ Рат захтева велика средства и награде за војнике.

Ханибал је био млади и блистави војсковођа Картагине и на вечност заклето противник Рима. Нема војничке величине и вековне славе без великог, достојног и снажног противника. Уколико неки војсковођа или војска желе ореол и славолук победе потребан им је моћни непријатељ кога ће надвладати, јер ће само у случају величанствене и блиставе победе надвисити значај и славу противника. Када се сукобе две силе, као Рим и Картагина, рат никада не траје кратко и без великих потреса, како за државе у сукобу, тако и за целокупни свет око њих. Други пунски рат трајао је седамнаест година (218–201. п.н.е.) и почео је од Ханибаловог јуначког преласка преко Алпа, скупно плаћеног у људским животима и затирању слонова. У сваком случају, био је то подвиг до тада невиђен у историји ратовања. „Својом уобичајеном оштроумношћу, Полибије пореди војно уређење Римљана са оним код Македонаца које су прихватили сви краљеви, Александрови наследници... наклоњен је римском војном уређењу...“.³⁴

Као генијални војсковођа Ханибал се није устручавао да од својих најљућих непријатеља узме највредније. „У Другом пунском рату одмах је наоружао своје војнике по угледу на Римљане“.³⁵ Задао им је низ тако страшних удараца да су поверовали као да су их богови напустили. Сваки наредни пораз Рима – код Трабије (218. п.н.е.), Трази-

³³ Монтескје, *наведено дело*, стр. 5–6.

³⁴ Босе, у својој *Расправи о оштој историји, трећи део, књига ИВ*, наводи ове предности и мане, и пошто их је проценио, придружује се Полибијевом мишљењу, које је делио и Тит Ливије и већина писаца који су се бавили стратегијом. Ево навода епископа Моа: „Македонци, љубоморни да сачувају стари поредак њихове милиције коју су створили. Филип и Александар веровали су у своју непобедиву фалангу, и нису могли себе да убеду како је људски ум способан да пронађе нешто одлучније. Ипак, Полибије, и Тит Ливије после њега, показали су да судећи само на основу природе римске и војске Македонаца, ови други дугорочно нису могли избећи пораз, јер се македонска фаланга, која је представљала велики четвртасти батаљон, ојачана са свих страна, могла кретати само као целина за разлику од римске војске која је била подељена на мање корпусе, окретнија и бржа у свим видовима покрета. Римљани су, дакле, пронашли или су ускоро научили вештину поделе војске на више батаљона и ескадрона и створили резервне јединице чије је кретање одговарало напредовању или подршци оних који би заостајали. Крените на тако устројене македонске фаланге: ова велика и трома машинерија биће одиста ужасна када се свом силином обруши на неку војску; али...она није у стању да дуго времена очува своје природно својство, тј. чврстину и уједначеност...једном распукута спона не може се поново везати, и уместо да као римска војска, подељена на мање корпусе, користи сва места и прилагоди им се, спајају се и раздвајају како пожелу, римска војска лако маршира и сакупља се без муке; способна је за груписање и повезивање; најзад може да употреби мноштво покрета и уколико више акција и снага од фаланге...“.

³⁵ Монтескје, *наведено дело*, стр. 36.

менског језера (217. п.н.е.), и Кане (216. п.н.е.) је био убитачнији од претходног. Римљани се после великог пораза код Кане, (када су им сви окренули леђа), нису одрекли старих правила, како римски народ не може да склопи мир док је непријатељ на његовим тлу. Рим је спасен снагом својих установа. После битке код Кане женама није било дозвољено да проливају сузе. Сенат је одбио да откупи заробљенике и послао је бедне остатке војске у рат на Сицилији, без надокнаде и без ратних почести све док Ханибал не буде протеран из Италије.³⁶ Римски Сенат, иако поражен и понижен, одбио је да прихвати пораз. „Када су после пораза код Кане и побуна које су уследиле, снага Републике толико смањене да је одбрана била једва замислива у случају непријатељевог напада, Рим се одржавао храброшћу и, не водећи рачуна о губицима, пратио је покрете победника. Чим је примећено да Ханибал, уместо да доврши своју победу, неко време не помишља ни на шта друго осим да у њој ужива, Сенат се охрабрио и увидео да непријатељ који је способан да пропусти сопствену срећу и прокоцка властите велике успехе, није створен да би победио Римљане. Од тога времена Рим је стално бележио највеће подухвате, а Ханибал, који је био врло вешт, храбар и овенчан победама, није му се могао супротставити“.³⁷ Римљани потпуно неочекивано шаљу: „Извесне војне снаге, очајнички потребне земљи, упућене су у Шпанију, а њихова команда 210. п.н.е поверена је Рублију Корнелију Сципиону генералу старом двадесет и неколико година. Генерал се очајно борио са братом Ханибала, али њега то није спречило да из Шпаније пребаци још једну војну формацију која се придружила Картагињанима у Италији 207. п.н.е. Док је Рим дрхтао од страве, једна војска која је тајно, форсираним маршем послата на север нанела је пораз брату од Ханибала...и он је у томе великом римском тријумфу погинуо“.³⁸

Три године касније Сципион је извршио инвазију на Африку и његови: „...тамошњи успеси су приморали Картагињане да из Италије позову Ханибала који је плакао од жалости предајући Римљанима земљу на којој их је толико пута победио. Све што велики државник и војсковођа може да учини Ханибал је учинио да би спасио своју отаџбину“.³⁹ Две су се војске сукобиле 202. п.н.е. код Заме, где је Сципион, назван Африканац, стекао славу као први римски војсковођа који је нанео пораз Ханибалу. Само великим људима у историји који учине за то време наизглед немогући подвиг или тешко оствариву мисију припада слава будућих дана, али не треба заборавити ни оне који су поплочали и обезбедили пут ономе који ће бити овенчани побед-

³⁶ „После битке код Кане у којој би свака друга држава поклекла злој судбини, у народу није било никаквих знакова слабости, чак ни размишљања о било чему другом изузев о добру Републике...“ (Сент –Евремон, *наведено дело*).

³⁷ Босе, *Расправа о општој историји, трећи део, глава IV*.

³⁸ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 190.

³⁹ Монтесјке, *наведено дело*, стр. 31.

ник. Када војсковођа, војска или народ изгубе одлучујућу битку долази тежак пораз, понижење и силазак са историјске сцене, остало је време робовања, испаштања и бедног преживљавања. После пораза Ханибала, који је био симбол свих победа Картагине, дошло је до историјског и војног преокрета и град је постао беспомоћан предајом морнарице и пристанком да плаћа одштету од 200 талената годишње (1 талент-око 40 килограма злата) у трајању од пола века.

Који су разлози историјског пораза Картагине? „Пошто се Картагина обогатила пре Рима, раније је започело њено пропадање: тако док су у Риму јавне службе стицане само на основу врлина и доносиле само почаст... све што је држава могла да пружи појединцу у Картагини продавало се, а свака учињена услуга држави била је исплаћивана“.⁴⁰ Картагину су разједала неслога и ривалство странака, насупротив Риму који је у то доба био јединствен по најважнијим циљевима државе, дакле и по питању вођења ратова. „Од две странке које су владале у Картагини, једна је стално желела мир, а друга стално рат; тако је било немогуће уживати у првом и бити успешан у другом. Док је у Риму рат обједињавао све интересе, у Картагини их је још више разједињавао“.⁴¹ Следећи проблем за успешно вођење рата Картагине против Рима био је да је: „имућна Картагина водила рат против римског сиромаштва и тиме је већ била уназађена; злато и сребро се исцрпљују, али врлина, упорност, снага и сиромаштво никада се не могу истрошити. Римљани су своју амбицију стицали из поноса, а Картагињани из незајажљивости, једни су желели да господаре, други да стичу; а ови потоњи су ратовали без љубави, непрестано рачунајући на приходе и издатке... Рим... је водила само замисао славе... а како себе није могао да замисли никако другачије него као господара, какво очекивање или страх нису могли да га обавезу на склапање мира које сам није наметнуо...“.⁴²

Оно што је посебно битно са становишта војне науке и проучавања искустава прошлих ратова јесте чињеница која је у великој мери доносила предност Рима над Картагином: „Како су Римљани поражене увек сматрали само као средство које ће послужити у будућим победама, они су у војску примали све људе које би покорили, и што је више мука изискивала победа над њима, утолико су их сматрали погоднијим за укључивање у своју Републику. Тако видимо да су Самнићани, покорени тек после двадесет четири победе, постали ослонац Римљанима, а неко време после Другог пунског рата извукли су од њих и њихових савезника, у земљи која није била већа од папске др-

⁴⁰ Исто, стр. 22.

⁴¹ Ханибалово присуство је прекинуло све поделе међу Римљанима; али Сципионово присуство је заострило већ постојеће поделе међу Картагињанима; оно је лишило владу преостале моћи; војсковође, Сенат, великаши су постали народу сумњиви, а сам народ још обеснији. Видети Апијан: *О читавом рату Сципиона Првог*. (М).

⁴² Монтескје, *наведено дело*, стр. 23.

жаве и Напуља, седамсто хиљада пешака и седамдесет хиљада коња чиме су се супроставили Галима. На врхунцу Другог пунског рата, Рим је имао увек у строју двадесет две до двадесет четири легије... према Ливију, попис је показивао свега сто тридесет седам хиљада грађана...⁴³ Рим је био у сваком погледу војничка држава. Римљани су имали дисциплиновану војску и боље односе у држави, као и способне команданте који су све предности Картагине брзо претварали у сопствене, захваљујући моћи прилагођавања новонасталим околностима. Римљани су имали војсковође који су рату прилазили на стваралачки начин, а без духа борбе нема блиставих успеха, нити историјске славе. У Картагини, војска која би била поражена постајала је злоћуднија; понекад су разацињали на крстове своје војсковође. У Риму је конзул издвајао чете које су се разбежале и поново их водио против непријатеља. Дисциплина војника је кључ успеха сваке војске ако иза њене силе чврсто стоји одлучност државе. Војске не воде своје него државне ратове.

Следећи примери показују како Римљани своје слабости временом претварају у победе: „Картагинска коњица је била надмоћнија од римске... зато што су нумидијски и шпански коњи били бољи од италијанских и... што је римска коњица била слабо наоружана... У Првом пунском рату, Регул је био поражен чим су Картагињани одабрали равницу како би се супроставили својом коњицом, а у Другом, Ханибал својим нумадијским коњима дугује знамените победе.⁴⁴ Пошто је Сципион освојио Шпанију и склопио савез, преотео је Картагињанима ову преоћ; нумидијска коњица је добила битку код Заме и окончала рат. Још један поучан пример: Картагињани су били искуснији на мору, али то тада није била велика предност, јер се ишло уз обалу и користило само плитко море и плитке лађе са веслима, а маневар је био врло ограничен. Чак је и Аристотел говорио⁴⁵ да је бескорисно држати морнарицу и да су за то довољни тежаци: „Римљани нису познавали морепловство. Једна картагинска галија залутала је на њихову обалу, они су се послужили овим узорком да би и сами саградили сопствене бродове. За три месеца подигнута су једра, опремљена, поринута морнарица и ускоро се супроставила картагинској морнарици и победила“.⁴⁶ Ово речито говори о стваралачкој моћи, величини идеја и снази оружја Рима.

Које су историјске поуке пораза Картагине? Први и најбољи доказ немоћи неке државе јесте када пристане или буде натерана да се њена војска разоружа, када дозволи да своје најбоље људе и оружја препусти на милост непријатељу, који увек захтева да се онеспособи

⁴³ Исто, стр. 24.

⁴⁴ Читави одреди Нумиђана прешли су Римљанима који су тек онда одахнули (М).

⁴⁵ Аристотел, *Политика, Књига VII, глава VI*. (М).

⁴⁶ Монтеस्कје, *наведено дело*, стр. 28.

или уништи оно најопасnije код непријатеља. После војничког слома долази економско израбљивање, демографско затирање пораженог, а после од некад велике славе непријатеља остаје само заборав и сећање. Тада је завршен главни посао за победника. „Картагина је изборила мир... обавезала се на плаћање десет хиљада талената на рок од педесет година, на давање талаца, предају својих бродова и слонова, да неће ратовати без сагласности римског народа и да би била стално у понижењу, увећана је моћ Месинисе, њеног вечног непријатеља“.⁴⁷ Римљани као победници прво су атаковали на војну силу, затим економску снагу противника, на младиће као народну елиту пораженог непријатеља, дакле, на све оно што је витална снага једног народа. Начин одношења победника према пораженом кроз историју, уз неке незнатне измене остао је готово исти, а основна матрица тог односа јесте – учинити пораженог трајно неспособним за дужи период или за стално. Путеви и степен бруталности доласка до циља су различити, али је циљ победника врло јасан.

Ратни плен римљана

Пошто су покорили Картагину, Римљани су напали друге народе и појављивали се свугде где су могли освојити нове земље. У то време на Истоку су биле само четири силе које су се могле одупрети Риму: Грчка и краљевства Македоније, Сирије и Египта. Римљани су постали неспорни господари западног Средоземља, али су и римски војни губици у рату са Картагином били страховити. Тешки пораз које је Рим доживео за време пунских ратова вероватно су били један од главних узрока каснијег опадања старог начина живота у Риму.⁴⁸ Треба истаћи и то да су: „Многи од најугледнијих Римљана у овим биткама изгубили животе, богатство у стоци, усеви, обрадивој земљи, зградама и опреми које је било уништено широм непрегледних римских простора...“.⁴⁹ Рат се често и са правом везује за многа злодела, жртве и разарања домова и насеобина противника, али то је једна страна рата, али не и једина. Међутим, у историји настаје тренутак када рат постаје добар и уносан посао за победничку државу. Римљани су у Првом македонском рату (171–167. п.н.е.) нанели пораз Македонцима и Грцима који су овога пута били присиљени да Риму плаћају годишњи данак. Врло је битно да се уочи: „Римљани су до тада војевали... са непоколебљивом решеношћу да никада не падну у ропство, нити да доживе да моћни непријатељи врше насиље над њиховим женама, кћерима и синовима и одводе их као робље, да никада

⁴⁷ Монтескје, *наведено дело*, стр. 32.

⁴⁸ Значајан је повратни утицај ратних сукоба на промену економских, политичких и друштвених односа у једној држави.

⁴⁹ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 190.

не изгубе своју земљу, стоку и залихе хране, и да им никада безбожници не оскрнавe домове и храмове. Како су им победе... прибавиле силу којом су поробљавали и пљачкали друге, многи Римљани су увидели да од рата нема пробитачнијег посла. Свака победа, природно, увек је доносила драгоцен плен... У почетку се ни за чим није толико жудело као за обрадивом земљом побеђеног непријатеља...⁵⁰ Македонци и Грци имали су добре и обучене војнике, али тада на сцену ступа чувено латинско лукавство Сената: „Римљани су учинили две ствари како би краљевима ускратили такву милицију и тихо им претели главне снаге: прво, постепено су грчким градовима наметнули правило да не смеју да склапају савезе, да пружају помоћ или ратују против било кога, без њиховог одобрења, осим тога... забранили су им да сакупљају плаћенике међу савезницима Римљана...“⁵¹ До дана данашњег, рат се води ради великог материјалног плена, славе војсковођа, величине државе, моћи империје; само се временом мења начин вођења, приказивања узрока и циљева рата, као и важност жељеног плена. „Оголети побеђеног непријатеља увек је био знак части за Римљане, који су трофеје побожно излагали у својим домовима...“⁵² Сви ратни победници су следбеници Рима.

Како су рат и велике пљачке утицали на сам начин живота у друштву Рима? Из овога се може сасвим лепо појмити и видети, зашто је судбина свих империја да почињу да губе моћ и нестају управо када крене гомилање драгоцености, и покажу се све претераности богатства, искаже порозност врлина, лабављење моралне чврстине људи и нарушавање складних односа владара и војника. Богатство, распусност људи, недостатак дужности и спремности да се жртвују синови зарад општег добра, када се друштво настоји бранити са људима или слојевима државе који су у тој заједници презрени или најнижи по чисти, моћи и богатству, сигурно води у пропаст и увек је први наговештај сумрака империја. Све империје света до сада су нестале, јер нису одолеле изазовима моћи и пороцима злата, лакоћи и раскалашности живота, одсуству дисциплине и поштовања закона, као и због тога што су државници империја, постали неспособни за велико историјско и вековно дело да буду светионици, узор и предводници. „Само количина блага опљачканог у римским ратовима током 2. века пре нове ере је била толика да ни прекаљени Римљани из херојског доба нису били кадри да се одупру големим искушењима“⁵³ Тада се о слави и величини римског војсковође судило на основу количине злата и сребра које је носио током тријумфа. Рим се стално богатио и сваки рат му је омогућавао да крене у следећи.

⁵⁰ Исто, стр. 191.

⁵¹ Већ су такву политику водили према Картагињанима, који су споразумом обавезани да се више не служе плаћеницима.

⁵² Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 191.

⁵³ Исто.

Богатство доноси своја зла Риму, што је први описао Грк Полибије⁵⁴ који каже: „Неки Римљани залуђени су женама, неки хомосексуалношћу, а многи светковинама и пићем и свом оном распусношћу коју проузрокује славље и пијанство“.⁵⁵ Народи и људи највише треба да се чувају замки успеха и славе, јер су они сигуран корак у пропаст и будуће посрнуће. Има дубоке правде у свету и за поражене и победнике, јер ништа није трајно и вечно. Онај ко је и у слављу јак и моћнији од људских слабости, на добром је путу да успори пут брзог и сигурног силаска са историјске позорнице. Последица наглог богаћења Римљана била је и промена грађанске структуре империје: „У свим ратовима, Рим је стекао изузетан број робова, и када су његови грађани били обасути богатством, куповали су их на све стране, али су их и бесконачно ослобађали, из великодушности, из похлепе, слабости... Скоро све становништво чинили су ослобођени људи тако да су господари света, не само на почетку, већ и у свим временима највећим делом били ропског порекла“.⁵⁶ То је био лош знак и наговештај сумрака ове цивилизације.

Рат је наравно и име за све неумерености и злочинства, поред јунаштва, вечне славе и брзог богаћења. „Али ништа није боље послужило Риму од страха који је свугде изазивао. Пред њим су краљеви остајали тихи, изгледали као глупи... Ризиковати рат са Римом значило је изложити се ропству, смрти и сраму... тако они краљеви који су живели у сјају и раскоши нису се усуђивали ни да баце поглед на римски народ...“.⁵⁷ Године 146. п.н.е. Полибије је био у пратњи Сципиона Емилијана, за време Трећег римског рата против беспомоћне Картагине, коју је овај попалио и збрисао са лица земље уз стравичне људске патње. Исте те године у последњем боју против Грка, једна друга римска војска извршила је најезду на Македонију и коначно је савладала. Монтескје наводи да је хиљаду злочина извршено да би се Римљанима дао сав новац света. Римљани су тада разорили Коринт и отуда се вратили претоварени опљачканим благом грчког занатства, вукући за собом у Рим безброј образованих Грка да би их продали као робове. Полибије је предсказао да ће „висок степен напретка у моћи, као и постојање големог богатства што води све већем расипништву и трвењима око положаја, назначити почетак силазног пута“. Богатство је још у једном било препрека бољитка државе, јер због неуспеха реформе браће Грах, који су желели да побољшају положај сиротиње, дошло је до опадања броја грађана и војника. Положај и снага војске увек је, и у највећој могућој мери, огледало унутрашњег стања друштва.

⁵⁴ Полибије је доведен у Рим као заробљеник после битке код Пидне 168. п.н.е. којом је окончан Трећи македонски рат.

⁵⁵ Међутим, треба рећи и да је Полибије остао запањен пред витешким духом који су испољавали сви слојеви римског друштва када би запретила војна опасност.

⁵⁶ Монтескје, *наведено дело*, стр. 90.

⁵⁷ Сакривали су колико су могли, своју моћ и богатство од Римљана. (Монтескје, *наведено дело*, стр. 48).

Римски Сенат се, док је његова војска на свим странама изазивала страх, окретао поробљеним народима. Мудрим политичким играма маестрално је наплаћивао и материјализовао снагу војске и победе свога оружја. Сенат је пре свега гледао дугорочне интересе Рима, и није имао превише обзира према било коме народу или држави. Изузетак нису биле ни савезничке државе: „Савезници су служили у ратовању против непријатеља, али би онда и уништитељи сместа били оборени. Филип је побеђен уз помоћ Етолаца који су затим били потучени чим су се придружили Антиоху. Антиох је побеђен уз помоћ Рођана; али пошто су их сјајно наградили, заувек су их понизили изговарајући се да су они тражили да склопе мир са Персијом. Када су имали више непријатеља у својој близини, склопили би примирје са најслабијима, који се сматра срећним... што је одложио властиту пропаст...“.⁵⁸

Већ је говорено о окрутности легија Рима: „Будући да су непријатељима наносили неслућена зла, ретко да је икад склопљен савез против њих... Због тога, ретко су им објављивани ратови, али су их они увек водили у време, на начин и против непријатеља који је њима одговарао... Како никада нису добронамерно склопили мир, а решени да покоре читав свет, споразум са њима представљао је само прекид рата и у њему су стајале одређене одредбе које би увек значиле почетак пропасти државе која их је прихватила. Захтевали су измештање гарнизона изван утврђених градова или ограничавали број копнене војске или одузимали коње и слонове и, уколико би дотични народ био моћан на мору, присили би га на спаљивање бродовља, а понекад и да се пресели дубље у залеђе. Пошто би уништили владаочеву војску, обрушили би се на његово финансирање наметањем огромних пореза или данка, под изговором наплате ратних трошкова...“.⁵⁹ „Штавише, када би победили неког значајнијег владара, уносили би у мировни уговор да он не сме посезати за ратом... То га је убудуће лишавало његове војне силе, и да би сву моћ сачували само за себе, ускраћивали су је чак и сопственим савезницима: чим би савезници дошли у најмањи сукоб, Римљани су слали изасланике који су их присилили на склапање мира. Када је неки владар окончао освајање што би га исцрпело, одмах је стижао римски изасланик да уграби плен...“.⁶⁰ Мудрост и лукавост подржане снагом оружја, сигуран су пут у успех једне државе.

Римљани су били мајстори мировних уговора као и њиховог кршења у тренутку када је то њима највише одговарало, а противнику

⁵⁸ Исто, стр. 41.

⁵⁹ Монтескје, *наведено дело*, стр. 42.

⁶⁰ Исто, стр. 43.

сигурно доносило пораз и општу несрећу: „Понекад су са неким владарем склопили мировни споразум под разумним условима, а када би их овај испунио, они би додали нове толико бесмислене, да је био приморан да поново започне рат. Тако, пошто су приморали Југурту да преда слонове, коње, благо и пребеге, затражили су да се сам преда – што је најгори могући чин за владара и не може бити услов за мир“. Када би Римљани учили да два народа међусобно ратују, чак иако нису били у савезу или сукобу ни са једним ни са другим, нису пропустили да се умешају, и прелазили би на страну слабијег. Чувена основа дипломатије Рима била је, поделити. Ахајска република је настала као савез слободних градова. Сенат је прогласио да се убудуће сваки град самостално управља по сопственим законима, независно од заједничке власти. Римска политика је припремала све потребне услове да своје оружју повећају изгледе на успех. „Никада нису започињали ратове у далеким крајевима, а да претходно нису обезбедили неког савезника у околини непријатеља... који би могао да се са својим четама придружи војсци коју шаљу. А како ова војска никад није била бројна, увек су се потрудили да држе другу војску у непријатељу најближој покрајини, а трећу у Риму, увек спремну за поход. Тако су ратовали само малим делом својих снага, док је... непријатељ стављао на коцку све своје снаге“.⁶¹

О чувеној римској дипломатији говори и следећи пример: „Када је један њихов војсковођа склопио мир да би спасио... војску од уништења, Сенат није одобрио мир, али га је искористио и наставио рат. Тако се, кад је Југурта опколио римску војску и пустио је прихватајући споразум, десило да су исте трупе које је поштедео употребљене против њега. А када су Нумиђани присилили двадесет хиљада Римљана, на ивици глади, да моле за мир, мир којим је спасено толико грађана, прекршен је у Риму... тако што је смењен конзул који га је потписао“.⁶² Сенат је увек водио политику која је доприносила ширењу империје слави Рима кроз векове.

Ширење римске империје – борбе на њеним источним границама

Није било мирно на свим римским границама. На истоку је био Митридат VI краљ Понта, на северну Келти или Гали, (смртни непријатељи Рима) којима су се по потреби придруживали крвожедни Тевтони. Од свих краљева које су Римљани напали, само је Митридат (120. до 63. п.н.е.) успео да се одбрани и храбро им се супростави. Његова држава била је идеално место за ратовање: граничила се са неприступачним

⁶¹ Исто, стр. 46.

⁶² Тако су се односили чак и према Самнићанима, Лузитанцима и корзиканским племенима. Видети: *Дионова књига I (M)*.

Кавказом, настањеним најборбенијим племенима, отуда се простирала све до Црног мора. Митридат је море преплављивао бродовима и стално одлазио да од Скита купи нову војску. Био је богат, јер су његови градови на Црном мору успешно трговали. Створио је легије у које је регрутовао плаћенике који су постали његове најбоље чете.⁶³ С друге стране, Рим који је трпео од грађанских несугласица, заокупљен пречим невољама, запоставио је дешавања у Азији и пустио Митридата да ниже победе или се опорави после пораза. Митридат је свима дао до знања да је непријатељ Римљана и да ће то стално бити: „овакво стање ствари довело је до три велика рата који чине једну од лепших делова римске историје, јер се у њима не појављују већ понижени и осрамоћени владари, попут Антиоха и Тиграна, или кукавица, попут Филипа, Персеја и Југурте, већ моћни краљ који у несрећама као лав вида своје ране и постаје... још раздраженији. Ови ратови су изузетни због сталних и неочекиваних преокрета; и мада је Митридату пошло за руком да опорави своју војску, деси се, заузврат, када је била неопходна већа дисциплина и послушност, да га варварске трупе напусте. Иако је био вешт да подстакне народе и градове на буне, на другој страни искусио је издајства својих војних заповедника, своје деце и својих жена... у различитим раздобљима против њега послати су Сула, Лукул и Помпеј“.⁶⁴ Рим је имао одговор за рат.

Овај владар који је освојио Азију, Македонију и Грчку доживео је пораз од Суле и споразумом враћен на старе границе. Римски војсковођа тражио је од Митридата да уништи своју флоту, врати све земље које је одузео другим владарима и оставио му његову територију: „Остављам ти краљевство твојих очева, теби који би морао да ми захвалиш што ти остављам руку којом си потписао наредбу да се у једном дану убије сто хиљада Римљана. (Митридат је у Азији побио све оне који су говорили латинским језиком)“.⁶⁵ Лукул и Помпеј су успешно наставили да ратују против Митридата, који је побегао из својих земаља, успут окупио варваре и избио на Босфор, где се сукобио са сином Макаром који, је склопио мир са Римљанима.⁶⁶ У пропасти у којој се нашао Митридат, решио је да пренесе рат у Италију и крене на Рим. Наравно да није успео, јер је Рим још увек био толико снажан и војнички моћан да је са правом називан вечним градом. „Помпеј ће брзим низом победа довршити величанствено дело римске величине. Придружио је бесконачан број земаља телу свога царства, што је више послужило величању римског сјаја него његовој стварној моћи. Моћ Рима није порасла, а јавне слободе су постале угроженије...“.⁶⁷ У

⁶³ Фронтин (*Стратогеме, књига II*), каже да је Митридатов заменик Архелај, борећи се против Суле, поставио испред себе своја кола са косама, у други ред фалангу, а у трећем низу плаћенике из Рима.

⁶⁴ Монтескје, *наведено дело*, стр. 52.

⁶⁵ Исто, стр. 172.

⁶⁶ Митридат га је прогласио за краља Босфора. Убио се на вест о доласку оца.

⁶⁷ Монтескје, *наведено дело*, стр. 53.

рату са Митридатом Рим је показао колико истински вреди истрајност народа и обученост војника, веште војсковође, умешност вођење политике од стране Сената, страх противника од одмазде и обећање богатог плена својим легионарима. Рим је још имао унутрашње снаге да добија ратове, без обзира на снагу противника.

Корени професионалне војске

Када је конзул Марије постао слободан да пажњу управи на Гале, пружила му се прилика да опроба своју реформисану и изванредно ефикасну римску војску плаћених професионалних војника. Оваква нова војна формација, коју је опремила и плаћала држава, састојала се, захваљујући Маријевој реформи, и од регрутованих „пролетера“. „Пролетери“ су били најсиромашнији ред римских грађана који нису имали личне имовине, нити било каквих средстава да се снабдевају ратном опремом. Мобилисање пролетера у легије значило је битну промену у односу на стару војску Републике. Прешавши Алпе 102. п.н.е. Марије је следеће године извојевао одлучну победу над Тевтонима у близини града Акве Секстије. После те битке и победе професионалне армије он је биран за конзула четири године узастопно што је било догађај без преседана. Људи воле победнике, нарочито масе којима требају идоли, од победника зазиру противници и поштују их непријатељи, док од поражених, напротив, сви беже, јер се плаше за сопствену судбину. Чини се да је тај однос према победницима и пораженим дубоко магички урођен и онтолошки утемељен у људско биће.

Појавом професионалне војске долазе и неки од проблема који ће бити актуелни до данас, а што се добро и поучно може пратити кроз целокупни ток и судбину Римског Царства. Професионална војска почиње чврсто да се везује за команданте, а нису им основне идеје водиле у рату брига за град, част отаџбине и дужност да заштите ближње. Професионалци под оружјем више воде рачуна о својим интересима, постају неосетљиви за врлине и опште добро државе, и то је суштинска разлика републиканске и професионалне војске Рима. Професионални војници које је створио Марије били су борци који су „своју оданост уместо републици поклањали... војсковођи, али само док их је плаћао и омогућавао им да долазе до плена, уз обећање понеког добра на које би се повукли када остаре“.⁶⁸ Оно што нас учи мудрост историје јесте да од војске и снаге оружја пресудно зависи све: судбина народа, опстанак државе, срећа нараштаја, колевка и гроб, сећање и корен. Сам новац није лек за све дужности војника, али добра награда мора да се подразумева када занимање тражи оно најсветије – живот.

⁶⁸ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 196.

Професионална војска се уклапа у историјску промену ранга вредности у Империји: „Руковођење неким војним походом уз тријумфални повратак у Рим сада је био не само жељени пут до невиђеног блага, него и све неопходније оправдање политичког опстанка“.⁶⁹ Кроз сукоб конзула Марија и Суле око врховне власти, види се нови лик војника и однос војске према држави: Суле кога је Сенат именовао за војног команданта у Малој Азији, чији су војници, како бележи историчар Апијан, били нестрпљиви да крену на Исток против Митридата, јер су очекивали богату пљачку; Суле кога је напустио највећи број виших официра јер је наредио војницима да марширају на Рим. Приликом сукоба Сулиних војника и снага Марија, је први пут је војска римских грађана освојила сопствени град као какву непријатељску земљу. Републиканска армија, којој су обичаји народа светиња то никад не би урадила, али плаћеници, који се везују за команданта и лични интерес, били су спремни на такво срамно дело. Од тада су се грађанске несугласице пресуђивале искључиво посезањем за оружјем. Сула је изашао као победник, а Марије је једна извукао живу главу. Сула је похитао да реформише устав, јер је оснажио Сенат и обновио војничку скупштину. Био је то логичан потез, јер је имао војну силу иза себе. Он је испунио све наде својих одреда. У року од три године освојио је Исток, поубијао десетине хиљада људи, и сакупио велико благо. Затим се спремао да се врати у Рим који су заузели Сулини противници и поубијали све његове присталице. Сула се са одлично опремљеном и прекаљеном војском спремао да изврши страшну освету коју је све време хладнокрвно припремао. Године 83. п.н.е. код Колинских Врата уништио је противничку војску.⁷⁰ Професионална војска Рима била је недовољно верна и мотивисана за рат, осим за пљачку. „Сула је током свог азијског похода разорио читаву војну дисциплину; навикао војску на плен и усадио јој потребе које се раније нису јављале. Прво је искварио војнике који су касније искварили своје војсковође. Упао је у Рим са оружјем у рукама и научио војсковође да скрнавe то уточиште слободе. Поделио је војницима земљу која је припадала грађанима и заувек их учинио похлепнима. Од тога тренутка надаље, сваки је ратник вребао прилику у којој би могао да се докопа имања својих грађана“.⁷¹

После њега, говори нам Цицерон,⁷² дошао је Помпеј, човек који је на беспоштеднији начин, не само одузео појединцима иметак, него је унео немир у читаве покрајине. У два наврата Помпеј се враћао у

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Занимљив је историјски податак да је Сула у овој бици до последњег човека истребио Самните, који су се прикључили његовим непријатељима и дословно, са лица земље збрисао је један народ. Он је извршио самоубиство.

⁷¹ Монтескје, *наведено дело*, стр. 69.

⁷² Види шире: Цицерон, *О дужностима*, књига II, глава VIII.

Рим, одлучан да сломи Републику, али је био довољно одмерен да своју војску отпусти пре уласка у град и да се појави као обичан грађанин. То га је учинило славним, а Сенат се увек изјашњавао у његову корист. Помпеј је после дугог и стрпљивог војевања потчинио све зараћене стране у Малој Азији и савладао Митридата који је извршио самоубиство. Припојио је Сирију, Јудеју као подређену краљевину, основао и образовао нове колоније, просторно велике доминионе и обавезао их да плаћају данак Риму. Помпеј је гомилао благо, плен и робове и као ни један римски војсковођа пре њега, није толико обогатио државну благајну, нити је толики број војних старешина и ветерана наградио новцем довољним да удобно живе до краја живота.

Даљи развој професионалне војске везује се и за Августа, који је устројио сталне легије као стајаћу војску, разместио их на границама и провинцијама, и увео посебне фондове из којих их је плаћао. Најзад, наредио је да ветерани примају накнаду у новцу, а не у земљи.⁷³ Власништво војника над земљом имало је незгодних последица. Ако војници једне кохорте нису доведени на једно место, били су незадовољни, остављали су необраћену земљу и постали опасни грађани.⁷⁴ Али, када су земље биле раздвојене по легијама, похлепни људи су за час могли против Републике да подигну војску. Професионална војска увек се везује за дарове и верност вођама док имају интереса, али она је и симбол неверства, ако се појави страна која је издашнија у новцу и обећањима.

Славољубље и среброљубље

Славни Платон у свом делу „Држава“ тврди да војници који имају највећу врлину, храброст, морају да се чувају једне велике опасности – љубави према новцу. Римска империја која је била све богатија и силнија, није одолела чаробној моћи злата. Новац је постао опсесија војника и њихов смртни грех. Древни обичај Римљана био је да онај који слави победу подели неколико динара сваком војнику: ситнину.⁷⁵ У грађанским ратовима дарови су били богатији.⁷⁶ Тим горе и опасније по државу у грађанским ратовима: војници и вођа били су подједнако подмићивани, поклони су били огромни, мада су узимани од грађа-

⁷³ Он је одредио да сви преторијански војници примају пет хиљада драхми: две хиљаде после шеснаест година службе и преостале три хиљаде драхми после двадесет година (Dion, *in Aug.*) (M).

⁷⁴ Видети Тацита: *Анали, књига XIV, О војницима одведеним у Тарент и Антиј* (M).

⁷⁵ Видети код Тита Ливија, своте дељене после различитих победа. Циљ заповедника био је да унесу доста новца у јавну благајну, а да тек део поделе војницима (M).

⁷⁶ Паул Емилије у време најславнијих освајања када је дарежљивост била већа, поделио је само сто денара сваком војнику, али Цезар им је дао две хиљаде, а његов пример су следили Антоније и Окравивијан, Брут и Касије. Видети: *Диона и Апијана* (M).

на, а војници су тражили поделу чак и када није било плена. „Од увођења плате, Сенат више није додељивао војницима земљу побеђених народа; наметнуо је нове услове: присиљавао их, је на пример, да неко време снабдевају војску летином, дају јој жита и одеће“.⁷⁷ Како је поткупљивост војника расла, и издвајања су била издашнија: „Каракала је повисио плате војницима... Доминцијан је за четвртину повећао утврђену плату. Чини се на основу говора неког војника код Тацита да је за време Августа она била десет унци бакра. Код Светонија наилазимо да је Цезар удвостручио плате... Плиније каже да је у Другом пунском рату она смањена за петину. То значи да је у време Првог пунског рата износила шест унци бакра, а у другом пет унци, под Цезаром десет, а под Доминцијаном тринаест и трећину... Плата коју је Република са лакоћом давала док је била мала земља, ратовала сваке године и... доносила плен, није могла да се без задужења одржи током Првог пунског рата: кад се оружје пренело ван Италије и земља морала да води дуг рат и издржавала велику војску. У Другом пунском рату плата је сведена на пет унци бакра, а овај пад је могао да буде изведен без опасности, јер је у то време, кад је већина грађана црвенела кад би уопште примила плату и желеле да служи о своме трошку... Иако су од ове плате одбијани издаци за жито, одећу и оружје, она је била довољна пошто су регрутовани само они грађани који су имали наслеђе.“⁷⁸ Како је Марије регрутовао људе који нису имали ничега, а његов пример су следили други, Цезар је био приморан да повећа плату. Овај раст плата је настављен и после Цезарове смрти, влада је била присиљена да... поново уведе порезе. Када је Доминцијан из слабости пристао на повећање плате на четвртину, нанео је тежак ударац држави. Коначно, чим је Каракала одобрио нову повишицу, Царство се нашло у положају да не може да опстане без војника, али ни са њима“.⁷⁹ Војска Рима постала је прескупа за државне издатке и претежак терет за заједницу.

Каракала је обасипао војнике скупocenим даровима. Верно је следио савет свога умирућег оца да обогати војнике и да се не брине ни за кога другога, али оваква политика тешко да је била добра за раздобље дуже од једне владавине. Следећег императора, неспособног да поднесе исте трошкове, војска би сместа убила, тако да су мудри цареви страдали у смртним пресудама које су изрицали војници, а зли гинули у заверама по налогу Сената. Када је Каракала убијен у Макриновој заседи, очајни због губитка владара који је давао без мере, војници изабраше Хелиогабала. А кад их је овај, заокупљен само властитим опсценим насладама, оставио да живе по својој вољи и пошто им је постао несносан, убили су га. Тако су убили и Александра,

⁷⁷ Монтескје, *наведено дело*, стр. 12.

⁷⁸ Цицерон, *О дужностима, књига II*. (М).

⁷⁹ Монтескја, *наведено дело*, стр. 110–111.

који је желео да поново успостави дисциплину и говорио да ће их казнити. Ужасан неред којем није било краја у Царству досегао је врхунац крајем Валеријанове и током владавине његовог сина Галијена. Тада се појавило тридесет различитих претеданата који су се поубијали после кратке владавине, па су названи тридесеторицом тирана.

Новац и пљачке разарају дисциплину и ред у војничким редовима. Зато су Римљани плен делили после похода и ратова. Али, и тај добар обичај и предострожност, као и ону да у Рим не улазе наоружани војници, био је прекршен. Расподелу плена Нерон је обављао у миру: војници су на то навикли и били су бесни на Галибу који им је храбро рекао да уме да одабере војнике, али не уме да их купује. Јулијана који је дошао на престо војници су напустили, јер није могао да исплати огромне своте новца које је обећао.

Цезар – војни геније

Цезар је желео да се на врховну власт успне са оружјем у рукама попут Суле. Република је била довољно опрезна да обузда војску и амбиције војсковођа тако да: „Државна политика није допуштала да у близини Рима буде војска, али се није сагласила са тим да Италија буде потпуно испражњена од трупа. Из овога разлога, значајне снаге држане су у подалској Галији... Али да би обезбедио град Рим од ових трупа, објављен је чувени *Senatus consultum*... Њиме је свако ко би прешао Рубикон са легијом, војском или кохортом, жртвован подземним божанствима и оглашаван кривим за светогрђе и оцеубиство“.⁸⁰ Цезар је прешао Рубикон, јер је иза себе имао снагу војника који су га слушали и којима је био уважени војсковођа. У намери да дође до Рима и освоји власт, није га могао зауставити ни Помпеј. Помпеј и Цезар су била двојица људи једнаких амбиција, они су засенили све грађане угледом, подухватима и врлинама. Помпеј се први појавио, а Цезар је уследио одмах за њим. И када је Цезар запретио походом на Сенат, Сенат се огласио и поверење дао управо Помпеју. Дошло је до грађанског рата између ова два велика војника Рима. Цезар је победио и поред неких срећних околности: „...овај изузетни човек имао је много великих особина без иједног недостатка-иако је имао и много порока-да би било врло тешко да не постане победник којом год војском заповедао и завлада Републиком у којој је рођен“.⁸¹

Постоје многе занимљиве теорије о вредностима и манама грађанских ратова за напредак и стабилност државе, просперитет народа и здравље једног друштва. Занимљиво је да је током грађанских ратова спољашња моћ Рима непрестано расла. Под вођством Марија, Су-

⁸⁰ Монтескје, *наведено дело*, стр. 72.

⁸¹ *Исто*, стр. 73.

ле, Помпеја, Цезара, Антонија и Августа, Рим је непрестано постајао све страшнији за своје непријатеље и поразио је све преостале краљеве. Монтескје говори о предностима грађанских ратова: „Ниједна држава не прети другима освајањем толико снажно као она која се нађе у страхотама грађанског рата; сви... постају војници и кад мир обједини сопствене снаге, ова држава има велику предност над онима у којима живе само грађани. Осим тога у грађанским ратовима често се уздижу велике личности, јер се у метежу издвајају најзаслужнији...“.⁸² Француски филозоф хвали вредности ових ратова.

Наступа период краја Републике и долази време власти Цезара. Рим се плашио да ће Цезар постати диктатор као Сула, али је Цицерон⁸³ изјавио и признао „да је искрено изненађен Цезаровом разборитошћу, праведношћу и мудрошћу“. Стравична прогонства се нису догодила, јер се у доба Цезара свет толико изопачио, да ниједан богат човек, истакнути, независан и активан у јавном животу, није могао опстати без потпоре војске. „Око 46. године п.н.е. у Риму није била ниједна војна, законодавна, административна, или финансијска установа од било каквог значаја, а да Цезар није имао потпуну контролу над њом. Мир и ред су поново успостављени“.⁸⁴ Одувек непријатељ Сената, Цезар није могао да сакрије презир према овом телу које је постало готово смешно после губитка власти. Презир је ишао дотле да је сам доносио сенатске закључке; потписивао их је именима сенатора који би му пали на памет. Цезар је писао: „Понекад дознајем да је *Senatus consultum*, усвојен по мојој препоруци, извршен у Сирији и Јерменији пре него што сам за њега и дознао. А неколико владара написало ми је захвалности због препорука да стекну краљевски чин, при томе не само да нисам знао да су они краљеви, него нисам ни чуо за њих“.⁸⁵ Цезару је било тешко да сачува живот, јер је већина завереника била из његове странке или је од њега била обасута доброчинствима.⁸⁶ Цезар је убијен управо њиховом руком.

Демократски покрет, који су покренули браћа Грах, у другој половини 2. века пре Христа, довео је до низа грађанских ратова и коначно, као толико пута у Грчкој, до успостављања „тираније“. Расел о грађанским ратовима има другачије мишљење од Монтескјеа. Општег слагања о било којем питању у друштвеним наукама нема, јер су социјално-историјски феномени толико сложени да се могу различити

⁸² Исто, стр. 74.

⁸³ Цицерон је, као и Друз, схватио да искључиво онај друштвени склад који потиче од узјамног разумевања, од спремности да се подносе жртве и ради за заједничко добро, може спасити Републику. Тако протумачен његов „склад свих врлина“ здрава, једноставна доктрина који је он заступао пред својом суграђанима, дубока је политичка мудрост.

⁸⁴ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 198.

⁸⁵ Монтескје, *наведено дело*, стр. 76.

⁸⁶ *Arijan, De Bello civili, lib II, (M)*.

то посматрати, оцењивати и вредновати. „Август, наследник и усвојени син Јулија Цезара, који је владао од 30. године пре Христа до 14. године н.е, окончао је грађански рат и (са мањим изузецима) спољне освајачке ратове. Први пут од почетка грчке цивилизације, антички свет је уживао у миру и сигурности... У грађанским ратовима, један генерал би себе прогласио за првака Сената, други за вођу народа. Победу би однео онај који би војницима понудио веће награде. Војници нису хтели само плату и пљачку, већ даровницу на земљу; зато се сваки грађански рат завршавао званичним законитим протеривањем многих тадашњих земљопоседника... како би се обезбедило места за државне легионаре. Док је рат трајао, његови издаци су се намиривали егзекуцијом имућних људи и конфискацијом њихове имовине... Чињеница да се окончао период грађанских ратова изненадила је римски свет и изазвала свеопшту радост, изузев код малобројне странке сенатора“.⁸⁷ За све друге било је истинско олакшање што је Рим, под Августом, напоскон постигао стабилност и ред, за којим су узалуд жудели Грци и Македонци. Августова владавина била је срећни период за римско царство⁸⁸. Октавијан (Август) имао је моћ, јер му је Цезар деда-ујак оставио свој иметак и имао је оданост Цезарових легија. Октавијан је добио титулу Август („узвишени“ – титула са религиозним призвуком) по којој ће бити познат. Преузео је владавину под изузетно повољним околностима. Уживао је неизмерну војну подршку. Располагао је богатством Египта и имао сав римски свет под својом влашћу у време када народ Рима, Италије и провинција није ни за чим толико жудео као за миром и безбедношћу. Пишући после сто година, римски историчар Тацит објаснио је Августов долазак рекавши да се, мира ради, сва власт морала усредсредити у рукама једног човека.⁸⁹ „Када је придобио војнике поклонима, народ ниским ценама жита, а све редом изгледима на слатке плодове мира, започео је мало-помало да на себе преноси прерогативе Сената, магистрата и закона“.⁹⁰ Најугицајнији су претпоставили сигурност садашњице опасностима минулог доба. Август не само да је званично био проглашен за божанство после смрти, већ су га спонтано сматрали за бога у многим провинцијским градовима. Песници су га хвалили, трговачка класа је видела да јој одговара општи мир, а чак и Сенат, коме је он указивао све спољашње знаке поштовања, није пропуштао прилику да га обасипа почастима и звањима. Управљачка машинерија, коју је створио Август, наставила је да функционише прилично добро. Август је значајан и са становишта војне струке: „Август је створио луке за

⁸⁷ Берtrand Расел, *наведено дело*, стр. 258.

⁸⁸ Занимљиво је нагласити да се Август сагласио са одлуком да се филозоф Цицерон убије.

⁸⁹ Тацит је подједнако сажето приказао и Августову политику (*Анали I и II превод Л. Црепајца*).

⁹⁰ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 202.

морнарицу. Како пре њега Римљани нису имали ни сталну копнену војску, још мање су имали морнаричке снаге. Августова флота је као главни циљ имала обезбеђивање конвоја и везе између различитих крајева Царства; иначе су Римљани били господари читавог Средоземља. Они се нису плашили никаквог непријатеља, а у то доба се пловило само овим морем“.⁹¹

Војници и војсковође

Однос војсковођа и војника није био као у стара времена, када се војсковођа пре свега својим пореклом, храброшћу, снагом, подвизима у боју наметао легионарима за вођу који се беспоговорно слуша и чија су наређења закон за све. Војници су војсковођу у свему беспоговорно следили у рату и у смрти поготово, у част Рима и за славу своје отаџбине. Времена су се променила у Риму: „Верујем да је Октавијан био једини међу свим римским заповедницима који је стекао наклоност војника, показујући им непрестано знакове природног кукавичлука. У то доба, војници су више ценили великодушност војсковође него његову храброст. Спремајући се против Октавијана, Антоније се заклео војницима да ће обновити републику... Ово показује да су чак и војници жудели за слободом отаџбине, иако су је стално уништавали, будући да нема ничег толико лепог као што је војска. Одиграла се битка код Акцијума... Антонија је... изневерило... толико много војсковођа и краљева чију је власт проширио или учврстио. Занимљиво је да му је група гладијатора остала јуначки одана и верна“.⁹²

Говорили смо о слабостима плаћеничке војске у Римској империји: „...Римски војници нису имали дух заједништва. Нису се борили за одређену ствар, већ због одређене личности, знали су само за одређеног вођу који их је за себе везивао огромним очекивањима. Али пошто поражени војсковођа није могао да испуни своја обећања они су се окретали другом војсковођи“.⁹³ Професионални војници су постали страх и претња за своје владаре, што није била одлика републиканске војске, када се борило због части и образа, за свој град и отаџбину. „Када се Август наоружавао за рат, страховао је од побуне војника, а не од завере грађана; стога се према војницима односио са обзиром, а према осталима је био окрутан. У миру је страховао од завере, а имајући пред очима судбину Цезара, помишљао је да крене другим путем владавине, како би избегао његову коб“.⁹⁴ Август је распоредио по Риму одреде преторијанске

⁹¹ Монтескје, *наведено дело*, стр. 91.

⁹² Исто, стр. 85.

⁹³ Исто, стр. 86.

⁹⁴ Монтескје, *наведено дело*, стр. 86.

гарде⁹⁵, војне одреде који су били најоданији императору, и били су његова телесна гарда.

У наредном периоду, тежња за лагодним животом постала је доминантно обележје вишег римског друштва. Ту почиње лагани силазак римског оружја, власти и славе, јер успех опија и припрема пропаст величине. Понекад су се дешавали и војни преврати и злоупотребе оружане силе, јер су се римски преторијанци у каснијем периоду царства мешали у питање политике. Често је мач бирао круну. „Пошто је Калигула убијен, Сенат се састао да састави владу. Док је већао, неки војници су ушли у палату да би је опљачкали. У мрачном куту, пронашли су човека који је дрхтао од страха. Био је то Клаудије: прогласили су га за императора. Клаудије је оборио стари поредак допуштајући официрима да деле правду...“⁹⁶ Галба, Отон и Вителије су се кратко задржали на власти, јер нису били по вољи војника који су тражили више новца него што су они били спремни да дају или једноставно имали. Попут њих и Веспасијана су изабрали војници.

У време Римског Царства значај и број преторијанаца се повећавао. Имали су задатак да прате цара у ратним путовањима у земљи и иностранству и да одржавају унутрашњи ред. Као добро организована и дисциплинована војска, преторијанци су представљали ослонац царске власти, због чега су били привилеговани у односу на друге легионаре. Политички утицај и моћ преторијанаца су све више расли, те су временом постали опасност и за царску власт. Првих деценија нове ере преторијанци су били одлучујући фактор у превратима, избору и проглашавању новог цара. Крајем 2. века Луције Септимије Север распустио је кохорте преторијанаца који су угрожавали његову власт.⁹⁷ Увек је било питање ко чува чуваре.

Окрутни господари Рима

Римом су владали неки од најокрутнијих владара, као што су Калигула или Нерон. „На овом месту треба уочити призор људске судбине. Колико много ратова у римској империји, колико много проливане крви, колико много уништених народа, колико много великих подухвата, колико много тријумфа, какво државништво, каква трезвеност, опрезност, упорност и храброст! Али, како је окончана ова замисао освајања света-тако добро испланирана, извршена и довршена-осим што је утолила жеђ петорици или шесторици чудовишта. По-

⁹⁵ Преторијанци су били припадници личне гарде војсковође, а касније владара у Риму. У време грађанских ратова у 1. веку, преторијанци су били лична гарда римских војсковођа, организовани у специјалне преторијанске кохорте и смештени у посебан логор, обично на периферији града.

⁹⁶ Монтескје, *наведено дело*, стр. 100.

⁹⁷ Видети: *Војна енциклопедија*, VII, Београд, 1974, стр. 295.

богу! Овај Сенат је уништио толико краљева... да би запао у најподмуклије ропство неких од најпрезренијих господара...“⁹⁸

Како су се Риму десили окрутни владари? Када је у дубокој старости умро Тиберије 37. године н.е., његов унук-синовац Гај проглашен је за императора. Био је познат по надимку из детињства – Калигула (чизмица) који су му наденули војници његовог оца. Убио је жену и сестру поред многих аристократа. Калигула је убијен 41. године н.е., после четири године владања у којима није имао војних успеха. Преторијанска гарда је прогласила за императора Калигулиног стрица Клаудија, кога су преплашеног и скривеног нашли у палати. Он је био богаљ, и тврде да је симулирао слабоумност, јер је својом владавином повратио разум и мир у јавном животу.

Луције Анеј Сенека (4–65. н.е.) један је од најважнијих представника римске Стое, за време владавине Калигуле постао је члан Сената. Клаудије га је именовоао за претора и поставио за васпитача свом сину Нерону. После Клаудијеве смрти, све док Нерон није постао цар, Римом је управљао Сенека.⁹⁹ Тај период се често одређује као најсрећније доба римске империје. На власт долази Нерон који је имао 17 година и кога су учитељ Сенека¹⁰⁰ и префект преторијанске гарде Бурда упућивали да влада у „августиновском духу“. Нерон је био окрутан због амбиција да буде песник, певач и глумац, па је постао смешан у очима суграђана. Римска војска је претрпела пораз 61. н.е. у Британији, када су се побунили незадовољни становници. Три године касније Рим је уништен пожаром у самом средишту. Нерон је за пожар оптужио хришћане, па су стављени на страшне муке. Тацит описује да су неки разапети на крст, други умотавани у животињске коже и бацани псима, а неки ноћу запаљени да светле као живе бакље. Била је скована завера 65. године н.е., али је она пропала јер су завереници издани. Филозофу Сенеки и песнику Лукијану наложено је да изврше самоубиство.

Нерон је све припаднике преторијанске гарде поткупљивао. У његово доба, Италију је задесила куга, од која је само у Риму умрло 30.000 људи. Нерон је једном од својих најуспешнијих војсковођа Корбулону наредио да му дође на ноге, и затим му наредио да изврши самоубиство. Сличне налоге дао је и двојци вој-

⁹⁸ Монтескје, *наведено дело*, стр. 100.

⁹⁹ Остварен је Платонов идеал да државом управљају најмудрији – дакле филозофи.

¹⁰⁰ Сенека је са својим учеником имао мање среће него Аристотел са Александром. Постепено, како су Неронови испади постајали необузданији, Сенека је све више падао у немилост. На крају је био оптужен, да је учествовао у општој завери да се Нерон убије и на његово место доведе нови цар – неки кажу главом Сенека. Будуће време ценило је Сенеку више по његовим дивљења вредним поукама, него по његовој политичкој делатности.

них заповедника у Германији. После тога се ни један старешина оружаних снага није осећао сигурним. Зато су се његови генерали у Галији, Шпанији и Африци побунили, па је, Сенат Нерона прогласио за јавног непријатеља државе. Преторијанска гарда га је напустила. Без иједног пријатеља побегао је и извршио самоубиство 68. године н.е.

Покушај учвршћења римске империје

Нервина владавина била је кратка, али је пре своје смрти, почетком 98. н.е., засновао систем *alimenta* давање сељацима позајмица из општих фондова, а интерес те суме користио је за помоћ сиромашној деци, првенствено дечама као будућим легионарима. „Када је умро Нерва, Трајан је војевао у Германији. Био је омиљен војсковођа, са својим војницима делио добро и зло, приступао је својим дужностима и извршавао их енергично, домишљато и успешно. Будући смирен, самоуверен и самопоуздан није похитао у Рим... него се побринуо да учврсти римске границе на Рајни и Дунаву. У град Рим ће стићи тек 99. године н.е. одлучан да не пристане ни на какве бесмислене захтеве преторијанске гарде, осудио је оне бунтовне, а дао само половину од суме, осталима који су то очекивали од новог императора“.¹⁰¹ Од 101. до 106. године Трајан је готово без престанка ратовао са Дачанима који су живели на тлу садашње Румуније. По окончању огорчених борби, у два рата после првог, дачки краљ Децебел пристао је да буде римски вазал, да би се убрзо побунио. Та област проглашена је за римску провинцију Дакију. Њени рудници злата представљали су значајну добит за Рим. Трајанов тријумф прослављен је нехуманим играма у арени, где је страдало 10.000 гладнијатора. Трајан је изградио нове путеве и мостове, као и огроман нови трг „Трајанов форум“ у Риму. Победа је понекад неумерена, колико је и пораз понекад погубан за један народ. „Трајан је био најсавршенији владалац у аналима историје... Био је велики државник и велики војсковођа. Био је одважан, што га је чинило благонаклоним према добрим делима, просвећеног духа који га је поучавао најбољем, и племенитог духа... Поседовао је све врлине, а да ни у једној није досегао крајност. Укратко био је најпогоднији да почасту људску нарав и представи божанску...“¹⁰². Он је ратовао и против Парћана: „Што се тиче начина ратовања двају народа, снага Рима је била у њиховој пешадији-најјачој, најчвршћој и најдисциплинованој на свету. Парћани нису имали пешадију већ задивљујућу коњицу. Борили су се из даљине и изван

¹⁰¹ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 211.

¹⁰² Монтескје, *наведено дело*, стр. 103.

домета римског оружја: копље је ретко успевало да их досегне, а њихово оружје је чинило лук и застрашујућа стрела. Радије су држали војску под опсадом, него што би јој се супротставили у борби. Узалуд су били прогоњени, јер је за њих бекство значило борбу. Приморали су своје људе на повлачење како се непријатељ приближавао, остављајући само гарнизоне у упориштима, а када би ови били заузети, морали су бити уништени. Вешто су спаљивали сву земљу око непријатељске војске и ускраћивали им чак и траву... Уосталом легије из Илирије и Германије... навикнути на обилну исхрану у својој земљи, војници су готово до последњег издахнули. Тако су Парћани успели да избегну римски јарам, не зато што су непобедиви већ просто јер су били недоступни".¹⁰³ Трајан је освојио Јерменију, Месопотамију, Вавилон.

За време Хадријанове владавине Римско Царство је достигло свој врхунац. Хадријан је важио за строгог старешину и изврсног тактичара, али није био цар-ратник Трајановог кова. Хадријан је напустио Јерменију, Месопотамију, Асирију и Парћинску државу, а од нових територија задржао Арабију и Дакију, која је већ била колонизирана. Своју неисцрпну енергију Хадријан је посветио задатку ваљане организације провинција, па је 2/3 своје владавине провео ван Рима. „Устројство и дисциплина војске широм Империје доведено је у такав ред, као да непосредно предстоји рат. Издаване су строге, исцрпне војне наредбе, а сам цар је служио као пример живећи логорски животом и на војничким порцијама, одлазећи са одредима на... маршеве дуге тридесетак километара и то под пуном ратном опремом присуствујући војним вежбама и честим маневрима, вршећи преглед шанчева и грудобрана, посећујући војне болнице, тако да се његово присуство свугде осећало“.¹⁰⁴ Символ његове одбрамбене политике јесте Хадријанов зид у северној Енглеској. Неке од јавних радова радила је војска. Хадријанов наследник био је Антонин Пије: „Опште осећање безбедности доприносило је да се изгради дух поверења, без којих би се тешко постигао привредни напредак или увећање друштвеног благостања“.¹⁰⁵ После њега на власт долази стоик Марко Аурелије (121-180. године) који је ваљано владао и остао упамћен као један од најбољих римских царева. Платонов идеал о филозофу као владару и владару као филозофу остварио се спајајући на срећан начин у себи филозофску памет са владарским вештином. Као што је тражио стриктно поштовање закона, чак и током најжешћих ратних сукоба, исто тако био је штедљив у управљању државним финансијама.

¹⁰³ Исто, стр. 104.

¹⁰⁴ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 215.

¹⁰⁵ Исто, стр. 216.

Корени кризе Рима водили су назад до наизглед златног доба Трајана, Хадријана и Марка Аурелија. „Још за њихова доба одбрана је захтевала и изискивала средства која су су се све теже изналазила. Добро дисциплинована, ефикасна војска око 400.000 бораца требало би да се налази у оквирима материјалних могућности Царства које је по свему имало 50-70 милиона становника. Међутим, римска војска је била недисциплинована и зато је убијала своје команданте. Непрекидно ратовање и војевање на удаљеним границама и неопходност подмићивања трупа, као цена за њихову оданост, повлачили су за собом повећање пореза“. Бунтовна и распуштена војска постала је претежак терет за државу и опасна по власт. Она је наговестила помрачење славе и моћи Римске империје.

Закључак

Рим је оставио Западу богато наслеђе које је опстало вековима. Идеја о светској империји, обједињеној општим правом и ефикасном владом никада није замрла. Током векова који су уследили после пада Рима људе је и даље привлачила идеја о уједињеном и мирном свету-држави. Негујући филозофију, књижевност, науку и уметност древне Грчке, и унапређујући их, Рим је ојачао темеље културе Запада. Латински језик Рима живео је још дуго, иако је Рим ишчезао. Црквени оци писали су на латинском и он је био језик науке, књижевности, медицине и права. Хришћанство, основна религија Запада, рођено је унутар римског царства и на њега су умногоме утицали римско право и организација државе. Улога коју је Рим одиграо у проширивању подручја цивилизације била је од огромног историјског значаја. Тако су се северна Италија, Шпанија, Француска и делови западне Немачке касније показали способним да постигну висок степен културе као и сам Рим. У последњим данима западног царства, некад дивљи Гали давали су људе који су били у најмању руку равни својим савременицима из дела старе цивилизације. Рим је развио правни и грађански систем који је важио на територији целе империје. Јевреји су се одликовали својим пророцима, Грци филозофима, а Римљани у закону и вештини управљања државом.

Право је представљало велико завештање западној цивилизацији, и како је то лепо истакао Цицерон: „Истинско право је исправан разум у сагласности с природом: оно има универзалну примену, непромењиво је и вечно. И неће бити никаквих различитих закона у Риму и у Атини, или разних закона сада и у будућности, већ ће једно вечно и непромењиво право важити за све нације и сва времена“.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Cicero, *De Re Publica*, превео на енглески: C.W. Keyes (Cambridge Mass: Harvard University Press, Loeb Classical Library 1928), 3. 22, стр. 211.

Гледано очима закона, грађанин империје није био Сиријац или Брит или Шпанац, већ Римљанин. Вредност Рима је била не само у војним вештинама и трговини, него и у уметности и скулптури, сликарству и архитектури“.¹⁰⁷

Такође, Рим је изнедрио славне војсковође од Сципинона Африканца, Цезара, Помпеја, Суле, Трајана, Хадријана, Марка Аурелија, Августа до великих и славних противника Рима: Ханибала, Пира, Митридата и Атиле. Римске легије су захваљујући својој војној вештини и оружју, вековима остале непобедиве.

¹⁰⁷ Стари свет, *Илустрована историја света, први том*, стр. 180.

Појам и класификација мировних операција Уједињених нација

УДК: 355.357 : 327.56
355.426 : 341.123

Мр Саша Милутиновић*, потпуковник

Аутор је на основу анализе релевантних сазнања у тој области и Повеље Организације уједињених нација редефинисао садржај и обим појма мировна операција. Према идентификованим критеријумима, наводи следеће врсте мировних операција: спречавање сукоба (conflict prevention); успостављање мира (peace taking); очување мира (peace keeping); наметање мира (peace enforcement) и послератна изградња мира (post-conflict peace building)

Дефиниција појма и класификација мировних операција у складу су с водећим међународним организацијама (ОУН и НАТО), уз уважавање законских одредаба, доктринарних ставова и потреба наше земље.

Кључне речи: систем колективне безбедности, мировна операција, Организација уједињених нација, спречавање сукоба (conflict prevention), успостављање мира (peace taking); очување мира (peace keeping); наметање мира (peace enforcement) и послератна изградња мира (post-conflict peace building).

Увод

Другу половину 20. века карактеришу бројни локални оружани сукоби, а истраживања су показала да и релативно мали, локални ратови (сукоби) могу да изазову озбиљне последице по мир и безбедност и проузрокују људске патње. Уједињене нације предузимају мноштво мера, ради мирног решавања таквих сукоба и одржања међународног мира и безбедности. Једна од тих мера су мировне операције МО, у које су подједнако укључене војне и цивилне структуре из више од 70 земаља.¹ Од постанка до данас, мировне операције су се мењале: од релативно малих, традиционално војних операција и у основи посматрачких мисија до комплексних мултифункционалних и мултинационалних операција. Динамичне промене физиономије, интензитета и начина реализације мировних операција ОУН утицале су и на промену основа теорије МО, тако да се она мењала зависно од временског периода. Стога, садашње теоријске основе МО могу да се сагледају само на основу на-

* Аутор је запослен у Војсци Србије.

¹ *UN peacekeeping training assistance teams: Advisor's guidebook*, UN organization, CD ROM 2001, p. 23.

станка² и тока свих МО ОУН спроведених у периоду од 1948. до краја 2006. године³. Таква потреба настала је са повратком Републике Србије у међународне организације и институције, ангажовањем припадника Министарства одбране и Војске Србије (у даљем тексту ВС) у посматрачким мисијама и могућим учешћем у МО и посматрачким мисијама Организације уједињених нација⁴. Такође, сагледавање научних достигнућа у области теорије и праксе МО неопходно је због наше вишегодишње искључености из те области.

Настанак и појам мировних операција

Настанак система колективне безбедности

Систем колективне безбедности настао је 1924. године у Лиги народа и значајно је отпор међународне заједнице покушајима да се наруши њена безбедност. Начело колективне безбедности било је уврштено у Пакт Друштва народа и 1935. године успостављен је специјални комитет за колективну безбедност. Друштво народа, које је доживело крах почетком Другог светског рата. Стога је током Другог светског рата било више састанака и конференција које су водиле ка формирању Организације уједињених нација. Оснивачка конференција ОУН одржана је у Сан Франциску 25. и 26. јуна 1945, као када је потписана Повеља ОУН⁵, која је ступила на снагу 24. октобра 1945, као свеобухватан и најприхваћенији документ којим је формулисан релативно конзистентан механизам очувања светског мира и безбедности у Повељи, према којој се операције предузимају на основу одлуке Савета безбедности ОУН, кључна су следећа три поглавља: VI поглавље, којим се захтева решавање спорова мирним путем; VII поглавље, којим се предвиђају санкције и војне акције ради сузбијања агресије, и VIII поглавље, којим се дозвољава преношење овлашћења СБ ОУН на регионалне организације.

Сходно Повељи ОУН, за очување међународног мира и безбедности првенствено је одговоран СБ ОУН, који је 1948. године, на основу Резолуције СБ, упутио једну посматрачку мисију у Палестину (UNTSO), а 1950. године одобрио упућивање мировних снага у Коре-

² Првом мировном операцијом ОУН сматра упућивање првог контингента на Блиски исток 29. маја 1948. године. Тај дан је Резолуцијом Генералне скупштине УН проглашен за Међународни дан мировних снага уједињених нација.

³ Видети табелу 1.

⁴ Заменик НГШ ВСЦГ, на основу закључака са Колегијума НГШ ВСЦГ, одржаног 10. априла 2003, својим наређењем пов. бр. 1571–15 од 5. маја 2003, издао је задатке Тиму ГШ и појединим органима ГШ у вези са формирањем јединице за учешће у мировним мисијама.

⁵ Повеља УН основни је документ и основ новог међународног права, чија су начела: суверена једнакост држава, право на самоопредељење и равноправност народа, избегавање примене силе за решавање међународних спорова и немешање УН у унутрашње послове својих чланица.

ју (UN Peace keeping operations).⁶ На процес конституисања и обликовања мировних операција посебно су утицали следећи чиниоци: 1) развој система колективне безбедности, 2) развој демократске свести и људских права, 3) интереси великих сила, 4) доктрине и стратегије развијених држава, 5) развој војне мисли и могућности армија развијених држава, и 6) неопходност мултинационалног и мултифункционалног начина решавања сукоба. Развој система колективне безбедности значајно је утицао на настанак и развој мировних операција, а актуелни систем колективне безбедности заснива се на овлашћењима СБ ОУН да интервенише у случају: опасности по мир, повреде мира или угрожености људских права, и да примени принудне мере ради спровођења својих одлука.

Појам мировних операција Организације уједињених нација

Синтагма „*мировна операција*“ није дефинисана у Повељи ОУН јер је та активност настала у пракси. Упоредо са новом праксом у спровођењу мировних операција јавиле су се и разлике у њиховом појмовно-теоријском одређењу, па је отежан покушај дефинисања МО у оквиру ширег појма и на основу њеног садржаја. Наиме, тешко се може једном дефиницијом обухватити суштина МО уз узимање система колективне безбедности, али се на основу анализе њених садржаја може закључити да је реч о мултидисциплинарној категорији. У доктринама појединих земаља и организација уочавају се разлике између назива за исте активности Савет безбедности, што не зависи само од степена развијености теорије војне науке већ и од доктринарних гледања на њен значај и функцију у одређеној војсци и држави.

Кофи Анан, МО назива операцијама за одржање мира и дефинише их као „употребу мултинационалних војних служби, наоружаних или не, под интернационалном командом и уз пристанак страна у сукобу“. У *Доктрини НАТО*-а мировне операције су дефинисане као војне операције које се не односе на рат (*MOOTW*), па на основу тога обухватају широк спектар војних активности, укључујући операције у миру, током сукоба и након сукоба. Ипак, МО разликују се од рата и већине других операција које се не односе на рат по томе што се спроводе непристрасно и што у њима нема одређеног непријатеља, а замишљене су не само ради успостављања мира, већ и ради заустављања рата.⁷ У *Доктрини армије САД* за нератне операције (*JP 3-03*), мировне операције су дефинисане као „војне операције за подршку

⁶ *Учешће ВЈ у мировним и хуманитарним операцијама у саставу снага УН*, ГШ ВЈ, Београд 2001, стр. 15 (наведено је да је прва мировна мисија спроведена 1947. године на основу ангажовања специјалног комитета УН за Балкан).

⁷ Доктрина ОС БиХ за операције подршке миру, други радни нацрт, Центар за одбрамбене студије, Сарајево, 2000, стр. 27.

дипломатским напорима за постизање политичких решења за дужи период и оне су потпора дипломатским активностима пре, у току и после конфликта“. У *Заједничкој доктрини армије САД – Операције* које се не односе на рат (*III 3-07*), дефинисане су као „операције очувања и наметања мира вођене уз помоћ дипломатских напора ради увођења и очувања мира“. У *Упутству за операције стабилности и подршке (SASO) САД*, дефинисано је да „МО нису примарно војне операције већ је то политички процес са војном подршком“ и припадају операцијама другачијим од рата. Према *Војној доктрини Велике Британије*, „МО изводе се под покровитељством Организације уједињених нација или одговарајуће регионалне организације (као што су Организација за европску безбедност и сарадњу – ОЕБС, НАТО, Организација америчких држава, Организација афричког јединства, Економска заједница западне Африке, Европска унија, Западноевропска унија и др.), уз претходну сагласност сукобљених страна“. Операције се изводе ради пружања подршке у напорима да се успостави или сачува мир на одређеном простору (жаришта потенцијалних или ограничених сукоба). У таквим операцијама војна сила се, начелно, користи само у самоодбрани. Међутим, то не искључује и потребу „робусне употребе силе“ уколико је неопходна због ситуације на терену.

У војним доктринама нордијских земаља МО дефинисане су као „употреба међународног војног особља, наоружаног и ненаоружаног, под међународном командом и уз сагласност страна у сукобу, ради контроле или разрешења сукоба између конфронтираних држава“.⁸

У последње време појављују се и дефиниције војних мировних операција. На пример, и Дамјан Лили, дефинисао је међународне војне МО као распоређивање спољног војног особља у регионима конфликта ради унапређења подршке реда и безбедности.⁹

У другом радном нацрту *Доктрине ОС БиХ за операције подршке миру* израз мировне операције користи се искључиво за војне активности, које су назване операцијама подршке миру и дефинисане као мултифункционалне операције у којима су непристрасне војне активности намењене поновној успостави владавине закона и стварању сигурног и стабилног окружења ради подршке цивилним елементима мисије у настојањима да створе самоодрживи мир.¹⁰ Међутим, у *Правилу МО холандске армије* постоји јасна разлика између операције подршке миру (*peace support operation*) и мировне операције (*peace operation*). Операција подршке миру дефинисана је као мултифункционална операција која води без права подршке страна у сукобу ради достизања послед-

⁸ *Учешће ВЈ у мировним и хуманитарним операцијама у саставу снага УН*, ГШ ВЈ, Београд 2001, стр. 6.

⁹ Lilly Damian: *The peacebuilding dimension of civil-military relations in complex emergencies*, International Alert, p. 4. (2002).

¹⁰ Исто, стр. 27.

њег политичког договора у вези с решењем конфликта. Разлика је у томе што операције подршке миру искључиво одобравају надлежне међународне безбедносне институције. Мировне операције су шири појам од операција подршке миру и обухватају: операције подршке миру, војну помоћ, евакуацију небораца и хуманитарне операције¹¹.

Наведена проблематика у Војсци Србије разматрана је у малобројним документима. У *Закону о учешћу професионалних припадника ВС у МО* мировним операцијама (2004) се сматрају активности за очување међународног мира и безбедности у складу са Повељом УН и закљученим међународним уговорима. Мировна операција је дефинисана и у *учешћу ВЈ у мировним и хуманитарним операцијама у саставу снага УН*¹², и то као целокупна делатност УН на политичком, економском, социјалном и културно-хуманитарном пољу ради стварања услова за мирољубиву равноправну сарадњу међу државама и народима у ужем смислу, МО дефинисано је као привремена делатност на основу и у оквиру колективне безбедности која обухвата ангажовање међународних оружаних снага под руководством надлежних органа УН у акцијама које немају обележје ратних дејстава. Истовремено, Слободан Савић дефинише МО као „активности СБ и мировних снага УН као и овлашћених организација и снага СБ УН које се предузимају при извршавању основног задатка УН, очувања постојећег и успостављања нарушеног мира и безбедности у свету“.¹³

На основу анализе наведених дефиниција, могу се извести следећи закључци о мировним операцијама: 1) то су циљне, сврсисходне активности ОУН и других регионалних организација; 2) скуп тих активности чини један спољнополитички процес; 3) те процесе одликују одговарајуће карактеристике (садржај, структура, одобрена употреба оружја, мултинационалност итд.); 4) МО изводе међународне мултидисциплинарне снаге (дипломатске, политичке, војне, хуманитарне и невладине); 5) спроводе се непристрасно и не постоји одређени непријатељ, и 6) садржаји МО временом се мењају и постају комплекснији. Према томе, ако се узму у обзир садашње карактеристике и могуће карактеристике наредних МО, може се доћи до дефиниције према којој су мировне операције *мултидисциплинарни спољнополитички процес ОУН и регионалних организација и институција предузет ради постизања политичког договора*.

Класификација мировних операција

Генерални секретар ОУН Бутрос Гали, у извештају Генералној скупштини од 10. септембра 1993, навео је став да мировне снаге нису статични концепт и да већ постоји онолико мировних операција ко-

¹¹ *Peace operations*, RNA, Jellema Grafische Groep, 1999, The Hague, p. 349.

¹² *Учесће ВЈ у мировним и хуманитарним операцијама у саставу снага УН*, исто 2001, стр. 2.

¹³ Слободан Савић, *Савремене војне операције*, ВИЗ, Београд, 1999, стр. 59.

лико и типова сукоба. Отуда и аутори класификују мировне операције на основу различитих критеријума, а основне чине: критеријум ангажованих снага, критеријум начина ангажовања, критеријум циља и критеријум употребе оружја.

Почетком деведесетих година 20. века у Савету безбедности се појавио нови политички правац без формалне измене Повеље и правне заснованости. У жељи да успешно реши новонастале проблеме УН, генерални секретар је установио више категорија активности које треба да допринесу миру у свету. Те категорије, које одражавају комплексност активности УН и упућују на начине на које УН могу да се остваре циљеве Повеље,¹⁴ јесу: „превентивна дипломатија“, „успостављање мира“, „одржавање мира“, „наметање мира“, „изградња мира“, „санкције“ и „разоружање“.¹⁵ Међународна заједница, наиме све облике решавања кризних ситуација посматра као „породицу операција подршке мира“, што подразумева бројне активности политичких, дипломатских, војних, полицијских и цивилних структура.

Одељење за одржавање мира ОУН¹⁶ (*Department peacekeeping operations UNO*, у даљем тексту ДПКО) издало је 2001. *CD ROM*¹⁷ и у делу који се односи на војне посматрачке снаге (*United Nations Military Observers Handbook*) објашњено је седам концепата за очување мира у свету: превентивна дипломатија (*Preventive Diplomacy*), успостављање/стварање мира (*Peace-making*), одржавање мира (*Peace-keeping*), наметање/спровођење мира (*Peace-enforcement*), изградња мира (*Peace-building*), и санкције и разоружање (*Sanctions, Disarmament*).

У Доктрини НАТО-а за МО су класификоване мировне операције према начину ангажовања и утицају снага НАТО-а као директно или индиректно ангажовање. Снаге се директно ангажују у следећим мировним операцијама: мисији за очување мира, мисији за спречавање сукоба и подршци хуманитарним операцијама. Мисије за очување мира чине: посматрање, снаге за раздвајање и помоћ у прелазном периоду¹⁸, а мисије за спречавање сукоба су: рано упозоравање, осматрање, превентивно распоређивање и стабилизационе мере. Индиректном ангажовању снага прибегава се у следећим мировним операцијама: кординацији подршке, употреби одабраних ресурса и праћењу примене санкција.

Типови следећих активности у МО садржани су у борбеном правилу *FM 100-23 (Peace operations, Headquarters Department of the*

¹⁴ *United Nations Military Observers Handbook*, Department of Peace – keeping, New York, 1995 pp. 4–5.

¹⁵ Исто, стр. 5–6.

¹⁶ То одељење је оперативна рука генералног секретара и одговорно је за планирање, припрему, спровођење и управљање свим МО Уједињених нација.

¹⁷ *General Guidelines for Peace-keeping Operations*, г. 10, *CD ROM*, OUN, 2001.

¹⁸ *Доктрина НАТО-а за мировне операције*, (превод са енглеског језика), 1994, стр.14.

Army, 1994), у 1. глави: подршка дипломатији (*support to diplomacy*), операције очувања мира (*peace keeping operations*) и операције намећања мира (*peace enforcement*).

Британском војном доктрином, поред извођења борбених операција,¹⁹ предвиђена је вишеструка употреба оружаних снага зависно од врсте извођења мировне операције. То су: операције за очување мира (*peacekeeping operations*); операције за прављење мира (*peacemaking operations*); операције грађења мира (*peacebuilding operations*) и операције за ојачање мира (*peace enforcement operations*).

У *Правилу Холандске краљевске армије*, Мировне из јуна 1999, дефинисана је разлика између мировних операција и операција подршке миру (*peace operations & peace support operations*). Облици мировних операција су: операција подршке миру, војна помоћ, и евакуација небораца или хуманитарна операција. Операције подршке миру су ужи појам од мировних операција и под њима се подразумевају операције које су одобриле Уједињене нације.

Слободан Савић класификује МО, зависно од ситуације у одређеном региону и циља који треба да се постигне, као операције за успостављање мира, операције изградње мира, операције намећања мира и операције одржања мира.²⁰

Тејлор Винтиџис је анализирао све МО, укључујући и оне које нису одобриле УН, на основу занимљивог метода. Наиме, он сматра да је мали број МО чинио класичне операције намећања мира и да су биле малобројне операције за искључиво очување мира. Већина МО, према њему, биле су декларисане као операције очувања мира, али је на тактичком или оперативном нивоу било активности због којих су сврставане у операције намећања мира.²¹ Основни критеријум је била употребљена сила (војне или цивилне активности) и ниво на којем је употребљена (оперативни или тактички). Такође, разматрао је да ли је било појава злоупотребе или погрешне употребе силе током мировне операције. На основу резултата анализе Винтиџис је дошао до следеће поделе мировних операција.²²

Наметање мира

- Полицијска акција у Кореји (1950–1953)
- Операција пустињска олуја (1991)
- *MNF*, Хаити (1994–1995)
- *IFOR – SFOR*, БиХ (1995–2005)

Очување мира – класична операција

- *ONUSAL*, Ел Салвадор (1991–1995)

¹⁹ *Војна доктрина Велике Британије*, (превод са енглеског језика), 2001, стр. 69.

²⁰ Слободан Савић, *исто*, стр. 60.

²¹ *Analysis for Peace operations, Can peace keeping and peace enforcement exist in the same peace operations mission*, Taylor Wenteges, Brown Book Company Ltd, Toronto, Canada, 1998.

²² *Исто*.

- *ONUSCA*, Централна Америка (1989–1992)
- *UNMOGIP*, Индија – Пакистан (1949)
- *UNMOP*, Хрватска (1996–2002)
- *UMOT*, Таџикистан (1994)
- *UNOMIL*, Либерија (1993)
- *MINURSO*, Западна Сахара (1991)

Очување мира – на тактичком нивоу правилно наметање мира,

- *UNFICYP*, Кипар (1964)
- *UNFIL*, Средњи исток (1956–1967; 1973–1979)
- *UNDOF*, Средњи исток (1974)
- *UNTAG*, Намибија (1989–1990)
- *ONUMOZ*, Мозамбик (1992–1994)
- *UNTAC*, Камбоџа (1992–1993)
- *UNPREDEP*, Македонија (1995)

Очување мира – неправилно наметање мира на тактичком нивоу

- *UNFIL*, Либан (1987)
- *UNAVEM 2 и 3*, Ангола (1991–1997)

Очување мира – правилно наметање мира на оперативном нивоу

- *UNMIL*, *UNSMIL*, Хаити (1995–1997)
- Операција у Руанди (1994)
- Мисија у Заиру (1996)

Очување мира – неправилно наметање мира на оперативном нивоу

- *UNPROFOR*, СФР Југославија (1992–1995)
- *UNSOM 2*, Сомалија (1993–1995)
- *UNAMIR*, Руанда (1993–1996)
- *ONUC*, Конго (1960–1964)

Подела Питера Реса одражава савремену теорију и праксу. Наиме, он је све међународне операције поделио на: борбене операције, војну подршку операцијама током хуманитарних криза и војне мировне операције. Под борбеним операцијама, које су супротне чл. 2. Повеље ОУН о забрани употребе ОС²³ подразумева војно распоређивање снага без мандата СБ Уједињених нација, док под војном подршком операцијама током хуманитарних криза (хуманитарне операције) сматра војну помоћ коју су тражиле цивилне власти са специфичним задатком и трајањем и дефинише је као и НАТО. За војне мировне операције Питер Рес прихвата дефиницију Дамиана Лилија и МО дели, сходно повељи ОУН, на операције наметања мира и операције очувања мира. Међутим, та подела има и одређених недостатака у односу на Агенду за мир, која је основни доктринарни документ Уједињених нација.

Повеља ОУН (глава VI, VII и VIII), полазиште је за класификацију МО на коју значајно утиче усклађеност са доктринама регионал-

²³ Последњи пример борбене операције је рат у Ираку 2003. године.

них међународних организацијама и земаља које имају искуства у спровођењу мировних операција.

На основу Повеље ОУН и доктринарних погледа земаља чланица НАТО-а²⁴ долази се до поделе која одражава савремену ситуацију, тј. до класификације према облику МО, с јасно дефинисаним оперативним задацима према интензитету оружаног сукоба. Према тој класификацији постоји више врста мировних операција²⁵:

- спречавање сукоба (*conflict prevention*);
- успостављање мира (*peace making*);
- очување мира (*peace keeping*);
- наметање мира (*peace enforcement*); и
- послератна изградња мира (*post-conflict peace building*).

Спречавање сукоба, је врста МО у којој се прибегава првенствено дипломатским средствима и војним активностима ради спречавања ескалирања спорова у оружане сукобе или њиховог ширења. Обухвата различите активности: превентивно размештање снага, рано упозоравање, праћење и осматрање, обуку и трансформацију сектора безбедности, санкције и ембарга. Спречавање сукоба може да обухвата и задатке везане за: утврђивање чињеница, консултације, упозорења, инспекције и праћење. Сматра се да су најефикаснији методи који се користе у тој врсти МО превентивно размештање снага и санкције Уједињених нација.

Успостављање (стварање) мира, је врста МО која обухвата првенствено дипломатске активности после отпочињања сукоба ради брзог постизања мирног решења. Под дипломатским акцијама које се предузимају подразумевају се посредовање, измирење, дипломатска изолација и притисак и санкције. Све се те мере предузимају када сукобљене стране показују спремност да обуставе међусобне сукобе, док се војне снаге и средства користе у функцији подршке дипломатским напорима. У тим МО, како би се стране у сукобу приморале да пронађу мировно решење, ангажују се личности које имају ауторитет и искуство у међународним односима, а често се ангажује генерални секретар ОУН на пример, у Авганистану, Камбоџи, Кипру, Мозамбику и Намибији.

Очување (одржавање) мира се предузима као МО која је у складу са поглављем VI Повеље ОУН и спроводи уз сагласност свих страна у сукобу ради имплементације мировног споразума. У операцијама очувања мира ОУН може, сходно овлашћењу СБ ОУН и VI глави Повеље, распоредити мировне снаге и ставити их под командом Уједињених нација у глави VI Повеље ОУН подржавају се сви напори ка

²⁴ *Peace operations*, исто.

²⁵ Хуманитарне операције нису врста МО јер им није основни циљ стварање самоодрживог мира. Такве операције претходе, прате и трају након завршене мировне операције. Реализују их специјализоване организације ради смањења људских патњи и давања хуманитарне помоћи и условима анархије. Савремене мировне операције имају задатак да побољшају хуманитарну ситуацију у кризном подручју.

переговорима, посредовању и арбитражи. Очување мира, у најосновнијем, јесте обуздавање, ублажавање и/или окончање непријатељства између држава или унутар њих помоћу интервенције међународно организоване и усмераване непристрасне треће стране, уз употребу војних снага и цивилних структура као допуне политичког процеса решавања сукоба и ради обнављања рада државних и политичких институција (заштита и надгледање избора) и одржавања мира. Операције очувања мира намењене су за стабилизовање ситуације међу сукобљеним странама, што подразумева њихов пристанак на интервенцију са стране. Тип операције зависи од начина њене реализације, па постоје следеће операције очувања мира; посматрање и надгледање примирја и прекида ватре, раздваја страна у сукобу, помоћ у прелазном периоду (транзициона помоћ), разоружање и демобилизација.

Наметање (спровођење) мира је врста војне МО у којој се користе војне снаге и средства за обнављање мира у области сукоба. То је једна од мера СБ ОУН, сходно поглављу VII Повеље УН, за обнављање мира у области сукоба, на основу војне акције против снага које су претња миру или које ремете мир и чине акт агресије. У операцијама за наметање мира најчешћи су следећи задаци: 1) рестаурација мира; 2) задржавање сукоба у постојећим границама и спречавање његовог ширења; 3) присилно раздвајање сукобљених страна; 4) успостављање или заштита „зона безбедности“; 5) гарантовање или ускраћивање слободе кретања и 6) завођење ембарга или 7) поштравање режима заведених санкција. Такође, под активностима у оквиру наметања мира у којима војска има велики значај јесу и: 1) ембарго на увоз наоружања, 2) економски бојкот, 3) забрана летења војних летилица и 4) формирање трибунала за ратне злочине.

Операције за наметање мира изводе у облику „правих борбених операција“, уз: детаљну војну процену, прецизно руковођење операцијом на стратегијском нивоу, ефикасан систем командовања и контроле, прецизно дефинисане политичке задатке на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу и ангажовање респективних снага које омогућују успешну реализацију циља операције. Те се операције изводе под покровитељством СБ ОУН када су остали без резултата сви остали напори за постизање мира и када је СБ оценио да: *1) постоји опасност која угрожава мир и безбедност у одређеном региону; 2) постоји нарушавање мира и безбедности на одређеном простору или, и 3) да је почињен акт агресије.*

У тим операцијама може доћи до робусне употребе војне силе, а изводе се ради одржања или поновног успостављања мира и није неопходна сагласност сукобљених страна за извођење операције. У операцији се користи војна сила или претња употребе војне силе да би се створили услови за остварење напретка у политичко-дипломатским напорима за разрешење сукоба.²⁶

²⁶ *Војна доктрина Велике Британије.*

Изградња (надградња) мира је врста МО која се предузима после окончања сукоба ради спречавања поновног сукоба и отклањања основних узрока сукоба. То је и начин да се после сукоба утврде и подрже структуре које ће тежити да: ојачају и учврсте политичко решење, консолидују мир, јачају осећај поверења и благостања и подрже економску обнову како би се избегао поновни сукоб. У случају да се нека страна супротстави, према њој се појачавају сви облици притисака, а они који спроводе МО могу да захтевају како војно, тако и цивилно ангажовање. Специфични методи који су до сада коришћени током такве МО јесу демобилизација и разоружање. Основни начин реализације разоружања и демобилизације је контрола наоружања на тактичком нивоу. Под начином изградње мира подразумевају се: формирање транзиционих администрација, инспекције наоружања, верификација и активности обуке, спречавање распоређивања војних снага, присилна демобилизација, и откуп, складиштење и уништавање оружја. Услов за успешну реализацију те операције јесте постојање ембарга на увоз оружја и војне опреме. Послератна изградња мира имала је значајне резултате у Ел Салвадору, Гватемали, Либерiji Босни и Херцеговини, Сиери Леоне, у међудржавном сукобу Етиопије и Еритреје и у Источном Тимору.

Карактеристике мировних операција

На развој система колективне безбедности и мировних операција²⁷ значајно су утицала два различита периода у међународним односима. Наиме, карактеристике мировних операција у периоду „хладног рата“ значајно су се разликовале од мировних операција после тог периода.

Карактеристике мировних операција прве генерације

У периоду „хладног рата“ ОУН налазила се у „сенци“ интереса Источног и Западног блока. Главна кочница формирању међународних оружаних снага биле су велике силе, које нису успевале да се договоре чак ни о начелима Организације уједињених нација. Стога су активности ОУН у сфери очувања мира и безбедности, због паралисања рада СБ ОУН, биле сведене на најмању могућу меру. Ограничени домет мировних операција превасходно је био последица интереса великих сила и њиховог односа према сукобу и странама у сукобу. У ситуацијама када је постојала сагласност великих сила у вези с напорима ОУН да активирају инструменте колективне безбедности лакше и брже се долазило и до сагласности између зараћених страна.

²⁷ До сада су у оквиру ОУН реализоване 45, а у току је 16 мировних операција.

Операције које су извођене у том периоду назване су МО прве генерације или традиционалне операције јер су реализоване на основу активности снага посматрачких мисија и снага за очувања мира. У том периоду МО спровођене су са слабијим војним снагама. Биле су ненаоружане посматрачке мисије или наоружане међународне војне снаге с великим ограничењима употребе силе. Такође, сви учесници МО морали су да се уздржавају од политичких делатности које су у супротности са међународним карактером њиховог мандата.

Током спровођења МО прве генерације, између зараћених страна једино су биле ангажоване војне снаге, а дипломате су покушавале да изнађу решења за настали сукоб. Поред војних снага и дипломатских активности, у традиционалним МО ангажоване су и снаге цивилне полиције. Активности војних мировних снага биле су успешне на превенцију непријатељстава и на иницирању дијалога између страна у сукобу.

У периоду 1945–1987. године изведено је 13 операција за очување мира²⁸ и учињена су два крупна велика помака: усвојена је резолуција *Уједињење за мир*, која је омогућавала да, у случају паралисања СБ ОУН, Генерална скупштина ОУН предузме акције за сузбијање агресије и успостављање мира, и формирање међународних снага УН које нису биле предвиђене Повељом ОУН, а које су се показале као делотворне. Међународне снаге сходно глави VII, Повеље ОУН, никада нису оформљене, па се стога СБ ОУН углавном ослањао на оружане снаге Сједињених Држава.

Основне карактеристике МО прве генерације јесу²⁹: 1) између страна у сукобу мора да постоји политички договор; 2) операција очувања мира је неутрална; 3) стране у сукобу су државе и владе чланице ОУН и њихова сувереност се увек поштује; 4) војне снаге се распоређују у зони раздвајања, лако су наоружане и употреба силе дозвољена је само у самоодбрани; 5) јединице су углавном из држава које нису суперсиле (САД и СССР) и 6) место мировне операције је привремено и она мора да омогући да се дипломатским напорима нађе коначно решење за настали конфликт. Традиционалне МО нису прошлост. Карактеристичан пример МО прве генерације је распоређивање међународних мировних снага ОУН 1973. године на Голанској висоравни, између Сирије и Израела.

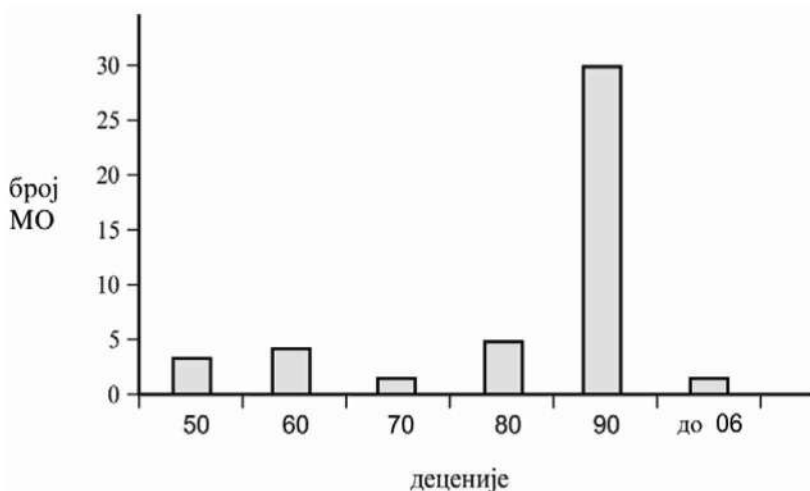
После периода „хладног рата“ рад ОУН карактеришу велики интеграциони и дезинтеграциони процеси у међународној заједници и

²⁸ Митар Ковач, Божидар Форца, *Историја ратне вештине, период 1920–2000*, Војна књига, Београд, 2000, стр. 497.

²⁹ Virginia Gamba and Jakkie Potgieter, *Multifunctional PSO, Evolution and Challenges*, No8, 1997, Cedilla, Johannesburg, South Africa.

значајно повећање броја започетих мировних операција³⁰. У тим условима настала је нова, друга генерација МО која се разликује од претходних по природи, физиономији, интензитету и комплексности. Први облици МО друге генерације јавили су се у МО очувања мира, када традиционални начини реализације тих МО више нису одговарали стварности. Назив комплексне или мултифункционалне операције добиле су због тога што је реч о различитим врстама снага које се ангажују у непредвидивим и сложеним условима унутар државних конфликата.

Графикон 1

Време и број започетих МО од 1948. до 2006. године³¹

Мировне снаге више нису могле успешно да обављају задатке пасивним боравком у зони раздвајања, па је затражено од ОУН да се омогући стационарање међународних снага у рејону тзв. центра гравитације.³² Након доласка, оне би отпочињале са оперативним и активним радом прво у центру гравитације, а потом у целој зони која је захваћена оружаним сукобом. Такав начин реализације МО показао се као безбеднији за међународне мировне снаге и, истовремено, омогућавао је већи утицај на све стране у сукобу. Наиме, њихов рад, преговори и прикупљање података о намерама и кретању сукобљених страна утицао је на спречавање оружаних сукоба већих размера. Такође, формиране су и посебне јединице како би се интензивирала сарадња са владиним и невла-

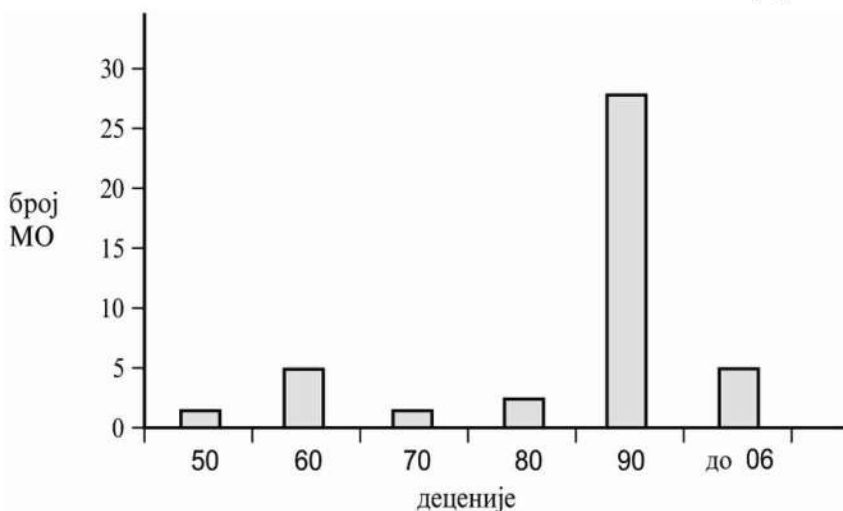
³⁰ Видети графиконе 1 и 2.

³¹ www.un.org

³² ААП-6, тумачу појмова и дефиниција НАТО-а из 1996. године, центар гравитације се дефинише као, карактеристична способност или место, са којег одређена нација, алијанса, војне снаге или друге групе добијају, материјалну помоћ и подстрек.

диним организацијама, а све ради постизања крајњег циља мировне операције. У појединим анализама, МО друге генерације називају се и мултифункционалне (МФО), комплексне или мултидимензионалне операције. Основне карактеристике МО друге генерације јесу:

Графикон 2

Време и број завршених МО од 1950. до 2006. године³³

– реч је, пре свега, о цивилним операцијама са цивилном и војном компонентном које блиско сарађују и имају заједнички циљ;

– циљ мировних операција друге генерације јесте успостављање самоодрживог мира;

– цивилну компоненту чине транзиционе владе, међународне организације, владине и невладине агенције и полицијске снаге;

– наметање концепције НАТО-а за спровођење МО;³⁴

– сукоби се воде унутар суверене земље;

– структура снага које учествују и њихова опремљеност исте су као за извођење класичних борбених дејстава. У структуру међународних снага уграђени су авијација, морнарица, тешко наоружање у јединицама КоВ-а и јединице намењене за цивилно-војно сарадњу;

³³ Исто.

³⁴ Доктрина НАТО-а за мировне операције предвиђено је да, у случају немогућности да се МО покрене резолуцијом СБ, НАТО може самостално, без пристанка СБ, да покрене мировну операцију у пракси се показало да по завршетку операције НАТО врши притисак на СБ да донесе резолуцију о отпочињању МО ради трајнијег решења сукоба.

– циљ ангажовања војних снага је заштита простора и становништва на којем цивилне организације и институције изграђују демократске институције система;

– све ангажоване компоненте су активне и мобилне током спровођења планираних активности, и које спроводе непосредно на терену, напуштањем из безбедних зона, и на основу непосредних контаката с најодговорнијим лицима (шема 1).

Шема 1

Место ангажовања компонента мировних операција друге генерације

На шеми 1 приказано је да садашње међународне војне снаге имају основни задатак да у првој фази ангажовања обезбеде зоне у којима наведене цивилне институције покушавају да успоставе ред, изграде демократске институције система и обезбеде основне хуманитарне претпоставке за нормалан живот дела становништва.

У другој фази те снаге се ангажују да би на целокупној територији омогућиле да становништво, са изграђеним демократским институцијама система, самостално одржава мир и обезбеђује развој економије и демократије. Активности међународних мировних снага огледају се у: прекиду непријатељстава, потенцирању дијалога и подршци снагама које, у њему учествују, снажном информисању локалног становништва подршци демократским странкама, координацији невладиних и владиних организација у подршци локалном становништву и подршци пријатељским војним снагама и локалном становништву.³⁵

³⁵ *Military Doctrine*, Landmacht Royal Netherlands Army, Jelena Druk BV, Almeno, 1996, p.

Преглед реализованих мировних операција Уједињених нација

Ред. бр.	Назив МО	Земља	Време трајања	
			почетак	завршетак
АФРИКА				
1.	UNAVEM I	Ангола	дец. 1988.	мај 1991.
2.	UNAVEM II	Ангола	мај 1991.	феб. 1995.
3.	UNAVEM III	Ангола	феб.1995.	јун 1997.
4.	MONUA	Ангола	јун 1997.	феб.1999.
5.	MINURCA	Цент. Афричка Репуб.	апр. 1998.	феб.2000.
6.	UNASOG	Чад/Либија	мај 1994.	јун 1994.
7.	ONUC	Конго	јул 1960.	јун 1964.
8.	UNOMIL	Либериа	септ. 1993.	септ. 1997.
9.	ONUMOZ	Мозамбик	дец. 1992.	дец. 1994.
10.	UNTAG	Намибиа	април 1989.	март 1990.
11.	UNAMIR	Руанда	окт. 1993.	март 1996.
12.	UNOMUR	Руанда/Уганда	јун 1993.	септ. 1994.
13.	UNOMSIL	Сијера Леоне	јул 1998.	окт. 1999.
14.	UNAMSIL	Сијера Леоне	окт. 1999.	дец. 2005.
15.	UNOSOM I	Сомалија	април 1992.	март 1993.
16.	UNOSOM II	Сомалија	март 1993.	март 1995.
АМЕРИКА				
17.	ONUCA	Централна Америка	нов. 1989.	јан. 1992.
18.	DOMREP	Доминиканска Република	мај 1965.	окт. 1966.
19.	ONUSAL	Ел Салвадор	јул. 1991.	апр. 1995.
20.	MINUGUA	Гватемала	јан. 1997.	Мај 1997.
21.	UNMIH	Хаити	септ. 1993.	јун 1996.
22.	UNSMIH	Хаити	јул 1996.	јул 1997.
23.	UNTMH	Хаити	авг. 1997.	нов. 1997.
24.	MIPONUH	Хаити	дец. 1997.	март 2000.
АЗИЈА				
25.	UNMISET	Источни Тимор	мај 2002.	мај 2005.
26.	UNGOMAP	Авганистан/Пакистан	мај 1988.	март 1990.
27.	UNAMIC	Камбоџа	окт. 1991.	март 1992.
28.	UNTAC	Камбоџа	март 1992.	септ. 1993.
29.	UNTAET	Источни Тимор	окт. 1999.	мај 2002.
30.	UNIPOM	Индија/Пакистан	септ.1965.	март 1966.
31.	UNMOT	Тацикистан	дец. 1994.	мај 2000.
32.	UNSF	Западна Нова Гвинеја	окт. 1962.	апр. 1963.
ЕВРОПА				
33.	UNCRO	Хрватска	март 1995.	јан. 1996.
34.	UNTAES	Хрватска	јан. 1996.	јан. 1998.
35.	UNPSG	Хрватска	јан. 1998.	окт. 1998.
36.	UNPROFOR	СФР Југославија	феб. 1992.	март 1995.
37.	UNPREDEP	БЈР Македонија	март 1995.	феб. 1999.
38.	UNMOP	Хрватска/СРЈ	феб. 1996.	дец. 2002.
39.	UNMIBH	БиХ	дец. 1995.	дец. 2002.
СРЕДЊИ ИСТОК				
40.	UNIIMOG	Иран/Ирак	август 1988.	феб. 1991.
41.	UNOGIL	Либан	јул 1958.	дец. 1958.
42.	UNEF I	Средњи исток	нов. 1956.	јун 1967.
43.	UNEF II	Средњи исток	окт. 1973.	јул 1979.
44.	UNYOM	Јемен	јул 1963.	септ. 1964.
45.	UNIKOM	Ирак/Кувајт	април 1991.	окт. 2003.

Нови садржаји МО и њихове карактеристике нису настајали случајно, већ је тај процес био условљен одређеним правилностима и законитостима. Међутим, поставља се питање колико је теоријска мисао у области МО у могућности да открије те правилности и објасни њихове узроке, а самим тим и да предвиди будуће тенденције у тој области.

Теорија мировних операција, као и теорија војних наука, превазишла је искључиво војне оквире, јер се у припреми, организовању и извођењу мировних операција ангажују многи подсистеми државе, владине и невладине организације, агенције, организације и удружења од чијег успешног ангажовања зависи остварење дефинисаних циљева – мандата МО Организације уједињених нација.

На процес обликовања мировних операција посебно утичу следећи чиниоци: 1) развој система колективне безбедности; 2) развој демократске свести и људских права; 3) интереси великих сила; 4) доктрине и стратегије развијених држава; 5) развој војне мисли и ватрених могућности армија развијених држава, и 6) неопходност мултинационалног и мултидимензионалног начина решавања сукоба.

Мировне операције су процеси који у континуитету попримају нова обележја и садржаје, и једини начин да се дефинишу јесте узимање у обзир следећих карактеристика МО које се тренутно изводе: 1) наметање концепције НАТО-а за спровођење МО; 2) све веће ангажовање мултинационалних и мултидимензионалних снага; 3) наметање НАТО-а као кључне организације за успешну реализацију МО; 4) доминација концепта „очување мира“ као начина решавања сукоба након успешне војне или дипломатске акције, и 5) укључивање у МО, поред војне, дипломатске, имају хуманитарне, политичке и цивилне компоненте.

У будућности се може очекивати да ће СБ ОУН брже покретати МО, као и смањење трајања МО, притисак НАТО-а да са ОУН има партнерски однос, и настојање ОУН да покреће МО с ослонцем на регионалне организације. На основу нових сазнања, редефинисан је појам МО, а дошло се и до класификације на основу критеријума који су релевантни за теоријски и примењени аспект мировних операција.

Сходно Уставу Републике Србије (чл. 140), Војска Србије се може употребити изван граница државе само на основу одлуке Народне скупштине. Уставом, је дато право Војсци Србије да се ангажује у мировним мисијама (мировне операције и подршка хуманитарним и борбеним операцијама). Да би испуниле основне и међународне безбедносне задатке, требало би планирати снаге чији поједини састави могу ефикасно да одговоре захтевима за ангажовање у мировним операцијама, као и на будуће изазове одбране и безбедности. Величина,

расположивост и оспособљеност снага одражаваће жељу и обавезу за колективном одбраном и ангажовањем у мировним операцијама као одговором на кризу, понекад у дугом временском периоду, далеко од Србије, укључујући и територију изван територије земаља чланица Уједињених нација.

Литература

1. Група аутора, *Nl-arms, Netherlands annual review of military studies 2002*, Civil-Military cooperation, Haveka BV, Alblasterdam, NI, 2002.
2. Група аутора, *The UN peace and force*, Frank Cass, London, 1997.
3. General *Guidelines for Peace-keeping Operations*, CD ROM , OUN 2001.
4. Guide to MOOTW, Tactics, techniques & procedures for stability & support operations, Stackpole Books, USA, 2000,
5. Доктрина НАТО за мировне операције, Војно дело, Београд, 2/2000.
6. Закон о учешћу професионалних припадника ВСЦГ, особља цивилне заштите и запослених у органима управе Савета министара у МО и другим активностима у иностранству, Београд, 2004.
7. *Peace Support operations*, JWP 3-50, MoD UK, PJHQ, London 2004.
8. Стратегија одбране ДЗ СЦГ, Београд, 2004.
9. *The Military Contribution of Peace Support Operations*, JWP 3-50, UK Ministry of Defence, 2004.

За и против школовања жена за официрске дужности у Војсци Србије

УДК: 355.23-055.2(497.11)
355.1-055.2 : 378.6 (497.11)

Др Јованка Шарановић* и проф. др Зоран Килибарда**

Школовање жена за улогу професионалих војних старешина једно је од незаобилазних питања у оквиру реформе војног школства у Србији. Мишљења о том питању су разумљиво подељена. Као главни аргументи у прилог школовања жена на Војној академији наводи се неопходност поштовања опредељења за равноправан третман мушкараца и жена у свим областима радног ангажовања као и нове мисије војске у контексту приступања земље свроатлантским интеграцијама, чиме се ствара додатни простор за продуктивно упошљавање жена у улози војног старешине. Не постоје довољно чврсти аргументи за оспоравање одлуке о почетку школовања жена, али се указује на неопходност диференцираног приступа у вези са дужностима за које првенствено треба да се оспособљавају.

Кључне речи: *школовање, Војна академија, жене.*

Увод

Да ли располажемо информацијама неопходним за изналажење ваљаног одговора на питање да ли је женама место међу официрима? Како год тај одговор да гласи, наћи ће се они који га подржавају и они који га оспоравају, а самим пребројавањем тих гласова дилема се не решава. Много битније од утврђивања броја „навијача“ и „опонентата“ јесте то на којим се аргументима заснива подршка или противљење сврставању жена у официрске редове. Под непристрасним

* Аутор је научни сарадник, начелник одељења за студије одбране Института за стратегијска истраживања.

** Аутор је ванредни професор Факултета безбедности.

опредељењем за једну или другу варијанту подразумева се одговарајућа информисаност о проблему о којем се одлучује. У конкретном случају, то значи прибављање додатних информација о бројним питањима која се тичу не само школовања као образовног процеса већ и коришћења резултата школовања. Да ли, на пример, ико у овој земљи поседује податак о томе колико су девојке стварно заинтересоване за официјерски позив? Колико су обавештене о условима живота и рада у војсци? Какве су могућности да се у догледно време значајно побољша материјални положај професионалних припадника Војске? Какво је расположење армијске средине према укључивању жена у официјерски кор будући да у овом тренутку постоји суфицит, а не дефицит официјерског кадра? Да ли је са етичког становишта оправдано позивање девојака да се определе за каријеру официјера када се свакодневно најављује неопходност отпуста из службе официјера с неоспорно богатим радним и ратним искуством? Одговори на та питања морају да претходе дефинитивној одлуци о моделу школовања и динамици његове имплементације. То подразумева реализовање одговарајућих истраживачких пројеката, али и јасан став надлежних државних органа о статусу војне професије уопште.

Аргументи којима се оспорава школовање жена

Дугогодишња пракса одсуства жена из војничких редова може да се тумачи као постојање довољно ваљаних разлога да се жене не оспособљавају за ту професију. Логика таквог закључка заснива се на искуственом сазнању да треба уважавати све што довољно дуго траје јер није без разлога претрајало искушења времена. Једноставно речено, да је било добро и да је било нужно да жене командују војском то би одавно постала уобичајена пракса. Истина, многе земље су направиле значајан отклон у односу на традиционалну праксу, и то је оно што наведени аргумент чини недовољно убедљивим. Међутим, истовремено, још постоје армије респективне снаге, не само у локалним него и у регионалним размерама, које изгледа још и не помишљају да у своје редове укључе жене, а поготову не да им додељују командне позиције.

Као разлог за резервисаност према школовању жена за официјерске дужности помиње се и чињеница да и у армијама с дугогодишњом праксом ангажовања жена њихов удео у укупном саставу није импозантан а у већини борбених састава често је занемарљив. С обзиром на то да се под официјерском дужношћу првенствено подразумева командна улога, поставља се питање зашто се треба оптерећивати проблемом произвођења жена официјера ако се није успело да их буде у довољном броју у статусу војника. Наиме, за војну професију је карактеристично да је удео професионалних војних лица официјерског ранга знатно мањи од удела професионалних лица у статусу обичног војника. Према томе, тамо где се не очекује значајан број жена војни-

ка не би, по мишљењу неких, требало да буде жена официра. Тај аргумент онолико је ваљан колико је прихватљиво становиште да није добро да жене командују претежно мушким саставима. Разумљиво да то становиште, за које постоји нимало ласкав назив „мушки шовинизам“, не би могло да издржи озбиљније критичко преиспитивање. Међутим, иако није прихватљиво, то питање се не може игнорисати из простог разлога што од њега, уколико је широко распрострањено, умногоме зависи како ће претежно мушка армијска средина прихватити жене официре у јединицама, где би биле ексклузивна појава.

Евентуална резервисаност армијске средине према појави жена официра могла би да буде додатно изражена у ситуацији у којој се потенцира вишак старешинског кадра и када се, у име промовисања реформских опредељења, такорећи константно и са свих нивоа најављује неопходно смањење броја официра. Истина, вишка официра млађих узраста нема – пре би се могло рећи да их нема довољно. Али, и тај дефицит млађег кадра није равномерно распоређен. Највише је изражен у оним родовима војске, који су, судећи по искуствима страних армија, најмање пријемчиви за жене. Према томе, нема довољно гаранција да би школовање жена у војним академијама битно утицало на поправљање кадровске структуре у тим областима војне делатности.

Међу најозбиљније приговоре на рачун целисходности произвођења жена официра спадају они који произилазе из чињенице да ће, према новим принципима кадровске политике, само мањи део официра остати на служби у војсци током читавог радног века. С обзиром на то, и већина жена официра биће принуђена да након извесног времена проведених у служби тражи запослење изван војске. Вероватно су у праву они који предвиђају да ће њима бити теже да дођу до запослења, него мушкарцима, тако да би се могло догодити да оне у догледно време постану жртве сопственог опредељења за војну професију. Чини се да у време најаве почетка школовања жена у војним школама та чињеница није довољно узета у обзир, а то може да има за последицу недовољан одзив квалитетних кандидата за војне школе.

У вези с том неизвесношћу намеће се и својеврсна морална дилема: да ли треба позивати жене да се посвете војном позиву у тренутку када се војска налази у фази реформисања, када се још увек недовољно знају услови у којима ће оне службовати и какве ће бити могућности за њихово професионално усавршавање и напредовање у служби? Наиме, - поставља се питање да ли је поштеније сачекати да се и то разјасни, па тек онда започети тај пројекат. С друге стране, логично је и залагање да се управо у оквиру реформских захвата демонстрира спремност равноправног третмана мушкараца и жена у војсци. На то залагање, пак, - редовно се одговара примедбом да, баш зато што су толико дуго биле дискриминисане у погледу могућности равноправног ангажовања у војсци, жене нису заслужиле да се с њима експериментираше.

Постоје, такође, мишљења да – чак и под претпоставком да се ангажују на пословима за које су по стручности једнако компетентне као и мушкарци – присуство жена официра на руководећим положајима није пожељно јер може неповољно да утиче на социјалну климу и ефикасност војног колектива. Тај негативан ефекат доводи се у везу с традиционалним схватањем улоге жене у војсци која се углавном сводила на обављање помоћних, односно споредних послова. Под утиском тог стереотипа људи су, наводно, убеђени да жене нису дорасле старешинским улогама, што има за последицу недостатак поверења у њихову стручну компетентност, тако да су суочене с додатним проблемом приликом обављања улоге претпостављеног. Из тога се изводи закључак да је у њиховом интересу да буду поштеђене од те незахвалне ситуације. Мада има довољно аргумената за оспоравање те претпоставке, њихова распрострањеност, објективно, јесте нешто што треба да се узима у обзир као препрека коју треба отклањати, а не игнорисати. Такође, не може се игнорисати упозорење да успостављање праксе школовања жена у војним школама условљава додатне материјалне трошкове. То су, пре свега, додатни трошкови смештаја (адаптација или изградња посебних објеката за становање жена у интернатима војних школа, трошкови израде униформе према антропометријским карактеристикама женске популације, трошкови хигијенско-здравственог збрињавања итд.). Тачно је да неки од тих трошкова представљају једнократна издвајања и да, вероватно, нису највећа ставка, под условом да се оно у шта се инвестира користи довољно дуго. У противном, трошкови се мултипликују. Међутим, остаје трајна потреба додатних издвајања за поједине видове логистичког обезбеђења.

Поред наведених предвидљивих додатних трошкова, школовање жена оцењује се као скупље из следећа два разлога: прво, већа је вероватноћа напуштања школовања, и друго, већа је стопа повређивања жена, посебно у почетном периоду школовања (у фази основне војничке обуке). На пример, у генерацији кадета Вест Поинта из 1976. године у току основне обуке 16 одсто жена напустило је школовање.¹ У истом периоду академију је напустило 10 одсто мушкараца. У непосредној вези са већим изгледима да жене одустану од школовања, што инвестирање у њихово школовање чини мање исплативим, јесу и подаци на основу којих се може закључити да би жене, у поређењу с мушкарцима, могле да буду мање експедитивне у испуњавању испитних обавеза. Ту претпоставку, на посредан начин, потврђују и искуства америчких војних академија. Наиме, према статистичким подацима из Вест Поинта и Морнаричке војне академије, приметно је мањи број девојака него младића који успевају да дипломирају у редов-

¹ А. Витерс, и Н. Скот Кинзер, „Жене у Вест Поинту“, *Војно дело*, бр. 3, Београд, 1979, стр. 165.

ном року (у току четири године). Разлика у броју дипломираних на Вест Поинту је 9,3 одсто а на Морнаричкој академији 7,1 одсто у корист мушкараца. То је утолико интересантније када се узме у обзир чињеница да на коледџима у САД девојке брже завршавају студије. Постоји неколико могућих објашњења за појаву тих разлика. На пример, обимни физички захтеви могу у том контексту да имају велики значај и поред чињенице да су модификовани седамдесетих година прошлог века, када се први пут почело са пријемом жена на академије, а као могући разлог наводи се и претежно мушко окружење, које може да представља потешкоћу за жене².

Већа склоност ка повређивању на практичној обуци такође изискује две врсте додатних трошкова: непосредне и посредне трошкове. Непосредни трошкови се односе на санирање повреда и рехабилитацију, што у случају немогућности наставка школовања подразумева и целокупан износ средстава који је утрошен на дотадашње школовање. Посредним трошковима могу да се сматрају трошкови због предузимања мера за смањење ризика од повреде. Када се, на пример, због диференцираног физичког оптерећивања, обука са женама изводи одвојено од обуке са мушкарцима неминовно се увећава број наставних група, што повлачи, уз најбољу организацију рада, додатни трошак.

Аргументи у прилог школовања

Кад год се поставља питање оправданости значајних промена у било којем подручју друштвеног живота уобичајено је да се учини осврт на праксу из прошлости. У случају школовања жена, такав приступ не обезбеђује уобичајено обиље података будући да такве праксе све до недавно није ни било. Па ипак, не би било коректно не присетити се ликова жена које су се и без формалног војног образовања и супротно пракси времена у којем су живеле нашле, бар на кратко, у улози војсковође и ту дужност часно обавиле. Поред Јованке Орлеанке, која је симбол жене војног старешине из народа, вредни подсећања су, не тако ретки, примери жена – најчешће чланова владарских кућа (удовице, кћерке и сестре преминулих владара), које су, као способније и агилније од осталих наследника, успеле да се домогну престола и често се показале као достојне круне. Међу њима су из античког доба остале најпознатије египатска краљица Клеопатра, британска краљица Бодичеа и краљица Зенобија из Палмире.³

² Као објашњење наводи се и претпоставка да су мушкарци који уписују академије преданији, одговорнији, и посвећенији будућој каријери него бруцоши на цивилним колеџима и универзитетима.

³ У средњем веку је било много жена владара због тога што је власт била наследна. Оне су се, кад год им се указала прилика, ослобађале туторства својих мушких рођака и владале самостално. Опширније о женама војсковођама и владарима видети у: Јованка Шарановић, *Жена у одбрани – од традиционалног до савременог*, „ВИЗ“, Београд, 2006.

Традиција краљица или принцеза ратника које заступају своје мушке рођаке наставила се кроз цео касни средњи век и, даље, кроз доба ренесансе. У то време, најпознатија жена владар и командант била је енглеска краљица Елизабета (1533–1603).⁴ Царице Јелисавета и Катарина Велика водиле су бројне ратове и против Турске и против Персије, а та друга је први пут довела руску царевину до обала Црног мора.⁵ Истина, трупама на фронту непосредно су командовали за то посебно одабрани и њима одани генерали. Марија Терезија се током рата за аустријско наслеђе (1740–1748) и у Седмогодишњем рату (1756–1763) ослањала на фелдмаршала Дауна, а Катарина Велика имала је за ту сврху Суворова.

Слично Марији Терезији у 18. веку, Голда Меир у Израелу, Индира Ганди у Индији и Маргарет Тачар у Великој Британији биле су надлежне за послове својих земаља за време рата.⁶ Беназир Буто у Пакистану и Акино Корасон на Филипинима водиле су борбу за контролу властите војне силе пред крај осамдесетих година прошлог века. Тана-су Чилер у Турској сурово је угушила побуну Курда средином 1990. године. Председница Шри Ланке Сиримаво Бандаранаике водила је рат против тамилских сепаратиста после пропале мировне иницијативе.⁷ На таквим положајима, оне су, под огромним стресом, биле одговорне за доношење изузетно важних војно–политичких одлука. С друге стране, ниједна није имала никакво војно знање, ни искуство вредно помена. То је чак важило и за Голду Меир као председника владе једне од

⁴ И неке друге краљице ратници, као, на пример, Тамара од Грузије из 12. века и Изабела Кастиљанска, такође су се називале „краљевима“. То показује колико су се тешко жене прихватале као војници и команданти. Изгледа да су то могле постићи једино одрицањем од свог пола.

⁵ Под њеним вођством Русија је увећала своју територију за 200.000 квадратних миља, остварила свој вековни сан да добије излаз на Босфор, преко Црног мора, и постала богатија за много величанствених палата, државних зграда и потпуно нових градова. Катарина је, створила победничку атмосферу и на руском двору која је привукла многе велике умове Европе и допринела многим војним успесима Русије и ван њених граница. Умрла је изненада 7. новембра 1796. у шездесет седмој години (Шели Клајн, *Највећи злотвори – жене у историји*, „Народна књига“, Београд, 2004, стр. 106).

⁶ Тако је Маргарет Тачер, без трунке сажаљења и дилеме, угушила војним средствима рударске побуне, наредила војну интервенцију на Фокландска острва, и дала да се потопа са посадом разарач „Белграно“ који се нашао у забрањеној зони за аргентинске бродове. Средином 1991, када је после 11 година проведених на положају председника Владе Велике Британије, поднела оставку, у више земаља су се на челу владе налазиле жене: у Француској – Едит Кресон, која је добила назив „челична дама социјализма“; у Ирској – Мери Робинсон; на Исланду – Вигдис Финбогодотир; у Норвешкој – Гро Харлем Брунтланд; у Никарагви – Виолета Чамаро; у Доминиканској Републици – Мари Евгенија; у Бангладешу – Бегун Каледа Зи, и на Филипинима – Корасон Акино (Никола Грубишић, „Жене мушке енергије“, *Војска*, Београд, 2. марта 1995, стр. 32).

⁷ Она је прва жена у свету којој је пошло за руком да победи на председничким изборима 1960. године и, истовремено, прва жена у свету министар народне одбране. Та жена, чије име на језику њеног народа значи „срећа“, пре него што је почела активно да се бави политиком бавила се проблемима жена у Шри Ланки. (Јованка Шарановић, *исто*).

ретких земаља у којима жене служе војску. Све те даме владале су чврстом руком, а већина је нерадо прибегавала војној акцији да би разрешила сукобе. Уколико нису могле да поступају у складу са Черчиловим ставом да је „боље разговарати него ратовати“, мудро су препуштале вођење операција професионалцима – мушкарцима.

Када се говори о потреби већег ангажовања жена у војсци обично се, пре свега, наглашава неопходност поштовања општеприхваћеног принципа равноправности полова као цивилизацијске тековине⁸ која је постала неодвојиви део корпуса људских права и један од основних показатеља демократичности друштва.⁹ То опште опредељење савременог света исказано је одредбама Резолуције Савета безбедности УН 1325, којом се захтева повећана представљеност жена на свим нивоима доношења одлука – у националним, регионалним и међународним институцијама. Да би се испоштовали ти захтеви и да би жене биле компетентне да учествују у доношењу одлука неопходно је да им буду доступне све професије, па тако и војна, из које су, све до недавно, биле искључене и која и данас важи за подручје које им није једнако доступно као и мушкарцима. Ипак, ситуација се из године у годину побољшава, што убедљиво показују подаци о повећању процентуалне заступљености жена у армијама земаља чланица НАТО-а у периоду од 1986. до 2000. године.

Та тенденција изједначавања полова у вези с правом на службу у војсци није само питање њихове формалне равноправности већ и реална потреба која произилази из специфичности улоге оружаних снага у савременим условима под којом се подразумева веће ангажовање жена у свим активностима везаним за одржање и унапређење мира и безбедности. Тим нетрадиционалним ангажовањем војске створена је додатна потреба за укључивањем жена у војничке редове, па је и у Резолуцији 1325 посебно наглашена важна улога жена у превенцији конфликта, конфликтима, периоду после конфликта, безбедности и грађењу и очувању мира.¹⁰ Резолуцијом се позива на ширење улоге и

⁸ Код нас су мушкарци и жене законом изједначени 1945. године. Од тада су увек гарантована једнака права мушкараца и жена, али је често занемаривана чињеница да једнака права не значе аутоматски и једнак положај. Према свим расположивим подацима, положај жена гори је од положаја мушкараца, па је неопходно да држава води политику једнаких могућности, односно да жене и мушкарци имају једнаке могућности у животу, да су једнако третирани, једнако плаћени за исти рад, да једнако напредују у каријери, да имају једнака права да изаберу свој лични пут и да управљају својим животом.

⁹ Није случајно што је поштовање тог захтева један од услова за придруживање Европској унији. На пример, земље кандидати за чланство у Унији обавезне су, између осталог, да усвоје закон о равноправности полова.

¹⁰ Када се разматра питање жена и превенције конфликта, наглашава се да је потребно систематско јачање улоге жена у друштву и делотворно учешће жена у јавном и економском животу. Јасна је повезаност статуса жена у друштву и интензитета конфликта. Насилни конфликти се чешће дешавају у земљама у којима су жене неадекватно представљене у јавним институцијама и службама и тамо где не постоји адекватна институционална реакција на домаће насиље.

повећање доприноса жена у операцијама Уједињених нација на терену, посебно међу војним посматрачима и цивилној полицији, као и међу особљем које се бави људским правима и хуманитарним радом.

Србија, као чланица ОУН и претендент на чланство у ЕУ, и као држава са несумњиво богатом демократском традицијом из читавог периода њеног постојања као независне државе (у другој половини 19. и почетком 20. века), придружује се тенденцији остварења потпуне равноправности полова. То њено опредељење недвосмислено је исказано у новом уставу Републике Србије, којим је предвиђена обавеза вођења политике једнаких могућности (чл. 15), што значи равноправан приступ образовању, уједначавање заступљености мушкараца и жена на свим нивоима образовања и у свим образовним профилима, те равноправно учешће у креирању европског модела „друштва знања“. Разумљиво је, стога, да та одредба највишег правног акта треба да се одрази и на концепцију новог модела школовања официра Војске Србије. Осим тога, опредељење Србије за приступање евроатланским безбедносним интеграцијама подразумева усвајање стандарда које промовишу те интеграције¹¹. Један од тих стандарда јесте отвореност за веће ангажовање жена, у војсци у свим улогама. У складу с том оријентацијом и обавезама које из ње произилазе, Стратегијским прегледом одбране и Министарским упутством недвосмислено је најављено интензивирање процеса стварања услова за значајније учешће жена у структури професионалних припадника војске, као и почетак њиховог школовања у војним школама. Тиме је исказана сагласност са општеприхваћеним ставом да је дошло време стварног партнерства између мушкараца и жена, што значи рад у условима једнакости и комплементарности и узajамно обogaћивање својим разликама.

Један од разлога који ће допринети бржој интеграцији жена у војну средину јесте и перспективна мисија војске, под којом се подразумева учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету и подршка држави у случају природних непогода и катастрофа, хуманитарне операције и, операције одржавања мира, као и учешће у међународној војној сарадњи и мировним операцијама под окриљем ОУН и

Питање жена у времену трајања конфликта имплицира, пре свега, комплекс питања везаних за родно засновано насиље, укључујући сексуално насиље, које је у порасту као све чешће оружје у ратним сукобима. Такође, искуства из ратова снажно утичу на родне улоге и друштвене вредности. Тада долази до мењања родних улога и друштвених положаја, што је интегрални део изазове реконструкције. Ту се јављају могућности утицаја на друштвене и политичке структуре које су у миру обично изван домашаја жена (Зорица Мршевић, „Жене у војсци као део програма *gender mainstreaming*“, излагање на Међународној конференцији *Жене у војсци*, Београд, 5. октобар, 2006).

¹¹ Наша земља је потписница и бројних међународних докумената који нас обавезују на поштовање одређених стандарда, међу којима су Конвенција за елиминацију дискриминације према женама (CEDAW), Пекиншка платформа УН, Резолуција СБ 1325 и друге, а као чланица УН, Савета Европе, ОЕБС-а и других организација мора водити политику у складу са тим.

системима колективне безбедности.¹² Стога, није претерана тврдња да су у неким од тих улога жене практично незамењиве. То се, пре свега, односи на ситуације у којима се припадници војске могу наћи као учесници у хуманитарним операцијама у различитим деловима света. Познато је, наиме, да обичајно право неких народа не дозвољава присуство мушкараца на местима где се налази локално женско становништво, што значи да се без жена не може успоставити одговарајући контакт и остварити квалитетна сарадња са онима којима се помоћ пружа и због којих се војска ту налази. Чак и тамо где нема стриктне забране контакта са странцима постоје ситуације у којима је ангажовање жена пожељније од ангажовања мушкараца (указивање прве помоћи женском цивилном становништву, послови медицинско-хигијенске едукације, и слично).

Залагање да се жене свестраније ангажују у посебним операцијама – операцијама другачијим од ратних (*other than war*), може се несумњиво правдати савременим социјално-психолошким и етичким опсервацијама интерперсоналне комуникације и групне динамике. Оне, у односу на традиционална схватања, донекле другачије тумаче способност да се успешно ради са другим људима; способност да се доносе ваљане етичке одлуке у непредвиђеним ситуацијама и у контексту ситуационих фактора, способност да се доносе ваљани морални судови који ће утицати на велики број људи и способност да се успешно мотивишу други људи.

Сада се, на основу демократског модела устројства војске, од војника очекује да не буду слепо послушни својим претпостављенима када су њихове наредбе погрешне или очигледно морално спорне, што им омогућава иницијативу и доношење индивидуалних моралних судова. Према демократском моделу, морална одговорност је различито расподељена, за разлику од класичног модела, по којем се морална одговорност готово у целини тицала старијих и виших старешина: млађи су извршавали наређења и у већини случајева нису сносили директну моралну одговорност за своје поступке. Отуда се данас у свету на војним академијама етика изучава као обавезни наставни предмет. Поред тога, придавање све већег значаја личним способностима и вештинама и посредној контроли у војном образовању, као и све већи значај материјалне користи и групних циљева, утицали су на настанак схватања да војне старешине и руководиоци треба да буду и војни менаџери. За жене те нове околности несумњиво значе предност јер се релативизују уобичајени аргументи о тежини војничког

¹² Као илустрација тог подручја ангажовања жена може да послужи вест да је недавно Индија упутила у Либерiju, у саставу снага УН, одред састављен искључиво од жена официра (125 жена). Улазак чисто женске мировне јединице у структуру плавих шлемова оцењен је као „догађај без преседана, релевантан за будуће безбедносне потребе светске организације“ („Првенац међу плавим шлемовима“, *Политика*, Београд, 19. јануар 2007).

позива и непримерености нежнијем полу. Физичка снага и физичка издржљивост, које су се традиционално подразумевале као приоритетне војничке способности, и које још увек имају велики значај, више немају елиминаторни карактер с обзиром на то да постоји довољно велики број војничких дужности за чије обављање нису пресудне. Такође, сходно демократском моделу, класични нагласак на дисциплину ублажен је позивањем на потребу за комуникационим вештинама неопходним за успешан тимски рад, а у томе су жене пословично успешније.

Актуелна социјално-економска ситуација у нашој земљи може такође да се уврсти у разлоге за школовање жена за војну професију. Из историје је познато да је до већег ангажовања жена у војсци, по правилу, долазило у следећим околностима: прво, када је вероватноћа ангажовања војске у оружаним сукобима великих размера била релативно мала; друго, када је атрактивност војног позива била недовољна (недовољан одзив мушкараца за службу у војсци), и треће, у условима велике незапослености. Изгледа да су се у нашој земљи у овом тренутку стекла сва та три услова, али је смањење интересовања за војни позив приметно и у већем делу света, што није само последица ниског материјалног стандарда професионалних војних лица. Могуће је да је то једна од последица све веће либерализације друштва и повећања обима људских слобода, што логично узрокује пад мотивисаности за професије у којима се траже потчињавање, излагање психофизичким напорима и пристајање на ауторитативни стил руковођења. Када је реч о нашој земљи, статистички подаци показују да већина кандидата за школовање у војним школама потиче из неразвијених подручја и из породица с лошијим материјалним стањем. Дакле, може се закључити да је битан мотив младића за опредељење за војни позив решавање егзистенцијалних питања, а будући да су због проблема незапослености девојке више угрожене него младићи, може се претпоставити да су оне спремне да то питање решавају кроз школовање за официрски позив. Као доказ за ту претпоставку обично се наводе аргументи о високој заинтересованости девојака за школовање у полицијској академији.¹³ То је апсолутно тачно, мада извођење закључка по аналогији са одзивом за Полицијску академију није сасвим коректно због чињенице да се интересовање за Полицијску академију повећавало упоредо са опадањем интересовања за војни позив. Према томе, проблем одзива за војне школе сигурно се може делимично ублажити пријемом девојака на школовање, али би то, у

¹³ У првој генерацији студената Полицијске академије, школске 2002/2003. године, од укупно 1.111 пријављених кандидата 413 биле су жене (37 одсто). У генерацији из 2003/2004. године њихов удео међу пријављеним кандидатима био је 34 одсто; 2004/2005. – 30 одсто, и 2005/2006. – 27 одсто (подаци Полицијске академије достављени Радном тиму 3 – подгрупа за школовање жена на Војној академији, ради заједничких активности у оквиру рада подгрупе).

најбољем случају, дало само краткорочне позитивне ефекте уколико нова решења не би била праћена адекватним мерама за побољшање статуса војне професије уопште. У сваком случају, отварање врата војних школа за жене била би добра прилика да барем неке од њих реше основни егзистенцијални проблем – запослење, према својим професионалним интересовањима.

У прилог одлуци за школовање жена на Војној академији јесу и сазнања о неким предностима мешовитих васпитно-образовних група над једнообразним групама. Наиме, присуство девојака у војној средини омогућује успостављање потпуно нових видова социјалне комуникације; обогаћује друштвени живот и чини социјалну климу динамичнијом, интересантнијом и, самим тим, погоднијом за укупан развој студената. Искуство из Војне академије Вест Поинт везано за прву генерацију жена кадета показује да су оне знатно више од мушкараца учествовале у ваннаставним активностима (клубови, секције). На пример, активно су учествовале у раду 46 од укупно 80 клубова и секција који су постојали у то време у Војној академији. Осим тога, формирале су неколико спортских тимова, од којих су неки постигли значајне резултате на такмичењима са клубовима изван Академије.

Када је реч о успешности жена на руководећим дужностима као аргумену у прилог школовању жена на војним школама, посебно су значајни подаци из досадашње праксе ангажовања жена на официрским дужностима. Наиме, према тим подацима, жене су успеле да се у конкуренцији са официрима – мушкарцима докажу као способне за обављање веома одговорних функција. Али, као противаргумент наведеним тврдњама, често се подсећа на околност да су се жене домогле високих положаја у војсци не првенствено на основу својих способности, већ због тога што су као малобројне биле поштеђене праве конкуренције. Једноставно, тамо где се појави једна жена официр отворена су јој врата ка вишим положајима као „ексклузивној појави“. Заправо, привилеговане су јер их колеге мушкарци штеде у компликованим ситуацијама, односно, када је најтеже увек им се нађу при руци да помогну или да их одмене. Због свега тога, наводи се да би тек у случају већег присуства жена официра, што значи у условима изражене конкуренције између њих и између њих и мушкараца, била могућа ваљана провера колико су оне стварно компетентне за високе положаје који одговарају високим чиновима којих су се домогле жене официри у неким армијама. Такав коментар чује се и мада је реч о високим чиновима које су добиле жене официри у Војсци Србије.

Конечно, као аргумент за опредељење да Војска Србије отпочне са школовањем жена за официрске дужности може се узети чињеница да та пракса већ довољно дуго постоји у већини развијених земаља, затим да је најизраженија у земљама чије безбедносне стандарде желимо да достигнемо и с којима намеравамо да успоставља-

мо партнерске односе, као и да ту праксу постепено уводе и земље у којима она до сада није постојала. Дакле, ако се пође од тога да не може бити лоше оно што већина ради или намерава да ради и да је Војска Србије у оквиру предузете реформе већ учинила значајне кораке у правцу испуњавања услова неопходних за прикључивање безбедносним евроатланским интеграцијама, логичан је закључак да треба подржати наведену иницијативу. Додатни разлог за то јесте чињеница да то за нашу војску не би био пионирски подухват. Јер, у ЈНА постојала је пракса школовања жена за официрске дужности у оквиру школе резервних официра и Војнотехничког факултета, тако да жена официр, ма колико ретка, није непозната појава у нашој војној средини. Све су то, вероватно, узели у обзир органи који су надлежни за војно школство приликом припремања одлуке, саопштене у *Министарском упутству за 2006. годину*, да се обаве неопходне припреме за почетак школовања жена на Војној академији већ у току наредне школске године.

Ваљаност наведене одлуке недвосмислено је потврђена закључцима са међународне конференције, одржане 5. октобра 2006, о теми „Жене у војсци“. Сугестије у вези с тим садржане су и у појединим саопштењима са Научно-стручне конференције „Школовање и обука у систему одбране-евроатлански аспект“, која је одржана 29. и 30. новембра 2006. године. Једногласна порука, која произилази из свих разматрања те проблематике, гласи: жене у војсци – да, жене официри у Војсци Србије – да, жене у војним школама – да. Дакле, више не постоји дилема да ли школовати жене на Војној академији. Међутим, и даље постоје многа питања на која треба одговорити. Колико жена официра је реално потребно за укупни састав Војске, као и за поједине њене делове? Којом динамиком се може доћи до тог пожељног процента? Како треба организовати школовање? Да ли треба да постоје посебни критеријуми за селекцију жена студената? Да ли треба имати жене у свакој генерацији студената или повремено? Како у процесу практичне обуке, посебно оне у теренским условима, уважити чињеницу да се значајно разликују физичке способности жена и мушкараца? Да ли жене приликом реализације појединих програмских садржаја треба да чине посебну наставну групу или треба увек да се обучавају заједно с мушкарцима? Како треба организовати смештај жена током школовања у касарнским и теренским условима? Како да се обезбеди мотивисаност жена за војну професију да би се обезбедио одзив квалитетних кандидата? Ваљане одговоре на многа од тих питања није могуће дати док се не разреши једна, чини се, за почетак основна дилема: да ли треба одмах почети са школовањем жена на свим смеровима Војне академије, односно за све специјалности, независно од тога како ће се школовање реализовати, или је неопходно да се у вези с тим утврде приоритети?

Како решити ту дилему? Будући да су наша искуства, ипак скромна, логично је да се упитамо како то други раде и да ли су њихова решења примењива у нашим условима).¹⁴ Разумљиво, пракса школовања жена у војним академијама разликује се од земље до земље, што је углавном условљено карактером и улогом војске и културним чиниоцима. Када је реч о нашој земљи, чини се неоспорном чињеница да жене официри нису кадар који је ургентно потребан у свим саставима војске. Због тога се, као разборито решење, намеће потреба да се у првој фази реализације пројекта жене школују само за оне дужности у Војсци Србије које им одговарају на основу свих релевантних критеријума. Та поступност у школовању жена на војним академијама испоштована је у скоро свим земљама. Тако су, на пример, на Краљевском војном колеџу у Канади у првој мешовитој генерацији кадета, која је почела школовање 1980. године, биле само 32 девојке (око два одсто). Тај број је постепено повећаван, и усталио се на око 22 одсто.¹⁵ Нема разлога да Војска Србије одступа од те уобичајене праксе. У противном, ризиковала би да направи грешке (на пример, промашене инвестиције). Наравно, то не значи прављење коначног списка профила официра који су, односно који нису доступни женама.

Закључак

На основу анализе свих аргумената за и против школовања жена на Војној академији, може се закључити да у целини, постоји довољно ваљаних разлога за генерално одређење да се не постављају никаква законска ограничења у вези с доступношћу војне професије женама. Њима у перспективи треба да буде омогућен приступ свим родовима и службама, што значи и могућност избора било којег програма школовања за официрске дужности. Међутим, док се та пракса довољно не устали, тј. док се не изграде ваљани критеријуми

¹⁴ Још од 1976. године у структури НАТО-а постоји Комитет за жене (*Committee on Women in the North Atlantic Treaty Organization Forces*). То је саветодавно тело руководиоца НАТО-а и представника држава чланица питањима везаним за ангажовањем жена у војсци. Комитет делује и као центар за размену информација и искустава између земаља чланица Савеза. Истовремено, прати улогу и статус жена у оружаним снагама држава чланица и држава кандидата за чланство. Рад Комитета одвија се у три пододбора: за поуну и запошљавање, за обуку и развој и обично за квалитет живота. Питања којима се они баве су следећа: унапређење могућности поуне, услови запошљавања, задржавање у служби и напредовање, квалитет живота, заштита здравља, социјална заштита, брига о породици итд.

¹⁵ На војне академије уследиле су озбиљне расправе о томе да ли је женама место на Вест Поинту, на којем се осposобљавају официри за борбене јединице. Будући да женама у то време није било дозвољено непосредно учешће у борбеним дејствима, закључено је да њихов пријем на војну академију не би био у складу са циљевима школовања (А. Витерс, и Скот Н. Кинзер, „Жене у Вест Поинту“, *Војно дело*, бр. 3, Београд, 1979).

за селекцију за поједине смерове ради смањења ризика од „промашеног избора“, добро би било да се почне са школовањем жена за официрске дужности у родовима и службама у којима ће оне несумњиво бити продуктивно уполсене и мање изложене ризику од незадовољства због избора професије. Потом би се, већ на основу првих искустава из њиховог школовања, а затим и из искустава из радног ангажовања у професионалној служби, стално проширивало подручје војне делатности за које би се оспособљавале наредне генерације жена официра.

Равнотежа војних снага 2004–2005. године

*(The Military Balance: 2004–2005. London,
The International Institute for Strategic Studies, 2004)*

Др Тодор Мирковић*

Публикација *Равнотежа војних снага 2004–2005*, у издању лондонског међународног института за стратегијске студије, својеврсни је годишњак. Издаје се сваке године у јесен за текућу и наредну годину и садржи најважније податке о оружаним снагама и другим аспектима који чине војну моћ једне земље. У овом издању такви подаци су дати за 169 земаља са свих пет континената.

Преглед оружаних снага

За разлику од ранијих издања, у којима су сви подаци који се односе на војну моћ неке земље били на једном месту, у оквиру њеног назива (одреднице), у овом издању је направљена извесна подела, тако да су у првом делу наведени подаци о јачини, организацији, наоружању и опреми, дислокацији оружаних снага и друго, а у другом – геостратегијски, демографски и економски аспект (број и структура становништва, бруто друштвени производ, војни буџет итд.). У оба дела, земље и подаци који се односе на њих груписани су по регионима (континенти, субконтиненти/региони): Северна Америка, Европа (земље чланице НАТО-а и земље које не припадају тој војној алијанси), Руска Федерација (као евроазијска земља приказана је посебно), Блиски исток и Северна Африка (земље које се ослањају на Средоземно и Арапско море, или гравитирају ка њима, укључујући Ирак, Иран, Египат, Израел, Саудијску Арабију, земље Магреба, и друге), Централна и Јужна Азија, укључујући све земље Заједнице Независних Држава (бивше совјетске републике), изузев Русије, и друге

* Аутор је пуковник у пензији.

европске земље бивше совјетске републике, затим Индија, Пакистан и друге; Источна Азија и Аустралија, укључујући Кину, Јапан и две Кореје; карипско подручје, Латинска Америка и, најзад, Подсахарска Африка.

Такво разврставање земаља по регионима има, свакако, и одређени геостратегијски значај. Сваком регионалном прегледу података о оружаним снагама, као и о демографским и економским аспектима, наиме, претходе објашњења, с нагласком на карактеристична догађања и могућа кретања у будућности. У оквиру тога, дати су прегледи војних вежби које су оружане снаге појединих земаља или група земаља планирале и извеле у периоду 2003–2004. године. Посебно су значајна објашњења и/или процене издавача о војно-политичким и стратeгијским аспектима Сједињених Држава, као светске суперсиле, као и о великим војним силама у настајању – Кини, Русији и Индији. На крају првог дела (преглед оружаних снага по земљама и регионима) дати су табеларни прегледи о нуклеарним борбеним средствима и конвенционалним снагама и средствима у Европи, а затим кратак осврт на коришћење свемира у војне сврхе. Саставни део тог одељка је и преглед о војним сателитима.

Демографски и економски аспекти

У другом делу публикације, који се односи на геополитичке, демографске и економске чиниоце, осим података о становништву, висини бруто друштвеног производа и војних расхода за поједине земље, разврстане по регионима, наведени су и подаци (табеларни прегледи) о међународној трговини наоружањем, с назнаком испоручиоца и добављача, количини и врсти средстава наоружања и војне опреме у међународној размени, рокови испоруке, и друго. Целокупан табеларни преглед војних буџета и оружаних снага свих 169 земаља за 2001, 2002. и 2003. годину дат је на крају другог дела публикације.

На крају другог дела је и преглед „недржавних активности“, у којем су приказане паравојне наоружане терористичке и друге организације у појединим земљама, као и процена њихове јачине (бројност), циљева и начина борбе. Такве организације, како је наведено у том прегледу, налазе се у бројним земљама широм света, нарочито у нестабилним подручјима, као што су делови Азије, Блиског и Средњег истока и Централне Америке. У Југоисточној Европи идентификоване су две такве организације у Грчкој („Револуционарно језгро“ и „Револуционарна организација 17. новембар“), две организације „албанских побуњеника“ у Македонији (National Liberation Army i Ushtria Clirimatore Kombetare) и три које делују на или са територије СР Југославије (Србије и Црне Горе). Као „невладине“ организације које делују на територији СЦГ или са те територије су наведене:

– Armaј Kombetare Shiqitare (AKSh), основана 1999. године, активна „лабава“ криминално-политичка група која делује на Космету, Албанији и у Македонији и бори се за уједињење свих етничких Албанаца у једну државу;

– Kosovo Liberation Army (KLA)/Ushtria Clirimatore e Kosoves (UCK) основана 1992–93, јачине од 5.000 до 12.000 људи, ради борбе за независност Косова и његово евентуално прикључење Албанији;

– Liberation Army of Presevo, Medvede i Вујановас (UCPMB), основана 2001. године, (око 800 људи) ради борбе за уједињење Албанаца на Космету, југу Србије и у Западној Македонији у једну друштвену заједницу (у прегледу није наведен статус тих организација, као ни видови и степен њихових активности).

Остали подаци

Трећи део публикације чини краћи осврт на међународни тероризам, а дата је и краћа анализа идентификованих терористичких организација, с посебним освртом на „Ал Каиду“ и њене активности, као и процена могућих терористичких акција и операција у појединим земљама и деловима света у наредном периоду. Такође, наглашена је и потенцијална и реална опасност од организованог тероризма која прети Западу и његовим припадницима у арапским земљама, с назнаком средстава и метода за одбрану од те опасности.

У публикацији су на прегледан и систематизован начин приказани стање и војна, војно-политичка и војноекономска кретања. Осим обиља бројчаних показатеља, издавачи су се постарали да дају и извесне квалитативне оцене, посебно када је реч о стратегији и војној политици великих сила.

Наведени подаци о оружаним снагама, њиховој организацији, наоружању, опреми и материјалној подлози, укључујући војне буџете (иако се не може сматрати да су сасвим тачни), имају, без сумње, велику вредност. Поред осталог, лако се могу користити за поређење са истим подацима из ранијих периода, ради утврђивања могућег кретања у наредном периоду. Како су ти подаци у овој *Равнотежи снага* наведени појединачно, по земљама и регионима, и у збирним табеларним прегледима, то се и у процесу анализе проблем може посматрати по сегментима или на општем, тј. глобалном нивоу.

Војна моћ на глобалном нивоу

За сагледавање кретања глобалне војне моћи, неминовно је стицање увида у два битна чиниоца: јачину (бројност) оружаних снага и висину војних расхода, уз неопходно узимање у обзир материјалних и других чинилаца на којима се та моћ заснива. Према подацима које је

лондонски институт за стратедијске студије објавио, на пример, у последњих петнаест година бројно стање оружаних снага у свету константно је смањивано. Са 28.058.000 људи у 1989. години (*The Military Balance 1990–1991*), бројно стање оружаних снага у свету смањено је на 20.358.000 људи у 2003. години, што чини смањење за нешто мање од осам милиона људи или, просечно, за 28 одсто. Постоје два основна разлога за такву тенденцију: измењена војно-политичка ситуација у Европи, и у свету уопште, и развој и војна примена нових технологија.

Крајем осамдесетих и на самом почетку деведесетих година укинут је светски биполарни поредак, обустављена је трка у наоружавању између суперсила и блокова и потписано је неколико међународних уговора о смањењу снага и наоружања, и то првенствено у Европи. На то је надовезано отклањање опасности од општег светског рата, а тиме и смањење потребе јачања оружаних снага, пре свега, великих сила. Смањење оружаних снага остварено је претежно у оквирима великих сила и европских земаља. На пример, оружане снаге Сједињених Америчких Држава смањене су са 2.163.000 у 1989. на 1.427.000 људи у 2003. години; оружане снаге бившег Совјетског Савеза са 5.096.000 смањене су на 1.654.000 припадника оружаних снага Руске Федерације и осталих земаља Заједнице Независних Држава; оружане снаге НР Кине смањене су са 3.200.000 на 2.250.000 припадника у истом временском периоду; оружане снаге европских земаља (земље чланице НАТО-а и ванблоковске земље, укључујући европске земље бившег СССР-а) смањене су са 4.871.000 у 1989. на 2.785.000 припадника у 2003. години. Остале земље нису, или јесу само симболично, смањивале своје оружане снаге, а неке од њих, нарочито азијске земље, чак су их и повећале. Данас само четири земље имају оружане снаге са више од милион људи: Кина – 2.250.000, Сједињене Америчке Државе – 1.427.000, Индија – 1.325.000 и Северна Кореја – 1.082.000 људи. Руска Федерација смањила је своју армију на мање од милион људи – на 960.000 припадника.

Поред геополитичких и геостратедијских чинилаца, на смањење оружаних снага у свету снажно је утицао и развој нових технологија и њихова војна примена. Наиме, средства ратне технике која су развијена на основу нових технологија имају делеко већу маневарску способност, прецизност дејства и снагу испољавања ефекта на циљ. Са много мањом количином тих средстава у ратном сукобу се постиже исти или већи циљ, а за њихово одржавање и коришћење потребно је мање људства, али високостручно и добро обучено, па ће техничко-технолошки чинилац вероватно и у наредном периоду снажно утицати на јачину (бројност) и обликовање оружаних снага. Смањење активног састава, односно стајаћих армија, делом је надомештено мерама које је предузео значајан број земаља на организационом унапређењу и побољшању опреме и обуке јединица организоване

резерве. Тако је, према проценама стручњака наведеног института, бројно стање снага организоване резерве (више од тридесет милиона људи) у 2003. години било знатно веће од бројног стања стајаће војске.

Глобално смањење регуларне војске у протеклих петнаестак година, неоспорно, било је веома значајно. Међутим, још веће промене су настале у области војних расхода. У тим кретањима запажају се два карактеристична периода: од краја осамдесетих до краја деведесетих година 20. века и од краја деведесетих година па даље. У првом периоду дошло је до великог смањења војних расхода у свету – и номиналног, и реалног. Са 964 милијарде долара у 1989. години, војни расходи у свету смањени су на око 760 милијарди десет година касније. Од тог номиналног смањења (за око 25 одсто) још је веће и значајније било реално смањење, које се процењује чак на половину. То велико смањење било је резултат бројних разлога, пре свега геополитичких и геостратегијских промена у Европи. У публикацијама лондонског института за стратегијске студије и у другим изворима западних земаља забележено је да су војни издаци бившег Совјетског Савеза у време „хладног рата“ били једнаки или већи од званичног војног буџета САД (војни издаци СССР-а, у 1988. процењени су на око 320, према 292 милијарде долара војног буџета САД). После хладног рата и распада СССР-а, Руска Федерација је значајно смањила војску и званичне војне издатке свела на шест – седам милијарди долара годишње (те износе су стручњаци лондонског института неко време наводили у својим прегледима). Значајно је био смањен и војни буџет САД (са близу 200 милијарди у 1989. на 265 милијарди у 1998. години), као и војни издаци неких европских земаља. Већина других земаља војне расходе, као и оружане снаге, није смањивала, а неке су их чак и повећавале.

С уласком у нови миленијум дошло је до наглог повећања војних расхода у свету. Прво су то учиниле Сједињене Државе, а следиле су их и неке друге земље. Привредни опоравак Русије и брз економски развој Кине и Индије такође су праћени повећањем њихових војних расхода. Тако су војни расходи у свету већ у 2003. години (997,6 милијарди долара) достигли и превазишли војне расходе у 1989. години (964,6 милијарди долара).

Једна суперсила и неколико великих сила у настајању

Бројни чиниоци детерминишу војну моћ и одбрамбену способност једне земље. У публикацији „Равнотежа војних снага“ садржано је неколико веома важних чинилаца: број становника, економска моћ изражена кроз бруто друштвени производ (БДП) и његов раст, јачина (бројност) и техничка опремљеност оружаних снага и средства

(новчана) намењена за њихово одржавање и јачање. На основу података у публикацији *Равнотежа војних снага 2004–2005* и претходним издањима јасно се може закључити да у садашњим условима постоји само једна светска суперсила – Сједињене Америчке Државе, као и да постоји неколико других земаља које у релативно кратком временском периоду могу да постану велике светске силе. То су, првенствено, Кина, Руска Федерација и Индија, а има извесних предзнака да то могу бити и Европска унија и Јапан.

Сједињене Америчке Државе су, без сумње највећа економска сила света. Њихов бруто друштвени производ је три пута већи од БДП друге економске силе света – Јапана, и скоро четири пута већи од БДП Кине и Русије заједно. По величини државне територије, САД трећа су земља у свету (после Русије и Канаде), али имају оно што друге велике земље немају – изузетно повољан геостратегијски положај: дугачким обалама излазе на два велика океана, чије их огромне водене површине штите од евентуалног угрожавања државне територије.

Оружане снаге САД друга су по броју људи војна сила на свету, ако се занемари добро организована, обучена и опремљена резерва, која је по људству приближна јачини њихове активне или регуларне армије. Војна моћ и офанзивна способност америчких оружаних снага, међутим, готово неупоредиво је већа од војне моћи било које друге армије. Та моћ је садржана у великим количинама нуклеарних борбених средстава, високој техничко-технолошкој опремљености и стратегијском распореду оружаних снага. Наиме, због геостратегијског положаја Сједињеним Државама нису потребне јаке оружане снаге за одбрану властите територије, па су оне великим делом стратегијски распоређене у разним деловима света и/или су оријентисане за дејства изван властите територије – на прекоморским/прекоокеанским ратиштима, у чему је такође садржана моћ и офанзивна способност оружаних снага Сједињених Држава. Дакле, извесно је, што се потврђује и подацима наведеним у издањима лондонског института за стратегијске студије, да су САД у садашњим условима, неприкосновена светска економска и војна сила и да ће то, вероватно бити и у наредних двадесетак година. Међутим, убрзаним темпом развија се неколико других земаља које економски и војно јачају и прете да, појединачно или удружено, већ у другом кварталу 21. века преузму водећу улогу у свету, пре свега у економској сфери. Таква претпоставка се заснива на неким параметрима који чине основу економске и војне моћи.

Народна Република Кина, на пример, прва је земља по броју становника на свету и четврта по величини државне територије. Она има бројчано најјачу армију на свету и улаже велике напоре у њену техничку и другу модернизацију. До пред крај „хладног рата“ Кина је била изразито неразвијена земља, са свега око 250 долара бруто производа по становнику. Међутим, због изузетно брзог привредног развоја (БДП НР Кине повећава се, просечно, по стопи од осам до девет

одсто годишње). Кина веома успешно савладава границу између развијених и неразвијених земаља. Њен БДП по становнику прешао је критичну тачку од 1.000 долара и нагло се повећава. Тај ниво се, међутим, доводи у питање јер неки стручњаци сматрају да је знатно већи. У реномираној публикацији *The World Defence Almanac 1999–2000* – наводи се да је још 1998. године БДП Кине био 4.420 милијарди долара, а друштвени производ по становнику – 3.600 долара. Не тако мали број стручњака процењује да би Кина у наредних од петнаест до двадесет година могла да сустигне, а можда и да престигне САД по висини бруто друштвени производ. (Будући да Кина има око четири пута више становника него САД, то она и са четири пута мањим друштвеним производом по становнику реално постиже економску моћ једнаку економској моћи САД.) Упоредо са економском моћи, повећаваће се војна моћ и политички утицај Кине у свету.

Своје оружане снаге Кина систематски квалитативно јача. Ради њиховог одржавања и техничке модернизације константно повећава свој војни буџет по стопи од 12 до 15 одсто годишње. Тако је званични војни буџет Кине повећан са 5,6 милијарди долара у 1989. на око 16 милијарди у 2003. години. Из званичног војног буџета Кине, међутим, покрива се само део војних трошкова, док се други већи део (истраживање, развој, производња и набавка средстава ратне технике) финансира из других државних извора. С обзиром на те и друге околности, стручњаци лондонског института за стратегијске студије процењују да су војни издаци Кине знатно већи од њеног званичног војног буџета и да су у 2003. години износили око 56 милијарди долара, што је трећи по величини војни издатак у свету.

Кина располаже значајном ракетно-нуклеарном компонентом, укључујући и ракетне системе интерконтиненталног домета, и улаже видне напоре у њихово даље јачање и усавршавање. Са лансирањем земљиног сателита с људском посадом Кина се укључила и у трку за освајање космоса, па је те и друге околности објективно већ сврставају у ред великих војних сила.

После краха Совјетског Савеза ниједна земља на свету није могла да заузме његово прво место војне и друго место политичке и економске силе у свету. Руска Федерација, као његов наследник, задржала је првенство на геополитичкој карти света и статус војне суперсиле у домену војне нуклеарне моћи. Њен економски положај, међутим, драматично је погоршан услед изузетно великог назадовања у развоју током тзв. транзиционог периода (прва половина деведесетих година). У том периоду војна моћ Руске Федерације такође је била сведена на маргину.

Руска Федерација има апсолутни примат у величини државне територије: са 17.075.000 km² заузима површину приближно једнаку површини Кине и Сједињених Држава (18.869.000 km²). Величина државне територије и њена природна богатства дају јој посебан значај у одмеравању равнотеже снага у свету.

У другој половини деведесетих година 20. века Руска Федерација је почела економски да се опоравља, па скоро пуних десет година остварује натпросечан економски раст – повећава БДП стопом од шест до -седам одсто годишње. Њен БДП у 2003. години износио је 1.170 милијарди долара или 7.150 долара по становнику. Економском развоју Руске Федерације умногоме погодују цене примарних производа и енергије на међународном тржишту, па обнавља и интензивира развој индустријске производње, укључујући војну и свемирску индустрију.

Упоредо са економским опоравком Руска Федерација покушава да ревитализује и своје оружане снаге. Спровела је опсежну војну реформу, у оквиру које су снаге стајаће војске, са око 2.500.000 људи после распада СССР-а, смањене на мање од милион људи (960.000) у 2003. години. Пред сам крај 20. века отпочела је производњу нових средстава ратне технике, не само за извоз него и за властите потребе, и њихово увођење у све видове оружаних снага Руске Федерације. При томе, посебан значај придаје техничкој модернизацији стратегијских ракетно-нуклеарних снага офанзивне и дефанзивне намене и јединица КоВ за брзе војне интервенције.

Руска Федерација систематски повећава свој војни буџет, који је са 6,7 милијарди долара у 1998. години званично повећан на 15,3 милијарде долара у 2003. години. Међутим, стручњаци лондонског института за стратегијске студије, као и у случају Кине, сматрају да су реални војни издаци Руске Федерације много већи, и процењују их на око 65 милијарди долара у истој години, што је други по величини војни буџет у свету.

Индија је други азијски „велики тигар“ који се буди из вишевековног сна. Она је, као и Кина, сврстана у групу земаља „трећег света“ и по степену развијености била је при дну лествице тих земаља (њен БДП у 1988. години био је 317 долара по становнику). Однедавно, међутим, Индија побуђује видан интерес у свету управо због свог убрзаног привредног и демографског развоја. Са око милијарду и сто тридесет милиона становника, Индија је друга демографска сила света. Њен изузетно динамичан демографски развој (у последњих 15 година број становника повећан је за 330 милиона људи) резултат је високог natalитета. Међутим, Индија не покушава да природни прираштај становништва контролише или ограничава неким посебним законским и сличним мерама, тако да се тај раст убрзано и даље повећава, што доводи до све веће пренасељености државне територије (са 350 становника на квадратном километру Индија већ спада у ред густо насељених земаља), а то може да буде праћено социјалним, економским и другим проблемима. С друге стране, све веће повећавање огромног научног и производног потенцијала, уз примену савремених технологија, отвара јој широке могућности за производњу и пласман великих количина робе на светско тржиште.

Мада су оружане снаге Индије (1.325.000 људи) трећа по бројности армија у свету, војна моћ на садашњем степену развоја не чини је значајном војном силом. Индија, међутим, улаже велике напоре у јачање својих оружаных снага. Стога систематски повећава свој војни буџет, који се приближава суми од око 20 милијарди долара годишње. Индија је постала нуклеарна војна сила и интензивно ради на даљем развоју и јачању свог ракетно-нуклеарног потенцијала. Такође, настоји да са својим ратним бродовима изађе изван властитих територијалних вода и да доминира водама Индијског океана. Индија развија интензивну војну и војноекономску сарадњу са Русијом и већим бројем других земаља, и упоредо с тим развија властиту војну индустрију, у чему остварује запажене резултате.

Када је реч о глобалној равнотежи снага незаобилазан је и *Јапан*. Иако нема све параметре (географски простор, број становника или нуклеарни војни потенцијал, на пример) који би га чинили великом светском силом, Јапан има нешто што неке наведене земље немају – велику економску моћ и техничко-технолошки потенцијал.

Према географском простору (377.708 km²), Јапан спада међу земље средње величине (приближно је једнак Немачкој, знатно је мањи од Француске и више него пет пута мањи је од Индонезије). Свега 15 одсто јапанске територије чини обрадиво земљиште, а Јапан оскудева и у природним ресурсима.

Војна моћ Јапана је на нивоу моћи оружаных снага неких европских земаља средње величине. Његове оружане снаге се и даље називају „само одбрамбеним снагама“, мада чине савремено организовану и опремљену армију, која деценијама задржава стандардну величину – око 250.000 људи. Међутим, за потребе њиховог квалитативног јачања и техничке модернизације Јапан троши око 43 милијарде долара годишње, што је четврти по величини војни буџет у свету (после војног буџета САД и процењених војних издатака Русије и Кине). Тако, на основу економске моћи и техничко-технолошког потенцијала, Јапан за релативно кратко време може квантитативно и квалитативно да повећа војну моћ и борбену способност својих оружаных снага.

Између западне и источне хемисфере (Северне Америке и Источне Азије), као глобалних центара моћи, налази се „стари континент“, који се трансформише, од великог броја појединачних националних држава, у јединствену друштвену заједницу, названу *Европска унија* (ЕУ). На садашњем степену организовања и развоја, ЕУ превазишла је Сједињене државе по броју становника (490 према 290 милиона људи) и са око 11.000 милијарди долара БДП годишње на нивоу је економске моћи Сједињених Држава. Европска унија располаже знатно већим оружаным снагама него САД (око два милиона према 1.427.000 људи), али за њихово одржавање и борбено оспособљавање троши упола мање новчаних средстава (220 према 405 милијарди до-

лара у 2003.) објективно, по економској моћи, ЕУ дели прво место са Сједињеним Америчким Државама. Међутим, ЕУ има услове да буде водећа или једна од водећих политичких светских сила, али у досадашњим условима не може да буде и водећа војна сила. Оружане снаге већине њених чланица укључене су у исту војнополитичку организацију (НАТО), у којој водећу улогу има једна неевропска земља. Европске земље чланице НАТО-а, уједно и чланице ЕУ, годинама настоје да се војно организују изван тог савеза, али у томе само делимично успевају. Војна моћ ЕУ и борбена способност њених оружаних снага, према томе, умногоме зависе од постојећег и будућег организационог устројства и (не)утемељеног система командовања и одлучивања о употреби оружаних снага.

Остала запажања

У публикацији *Равнотежа војних снага* лондонског института за стратегијске студије није приказано само стање оружаних снага и њихова материјална основа у одређеном, најчешће трогодишњем периоду већ и могућност сагледавања кретања тих појава у протеклом и утврђивања могуће тенденције кретања у наредном периоду. Из садржаја ранијих издања, наиме, могу се видети промене настале у демографском и економском развоју, јачини, организацији и техничкој опремљености оружаних снага по земљама и регионима, међународном промету наоружања и војне опреме, и друго.

У публикацијама из седамдесетих година 20. века, на пример, забележен је изузетно динамичан развој тзв. малих азијских тигрова, који су потврдили да неразвијене земље не морају увек да остану неразвијене.

Наглашено динамичан демографски и економски развој великих азијских земаља могао би да се схвати као еволутивни процес. Међутим, у спрези са новим технологијама и њиховом применом, он садржи и револуционарна обележја. На основу података у издањима лондонског института може се запазити да се од краја прошлог века центар светске економске моћи постепено преноси са Запада на Исток. Тај процес је отпочет с појавом Јапана и „малих азијских тигрова“ на светском тржишту роба и услуга, а наставио се и убрзао с појавом „великих азијских тигрова“.

Група великих и средњих земаља јужне, југоисточне и источне Азије, са Далеким истоком, чини приближно једну половину светског становништва. За разлику од Европе, где демографски развој стагнира или назадује, у тим подручјима становништво се непрекидно увећава. Управо демографски чинилац, спојен са савременим технологијама, јавља се као огроман научни и радни потенцијал и носилац је развоја и постепеног преноса економске моћи на Исток.

Јапан и неколико других земаља Далеког истока и југоисточне Азије демонстрирали су моћ тог потенцијала. Наиме, производи Јапана, Јужне Кореје, Хонг Конга, Тајвана и Сингапура – са око 200 милиона становника, формално су преплавили тржишта многих земаља и региона савременог света, укључујући и индустријски развијене земље запада. Такође, крајем 20. века на међународном тржишту појавили су се производи са ознаком „израђено у Кини“ (*Made in China*), а следили су их производи из Индије, Вијетнама и Малезије. У тим земљама, наиме, дошло је до развоја савремених технологија, и то у великим размерама. У тај процес се постепено укључује људски потенцијал од око три милијарде људи.

Активирање огромног људског потенцијала Истока и његова већ потврђена способност да креативно користи савремена научна и техничка достигнућа изузетно су велик изазов и намећу следећа питања: 1) да ли ће развијене земље бити способне да се одбране од масовне пошлаве производа са Истока, тј. да ли ће развијене земље запада успевати да гашење производње у једном сектору надоместе повећањем производње у другим секторима и/или развојем и производњом нових врста роба и услуга, и 2) да ли ће планета Земља моћи да задовољи све веће потребе становништва за изворима енергије и свега другог што је неопходно за обезбеђење одрживог развоја? На то се надовезује и трећи проблем: – неједнак демографски развој и миграције становништва са истока и југа према северу и западу.

Подаци из издања лондонског института показују да упоредо с јачањем економске моћи јача и војна моћ великих азијских земаља и евроазијске Русије. Међутим, на основу података и из других релевантних извора, може се претпоставити да пре може доћи до глобалне равнотеже између Истока и Запада у економској него у војној моћи. Изузетак може да буде само глобална ракетно-нуклеарна равнотежа између САД и Русије, док ће у осталим категоријама војне моћи и офанзивних способности оружаних снага САД вероватно дуже време задржати изразиту предност. Као потврду за то, треба напоменути да САД за војне потребе троше најмање десет пута више новца него било која друга земља. За истраживање и развој нових војних технологија оне троше више од 60 милијарди долара годишње, а за набавку нових средстава наоружања и опреме – око 80 милијарди, и те ставке у војном буџету плански повећавају. На тај начин обезбеђују готово неприкосновено лидерство у војнотехнолошкој сфери које желе да задрже и у наредном вишедеценијском периоду. Изузетан геостратегијски положај омогућава САД да само мањи део својих оружаних снага усмеравају на одбрану државне територије, а много већи део за подршку своје спољне политике и ангажовање изван властите територије. Такву предност нема ниједна друга земља у свету.

Потенцијалне светске војне силе – Кина, Русија, Индија и ЕУ (?) дуго ће заостајати за војном моћи САД и борбене (офанзивне) способности њихових оружаних снага. Међутим, то не значи да оне неће имати могућности да се војно ангажују изван властите територије (Руска Федерација има такву могућност) и да угрозе свог евентуалног противника у било којем делу света. Тако ће у наредном периоду вероватно доћи до такве равнотеже војних снага у којој ће свака од наведених земаља (а можда и нека друга) моћи да нанесе поражавајуће губитке свакој другој земљи или групи земаља. Таква равнотежа снага може да буде и нека врста средства за одвраћања од великих оружаних сукоба.

Од давнина је познато да се у свету све мења. Међутим, промене никада нису биле тако брзе, крупне и изненадне као у последњих двадесетак година, са индицијом да ће тако бити и у наредном периоду. Савремени свет се, наиме, суочава с бројним неизвесностима везаним за: кретања на међународном тржишту роба, капитала и услуга; обим и смер демографског развоја; последице убрзаног економског и техничко-технолошког развоја и повећање животног стандарда већег дела становника земаља у развоју; кретања у човековој околини и промене у природним условима и расположивим ресурсима итд. Излаз из тих и других неизвесности и решење за проблеме на које се при томе наилази могу да нађу само наука и здрав разум људи који имају моћ одлучивања и утицаја на токове кретања у савременом свету.

The Importance of International Law in Combating Contemporary Terrorism

Professor Radoslav Gaćinović, Ph.D.

International anti-terrorist legal instruments are an attempt of the United Nations to incriminate terrorist activities and contribute to global war on terror. However, the author believes that these instruments have not fully contributed to combating terrorist activities because nations become obstacles to their implementation, thus reducing the effectiveness of anti-terrorist activity. Therefore, in discussing terrorism, one should take into consideration the fact that the international law provides a relatively coherent legal framework for international action in combating the major menace of the present time. Indeed, terrorism is a special legal term (*delictum sui generis*), and its history is closely connected with the history of political offence.

Basic human rights fall among the so-called imperative rules of international law (*ius cogens*) that are automatically binding on all nations. However, in the absence of tolerance and justice all codifications of human rights remain recorded in history as illusions, and the international legal instruments – as futile attempts.

While in the international law the terrorism is treated as the violence done by natural persons acting individually or in groups, the author thinks that nations may also be responsible for terrorist actions of individuals if they either support them actively or tolerate their activities. Therefore, nations bear major responsibility for the international legal instruments having not yet been properly applied in practice. That is why the author tries to draw the importance of the anti-terrorist legal instruments to the attention of the international and national public, warning that it is pointless to pass various documents that are not then observed in practice.

Key words: international legal instruments, resolution, convention, terrorism, terrorist activity.

Contemporary Theories of International Relations

Lieutenant Colonel Sava Savić, M.A.

The termination of the Cold War brought about dynamic and deep changes in the global system parameters: (1) bipolar global structure has

been replaced by a mix of monopolar and multipolar ones; (2) in international relations, the role of a state has become less and the role of non-state subjects more important; (3) security competition has been replaced by security cooperation, and the „security dilemma“ – by promulgating the trust; (4) the implication of the „hard power“ has become equal with that of the „soft power“ (the military power with the non-military power forms); (5) conventional military threats (of military conflicts between states) have diminished, and new types of threats (so-called asymmetric threats) have grown; (6) regional security-defense organization have turned into the security communities (static military alliances into dynamic partnerships). National security increasingly relies directly on the joint (collective) security and the security of an individual; (7) authoritarian socialist regimes (especially in East Europe) have been replaced by democracies; (8) directed economies and closed markets have been replaced by liberal economies and open markets, etc.

Such deep changes have unavoidably led to questioning of theoretical patterns of the social sciences and opened „broad avenues“ to new considerations in all areas, particularly in the science of international relations and security. Knowledge of contemporary trends in theoretical thinking within these two important areas is necessary today for all social entities concerned with the occurrences in international relations and security. First, without knowing them it is impossible to understand dynamic social occurrences in the contemporary world, and second, it is a prerequisite for an evaluation of future development of social practice and, consequently, for guidance of social action towards the desired objective.

This short study puts an emphasis primarily onto theoretical considerations of international relations, which have already been, or are becoming, increasingly applied in the international practice, at the turn of the millennium.

Key words: international relations, world politics, security, realism, neorealism, liberalism, liberal institutionalism, neoliberalism, globalization.

Basic Protection of Civilians, Especially Children, in Non-International Armed Conflicts under the International Humanitarian Law

Miloš Petrović, M.A.

Non-international armed conflicts, as predominant form of conflict, began to stand out in the second half of the 20th century by their territorial coverage and the extent of brutality. They are characterized by a large growth in the number of victims, and, as a rule, civilian population is the category suffering the greatest number of victims.

The paper gives the definition, discusses the basic characteristics of non-international armed conflicts, and presents the development of rules

of civilian population protection in non-international armed conflicts. It also analyses the shared Article No. 3 of the Geneva Conventions relating to the protection of victims of armed conflicts, and the Articles 4 and 13 of the Protocol Additional II of that Convention, as they in every respect refer to the protection of civilians, and of course the children among them, in non-international armed conflicts. The author pays special attention to the issue of the protection of children, as generally the most vulnerable category of population, in non-international conflicts.

Key words: non-international armed conflict, international law, international humanitarian law, Geneva Conventions, Protocols Additional I and II, civilian population, children, and the protection of victims of armed conflicts.

„Partnership for Peace“ and Globalization

Second Lieutenant Srdjan Starčević

The „Partnership for Peace“ cannot be discussed without thoroughly studying the global integration processes and the political and historical occurrences worldwide by the end of the 20th century. In the globalization process, the international institutions, which are getting ever increasing importance, are both subjects and objects of this global process. The „Partnership for Peace“ brings together the countries opting for democracy, and the goal of initiating this program has been to fill in the security vacuum created upon the termination of the Cold War and to encompass the European security area. Adapting to new international relations and joining the global integration processes are existential issues of all countries and peoples. In this context, the attitude of Serbia towards the Euro-Atlantic integrations is as much complex and multifaceted as crucial.

Key words: globalization, security challenges, Euro-Atlantic integrations, partners' relations.

Functions of Military Diplomacy

Captain First Class Miloje Zdravković

The provisions of the Article 3 of the Vienna Convention relating to diplomatic relations and immunities regulate the functions of diplomatic missions. Thus, the general diplomacy, as well as the military one, is enabled to perform its tasks within the legal framework of the receiving state.

In the introductory section of his paper, the author points to the military diplomatic functions being insufficiently explored, and gives a historical summary of origins and development of the military diplomacy. After discerning the functions and tasks, he explains the basic military diplomatic functions: to represent, negotiate, communicate information, protect the interests, and improve the military cooperation, putting particular emphasis on

the information communicating function as the main function of the military attaché. Also, he explains the importance of differentiating espionage from the intelligence activity of a military attaché, namely from communicating the information through legal and law-permitted means of the receiving state. The author concludes by pointing to prospects and possible ways of involving officers in the future military diplomatic missions.

Key words: military diplomacy, military attaché, functions, tasks, representation, negotiation, protection of interests, communicating of information, datum, information, espionage, cooperation.

The Roman Empire – Strength and Power of its Arms

Lieutenant Colonel Ilija Kajtez, Ph.D., Assistant Professor

Montesquieu maintained that the greatness of the Roman Empire lied in patriotism, military art and discipline, republican institutions, observance of good laws, and limited territory. Surely, the Roman Empire, its glory and duration, make an epoch of the civilization that left multiple, inerasable imprints and have had significant effects on the development of the West, as well as on the cultural drifts of later epochs and the values of major portion of the mankind. Suffice is to say that the Roman Empire has become a synonym for the law; that it has developed a universal language (Latin); that it has contributed most to spreading of Christianity; and that many volumes of books have been written on the power of Roman arms and skills of its glorious army commanders.

Historians divide the Roman Age into two epochs: the period of the Roman Republic that commenced in 509 B.C. by overthrowing the Etruscan monarchy, and the period of the Empire, which commenced in 27 B.C. when Octavian (Augustus) became the first Roman emperor. Centuries of the Roman history were marked by fighting and waging wars, as well as by glorious victories and the power of Roman legions. The Roman Empire produced famous Roman army commanders: Scipio Africanus, Pompey, Caesar, Augustus, Sulla, Trajan, Hadrian, Mark Aurelio. One should not forget that great adversaries of Rome – Hannibal, Pyrrhus, Mitridate, and Attila with their military genius – contributed to the greatness and the magnificence of Roman arms' victories, because there can be no great victories and glorious deeds without magnificent and powerful adversaries deserving all honors and laurels of glory. The Roman Empire continued to expand and reached a point where its army became a burden and posed threat to the state because it became undisciplined, bribable, insatiable, and killing its commanders. Incessant war waging and fighting at distant borders, as well as the necessity to bribe the troops to buy their loyalty, entailed the increase of public expenses. Rebellious and disobedient army became too heavy load for the state and posed fear to rulers. The crisis of the Roman Empire traces its origins back to the seemingly golden age of Trajan, Hadrian, and Mark Aurelio, announcing the eclipse of the Rome Empire and its glorious arms and legendary legions.

Key words: Roman Empire, Roman legions, Roman Senate, Roman diplomacy, Roman law, military art, emperor, Alexander the Macedonian, Hannibal, Scipio Africanus, Carthage, Phyrus, Pompey, Caesar, Augustus, Sulla, Trajan, Hadrian, Mark Aurelio, Praetorian Guard, professional army, Roman consuls, war booty, and plunder of the treasures.

Concept and Classification of Peace Operations of the United Nations Organization

Lieutenant Colonel Saša Milutinović, M.A.

Based on an analysis of relevant knowledge in this area and the Charter of the United Nations, the author redefines the contents and the scope of the concept of a peace operation. According to identified criteria, he sets forth the following types of peace operations: conflict prevention; peace making; peace keeping; peace enforcement; and post-conflict peace building.

The definition of the concept and the classification of peace operations are in compliance with those of the leading international organizations (UN and NATO), observing the legal provisions, doctrinal views and requirements of our country

Key words: collective security system, peace operation, Organization of the United Nations, conflict prevention, peace making, peace keeping, peace enforcement, and post-conflict peace building.

Pros and Contras of Educating Women for Officer Duties in the Serbian Army

Jovanka Šaranović, Ph.D., Professor Zoran Kilibarda, Ph.D.

The education of women for the roles of professional military officers is one of unavoidable issues in the framework of the reform of the military education system in Serbia. The views of this issue are understandably divergent. The major argument in favor of the education of women in the Military Academy is considered to be the necessity to observe the determination to treat men and women equally in all work engagement areas, as well as the new mission of the Army in the context of the country's joining the Euro-Atlantic integrations, which provides additional area for productive engagement of women in the roles of military officers. There are no arguments solid enough to contest the decision on starting to enroll women, but it has been pointed out that it is necessary to have a differentiated approach relating to duties for which women should be primarily prepared.

Key words: education, Military Academy, women.

Importance du droit international dans la confrontation au terrorisme contemporaine

Prof. dr Radoslav Gacinovic

Documents juridiques internationaux antiterroristes présentent un essai des Nations Unies d'incriminer les activités terroristes à cause de combat antiterroriste global. Cependant, auteur estime que ces documents n'ont pas contribué suffisamment à la confrontation avec les activités terroristes, parce que les Etats dévient obstacle pour leur implémentation, avec quoi les Etats dévient obstacle pour leur implémentation, avec quoi on diminue efficacité des activités antiterroristes. Or, dans une discussion sur le terrorisme, on doit prendre en considération le fait que le droit international détermine un encadrement relativement cohérent pour l'action contre le plus grand de ce temps, le terrorisme, qui dévient le terme *delictum sui generis*, et son histoire dévient étroitement liée avec histoire de délit politique.

Les droits de base de l'homme sont les soi-disant règlements impératifs de droit international (*ius cogens*) qui automatiquement représente une obligation pour tout Etat. Cependant, sans tolérance et justice tous les codifications des droits de l'homme restent marquées dans l'histoire comme illusions et documents juridiques internationaux – comme un essai manqué.

Malgré le fait que le terrorisme est traité dans le droit international comme violence des personnes physiques (*natural persons*) qui agissent de façon individuelle ou en groupe, l'auteur estime que les Etats peuvent être responsables pour les actions terroristes des individus s'ils les tolèrent ou aident d'une façon ou autre dans leur activités. Selon cela, les Etats sont les responsables principaux pour la mauvaise application des documents antiterroristes dans la pratique. Aussi, auteur a essayé d'attirer attention du public international et local sur l'importance des documents juridiques antiterroristes avec un avertissement disant qu'il est sans raison prendre en considération des documents qui ne sont pas appliqués dans la pratique.

Mots clés: documents juridiques internationaux; résolution; convention; terrorisme; activité terroriste.

La fin de la “guerre froide” a mené vers les changements dynamiques et profonds des paramètres du système global*: (1) structure bipolaire globale est changée par le mélange monopolaro-multipolaire; (2) rôle de l’Etat dans les rapports internationaux diminue, rôle des objets non-étatiques augmente; (3) challenge de sécurité est changé par la coopération en sécurité, “dilemme sécuritaire” est changé par la confiance; (4) importance de “pouvoir dure” est égalisée avec le “pouvoir mou” (pouvoir militaire avec les formes de pouvoir non militaire); (5) menaces militaires classiques (par le conflit armé parmi les ats) diminuent mais les autres types de menaces augmentent (menace asymétriques); (6) organisation régionales de défense deviennent communautés de défense (au lieu des pactes statiques, on voit le partenariat dynamique). Sécurité nationale est de plus en plus liée directement à la sécurité collective; (7) régimes autoritaires socialistes (surtout dans l’Est de l’Europe) sont changés par le système démocratique; (8) économie dirigée et marchés clos sont changés par les économies libérales et les marchés ouverts etc.

Tel sortes de changements ont fait une influence inévitable sur le réexamen des formules théoriques des sciences sociales et ont ouvert une “avenue large” aux nouvelles formes de pensée, surtout dans la science des rapports internationaux et de sécurité. Connaissance des courants contemporains des pensées théoriques dans ces deux parties de sciences, aujourd’hui il devient indispensable de mentionner tous les objets sociaux touchés par les rapports internationaux et de sécurité. Primo, à cause du manque de leur connaissance il n’est pas possible de comprendre les mouvements sociaux dynamiques dans le monde contemporain, et secundo, cela est une condition préalable de l’évaluation de développement future de la pratique sociale et selon cela manipulation par les actions sociales vers les buts envisagés.

Dans cette courte étude, l’effort est dirigé premièrement vers les pensées théoriques des rapports internationaux qui ont déjà, ou commencent à avoir, l’application dans la pratique internationale, à la limite des deux milléniums.

Mots clés: rapports internationaux; politique mondiale; sécurité; réalisme; néoréalisme; libéralisme; institutionnalisme libéral; néolibéralisme; globalisation.

* Quand il s’agit de l’influence dans le système global, le plus souvent, comme souligne J. Rosenau, on parle de trois paramètres principaux du système global. Ce sont: (1) macroparamètre – lié à la distribution du pouvoir; (2) microparamètre concerne des rapports internes dans les Etats et (3) méso-paramètre aussi – caractéristique des structures régionales et régionales d’après le développement des événements. James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University press, Princeton, 1990, pp. 59–65.

Mr Milos Petrovic

Conflits armés non-internationaux, comme les formes dominantes des conflits, se sont montrés comme tels durant la deuxième moitié du XX siècle avec leur caractéristiques territoire et degré de brutalité montrée. Ils sont caractérisés par un grand nombre de victimes et la population civile, d'après le règlement, fait la catégorie la plus nombreuse des victimes.

Dans ce travail on offre la définition mais aussi on examine les autres caractéristiques de base et on montre le développement des règlements concernant la protection de la population civile dans ces conflits.

On fait analyse aussi de l'article 3 de la Convention de Genève (la protection des victimes des conflits armés) et les articles 4 et 13 de Deuxième protocole de cette convention, car ils sont consacrés complètement à la protection des civiles, parmi eux des enfants, durant des conflits armés non-internationaux. Auteur souligne en particulier le problème de protection des enfants dans ces conflits comme la catégorie la plus sensible dans la population en général.

Mots clés: conflit armé non-international; droit international; droit humanitaire international; Convention de Genève; Protocoles I et II; population civile; enfants et protection des victimes des conflits armés.

“Partenariat pour la paix” et globalisation

Srdjan Starcevic, Sous-Lieutenant

On ne peut pas parler de “Partenariat pour la paix” sans études profondes des processus globaux de l'intégration et événements politico-historiques dans le monde à la fin du XX siècle. Dans le processus de globalisation, institutions internationales, qui reçoivent une importance de plus en plus grande sont en même temps les sujets et les objets de ce processus mondial. Dans le “Partenariat pour la paix” on voit les Etats déterminés pour la démocratie et le but de fondation de ce programme a été de remplir le vacuum en sécurité qui est devenu évident après la fin de la “guerre froide” sur cet espace euroatlantique. Accommodation aux rapports nouveaux internationaux et entrée dans les courants mondiaux d'intégration, on a posé une question de l'universalité variable pour tous les pays et les peuples. Dans le cadre de cela, le rapport de la Serbie envers les intégrations euroatlantiques est complexe et décisif.

Mots clés: globalisation; challenge de sécurité; intégrations euroatlantiques; rapports de partenariat.

Par l'article 3 de Convention de Wien – rapports diplomatiques et immunités, on a fait une régulation des fonctions des missions diplomatiques. De cette façon on a permis à la diplomatie générale, mais aussi la diplomatie militaire, de réaliser ses devoirs dans l'encadrement légal de l'Etat hôte.

Dans une première partie de ce travail, l'auteur montre les fonctions de diplomatie militaire et offre une revue courte de naissance et de développement de diplomatie militaire. Après la limitation des fonctions et des missions, on explique les fonctions de diplomatie militaire de base: représentation, négociation, renseignement, protection des intérêts et progrès dans le domaine de coopération militaire, avec accent sur la fonction de renseignement comme la fonction de base de l'attaché militaire. On explique aussi la différence entre l'espionnage et activités de renseignement de l'attaché militaire par les moyens légaux et permis. Dans la conclusion, l'auteur montre les perspectives et façons possibles d'engagement des officiers dans le cadre des futures missions militaro-diplomatiques.

Mots clés: diplomatie militaire; attaché militaire; fonctions; devoirs; représentation; négociation; protection d'intérêts; renseignement; donnée; information; espionnage; coopération.

Empire romaine – force et pouvoir de son armement

Doc. dr Ilija Kajtez, Lieutenant-Colonel

Montesquieu estime que la grandeur des Romains repose dans leur patriotisme, art de guerre et discipline, institutions républicaines, respect des lois et territoire limité. Il est certain, l'Empire romaine, sa gloire et durée, une époque de civilisation qui a posé des traces multiples ineffaçables et conséquences considérables sur le développement de l'Ouest, ainsi que direction culturelle des époques venues plus tard, et valeur de grande partie de l'humanité a été très importante. Il suffit de mentionner que Rome est devenu le synonyme pour le droit, qu'il a mis les fondements d'une langue universelle (latin), contribué énormément au christianisme et que les dizaines de livres ont été écrits à l'honneur de l'armement romain et des ducs de guerre.

Les historiens divisent l'époque romaine en deux: période de la république romaine commencée en 509 a.j.c. par le renversement de l'empire étrusque, puis période de l'empire, commencée en 27 a.j.c. quand Octavian (Auguste) est devenu le premier empereur romain. Durant des siècles de l'histoire romaine tout était dans le signe de combat et des guerres, ainsi que des victoires florissantes des légions romaines. L'Empire Romain a eu les ducs militaires célèbres: Scipion d'Afrique,

Pompei, Cesar, August, Soula, Traian, Hadrian, Marc Aurelio. Il ne faut pas oublier les adversaires de Rome: Hanibal, Pyrus, Mitridate, Atila qui ont contribuer aussia la grandeur de Rome car il n'y a pas de grandes victoires sans adversaires puissants qui méritent tout honneur et auréales de gloire. Empire romaine a augmenté et a un bon moment son armée est devenue le poid et le danger pour l'Etat car elle est devenu indisciplinée, corompue, en tuant ses commandants. La guerre sans cesse sur les frontières très éloignées du centre du pays et besoin de corompre des troupes pour acheter leur fidélité ont tiré derrière soi l'augmentation des frais de l'Etat. L'armée à son tour est devenu le poid très lourd pour les généraux et consuls. Les racines des crises de Rome ont mené vers arrière jusqu'à l'époque d'or de Traian, Hadrian et Marc Aurelio. On a vue la chute de Rome, de son armement et des légions légendaires.

Mots clés: empire romaine; légion romaine; Sénat romain; diplomatie romaine; droit romain; art de guerre; empereur; Aléxandre le Grand; Hanibal; Scipion d'Afrique; Cartage; Pyrus; Pompei; Cesar; August; Soula; Traian; Hadrian; Marc Aurelio; garde prétorienne; armée professionnelle; consuls romains; butin et roberie.

Terme et classification des opérations de paix de l'Organization des Nations Unies

Mr Sasa Milutinovic, Lieutenant-Colonel

Auteur, d'après l'analyse des connaissances relevantes et d'après la Charte de l'Organization des Nations Unies, redéfinit le contenu et le volume du terme de l'opération de paix. Selon les critères identifiés, il mentionne les sortes suivantes des opérations de paix: prévention de conflit; restauration de paix; sauvegarde de paix; paix prise en force et reconstruction de paix.

Définition de terme et classification des opérations de paix sont en accord avec les définitions des organisations internationales (ONU, OTAN), avec respect des articles des lois concernées, des doctrines et des besoins de notre pays.

Mots clés: système de sécurité collective; opération de paix; Organisation des Nations Unies; prévention de conflit; restauration de paix; sauvegarde de paix; paix prise en force et reconstruction de paix.

Pour et contre l'éducation des femmes pour les devoirs des officiers dans l'Armée de Serbie

Dr Jovanka Saranovic, Prof. dr Zoran Kilibarda

Education des femmes pour le role des autorités militaires professionnelles est une des questions dans le cadre de la réforme du système scolaire en Serbie. Opinions, quand il s'agit de cette question,

sont différentes. Comme les arguments principaux pour l'Académie militaire on parle de respect de détermination pour le traitement égal des hommes et des femmes dans tous les domaines de l'engagement de l'armée selon ses nouvelles missions dans contexte des intégrations euroatlantiques, avec quoi on offre un espace de plus pour l'emploi des femmes dans l'armée dans l'armée dans le rôle de l'autorité militaire. Il n'existe pas un argument suffisamment solide de nier la décision de commencement de l'éducation des femmes, mais on montre la nécessité de l'approche différencielle quand il s'agit des postes prioritaires de cette éducation.

Mots clés: éducation; Académie militaire; femmes.

Die Bedeutung des Völkerrechts beim Widerstand gegen den aktuellen Terrorismus

Prof. Dr. Radoslav Gaćinović

Die antiterroristischen völkerrechtlichen Akten stellen einen Versuch der Vereinten Nationen dar, die terroristischen Aktivitäten zwecks globalem antiterroristischen Kampf zu inkriminieren. Der Autor ist jedoch der Ansicht, dass diese Dokumente nicht vollständig dem Widerstand gegen den Terrorismus beigetragen haben, weil die Staaten zum Hindernis für ihre Implementierung werden und die Effizienz des antiterroristischen Kampfes wird dadurch geschwächt. Dementsprechend muss man bei der Erörterung des Terrorismus die Tatsache in Betracht ziehen, dass das Völkerrecht einen relativ kohärenten Rechtsrahmen für die internationale Aktion im Kampf gegen die grösste Gefahr dieser Zeit darstellt, so dass der Terrorismus einen eigenständigen rechtlichen Begriff darstellt (*delictum sui generis*) und seine Geschichte ist eng mit der Geschichte des politischen Deliktes verbunden.

Die Grundrechte des Menschen gehören zu den sgn. Imperativregeln des Völkerrechts (*ius cogens*), die für alle Staaten automatisch verbindlich sind. Doch ohne Toleranz und Gerechtigkeit bleiben alle Kodifizierungen der Menschenrechte in der Geschichte als Illusion verzeichnet und die völkerrechtlichen Akte ein ungelungener Versuch.

Obwohl der Terrorismus im Völkerrecht als Gewalt der individuell oder in Gruppen handelnden Privatpersonen (*natural persons*) verstanden wird, können nach Ansicht des Autors auch Staaten für terroristische Aktionen der Einzelpersonen verantwortlich sein, wenn sie diese aktiv unterstützen oder ihre Aktivitäten tolerieren. Dementsprechend tragen die Staaten die wesentliche Verantwortung dafür, dass die völkerrechtlichen antiterroristischen Dokumente bislang unzureichend in der Praxis angewandt wurden. Der Autor hat deshalb versucht, nochmals die Aufmerksamkeit der in- und ausländischen Öffentlichkeit auf die Bedeutung der antiterroristischen rechtlichen Dokumente zu lenken und ermahnt zugleich, dass die Verabschiedung verschiedener Dokumente, die in der Praxis missachtet werden, sinnlos ist.

Schlüsselwörter: völkerrechtliche Dokumente, Resolution, Abkommen, Terrorismus, terroristische Aktivitäten.

Das Ende des "kalten Krieges" löste dynamische und tiefgreifende Veränderungen der Parameter des globalen Systems aus: (1) die bipolare globale Struktur wurde durch eine Mischung einer monopolar-multipolaren Struktur abgelöst, (2) die Rolle des Staates in den internationalen Beziehungen schrumpft und die Rolle der nicht-staatlichen Akteure wächst, (3) die Unterstellung im Bereich der Sicherheit wurde durch die Sicherheitszusammenarbeit ersetzt und das "Sicherheitsdilemma" durch die Vertrauensbildung abgelöst, (4) die Bedeutung der "harten Macht" wird der "weichen Macht" gleichgestellt (Militärmacht mit den nicht-militärischen Formen der Macht), (5) klassische militärische Bedrohungen (durch den militärischen Konflikt zwischen den Staaten) schrumpfen und die neuen Bedrohungsarten (sgn. asymmetrische Bedrohungen) wachsen, (6) die regionalen Sicherheitsorganisationen werden zu Sicherheitsgemeinschaften (statischer Militärbund zur dynamischen Partnerschaft). Die nationale Sicherheit wird immer mehr unmittelbar Abhängig von der gemeinsamen (kollektiven) Sicherheit und der Sicherheit der Einzelperson, (7) autoritäre sozialistische Regime (insbesondere in Osteuropa) werden durch demokratische Staatsordnungen abgelöst, (8) dirigierte Ökonomien und geschlossene Märkte werden durch liberale Wirtschaften und offene Märkte ersetzt u.ä.

Solche grundlegende Veränderungen haben notwendigerweise die erneute Überprüfung der theoretischen Formeln der Sozialwissenschaften ausgelöst und "breite Avenuen" für neue Überlegungen in allen Bereichen, insbesondere im Bereich der Wissenschaft über die internationalen Beziehungen und Sicherheit, eröffnet. Zum einen, weil man ohne sie zu kennen die dynamischen sozialen Erscheinungen in der modernen Welt unmöglich verstehen kann und zum anderen, ist die Kenntnis dieser Veränderungen eine Voraussetzung für den Prozess der zukünftigen sozialen Praxis und dementsprechend für die Ausrichtung des sozialen Handelns auf das gewünschte Ziel.

Schlüsselwörter: internationale Beziehungen, Weltpolitik, Sicherheit, Realismus, Neorealismus, Liberalismus, liberaler Institutionalismus, Neoliberalismus, Globalisierung.

Der wesentliche Schutz von Zivilen, insbesondere Kindern, nach dem internationalen humanitären Recht im nicht-internationalen bewaffneten Konflikt

Mag. Miloš Petrović

Nicht-internationale bewaffnete Konflikte, als überwiegende Konfliktform, werden in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts nach territorialer Erstreckung und Brutalitätsstufe unterschieden. Sie sind durch

eine wachsende Opferzahl gekennzeichnet und die zivile Bevölkerung stellt regelrecht die zahlreichste Kategorie der Opfer dar.

Die Arbeit beinhaltet die Definition, es werden die wesentlichen Eigenschaften der nicht-internationalen bewaffneten Konflikte behandelt und die Entwicklung der Regeln für den Schutz der zivilen Bevölkerung in nicht-internationalen bewaffneten Konflikten dargestellt.

Der gemeinsame Artikel 3 der Genfer Abkommen über der Schutz der Opfer in den bewaffneten Konflikten und die Artikel 4 und 13 des Zweiten Ergänzungsprotokolls aus diesem Abkommen wurden ebenfalls analysiert, denn sie beziehen sich gänzlich auf den Schutz der Zivile, unter ihnen auch Kinder, in nicht-internationalen bewaffneten Konflikten. Besondere Aufmerksamkeit lenkte der Autor auf das Problem des Schutzes der Kinder, als meist verwundbaren Kategorie der Bevölkerung, in nicht-internationalen bewaffneten Konflikten.

Schlüsselwörter: nicht-internationale bewaffnete Konflikte, Völkerrecht, internationales humanitäres Recht, Genfer Abkommen, Ergänzungsprotokolle I und II, zivile Bevölkerung, Kinder und Schutz der Opfer in bewaffneten Konflikten.

„Partnerschaft für den Frieden“ und Globalisierung

Leutnant Srđan Starčević

Über die „Partnerschaft für den Frieden“ kann man nicht sprechen, ohne grundlegende Erforschung der globalen Integrationsprozesse und politisch-historischer Gegebenheiten in der Welt am Ende des 20. Jahrhunderts. Im Rahmen der Globalisierung sind internationale Institutionen, die immer mehr an Bedeutung gewinnen, gleichzeitig Akteure und Objekte dieses Weltprozesses. In der „Partnerschaft für den Frieden“ sind Staaten zusammengekommen, die die Demokratie befürworten und das Ziel der Gründung dieses Programmes ist, das nach dem „kalten Krieg“ entstandene Sicherheitsvakuum auszufüllen und den euroatlantischen Sicherheitsraum abzurunden. Die Anpassung an neue internationale Beziehungen und die Einbindung in die weltweiten Integrationsprozesse ist eine existentielle Frage sämtlicher Staaten und Völker. In diesem Zusammenhang ist das Verhältnis Serbiens in Bezug auf die euroatlantischen Integrationen gleichsam kompliziert und mehrdeutig wie schicksalhaft.

Schlüsselwörter: Globalisierung, Sicherheitsherausforderungen, euroatlantische Integrationen, Partnerschaftsbeziehungen.

Die Rolle der militärischen Diplomatie

Hauptmann erster Klasse Miloje Zdravković

Die Bestimmungen im Artikel 3 des Wiener Abkommens über die diplomatischen Beziehungen definieren die Rolle der diplomatischen Missionen. Auf diese Weise wird es der allgemeinen, aber auch der

Militärdiplomatie möglich, ihren Aufgaben im gesetzlichen Rahmen des Gastlandes nachzukommen.

Im einleitenden Teil der Arbeit weist der Autor auf die Unerforschtheit der diplomatischen Rolle und gibt eine kurze historische Übersicht der Genesis und der Entwicklung der Militärdiplomatie. Nach der Abgrenzung der Funktion von den Aufgaben, erklärt er die wesentlichen militärdiplomatischen Funktionen: die Vertretung, die Verhandlungen, die Informationsvermittlung, der Interessenschutz und die Entwicklung der militärischen Zusammenarbeit mit besonderer Betonung auf die Nachrichtenübermittlung als Kernfunktion des Militärattachés. Er erklärt auch die Bedeutung der Unterscheidung der Spionage von der nachrichtlichen Tätigkeit des Militärattachés, bzw. von der Nachrichtenübermittlung durch legale und gesetzlich zulässige Mittel des Gastlandes. Abschliessend weist der Verfasser auf die Aussichten und die Modelle des Engagements der Offiziere im Rahmen der zukünftigen militärdiplomatischen Missionen.

Schlüsselwörter: Militärdiplomatie, Militärattaché, Funktionen, Aufgaben, Vertretung, Verhandlung, Interessenschutz, Nachrichtenübermittlung, Daten, Information, Spionage, Zusammenarbeit.

Römisches Imperium – die Kraft und Macht seiner Waffen

Oberst Doz. Dr. Ilija Kajtez

Montesquieu ist der Ansicht, dass die Grösse der Römer in ihrer Vaterlandsliebe, militärischen Fertigkeit und Disziplin, republikanischen Institutionen, Achtung der guten Gesetze und begrenztem Territorium liegt. Es ist sicher, dass das römische Imperium, sein Ruhm und Dauer, eine Epoche der Zivilisation ist, die vielfältige, unverwischbare Spuren und bedeutende Auswirkungen auf die Entwicklung des Westens, sowie auch auf die kulturellen Entwicklungen in späteren Epochen und die Werte des grössten Teil der Menschheit hinterlassen hat. Es genügt, wenn man erwähnt, dass Rom zu einem Synonym für das Recht wurde, dass es eine universale Sprache gründete (Latein), den grössten Beitrag zur Verbreitung der christlichen Religion leistete. Von der Mächtigkeit der römischen Waffen und den Fertigkeiten seiner militärischen Führer wurde in vielen Büchern geschrieben.

Die Historiker teilen die römische Zeit in zwei Epochen: in die Periode der Römischen Republik, die im Jahre 509. v. Chr. mit dem Untergang der Ertrurischen Monarchie begann und die Periode des Kaisereichs, die im Jahre 27 v. Chr. anfang, als Octavian (Augustus) der erste römische Imperator wurde. Die römische Geschichte prägten jahrhundertlang Kämpfe und Kriege, sowie auch ruhmreiche Siege und Macht der römischen Legionen. Das römische Imperium überraschte die berühmten militärischen Führer von Rom: Scipio der Afrikaner, Pompeius, Cäsar, Augustus, Sulla, Traianus, Hadrian, Mark Aurel. Man sollte nicht vergessen, das grosse Gegner von Rom: Hannibal, Pyrrhus, Mitridat und Attila mit ihrem militärischen Genie zur Grösse und zum Glanz der Siege der römischen Waffen beigetragen haben, denn es gibt keine grossen Siege und ruhmreiche Werke ohne erhabene und mächtige Gegner, die alle

Ehren und Aureole des Ruhms verdienen. Das römische Imperium erlebte eine immer grössere Expansion und zu einem Zeitpunkt wurde seine Armee Last und Gefahr für den Staat, denn sie war undiszipliniert, korrupt, habgierig und tötete ihre Kommandanten. Die andauernden Kriegsführungen und Kämpfe an entfernten Grenzen und die Notwendigkeit der Bestechung der Truppen als Preis für die Ergebenheit der Soldaten trugen mit sich die wachsenden Ausgaben des Staates. Die rebellische und ungezügelter Armee wurde zu einer grossen Last für den Staat und verängstigte die Herrscher. Die Ursachen der Krise führten in die scheinbar goldene Zeit des Traianus, Hadrian und Mark Aurel zurück. Der Untergang von Rom, seiner ruhmreichen Waffen und legendärer Legionen war angekündigt.

Schlüsselwörter: Römisches Imperium, römische Legionen, römischer Senat, römische Diplomatie, römisches Recht, militärische Fertigkeit, Imperator, Alexander von Mazedonien, Hannibal, Scipio der Afrikaner, Karthago, Pyrrhus, Pompeius, Cäsar, Augustus, Traianus, Hadrian, Mark Aurel, prätorianische Garde, professionelle Armee, römischer Konsul, Kriegsbeute und Schatzraub.

Begriff und Kategorisierung der Friedenseinsätze der Vereinten Nationen

Oberstleutnant Mag. Saša Milutinović

Anhand der Analyse relevanter Erkenntnisse in diesem Bereich und der VN-Charte hat der Autor den Inhalt und den Umfang des Begriffs der Friedenseinsätze wiederdefiniert. Nach den festgestellten Kriterien unterscheidet er folgende Kategorien der Friedenseinsätze: Konfliktverhütung (conflict prevention); Friedensschaffung (peace making); Friedenserhaltung (peace keeping); Friedenserzwingung (peace enforcement) und Friedenskonsolidierung in der Konfliktfolgezeit (post-conflict peace building).

Die Definition des Begriffs und Einstufung der Friedenseinsätze sind im Einklang mit den führenden internationalen Organisationen (VN und NATO) und sie beachten die gesetzlichen Bestimmungen, doktrinären Ansätze und Bedürfnisse unseres Landes.

Schlüsselwörter: kollektive Sicherheit, Friedenseinsatz, Vereinte Nationen, Konfliktverhütung (conflict prevention); Friedensschaffung (peace making); Friedenserhaltung (peace keeping); Friedenserzwingung (peace enforcement) und Friedenskonsolidierung in der Konfliktfolgezeit (post-conflict peace building).

Das Dafür und Dagegen im Hinblick auf die Ausbildung der Frauen zum Offizierberuf in den Streitkräften Serbiens

Dr Jovanka Šaranović, Prof. Dr. Zoran Kilibarda

Die Ausbildung der Frauen zu professionellen militärischen Vorgesetzten ist eine der unumgänglichen Fragen in der Reform des militärischen Bildungswesen in Serbien. Die Meinungen zu dieser Frage

sind verständlicherweise geteilt. Die wesentlichen Argumente, die für die Ausbildung der Frauen an der Militärakademie sprechen, ist die notwendige Achtung der Gleichberechtigung der Frauen und Männer in allen Arbeitsbereichen und Bereichen der neuen Mission der Streitkräfte im Rahmen des Beitritts unseres Landes zu den euroatlantischen Integrationen, womit ein zusätzlicher Raum für eine produktive Verwendung der Frauen als militärische Vorgesetzte geschaffen wird. Es bestehen keine genügend standhaften Argumente zur Anfechtung der Entscheidung für den Beginn der Ausbildung der Frauen, aber es wird auf die Notwendigkeit des differenzierten Zugangs im Hinblick auf die Verwendungen, für die sie befähigt werden, hingewiesen.

Schlüsselwörter: Ausbildung, Militärakademie, Frauen.

Международное право в области борьбы с современным терроризмом

Проф. д-р Радослав Гачинович

Международные антитеррористические правовые акты представляют собой попытку ООН инкриминировать террористические действия, с целью осуществления глобальной антитеррористической операции. Но, автор настоящей статьи считает, что эти документы не содействовали реализации в полном объеме глобальной антитеррористической операции, так как многие государства являются препятствиями для их имплементации, вследствие чего уменьшается эффективность антитеррористических действий. Значит, при обсуждении вопросов в связи с терроризмом, необходимо учитывать тот факт, что нормами международного права устанавливается условно когерентный порядок осуществления международных действий по борьбе с терроризмом – самой серьезной угрозой для мира. Само понятие „терроризм“ представляет собой особенную юридическую формулировку (*delictum sui generis*), а его история тесно связана с историей политического деликта.

Основные права и свободы человека являются императивными принципами современного международного права (*ius cogens*), обязывающими каждое государство. Но, без толерантности и справедливости все фиксации и кодификации прав и свобод человека отмечаются в истории, но только в качестве иллюзий, а международные правовые акты – как неудачная попытка.

Хотя терроризм по международному праву квалифицирован как преступный акт (насилие) физических лиц (*natural persons*), деяние которых осуществляется индивидуально или в группах, автор настоящей статьи считает, что государства могут носить ответственность за террористические акты, сделанные отдельным лицом, если государство поддерживает таких лиц, либо проявляет толерантность к их деяниям. Вот именно государства несут основную ответственность за неадекватное применение на практике международных правовых антитеррористических норм и принципов. Поэтому, автор настоящей статьи попытался еще раз обратить внимание внутренней и международной общественности на важность антитеррористических пра-

вовых актов, регулирующих вопросы борьбы с терроризмом, подчеркивая при этом бессмысленность принятия решений, которые на самом деле не применяются.

Ключевые слова: международные правовые акты, резолюция, конвенция, терроризм, террористические деяния.

Современные теории международных отношений

Кандидат наук Сава Савич

Окончание „холодной войны“ привело к динамичным и глубоким изменениям параметров глобальной системы: (1) биполярная глобальная структура заменена смешанной монополярно-мультиполярной; (2) роль государства в международных отношениях уменьшается, а укрепляется роль негосударственных субъектов; (3) соперничество по вопросам безопасности заменено сотрудничеством, а дилеммы по безопасности заменены расширением взаимного сотрудничества; (4) понятие „твердая сила“ заменено понятием „легкая сила“ (военное могущество заменено невоенными видами могущества); (5) количество классических военных угроз (войны между государствами) сократилось, но количество новых видов угроз увеличилось; (6) региональные безопасные и оборонительные организации перерастают в организации по безопасности (статические военные союзы в динамические партнерства). Национальная безопасность все более и более непосредственно зависит от общей (коллективной) безопасности и безопасности индивидуума; (7) авторитарные социалистические режимы (особенно характерные для стран восточной Европы) заменены демократическими вариантами государственного устройства; (8) управляемая экономика и закрытые рынки заменены свободной экономикой и открытыми рынками.

Таки глубокие изменения неизбежно повлияли на пересмотр теоретических принципов относящихся к общественным наукам, и открыли „широкие двери“ для новых размышлений во всех областях, особенно в области международных отношений и безопасности. Ознакомление с современными теоретическими знаниями в вышеуказанных областях на данный момент является необходимым для всех общественных субъектов, занимающихся международными отношениями и безопасностью. Во-первых, без таких знаний невозможно понять динамические общественные явления в современном мире, и во-вторых, эти знания является предусловием для правильной оценки будущего развития общественной практики, в том числе направления общественных действий с целью достижения ожидаемых результатов.

В настоящем коротком трактате основной акцент направлен на теоретические размышления, относящиеся к области международных отношений, которые все более и более применяются в международной практике, на рубеже двух тысячелетий.

Ключевые слова: международные отношения, мировая политика, безопасность, реализм, неореализм, либерализм, либеральный институционализм, неолиберализм, глобализация.

Защита гражданских лиц и детей по международному гуманитарному праву в ситуациях немеждународного вооруженного конфликта

Кандидат наук Милош Петрович

Немеждународные вооруженные конфликты, в качестве доминирующих видов конфликтов второй половины 20 века, характеризуются широкой территориальной распространенностью и высокой степенью brutality. Также, их характеристикой является тактика, которая, как правило, увеличивает число жертв среди гражданского населения.

Автор в статье дает определение немеждународных вооруженных конфликтов, также в статье рассматриваются основные характеристики военных действий, попадающих под определение немеждународных вооруженных конфликтов, и приводится путь развития законов и правил, защищающих гражданское население от беспорядочного нападения в течение немеждународных вооруженных конфликтах.

Кроме этого, в настоящей статье проанализированы Общая статья 3 Женевской конвенции о защите жертв вооруженных конфликтов и статьи 4 и 13 Второго дополнительного протокола, которые полностью относятся к защите гражданского населения, особенно детей в течение немеждународных вооруженных конфликтов. Автор статью особое внимание уделяет вопросам защиты детей в качестве самой уязвимой категорией в немеждународных вооруженных конфликтах.

Ключевые слова: немеждународные вооруженные конфликты, международное право, международное гуманитарное право, Женевская конвенция, Дополнительный протокол I и II, гражданское население, дети и защита жертв вооруженных конфликтов.

„Партнерство ради мира“ и глобализация

Срджан Старчевич, младший лейтенант

О „Партнерстве ради мира“ не можно говорить без подробного анализа глобальных интеграционных процессов и политически-исторических событий, происшедших в конце 20 века. Международные учреждения и их растущая значимость в процессе глобализации одновременно являются и субъектами и объектами этого мирового процесса. Членами „Партнерства ради мира“ являются демократические государства, а целью создания этой программы было

создание после окончания „холодной войны“ действенных и надежных механизмов обеспечения безопасности в Европе, также установление границ европейского безопасного пространства. Приспособление к новым международным отношениям и включение в мировые интеграционные процессы являются главными экзистенциальными вопросами для всех государств мира. В рамках этих процессов вопрос отношения Сербии к евро-атлантическим структурам является очень сложным и настолько многозначным как роковым.

Ключевые слова: глобализация, безопасные вызовы, евро-атлантические интеграции, партнерские отношения.

Функция военной дипломатии

Милое Здравкович, старший лейтенант первого ранга

Положениями статьи 3 Венской конвенции о консульских сношениях урегулированы порядок установления консульских сношений и открытия консульских учреждений, а также задачи, привилегии и иммунитеты этих учреждений. Таким образом, созданы условия для осуществления дипломатической деятельности в рамках, установленных действующим законодательством государства, в котором данная деятельность осуществляется.

Во вводной части настоящей статьи подчеркивается, что функция военной дипломатии еще не исследована в достаточной степени, и дается короткий обзор об истории военной дипломатии, также ее развитию. После уточнения функций и задач, которыми военная дипломатия занимается, автор статьи обращает внимание на основные функции военной дипломатии: представительство, ведение переговоров, разведки, защита интересов страны и улучшение военного сотрудничества, при чем особенное внимание уделяется системе разведки, являющейся основной задачей военного атташе. Также, автор статьи пояснил, чем отличаются между собой шпионаж и разведывательная деятельность военного атташе, указывая, что разведка – это легальная деятельность с четким этическим кодексом, осуществляющаяся в рамках, установленных действующим законодательством государства, в котором данная деятельность осуществляется.

Ключевые слова: военная дипломатия, военный атташе, функции, задачи, представительство, переговоры, защита интересов, разведка, данные, информация, шпионаж, сотрудничество.

Римская империя – сила и мощь ее оружия

Доцент д-р Илия Кайтез, подполковник

Монтескье считал, что в основе истинного могущества и величия древних римлян лежал их патриотизм, военное искусство и дисциплина, также республиканское устройство, хорошие законы и

ограниченная территория, на которой распространялась Римская империя. С уверенностью можно сказать, что Римская империя, в том числе ее слава и длительность существования, представляют собой одну из самых блестящих эпох в истории цивилизации, которая оставила за собой многочисленные и незабываемые следы, оказала огромное влияние на развитие Западных цивилизаций, также на культурное развитие последующих эпох. Достаточно упомянуть то, что Рим стал синонимом права, что на территории Римской империи создан один универсальный язык (латинский), что сыграл огромную роль в расширении и укреплении христианства, что о силе римского оружия и военном искусстве его известных полководцев написаны тонны книг.

С точки зрения историков, история древнего Рима делится на два периода: республиканский, начавшийся в 509 г. до н. э., т.е. после того как свергнута этруская монархия, и императорский, начавшийся в 27 г. до н. э., в то время когда Август Октавиан стал первым римским императором. В период Римской империи все было под знаком борьбы и воин, в том числе блестящих побед и могущества Римской империи. Вот именно Рим был славен своими полководцами, снискавшими большую славу и привязанность войск – Сципион Африканец, Помпей, Цезарь, Сулла, Троян, Андриан, Марко Аурелие. Также, нельзя забыть об этом, что знаменитые противники Рима Ганнибал, Пир, Митридат и Атолла именно своим военным искусством способствовали величине и славе победы римского оружия, поскольку всем известно, что нет великих побед и славных дел без величественных и могущественных противников, которые достойны всех почетов и ореолов славы. Римская империя постоянно расширялась, и в один момент ее войско стало угрозой и бременем для государства, поскольку оно превратилось в недисциплинированную, коррумпированную, ненасытную труппу, которая убивала своих комендантов. Постоянные войны и борьбы на отдаленных границах и тот факт, что необходимо было прибегать к подкупу трупп, чтобы добиться их преданности, влекли за собой увеличение государственных расходов.

Восставшие и распущенные войска стали серьезной угрозой для государства и страхом для императоров. Корни кризиса Римской империи следует искать именно с начала золотого периода Трояна, Адриана и Марка Аурелия. Начался закат и падение Римской империи, также его славного оружия и легендарных легионов.

Ключевые слова: Римская империя, римские легионы, римский Сенат, римская дипломатия, римское право, военное искусство, император, Александр Македонский, Ганнибал, Сципион Африканец, Картавина, Пир, Помпей, Цезарь, Август, Сулла, Троян, Адриан, Марко Аурелие, преторианская гарда, профессиональные войска, римский консул, военный плен, ограбление благ.

Определение и классификация миротворческих операций Организации объединенных наций

Кандидат наук Саша Милутинович, подполковник

Автор настоящей статьи на основании анализа релевантных сознаний в этой области и Устава Организации объединенных наций переопределил содержание и объем понятия „миротворческая операция“. В соответствии с идентифицированными критериями автор статья приводит следующие виды миротворческих операций: предотвращение конфликта (conflict prevention), восстановление мира (peace making), сохранение мира (peace keeping), принудительное восстановление мира (peace enforcement), послевоенное создание мирных условий (post-conflict peace building).

Определено понятие и сделана классификация миротворческих операций в соответствии с ведущими международными организациями (ООН и НАТО), и при соблюдении законных положений, доктринерских аргументов и потребностей нашего государства.

Ключевые слова: система коллективной безопасности, миротворческие операции, Организация объединенных наций, предотвращение конфликта (conflict prevention), восстановление мира (peace making), сохранение мира (peace keeping), принудительное восстановление мира (peace enforcement), послевоенное создание мирных условий (post-conflict peace building).

За и против обучения женщин на военных кафедрах и присвоения им офицерского звания

Д-р Йованка Шарнович, Проф. д-р Зоран Килибарда

Обучение женщин на военных кафедрах и присвоение им офицерского звания является одним из основных вопросов, обсуждающихся в рамках военной реформы, проводимой в течение последних лет в Сербии. Много разных мнений существует по данному вопросу. В качестве основного аргумента в пользу обучения женщин на военных кафедрах специалисты указывают на необходимость соблюдения полового равноправия и применения этого права на практике, учитывая при этом и систему обороны и вооруженных сил, в целях интеграции в евро-атлантические структуры. Таким способом военная реформа открывает простор продуктивной занятости женщин в системе обороны и вооруженных сил. На данный момент нет достаточно серьезных аргументов, оспаривающих решение о начале обучения женщин на военных кафедрах, но указывается на необходимость дифференцированного подхода при распределении воинских должностей.

Ключевые слова: обучение, Военная академия, женщины.

Позивамо Вас да својим текстовима у часопису „Војно дело“ допринесете расветљавању проблема безбедности у свету и региону, а посебно бројних аспеката безбедности и одбране Републике Србије.

Теоријским приступом тумачењу нових изазова, ризика и претњи, у контексту дубине и темпа глобализацијских промена, треба да се створи шири сазнајни оквир за поимање безбедносних феномена у савременом добу, те специфичних проблема рата, ратне вештине и војне науке.

Процес транзиције нашег друштва, унутар тих глобалних тенденција, оптерећен је бројним историјским и актуелним тешкоћама, па су неопходни аналитички приступ, спремност на учење и отвореност за разумевање проблема безбедности и одбране демократског друштва. Теоријским обликовањем токова реформе сектора безбедности Републике Србије остварује се специфичан утицај на саму реформу и, непосредно, доприноси стабилизацији и европској интеграцији српског друштва.

Рукопис, обима до два ауторска табака, треба да буде одштампан у два примерка, са једним и по проредом, на формату А4. Текст такође, треба доставити на дискети (или компакт-диску) у Wordu, с фонтом Times New Roman (ћирилица), и величином слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Wordu или Corelu.

Рукопис треба да садржи резиме, са кључним речима, и списак коришћене литературе. Научна литература (цитат, напомене, библиографија) треба да садржи:

– за књиге: име и презиме аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и број странице:

– за часописе: назив часописа, број, годину излажења и број странице почетка чланка.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име и презиме, научни, односно академски степен и професионално звање; пуни назив организације у којој је запослен; кућну адресу и бројеве телефона (кућни и на радном месту); e-mail адресу на интернету; број жиро (и/или текућег) рачуна са називом банке и општину места становања.

Рукописи се не враћају. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Србије.

Идејно ликовно-графичко решење
Божидар Мркоња

Језички редактор
Добрила Милетић, професор

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић

на руски
Оливера Хајдуковић, професор

Коректор
Вера Звонарек Јовановић

Тираж 900 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)